

MÜNDƏRİCAT:

Giriş	2
Ümumi Şərh No. 5: Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyanın icrasına dair ümumi tədbirlər.....	3
Ümumi Şərh No. 9: Əlilliyi olan uşaqların hüquqları.....	25
Ümumi Şərh No. 9: Əlilliyi olan uşaqların hüquqları (Düzəliş).....	47
Ümumi Şərh No. 10: Yuvenal ədliyyədə uşaq hüquqları.....	49
Ümumi Şərh No. 13: Uşağın zorakılığın bütün formalarından azad olmaq hüququ.....	74
Ümumi Şərh No. 15: Uşağın əldə edilə bilən ən yüksək sağlamlıq standartına malik olmaq hüququ (Pakt maddə 24).....	105

Giriş

Bu vəsait Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq hüquqları Komitəsinin hazırladığı Ümumi Şərhlərin seçmə toplusunu təqdim edir.

Uşaq hüquqları Komitəsi də daxil olmaqla Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan hüquqlarına dair Müqavilə Qurumları müvafiq insan hüquqları müqavilələrində nəzərdə tutulan maddə və müddələrin şərhini “ümumi şərhlər” və ya “ümumi tövsiyələr” formasında hazırlayırlar. Bu sənədlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan hüquqları müqavilələrində təsbit edilən müxtəlif insan hüquqları, prinsiplər və əsas müddələrin müfəssəl şərhini verir, eləcə də onların icrasında diqqət yetirilməli olan məqamları və atılmalı olan addımları izah edir. Bundan əlavə, Ümumi Şərhlər insan hüquqları müqavilələrinin xüsusi maddələri baxımından milli hesabatların hazırlanmasına dair ümumi təlimatla təmin edir.

Ümumi Şərh No. 5:

Uşaq Hüquqları haqqında
Konvensiyanın icrasına dair ümumi
tədbirlər

**“Uşaq Hüquqları
haqqında”
Konvensiya**

Paylanma: Ümumi
CRC/GC/2003/5
27 noyabr 2003-cü il

Əsli: İngilis dilində
Qeyri-rəsmi tərcümə

BMT-nin Uşaq Hüquqları Komitəsi
Otuz dördüncü iclas
19 sentyabr - 3 oktyabr 2003-cü il

5 saylı ÜMUMİ ŞƏRH (2003)

**“Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiyanın (maddə 4, maddə 42 və maddə 44, 6-cı bənd)
icrasına dair ümumi tədbirlər**

ÖN SÖZ

BMT-nin Uşaq Hüquqları Komitəsi Uşaq Hüquqları Konvensiyasına üzv Dövlətlərin “ümumi icra tədbirləri”ni işləyib hazırlamaqla bağlı öhdəliklərini təsvir etmək üçün bu Ümumi Şərhi hazırlamışdır. Konsepsiyanın müxtəlif elementləri mürəkkəb xarakter daşıyır və Komitə vurğulayır ki, bu sxemin müfəssəl izahı üçün fərdi elementlərə dair daha ətraflı ümumi şərhlər Komitə tərəfindən lazımi vaxtda hazırlana bilər. Komitənin “Müstəqil milli insan hüquqları təsisatlarının uşaq hüquqlarının qorunması və təşviqində rolu haqqında” 2 sayılı, 2002-ci il tarixli Ümumi Şərhi artıq bu konsepsiya üzrə geniş əhatə olunmuşdur.

Maddə 4

“Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiyaya üzv Dövlətlər bu Konvensiyada tanınan hüquqların həyata keçirilməsi üçün bütün lazımi qanunvericilik, inzibati və digər tədbirləri görməlidirlər. İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlara gəldikdə, Konvensiyaya üzv Dövlətlər öz mövcud ehtiyatlarından ən yüksək səviyyədə istifadə etməklə və lazım olduqda beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində bu tədbirləri görməlidirlər”.

I. GİRİŞ

1. “Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiyanı ratifikasiya edən dövlət onun icrası ilə bağlı beynəlxalq hüquq çərçivəsində öhdəlik götürür. Konvensiyanın icrası dedikdə - üzv Dövlətlərin Konvensiyada uşaqlar üçün nəzərdə tutulan bütün hüquqların həyata keçirilməsini təmin etmək üçün öz səlahiyyətləri daxilində tədbir görməsi prosesi başa düşülür.¹ Konvensiyanın 4-cü maddəsində üzv Dövlətlərdən Konvensiyada göstərilən hüquqların həyata keçirilməsi üçün “bütün lazımi qanunvericilik, inzibati və digər tədbirlərin” görülməsi tələb olunur.

Konvensiya üzrə öhdəlik götürən dövlət olsa da, onun Konvensiyanı icra etmək - uşaq hüquqlarını həyata keçirmək vəzifəsi - cəmiyyətin bütün sahələrini və əlbəttə ki, uşaqların özlərini cəlb etməlidir. Milli qanunvericiliyin Konvensiyaya tam uyğun olması və Konvensiyanın prinsip və müddələrinin birbaşa tətbiq edilə və müvafiq qaydada icra edilə biləcəyini təmin etmək çox mühüm hesab olunur. Bundan başqa, Uşaq Hüquqları Komitəsi Konvensiyanın effektiv şəkildə icra olunması üçün lazım olan bir sıra tədbirləri, o cümlədən xüsusi strukturların işlənilib hazırlanması, eləcə də hökumət, parlament və məhkəmə orqanlarında bütün səviyyələrdə monitorinq, təlim və digər fəaliyyətləri müəyyən etmişdir.²

2. Konvensiya üzrə üzv Dövlətlərin hesabatlarının dövrü yoxlanılması prosesində Komitə “ümumi icra tədbirləri”nə xüsusi diqqət yetirir. Yoxlamadan sonra verdiyi yekun rəylərində Komitə ümumi tədbirlərə dair konkret tövsiyələr verir. O, üzv Dövlətdən bu tövsiyələrə uyğun olaraq gördüyü tədbiri öz sonrakı dövrü hesabatında təsvir etməyi tələb edir. Komitənin hesabat vermə qaydalarında Konvensiyanın maddələri qrup şəklində verilmişdir³ ki, bunlardan da birincisi “ümumi icra tədbirləri” ilə bağlıdır. Burada 4-cü maddə 42-ci maddə ilə (Konvensiyanın məzmununu uşaqlar və böyüklərə geniş şəkildə tanımaq öhdəliyi; bax: 66-cı bənd), eləcə də 44-cü maddənin 6-cı bəndi ilə (hesabatları dövlət daxilində geniş yaymaq öhdəliyi; bax: 71-ci bənd) qruplaşdırılmışdır.

3. Bu müddələrdən əlavə, digər ümumi icra öhdəlikləri 2-ci maddədə göstərilmişdir: “Üzv Dövlətlər öz yurisdiksiyası daxilində olan hər bir uşaq üçün bu Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquqlara heç bir ayrı-seçkiliyə yol vermədən əməl etməli və onları təmin etməlidirlər...”.

4. Həmçinin Konvensiyanın 3-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, “üzv Dövlətlər, uşağın valideynləri, qanuni qəyyumları və ya ona görə qanuni məsuliyyət daşıyan şəxslərin hüquq və vəzifələrini nəzərə alaraq, uşağı onun sağlamlığı üçün zəruri olan mühafizə və qulluqla təmin etməli və bu məqsədlə bütün lazımi qanunvericilik və inzibati tədbirləri görməlidirlər”.

5. İnsan hüquqları üzrə beynəlxalq hüquqda Konvensiyanın 4-cü maddəsinə oxşar maddələr vardır ki, bunlarda da ümumi icra öhdəlikləri göstərilmişdir (məs. Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 2-ci maddəsi və İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 2-ci maddəsi). BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsi və İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitəsi bu müddələrə dair ümumi şərhlər hazırlayıbdır ki, onlar da bu Ümumi Şərhə əlavə kimi baxılmalıdır və aşağıda qeyd edilmişdir.⁴

6. Konvensiyanın 4-cü maddəsində üzv Dövlətlərin ümumi icra öhdəliyi əks etdirilməklə yanaşı, həmin maddənin ikinci cümləsində mülki və siyasi hüquqlarla iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar arasında fərq qoyulur: “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlara gəldikdə, Konvensiyaya üzv Dövlətlər öz mövcud ehtiyatlarından ən yüksək səviyyədə istifadə etməklə və lazım olduqda beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində bu tədbirləri görməlidirlər”. Ümumilikdə insan hüquqları və ya Konvensiya üzrə hüquqların 2 kateqoriyaya bölünməsi sadə və qəti deyil. Komitənin hesabat vermə qaydalarında 7, 8, 13-17 və 37 (a) maddələri “Mülki hüquq və azadlıqlar” başlığı altında qruplaşdırılır, ancaq Konvensiyada mülki və siyasi hüquqların yalnız onlardan ibarət olmadığı kontekstə uyğun olaraq göstərilir. Əslində, Konvensiyanın bir çox digər maddələri, o cümlədən 2, 3, 6 və 12-ci maddələrinin mülki/siyasi hüquqları təşkil edən və bütün insan hüquqlarının qarşılıqlı asılılığı və bölünməzliyini əks etdirən elementlərdən ibarət olduğu aşkardır. İqtisadi, sosial və mədəni hüquqların həyata keçirilməsi mülki və siyasi hüquqların həyata keçirilməsi ilə sıx bağlıdır. 25-ci bənddə qeyd edildiyi kimi, Komitə hesab edir ki, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar, habelə mülki və siyasi hüquqlar məhkəmə tərəfindən müdafiə olunan hüquqlar kimi nəzərə alınmalıdır.

7. Konvensiyanın 4-cü maddəsinin ikinci cümləsində maliyyə və digər ehtiyatların olmamasının bəzi dövlətlərdə iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların tam həyata keçirilməsinə mane ola biləcəyinin

real olaraq qəbul edilməsi əks olunmuşdur; burada belə hüquqların “mütərəqqi həyata keçirilməsi” konsepsiyası irəli sürülür: dövlətlər “öz mövcud ehtiyatlarından maksimum səviyyədə” istifadə etdiyini və zəruri hallarda bunu beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində etməyə çalışdıqlarını nümayiş etdirmək iqtidarında olmalıdırlar. Dövlətlər Konvensiyanı ratifikasiya edərkən onun yalnız öz yurisdiksiyaları daxilində deyil, həm də beynəlxalq əməkdaşlıq vasitəsilə qlobal səviyyədə icrasına kömək etməklə bağlı öhdəlik götürürlər (bax: aşağıda 60-cı bənd).

8. Bu cümlə İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktda istifadə olunan mətnlə oxşarlıq təşkil edir və Komitə “hətta mövcud ehtiyatlar aşkar şəkildə çatışmadıqda belə, üzv Dövlətin mövcud şəraitdə müvafiq hüquqların ən geniş şəkildə istifadə olunmasını təmin etməyə səy göstərməklə bağlı öhdəliyinin qaldığı” fikrinin müdafiə olunmasında İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitə ilə tam razılışır...⁵ İqtisadi vəziyyətdən asılı olmayaraq, dövlətlər ən əlverişsiz qruplara xüsusi diqqət yetirməklə uşaqların hüquqlarının həyata keçirilməsi üçün mümkün olan bütün tədbirləri görməlidirlər.

9. Komitə tərəfindən müəyyən edilmiş və bu Ümumi Şərhdə təsvir edilən ümumi icra tədbirlərində Konvensiyada uşaqlar üçün nəzərdə tutulan bütün hüquqların tam həyata keçirilməsinin aşağıdakı yollarla təşviqi qarşıya məqsəd qoyulmuşdur: qanunvericilik; dövlət və müstəqil koordinasiya və monitoring qurumlarının yaradılması; hərtərəfli məlumatların toplanması; məlumatlılıq səviyyəsinin artırılması və təlim; və müvafiq strategiya, xidmət və proqramların işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi. Konvensiyanın qəbul edilməsi və demək olar ki, dünya ölkələrinin hamısı tərəfindən ratifikasiya olunmasının qənaətbəxş nəticələrindən biri - milli səviyyədə yeni, uşaqlara yönəlik və uşaqlara həssas orqanlar, strukturlar və fəaliyyətlər - hökumətin mərkəzində uşaq hüquqları təsisatları, uşaqlar üçün nümayəndəliklər, uşaqlar üzrə idarələrarası komissiyalar, parlament komitələri, uşaqlara təsirlərin təhlili, uşaqların büdcələri və “uşaq hüquqlarının vəziyyəti”nə dair hesabatlar, uşaq hüquqları üzrə QHT koalisiyaları, uşaq ombudsmanları və uşaq hüquqları üzrə komissiyalar və s.-nin yaradılmasından ibarət olmuşdur.

10. Yuxarıda göstərilənlərin bir hissəsi formal görünsə də, onların meydana gəlməsi ən azından uşağın cəmiyyətdəki yerinin dərk edilməsində dəyişiklik, uşaqlara daha yüksək siyasi prioritet verilməsi istəyi və idarəetmənin uşaqlar və onların hüquqlarına təsirinə həssaslığın artmasını göstərir.

11. Komitə vurğulayır ki, Konvensiya çərçivəsində dövlətlər öz vəzifələrini hər bir uşaq qarşısında hüquqi öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi kimi görməlidirlər. Uşaqların insan hüquqlarının həyata keçirilməsi uşaqlara xeyirxahlıq göstərilməsini nəzərdə tutan xeyriyyəçilik prosesi kimi qəbul edilməməlidir.

12. Konvensiyanın effektiv şəkildə, xüsusilə də, Komitənin ümumi prinsiplər kimi müəyyən etdiyi Konvensiyanın aşağıdakı maddələri nöqtəy-nəzərindən icrası üçün hökumət, parlament və məhkəmə orqanlarında uşaq hüquqları perspektivinin inkişaf etdirilməsi tələb olunur:

Maddə 2: Üzv Dövlətlərin öz yurisdiksiyası daxilində olan hər bir uşaq üçün bu Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquqlara heç bir ayrı-seçkiliyə yol vermədən əməl etmək və onları təmin etmək öhdəliyi. Ayrı-seçkiliyə yol verməmə öhdəliyi dövlətlərdən hüquqlarının tanınması və həyata keçirilməsinin xüsusi tədbirlər görməyi tələb edə biləcəyi uşaqları fərdi və qrup şəkildə fəal müəyyən etməyi tələb edir. Məsələn, Komitə xüsusilə ayrı-seçkilik və ya potensial ayrı-seçkiliyin müəyyənləşdirilməsi üçün məlumatların toplanılıb ayrılmasına ehtiyac duyulduğunu vurğulayır. Ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması qanunvericilik, idarəetmə və ehtiyatların ayrılması ilə bağlı dəyişiklikləri, eləcə də münasibətlərin dəyişdirilməsi üçün maarifləndirmə tədbirlərinin görülməsini tələb edə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, hüquqlardan bərabər istifadə üzrə ayrı-seçkiliyə

yol verilməməsi prinsipinin tətbiqi eyni münasibəti nəzərdə tutmur. BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsinin Ümumi Şərhiəndə ayrı-seçkiliyə səbəb olan vəziyyətlərin azaldılması və ya aradan qaldırılması üçün xüsusi tədbirlərin görülməsinin vacibliyi vurğulanmışdır.⁶

Maddə 3 (1): Uşaqlarla bağlı həyata keçirilən bütün fəaliyyətlərdə nəzərə alınmalı olan birinci növbəli məsələ kimi uşağın ümdə maraqlarının olması. Bu maddədə “dövlət və ya özəl sosial yardım təsisatları, məhkəmələr, inzibati orqanlar və ya qanunvericilik orqanları” tərəfindən həyata keçirilən fəaliyyətlər nəzərdə tutulur. Bu prinsip hökumət, parlament və məhkəmə orqanlarında fəal şəkildə tədbirlərin görülməsinə tələb edir. Hər bir qanunvericilik, inzibati və məhkəmə orqanı və ya təsisatı uşaqların hüquqları və maraqlarının onların qərarları və hərəkətləri (məsələn, təklif olunan və ya mövcud qanun və ya siyasət və ya inzibati tədbir və ya məhkəmə qərarı, o cümlədən uşaqlarla birbaşa əlaqəli olmayan, lakin dolayı olaraq uşaqlara təsir edən qərar) ilə necə təsir edilməsi və ya ediləcəyini sistemli şəkildə nəzərdən keçirərək, ümdə maraq prinsipini tətbiq etməlidir.

Maddə 6: Uşağın ayrılmaz həyat hüququ və üzv Dövlətlərin uşağın yaşaması və inkişafını mümkün olan ən yüksək səviyyədə təmin etmək öhdəliyi. Komitə, dövlətlərdən “inkişaf” anlayışını ən geniş mənada uşağın fiziki, psixi, ruhi, mənəvi, psixoloji və sosial inkişafını əhatə edən bütöv konsepsiya kimi şərh etməyi tələb edir. İcra tədbirləri bütün uşaqların ən yüksək inkişafına nail olmağa yönəldilməlidir.

Maddə 12: Uşağın öz fikirlərini “uşağa təsir edən bütün məsələlərdə” sərbəst şəkildə ifadə etmək hüququ və bu fikirlərə eyni dərəcədə əhəmiyyət verilməsi. Uşaq hüquqlarının təşviqi, qorunması və monitorinqində uşağın fəal üzv kimi rolunun vurğulandığı bu prinsip Konvensiyanın icrası üçün dövlətlər tərəfindən qəbul edilən bütün tədbirlərə bərabər şəkildə tətbiq edilir.

Hökumətin qərar qəbuletmə proseslərinin uşaqlara açılması Komitənin dövlətlər tərəfindən getdikcə cavab verildiyini hesab etdiyi müsbət məsələdir. Bir neçə dövlətin səsvermə hüququna malik olma yaşını 18-dən aşağıya endirdiyini nəzərə alsaq, hökumət və parlamentdə səsvermə hüququna malik olmayan uşaqların fikirlərinə hörmətin təmin edilməsi üçün daha çox səbəb var. Məsləhətləşmənin mənə kəsb etməsi üçün səndələr, eləcə də proseslər əlçatan olmalıdır. Lakin uşaqlara “qulaq asmaq” nisbətən çətindir; onların fikirlərinə eyni dərəcədə əhəmiyyət verilməsi real dəyişiklik tələb edir. Uşaqları dinləmək yalnız bu məqsəd kimi deyil, əksinə dövlətlərin uşaqlarla və uşaqların adından uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə daha həssas olan hərəkətləri ilə qarşılıqlı əlaqələrini qurduğu vasitə kimi qəbul edilməlidir.

Uşaq parlamentləri kimi birdəfəlik və ya müntəzəm tədbirlərlə stimullaşdırmaq və ümumilikdə məlumatlılıq səviyyəsini artırmaq olar. Lakin 12-ci maddədə ardıcıl və davamlı tədbirlərin görülməsi tələb edilir. Uşaqların iştirakı və uşaqlarla məsləhətləşmələr formal xarakter daşımamalı və səciyyəvi fikirlərin müəyyən edilməsi nəzərdə tutulmalıdır. 12-ci maddənin 1-ci bəndində göstərilən “onlara təsir edən məsələlər”ə xüsusi diqqət göstərilməsi dedikdə konkret məsələlər üzrə müəyyən qrupdan olan uşaqların - məsələn, bu sahədə hüquq islahatı üzrə təkliflər, yaxud övladlığa götürülən və övladlığa uşaq götürən ailədə yaşayan, övladlığa götürmə haqqında qanun və siyasətlə bağlı yuvenal ədliyyə sistemində təcrübəsi olan uşaqların fikirlərinin müəyyən edilməsi nəzərdə tutulur. Hökumətlərin uşaqlarla yalnız qeyri-hökumət təşkilatları (QHT) və ya insan hüquqları təsisatları vasitəsi ilə deyil, birbaşa əlaqə yaratması vacib hesab olunur. Konvensiyanın yarandığı ilk illərdə QHT-lər uşaqlara yenilikçi birgə yanaşmalarda əhəmiyyətli rol oynamışdır, lakin birbaşa əlaqənin olması həm hökumətin, həm də uşaqların maraqlarına xidmət edir.

II. QEYD-ŞƏRTLƏRİN YOXLANILMASI

13. Ümumi icra tədbirləri barədə öz hesabat vermə qaydalarında Komitə üzv Dövləti qeyd-şərtləri saxlamağın zəruri olub-olmadığı və ya onlardan imtina etmək niyyətinin olub-olmadığını göstərməyə dəvət edir.⁷ Konvensiyaya üzv Dövlətlər Konvensiyanı ratifikasiya etdiyi və ya ona qoşulduğu vaxtda qeyd-şərt qoymaq hüququna malikdirlər (maddə 51). Komitənin uşaqların insan hüquqlarına tam və qeyd-şərtsiz əməl olunmasını təmin etmək məqsədinə yalnız dövlətlərin öz qeyd-şərtlərini geri götürməsi şərtilə nail oluna bilər. Komitə hər zaman hesabatları yoxlayarkən qeyd-şərtlərin nəzərdən keçirilməsi və geri götürülməsini tövsiyə edir. Əgər üzv Dövlət qeyd-şərti nəzərdən keçirdikdən sonra onu saxlamaq qərarına gələrsə, Komitə bunun tam izahının növbəti dövrü hesabatda daxil edilməsini həmin dövlətdən tələb edir. Komitə üzv Dövlətlərin diqqətini qeyd-şərtlərin nəzərdən keçirilməsi və geri götürülməsinin İnsan Hüquqları üzrə Beynəlxalq Konfrans tərəfindən təşviqinə yönəldir.⁸

14. Müqavilələr Hüququ haqqında Vyana Konvensiyasının 2-ci maddəsində “qeyd-şərt” anlayışı müqavilənin imzalanması, ratifikasiya edilməsi, qəbul edilməsi, təsdiqlənməsi və ya ona qoşulma zamanı dövlət tərəfindən qoyulan, hər hansı şəkildə ifadə olunan və ya adlandırılan birtərəfli bəyanat kimi xarakterizə olunur və bunun vasitəsilə Müqavilənin müəyyən müddələrinin həmin dövlətə tətbiqində onların hüquqi qüvvəsinin ləğvi və ya dəyişdirilməsi nəzərdə tutulur. Vyana Konvensiyasında qeyd olunur ki, dövlətlər müqaviləni ratifikasiya edərkən və ya müqaviləyə qoşularkən qeyd-şərt qoymaq hüququna malikdirlər (əgər həmin qeyd-şərt müqavilənin məqsəd və vəzifələrinə zidd olmazsa (maddə 19)).

15. “Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiyanın 51-ci maddəsinin 2-ci bəndində aşağıdakılar qeyd olunur: “Bu Konvensiyanın məqsəd və vəzifələri ilə bir araya sığmayan qeyd-şərtlər irəli sürülməsinə yol verilmir”. Komitə, Konvensiyaya əməl olunmasının bəzi dövlətlərin mövcud Konstitusiyası və ya qanunvericiliyi, o cümlədən bəzi hallarda dini qanunla məhdudlaşdırıldığını nəzərə çatdıraraq, həmin dövlətlərin 51-ci maddənin 2-ci bəndini açıq şəkildə pozan qeyd-şərtlər qoymasından dərin narahatlıq hissi keçirdiyini ifadə edir. Müqavilələr Hüququ haqqında Vyana Konvensiyasının 27-ci maddəsində qeyd olunur: “Beynəlxalq müqaviləni yerinə yetirmədiyinə bəraət qazandırmaq üçün dövlət öz daxili hüququnun müddələrinə istinad edə bilməz”.

16. Komitə qeyd edir ki, bəzi hallarda üzv Dövlətlər digər üzv Dövlətlərin qoyduğu genişmiqyaslı qeyd-şərtlərə rəsmi etirazlar etmişdirlər. O, bütün üzv Dövlətlərdə Konvensiyaya tam əməl olunmasına kömək edən hər hansı fəaliyyəti yüksək qiymətləndirir.

III. İNSAN HÜQUQLARINA DAİR DİGƏR ƏSAS BEYNƏLXALQ SƏNƏDLƏRİN RATİFİKASIYASI

17. Ümumi icra tədbirlərinin nəzərdən keçirilməsinin tərkib hissəsi kimi və insan hüquqlarının bölünməzliyi və qarşılıqlı asılılığı prinsiplərini nəzərə almaqla, Komitə davamlı olaraq üzv Dövlətləri “Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiyanın iki Fakültativ Protokolunu (“Uşaqların silahlı münəqişəyə cəlb olunması” və “Uşaq alveri, uşaq fahişəliyi və uşaq pornoqrafiyası”) və insan hüquqlarına dair digər altı əsas beynəlxalq sənədi ratifikasiya etməyə çağırır (əgər onlar hələ bunu etməyiblərsə). Üzv Dövlətlərlə dialoq zamanı Komitə onlara digər müvafiq beynəlxalq sənədlərin ratifikasiyasını nəzərdən keçirməyi tövsiyə edir. Bu sənədlərin natamam siyahısı Komitə tərəfindən müəyyən müddətdən bir yenilənərək bu Ümumi Şərhə əlavə olunur.

IV. QANUNVERİCİLİK TƏDBİRLƏRİ

18. Komitə hesab edir ki, bütün daxili qanunlar və müvafiq inzibati təlimatların Konvensiyaya tam uyğunluğunu təmin etmək üçün onların hərtərəfli şəkildə nəzərdən keçirilməsi zəruridir. Onun Konvensiya üzrə təkcə ilkin yox, həm də ikinci və üçüncü dövrü hesabatların icmalı üzrə təcrübəsi göstərir ki, milli səviyyədə yoxlama prosesi bir çox hallarda başlamışdır, lakin daha dəqiq və hərtərəfli olmalıdır. İcmal prosesində Konvensiya təkcə maddələrlə deyil, həm də bütünlüklə insan hüquqlarının qarşılıqlı asılılığı və bölünməzliyini tanıyaraq nəzərə alınmalıdır. İcmal prosesi birdəfəlik deyil, bu davamlı olmalı və təklif edilən və mövcud qanunvericilik nəzərdən keçirilməlidir. Bu yoxlama prosesinin bütün müvafiq dövlət qurumlarının mexanizmlərinə daxil edilməsi vacib olmaqla yanaşı, məsələn, parlament komitələri və dinləmələr, milli insan hüquqları təsisatları, QHT-lər, alimlər, təsir məruz qalan uşaqlar, gənclər və başqaları tərəfindən müstəqil yoxlama aparılması da faydalıdır.

19. Üzv Dövlətlər Konvensiyanın müddələrinin öz daxili hüquq sistemlərində qanuni qüvvəyə mindirilməsini bütün müvafiq vasitələrlə təmin etməlidirlər. Bu, bir çox üzv Dövlətlərdə problem olaraq qalır. Heç bir qanunvericilik aktı olmadan qüvvəyə minmə prinsipinin tətbiq olunduğu və Konvensiyanın “konstitusiyaya statusu”nun olduğu və ya milli qanunvericiliyə daxil edildiyi iddia edilən digər ölkələrdə Konvensiyanın icra səviyyəsinin müəyyən edilməsi xüsusilə vacibdir.

20. Komitə, Konvensiyanın milli qanunvericiliyə daxil edilməsini alqışlayır, belə ki, bu, bütün dövlətlərdə olmasa da, bəzi dövlətlərdə insan hüquqlarına dair beynəlxalq sənədlərin icrasına əhəmiyyətli yanaşma hesab olunur. Konvensiyanın milli qanunvericiliyə daxil edilməsi dedikdə Konvensiyanın müddələrinin məhkəmələr qarşısında birbaşa olaraq istinad edilə bilməsi və milli qurumlar tərəfindən tətbiq oluna bilməsi, eləcə də milli qanunvericilik və ya ümumi təcrübədə ziddiyyət olduğu qanunvericiliyin üstünlük təşkil edəcəyi başa düşülür. Konvensiyanın milli qanunvericiliyə daxil edilməsi özlüyündə bütün müvafiq milli qanunların, o cümlədən hər hansı yerli və ya əhəmiyyətli qanunun Konvensiyaya uyğunlaşdırılmasını təmin etmək ehtiyacını aradan qaldırmır. Müqavilələr Hüququ haqqında Vyana Konvensiyasının 27-ci maddəsi ilə bağlı qanunvericilikdə hər hansı bir ziddiyyət olduğu qanunvericiliyə üstünlük verilməlidir. Dövlət regional və ya ərazi idarələrinə qanunlar vermək səlahiyyəti verərkən, həm də bu yardımçı hökumət formalarından qanunları Konvensiyaya çərçivəsində verməyi və onların effektiv icrasını tələb etməlidir (bax: aşağıda 40-cı bənd).

21. Bəzi dövlətlər Komitəyə təklif etmişdir ki, “hər kəs” üçün hüquqların təmin edilməsinin Konstitusiyaya daxil edilməsi uşaqlar üçün bu hüquqlara əməl olunmasını təmin etmək üçün kifayətdir. Tətbiq edilən hüquqların uşaqlar üçün həqiqətən həyata keçirilməsi və məhkəmələr qarşısında birbaşa olaraq istinad olunmasını təmin etmək üçün yoxlama aparılmalıdır. Komitə, uşaq hüquqlarına dair Konvensiyanın əsas qayəsini, yəni böyüklərlə yanaşı uşaqların da insan hüquqlarına malik olması fikrini vurğulamağa kömək edən əsas prinsipləri əks etdirən bölmələrin milli konstitusiyalara daxil edilməsini alqışlayır. Lakin bu, uşaq hüquqlarına avtomatik olaraq əməl olunmasını təmin etmir. Bu hüquqların tam şəkildə həyata keçirilməsi, o cümlədən müvafiq hallarda uşaqların özləri tərəfindən bu hüquqların həyata keçirilməsini təşviq etmək üçün əlavə qanunvericilik və digər tədbirlərin görülməsi zəruri ola bilər.

22. Komitə xüsusilə yerli qanunvericiliyin Konvensiyada müəyyən edilmiş ümumi prinsipləri əks etdirməsini təmin etməyin vacibliyini vurğulayır (maddə 2, 3, 6 və 12 (bax: yuxarıda 12-ci bənd)). Komitə, Konvensiyanın prinsiplərini əks etdirən və vurğulaya biləcək, uşaq hüquqları ilə bağlı müddələrin işlənilməsinə hazırlanmasını alqışlayır. Lakin Komitə vurğulayır ki, bütün müvafiq qanunlarda (təhsil, səhiyyə, ədliyyə və s.) Konvensiyanın prinsip və standartlarının ardıcıl şəkildə əks etdirilməsi olduğu mühüm hesab olunur.

23. 41-ci maddə ilə bağlı olaraq, Komitə bütün üzv Dövlətlərə öz yurisdiksiyası daxilində Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqlardan daha çox, uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsini istiqamətlənən qanuni müddəaları qüvvəyə mindirib icra etməyi tövsiyə edir. Komitə insan hüquqları üzrə digər beynəlxalq sənədlərin yaşı 18-dən aşağı olan bütün şəxslərə şamil olduğunu diqqətə çatdırır.

V. HÜQUQLARA MƏHKƏMƏ QAYDASI İLƏ BAXILMA İMKANI

24. Hüquqların əhəmiyyət kəsb etməsini təmin etmək məqsədilə pozuntuların aradan qaldırılması üçün effektiv hüquqi müdafiə vasitələri olmalıdır. Bu tələb Konvensiyada nəzərdə tutulmuşdur və ona insan hüquqları üzrə digər altı əsas beynəlxalq müqavilədə daim istinad edilir. Uşaqların xüsusi və müstəqil statusu onların hüquqlarının pozulmasına qarşı hüquqi müdafiə vasitələrindən istifadə etməsində real çətinliklər yaradır. Odur ki, uşaqlar və onların nümayəndələri üçün effektiv, uşaqlara həssas prosedurların təmin olunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bunlar uşaqlara fərdi yanaşmanın tətbiq olunduğu məlumatlar, məsləhətlər, müdafiə, o cümlədən özünü müdafiəyə dəstək və müstəqil şikayət prosedurları və məhkəmələrə çıxış və zəruri hüquqi və digər yardımların təmin olunmasından ibarət olmalıdır. Hüquqların pozulduğu aşkar edildikdə, maddə 39-da tələb olunduğu kimi, fiziki və psixoloji vəziyyətin yaxşılaşması, reabilitasiya və bərpasına imkan yaratmaq üçün zəruri hallarda müvafiq reparasiya, o cümlədən kompensasiya olmalıdır.

25. Yuxarıda 6-cı bənddə qeyd edildiyi kimi, Komitə vurğulayır ki, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar, habelə mülki və siyasi hüquqlar məhkəmə tərəfindən müdafiə olunan hüquqlar kimi nəzərə alınmalıdır. Hüquqların pozulmasına qarşı hüquqi müdafiə vasitələrinin effektivliyini təmin etmək üçün yerli qanunvericilikdə hüquqların kifayət qədər təfərrüatlı şəkildə müəyyən edilməsi çox mühüm hesab olunur.

VI. İNZİBATİ VƏ DİGƏR TƏDBİRLƏR

26. Komitə, Konvensiyanın effektiv icrasını təmin etmək üçün hər bir üzv Dövlətin müvafiq hesab etdiyi tədbirləri ətraflı şəkildə şərh edə bilməz. Lakin ilk onillikdə üzv Dövlətlərin hesabatlarını yoxlamaq və hökumətlər, BMT və BMT ilə əlaqəli qurumlar, QHT-lər və digər səlahiyyətli orqanlarla apardığı dialoqlardan əldə etdiyi təcrübəsinə əsasən, Komitə burada dövlətlər üçün bir sıra əsas məsləhətləri işləyib hazırlamışdır.

27. Komitə hesab edir ki, Konvensiyanın effektiv icrası məqsədilə - uşaq hüquqlarının hökumət daxilində, müxtəlif səviyyəli hökumət qurumları və hökumətlə vətəndaş cəmiyyəti arasında, o cümlədən xüsusilə uşaqlar və gənclərin özləri arasında tanınması və həyata keçirilməsi üçün sektorlararası koordinasiyanın olması tələb olunur. Bir çox müxtəlif hökumət idarələri və digər hökumət və ya kvazi-hökumət orqanları hər zaman uşaqların həyatı və öz hüquqlarından istifadə etməsinə təsir göstərir. Bu hökumət qurumlarının az bir hissəsi uşaqların həyatına birbaşa və ya dolaylı yolla təsir göstərmir. İcra prosesinin dəqiq monitorinqi tələb olunur ki, bu da hökumətin bütün səviyyələrdə həyata keçirdiyi prosesə daxil edilməlidir. Bundan başqa, milli insan hüquqları təsisatları, QHT-lər və digər bu kimi qurumlar tərəfindən müstəqil monitorinq aparılmalıdır.

A. Konvensiyada möhkəmlənmiş hərtərəfli milli strategiyanın hazırlanması

28. Hökumət bütövlükdə və bütün səviyyələrdə uşaq hüquqlarını təşviq etməli və ona əməl etməlidirsə, o, Konvensiyada möhkəmləndirilmiş, kompleks, hərtərəfli və hüquqlara əsaslanan milli strategiya əsasında işləməlidir.

29. Komitə, Konvensiya çərçivəsində uşaqlar üçün geniş milli strategiya və ya milli fəaliyyət planının hazırlanmasını yüksək qiymətləndirir. Komitə, üzv Dövlətlərdən öz milli strategiyalarını hazırlayarkən və/və ya nəzərdən keçirərkən dövrü hesabatlarına dair yekun rəylərində tövsiyələri nəzərə almağı gözləyir. Bu strategiyanın effektiv olması üçün o, bütün uşaqların vəziyyəti və Konvensiyada nəzərdə tutulan bütün hüquqlara aid olmalıdır. Bu, məsləhətləşmə prosesi, o cümlədən uşaqlar və gənclər, onlarla yaşayan və çalışan şəxslərlə məsləhətləşmə aparılması yolu ilə işlənilib hazırlanmalı olacaq. Yuxarıda (12-ci bənd) qeyd edildiyi kimi, uşaqlarla effektiv və məqsədyönlü məsləhətləşmə aparılması uşaqlara həssas xüsusi material və proseslərin olmasını tələb edir; bu, təkcə uşaqların böyüklər tərəfindən həyata keçirilən proseslərə çıxış imkanı ilə bağlı deyil.

30. Təcrid olunmuş və əlverişsiz uşaq qruplarının müəyyən edilməsi və onların prioritet istiqamət kimi seçilməsinə xüsusi diqqət yetirilməli olacaq. Konvensiyada ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi Konvensiya ilə təmin edilən bütün hüquqların dövlətlərin yurisdiksiyasında olan bütün uşaqlar üçün tanınmasını tələb edir. Yuxarıda (12-ci bənd) qeyd olunduğu kimi, ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi ayrı-seçkilik hallarının sayını azaltmaq üçün xüsusi tədbirlərin görülməsinə mane olmur.

31. Strategiyaya səlahiyyət verilməsi üçün bu, ən yüksək hökumət səviyyəsində təsdiq edilməlidir. Həmçinin, bu, milli inkişaf planlaşdırılması ilə əlaqələndirilməli və dövlət büdcəsinə daxil edilməlidir; əks halda strategiya əsas qərar qəbul etmə prosesləri xaricində təcrid olunmuş şəkildə qala bilər.

32. Sözügedən strategiya sadəcə yaxşı niyyətlərin siyahısından ibarət olmamalıdır; o, dövlətin hər yerində uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsi üçün dayanıqlı prosesin təsvirini əhatə etməli, bütün uşaqlar üçün iqtisadi, sosial, mədəni, mülki və siyasi hüquqlarla bağlı real və əlçatan hədəfləri müəyyən etmək üçün siyasət və prinsiplərdən kənara çıxmalıdır. Kompleks milli strategiya, xüsusi məqsədlər, nəzərdə tutulan icra tədbirləri və maliyyə və insan resurslarının ayrılması ilə, məs., təhsil və sağlamlıq üçün milli fəaliyyət planlarında diqqətlə işlənilib hazırlana bilər. Bu strategiyada mütləq şəkildə prioritetlər müəyyən edilməli, lakin üzv Dövlətlərin Konvensiya üzrə qəbul etdiyi öhdəliklər heç bir şəkildə diqqətdən kənarda saxlanmamalı və ya azaldılmamalıdır. Bu strategiya lazımı səviyyədə insan və maliyyə resursları ilə təmin edilməlidir.

33. Milli strategiyanın hazırlanması bir dəfəyə həyata keçiriləcək məsələ deyil. Strategiya hazırlandıqdan sonra hökumət və ictimaiyyətə, o cümlədən uşaqlara geniş yayılmalıdır (uşaqların başa düşəcəyi, eləcə də müvafiq dillərə və formalara tərcümə edilməlidir). Strategiyaya monitoring və davamlı nəzarət, mütəmadi yenilənmə və parlamentə və ictimaiyyətə təqdim ediləcək dövrü hesabatlar üzrə müvafiq tədbirlər daxil edilməlidir.

34. 1990-cı ildə keçirilən ilk Ümumdünya Uşaq Sammitindən sonra dövlətlərə işlənilib hazırlanması tövsiyə olunan “milli fəaliyyət planları” Sammitdə iştirak edən dövlətlərin müəyyən etdiyi öhdəlikləri ilə bağlı olmuşdur.⁹ 1993-cü ildə keçirilən İnsan Hüquqları üzrə Beynəlxalq Konfransda qəbul edilən Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramında dövlətlərə “Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiyanı onların insan hüquqları üzrə milli fəaliyyət planlarına inteqrasiya etməklə bağlı çağırış edilmişdir.¹⁰

35. BMT Baş Assambleyasının 2002-ci ildə uşaqlar üçün keçirilən xüsusi iclasının yekun sənədində dövlətlərin üzərinə “2003-cü ilin sonuna qədər mümkün olduğu təqdirdə təcili və təxirəsalınmaz məsələ kimi milli və lazım gəldikdə regional fəaliyyət planları işləyib hazırlamaq və ya onları gücləndirmək (bu fəaliyyət planı əsasında müəyyən vaxt çərçivəsində olan və ölçülə bilən məqsədlər və hədəfləri göstərməklə) öhdəliyi qoyulmuşdur...”¹¹ Komitə, dövlətlər tərəfindən

uşaqlar üçün keçirilən xüsusi iclasda təyin olunan və iclasın “*Uşaqlar üçün Yararlı Dünya*” adlı yekun sənədində müəyyən olunan məqsəd və hədəflərə nail olmaq üçün qoyulan öhdəlikləri alqışlayır. Lakin Komitə vurğulayır ki, beynəlxalq iclaslarda xüsusi öhdəliklərin götürülməsi Konvensiya üzrə üzv Dövlətlərin qanuni öhdəliklərini heç bir şəkildə azaltmır. Eynilə, xüsusi iclasa cavab olaraq konkret fəaliyyət planlarının hazırlanması Konvensiya üçün hərtərəfli icra strategiyasının hazırlanması ehtiyacını azaltmır. Dövlətlər 2002-ci il tarixli xüsusi iclasa və digər müvafiq beynəlxalq konfranslara öz cavablarını bütövlükdə Konvensiyanın ümumi icra strategiyasına daxil etməlidirlər.

36. İclasın yekun sənədində həmçinin üzv Dövlətlərə “Qəbul edilmiş tədbirlər və bu Fəaliyyət Planının həyata keçirilməsində əldə edilmiş nəticələr barədə məlumatların Uşaq Hüquqları Komitəsinə təqdim edilən hesabatlarla daxil edilməsinin nəzərə alınması” da tövsiyə olunur.¹² Komitə bu təklifi təqdir edir; o, xüsusi iclasda götürülən öhdəliklərin yerinə yetirilməsi istiqamətində irəliləyişlərin monitorinqini aparır və Konvensiya üzrə dövrü hesabatların verilməsinə dair yenidən işlənmiş qaydalarında əlavə təlimatlar verəcək.

B. Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinin əlaqələndirilməsi

37. Üzv Dövlətlərin hesabatlarını nəzərdən keçirərkən, Komitə hüquqların effektiv həyata keçirilməsi üçün demək olar ki, həmişə hökumətin əlaqələndirilməsini təşviq etməyi zəruri hesab etmişdir. Əlaqələndirilmənin mərkəzi hökumət idarələri, müxtəlif əyalətlər və bölgələr, mərkəzi və digər səviyyəli hökumət orqanları arasında, eləcə də hökumət və vətəndaş cəmiyyəti arasında olması nəzərdə tutulur. Əlaqələndirilmənin məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir: dövlətin öz yurisdiksiyası daxilində olan bütün uşaqlar üçün Konvensiyanın bütün prinsip və standartlarına əməl olunmasının təmin edilməsi; Konvensiyanın ratifikasiyası və ya ona qoşulma ilə bağlı öhdəliklərin yalnız uşaqlar - uşaqların təhsili, sağlamlığı, rifahı və s.-ə əhəmiyyətli dərəcədə təsiri olan böyük idarələr tərəfindən deyil, həmçinin hökumət daxilində, o cümlədən maliyyə, planlaşdırma, məşğulluq və müdafiə ilə bağlı olan və bütün səviyyələrdə fəaliyyət göstərən idarələr tərəfindən tanınmasının təmin edilməsi.

38. Komitə hesab edir ki, beynəlxalq müqavilələrin icrasına nəzarətədiçi orqan olaraq onun üzv Dövlətlər arasında bir-birindən fərqli hökumət sistemlərinə uyğun olan hərtərəfli mexanizmləri müəyyən etməyə təşəbbüs göstərməsi tövsiyə olunmur. Koordinasiyanın effektivliyinə nail olmağın bir sıra formal və qeyri-formal yolları vardır ki, buna misal olaraq nazirliklərarası və idarələrarası komissiyaları göstərmək olar. Komitə üzv Dövlətlərə hökumət mexanizmini Konvensiyanın, xüsusilə də ümumi prinsipləri təmin edən dörd maddənin (bax: yuxarıda 12-ci bənd) icrası baxımından nəzərdən keçirməyi təklif edir (əgər üzv Dövlətlər hələ də bunu etməyiblərsə).

39. Üzv dövlətlərin bir çoxu Konvensiyanın icrası və uşaq siyasətinin həyata keçirilməsini əlaqələndirmək məqsədilə hökumətin əsas fəaliyyət mərkəzinə yaxın, bəzi hallarda isə Prezident Administrasiyası və ya Nazirlər Kabinetində xüsusi şöbə və ya bölmə yaratmış və bunu uğurla həyata keçirmişdir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, demək olar ki, bütün dövlət qurumlarının fəaliyyətləri uşaqların həyatına təsir göstərir. Uşaqlara aid bütün xidmətlərə görə məsuliyyətin tək bir idarənin üzərinə qoyulması praktiki baxımdan məqsədəuyğun deyil və bu kimi hallar hökumət daxilində uşaqların daha çox təcrid olunması təhlükəsi yarada bilər. Lakin yüksək səlahiyyət – məs. Baş Nazirə, Prezidentə və ya Nazirlər Kabinetinin komissiyasına uşaqlarla bağlı birbaşa hesabat vermək səlahiyyətinin həvalə olunduğu xüsusi bir bölmənin olması uşaqlara hökumət daxilində və hökumətin bütün səviyyələrində hörmət bəslənilməsi üçün həm uşaqların hökumətdə daha çox nəzərə alınması məqsədinin əldə olunmasına, həm də koordinasiya prosesinə təkan verə bilər. Bu xüsusi bölməyə uşaqlarla bağlı hərtərəfli strategiyanın hazırlanması və onun icrasının monitorinqi, eləcə də Konvensiya çərçivəsində hesabat vermə prosesinin əlaqələndirilməsi məsuliyyəti verilir.

C. Mərkəzsizləşdirmə, federallaşdırma və səlahiyyətlərin ötürülməsi

40. Komitə tərəfindən dövlətlərin bir çoxunun diqqətinə çatdırmağın zəruri hesab edildiyi bir məsələ var ki, dövlət quruluşundan asılı olmayaraq, hökumətin təhvil verilməsi və səlahiyyətlərin ötürülməsi vasitəsilə hakimiyyətin mərkəzsizləşdirilməsi heç bir halda üzv Dövlətin hökumətinin öz yurisdiksiyasında olan bütün uşaqlar qarşısındakı öhdəliklərini yerinə yetirməklə bağlı birbaşa məsuliyyətini azaltmır.

41. Komitə bir daha vurğulayır ki, Konvensiyanı ratifikasiya edən və ya ona qoşulan dövlət bütün hallarda öz yurisdiksiyasında olan ərazilər çərçivəsində Konvensiyanın tam şəkildə icra olunmasını təmin etməyə görə məsuliyyət daşıyır. Hökumətin təhvil verilməsi prosesi zamanı üzv Dövlətlər mərkəzsizləşdirilən orqanların Konvensiyanın icrası ilə bağlı öz məsuliyyətlərini effektiv şəkildə yerinə yetirmək üçün lazımı maliyyə, insan və digər resurslara malik olduğuna əmin olmalıdırlar. Üzv Dövlətlərin hökumətləri mərkəzsizləşdirilmiş idarələr və ya yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən Konvensiyaya tam əməl olunmasını tələb etmək səlahiyyətini qoruyub saxlamalı və Konvensiyaya əməl olunması və Konvensiyanın ayrı-seçkiliyə yol verilmədən onların öz yurisdiksiyası altında olan bütün uşaqlar üçün tətbiq olunmasını təmin etmək üçün daimi monitorinq mexanizmləri yaratmalıdırlar. Bundan əlavə, mərkəzsizləşdirmə və ya hakimiyyətin təhvil verilməsinin müxtəlif bölgələrdə yaşayan uşaqların öz hüquqlarından istifadə etməsi ilə bağlı ayrı-seçkiliyə səbəb olmamasını təmin etmək üçün müvafiq təhlükəsizlik tədbirləri görülməlidir.

D. Özəlləşdirmə

42. Xidmətlərin özəlləşdirilməsi prosesi uşaqların hüquqlarının tanınması və həyata keçirilməsinə ciddi təsir göstərə bilər. Komitə 2002-ci ildə ümumi müzakirə gününü "Özəl sektor xidmət təminatçısı qismində və uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsində onun rolu" mövzusunda həsr edərək, özəl sektoru ticarət müəssisələri, QHT-lər və kommertiya və qeyri-kommertiya əsasları ilə fəaliyyət göstərən digər ictimai birliklər kimi xarakterizə etmişdir. Ümumi müzakirə gündündən sonra Komitə dolğun tövsiyələr qəbul etmişdir və bu tövsiyələri üzv Dövlətlərin diqqətinə çatdırır.¹³

43. Komitə vurğulayır ki, Konvensiyanın üzv Dövlətləri Konvensiyada nəzərdə tutulmuş qaydada uşaq hüquqlarına əməl etmək və bu hüquqları təmin etməklə bağlı qanuni öhdəlik daşıyır və bu, qeyri-dövlət xidmət təminatçılarının Konvensiyanın müddəalarına uyğun şəkildə fəaliyyət göstərməsinin təmin edilməsi, bununla da bu tərəflərin üzərinə dolaylı öhdəliklərin qoyulmasını özündə ehtiva edir.

44. Komitə vurğulayır ki, özəl sektora xidmət göstərmək, öz müəssisələrini idarə etmək və sairə kimi şəraitin yaradılması dövlətin öz yurisdiksiyası daxilində olan bütün uşaqlar üçün onların Konvensiyada (maddə 2 (1) və 3 (2)) təsbit olunan bütün hüquqlarının tam şəkildə tanınması və həyata keçirilməsini təmin etmək öhdəliyini heç bir şəkildə azaltmır. Maddə 3 (1)-də dövlət və ya özəl qurumlar tərəfindən uşaqlarla bağlı həyata keçirilən bütün fəaliyyətlərdə uşaqların ali maraqlarının ən ümdə məsələ kimi nəzərə alınmasının vacibliyi göstərilir. Maddə 3 (3)-də səlahiyyətli orqanlar (müvafiq qanunla müəyyənləşdirilmiş səlahiyyətlərə malik olan orqanlar) tərəfindən xüsusən səhiyyə sahəsində və kadrların sayı və uyğunluğu ilə əlaqədar müvafiq standartların müəyyən edilməsi tələb olunur. Bu isə öz növbəsində Konvensiyaya əməl olunmasını təmin etmək üçün dəqiq və ciddi yoxlama aparılmasını tələb edir. Komitə təklif edir ki, bütün dövlət və qeyri-dövlət xidmət təminatçıları tərəfindən Konvensiyaya əməl olunmasının təmin edilməsi məqsədilə daimi monitorinq mexanizmi və ya prosesi mövcud olsun.

**E. Monitorinqin həyata keçirilməsi –
uşaqlara təsirin qiymətləndirilməsi və təhlili ehtiyacı**

45. Uşaqlara dair bütün fəaliyyətlərin həyata keçirilməsində uşaqların ali maraqlarının ən ümdə məsələ kimi nəzərə alınması (maddə 3 (1)) və qanunvericilik və hökumətin bütün səviyyələrində strategiyanın işlənilib hazırlanması və icrasında Konvensiyanın bütün müddəalarına əməl olunmasını təmin etmək üçün uşaqlara təsirin qiymətləndirilməsi (uşaqlara və onların öz hüquqlarından istifadə etməsinə təsir göstərən hər hansı təklif olunan qanun, strategiya və ya büdcədən ayırımların təsirinə proqnozlaşdırılması) və uşaqlara təsirin təhlili (müvafiq fəaliyyətlərin həyata keçirilməsinin faktiki təsirinə təhlili) davamlı prosesinin mövcud olması tələb olunur. Bu proses strategiyanın işlənilib hazırlanması üzrə bütün səviyyələrdə və mümkün qədər tez bir zamanda hökumətin sisteminə daxil edilməlidir.

46. Öz fəaliyyətlərini monitorinq və təhlil etmək hökumətlərin öhdəliyi hesab olunur. Lakin Komitə həmçinin parlament komissiyaları, QHT-lər, elmi təsisatlar, peşə birlikləri, gənclər qrupları və müstəqil insan hüquqları təsisatları tərəfindən Konvensiyanın tələblərinin icra olunması yolu ilə prosesin gedişatının müstəqil monitorinqinin həyata keçirilməsini vacib sayır (bax: aşağıda 65-ci bənd).

47. Komitə uşaqlara təsirlərin təhlili üzrə formal hesabatların hazırlanması və parlamentə və/və ya ictimaiyyətə təqdim edilməsinin tələb olunduğu qanunvericiliyi qəbul edən dövlətləri alqışlayır. Hər bir dövlət 3-cü maddənin 1-ci bəndinə əməl olunmasını necə təmin edəcəyini nəzərə almalı və bunu uşaqların siyasi kursun formalaşdırılması prosesinə aydın şəkildə inteqrasiyası və onların hüquqlarına həssaslığı ön plana çəkən şəkildə həyata keçirməlidir.

F. Məlumatların toplanması və təhlili və indikatorların işlənilib hazırlanması

48. Hüquqların həyata keçirilməsində uşaqlar haqqında ayrı-seçkilik və/və ya bərabərsizliklərin müəyyən edilməsinə imkan verən kifayət qədər və etibarlı məlumatların toplanması icra prosesinin vacib hissəsini təşkil edir. Komitə üzv Dövlətlərə xatırladır ki, məlumatların toplanması uşaqlıq dövründən 18 yaşa qədər olan dövrü əhatə etməlidir. Bu həmçinin dövlətin yurisdiksiyası çərçivəsində əlaqələndirilməli və ölkə səviyyəsində tətbiq olunan göstəriciləri təmin etməlidir. Dövlətlər müvafiq tədqiqat təsisatları ilə əməkdaşlıq etməli və keyfiyyət və kəmiyyət tədqiqatları aparmaqla icra prosesinin gedişatı haqqında tam təsəvvür yaratmağı qarşılarına məqsəd qoymalıdır. Dövrü hesabatlar üzrə hesabat vermə qaydaları Konvensiyanın bütün sahələrini əhatə edən dolğun statistik və digər məlumatların əks olunmasını tələb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, təkcə məlumatların toplanması üzrə effektiv sistemlərin qurulması deyil, həmçinin toplanan məlumatların təhlil edilməsi və icra prosesinin gedişatının qiymətləndirilməsi, problemlərin müəyyən edilməsi və uşaqlar üçün strategiyanın işlənilib hazırlanması ilə bağlı məlumat verilməsi məqsədilə istifadə edilməsi də zəruri hesab olunur. Məlumatların toplanmasının təhlili Konvensiyada təsbit olunan bütün hüquqlarla bağlı indikatorların işlənilib hazırlanmasını tələb edir.

49. Komitə öz yurisdiksiyası daxilində uşaq hüquqlarının vəziyyətinə dair hərtərəfli hesabatların illik dərc olunması sistemini tətbiq edən üzv Dövlətləri yüksək qiymətləndirir. Bu cür hesabatların dərc edilməsi və geniş yayılması, habelə müzakirəsi (məsələn parlamentdə) geniş ictimaiyyətin icra prosesinə cəlb olunmasını diqqət mərkəzində saxlaya bilər. Bu hesabatların tərcüməsi, eləcə də uşaqların başa düşə biləcəyi dildə yazılan versiyaları uşaqlar və azlıq qruplarının prosesdə iştirakı baxımından vacib əhəmiyyət daşıyır.

50. Komitə vurğulayır ki, bir çox hallarda, yalnız uşaqların özləri onların hüquqlarının tam şəkildə tanınması və həyata keçirilməsini göstərmək vəziyyətində olurlar. Uşaqlarla müsahibə aparılması və

onlardan (müvafiq təhlükəsizlik tədbirləri ilə birlikdə) tədqiqatçı kimi istifadə olunması, məsələn, uşaqların mülki hüquqlarına, o cümlədən 12-ci maddədə nəzərdə tutulan mühüm hüququna (uşaqların fikirlərinin dinlənilməsi və müvafiq qaydada nəzərə alınması) ailə, məktəb və digər yerlərdə hansı dərəcədə əməl olunmasını müəyyən etməyin vacib üsulu ola bilər.

G. Uşaqların büdcədə nəzərə alınması

51. Hesabat vermə qaydaları və üzv Dövlətlərin hesabatlarının nəzərdən keçirilməsində Komitə dövlət büdcəsi və digər büdcələrdə¹⁴ uşaqlar üçün lazım olan resursların müəyyənəşdirilməsi və təhlilinə böyük diqqət göstərmişdir. Heç bir dövlət sosial sektor və bu sektorun çərçivəsində uşaqlara birbaşa və dolay yolla ayrılan dövlət büdcəsi və digər büdcələrin nisbətini müəyyən edə bilmədiyi təqdirdə uşaqların iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarını 4-cü maddədə tələb olunduğu kimi "öz mövcud ehtiyatlarından ən yüksək səviyyədə istifadə etməklə" yerinə yetirdiyini deyə bilməz. Bəzi dövlətlər dövlət büdcələrinin bu yolla təhlil edilməsinin mümkün olmadığını iddia edirlər. Digərləri isə buna nail olub və onlar "uşaqların illik büdcələrini" dərc edirlər. Komitə iqtisadi və sosial planlaşdırma, qərar qəbulətmə prosesinin uşaqların ali maraqlarının ən ümdə məsələ kimi nəzərə alınmaqla həyata keçirilməsi və büdcə qərarlarının da bu şəkildə verilməsini, eləcə də uşaqların, o cümlədən təcrid olunmuş və əlverişsiz şəraitdə yaşayan uşaq qruplarının iqtisadi siyasət və maliyyə böhranlarının mənfəət təsirlərindən qorunmasını təmin etmək üçün hökumətin bütün səviyyələrində hansı addımlar atıldığını bilməlidir.

52. İqtisadi siyasətlərin uşaq hüquqlarına istənilən halda təsir göstərməsini vurğulayaraq, Komitə struktur dəyişiklik proqramları və bazar iqtisadiyyatına keçid prosesinin uşaqlara çox vaxt mənfəət təsir göstərməsindən dərin narahatlıq keçirir. Konvensiyanın 4-cü maddəsi və digər müddələrinin icrası uşaqların iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarını qorumaq üçün belə dəyişikliklər və siyasətlərə edilən düzəlişlərin təsirlərinin dəqiq monitorinqinin aparılmasını tələb edir.

H. Təlim və bacarıqların artırılması

53. Komitə Konvensiyanın icrası prosesində iştirak edən bütün tərəflərin – hökumət rəsmiləri, parlament üzvləri və məhkəmə sisteminin nümayəndələri, habelə uşaqlarla və uşaqlar üçün çalışan digər bütün şəxslər üçün təlim keçilməsi və onların bacarıqlarının artırılması ilə bağlı dövlətlərin öhdəlik daşdığını diqqətə çatdırır. Bu şəxslərin sırasına icma liderləri və dini liderlər, müəllimlər, sosial işçilər və digər mütəxəssislər, o cümlədən dövlət müəssisələri və həbsdə saxlanma yerlərində uşaqlarla çalışanlar, polisler və silahlı qüvvələr, o cümlədən sülhməramlı qüvvələr, KİV nümayəndələri və bir çox digər şəxslər daxildir. Təlim sistemli və davamlı - ilkin təlim və ixtisasartırma təlimi şəklində olmalıdır. Təlimin məqsədi uşaqların hüquq sahibi statusunun olmasını diqqətə çatdırmaq, Konvensiyaya dair bilik və anlayış səviyyəsini artırmaq və Konvensiyanın bütün müddələrinə fəal şəkildə əməl edilməsini təşviq etməkdən ibarətdir. Komitə Konvensiyanın bütün səviyyələrdə olan peşə təlimi proqramları, davranış qaydaları və tədris proqramlarında əks etdirilməsinə ümid edir. Əlbəttə, insan hüquqlarının başa düşülməsi və onunla bağlı biliklərin əldə olunması məktəblərin tədris proqramları və digər vasitələrlə (həmçinin bax: təhsilin məqsədlərinə dair aşağıda 69-cu bənd və Komitənin 1 saylı, 2001-ci il tarixli Ümumi Şərhi) uşaqlar arasında təşviq edilməlidir.

54. Komitənin dövrü hesabatlarla bağlı qaydalarında bütün uşaqların öz hüquqlarından istifadə etməsi baxımından vacib olan bir çox təlim növləri, o cümlədən xüsusi təlimlər qeyd edilmişdir. Konvensiyanın preambulası və bir çox maddələrində ailənin vacibliyi vurğulanır. Xüsusi əhəmiyyət kəsb edən bir məsələ də vardır ki, bu da uşaq hüquqlarının təşviq olunmasının valideynliyə hazırlıq və valideynlərin tədris prosesinə inteqrasiya olunması ilə bağlıdır.

55. Təlimin effektivliyi dövrü olaraq qiymətləndirilməli və bu qiymətləndirmə zamanı təkə Konvensiya və onun müddəaları ilə bağlı bilik səviyyəsi deyil, həmçinin uşaqların öz hüquqlarından istifadə etməsini fəal şəkildə təşviq edən yanaşmalar və təcrübənin inkişaf etdirilməsinə təlimin verdiyi töhfə də nəzərdən keçirilməlidir.

I. Vətəndaş cəmiyyəti ilə əməkdaşlıq

56. İcra prosesi üzv Dövlətlərin öhdəliyi olsa da, bu prosesə cəmiyyətin bütün təbəqələri, o cümlədən uşaqların özləri də cəlb edilməlidir. Komitə bu qənaətə gəlir ki, uşaqların hüquqlarına əməl olunması və bu hüquqların təmin olunması məsuliyyəti yalnız dövlət və dövlətin nəzarətində olan xidmətlər və təsisatları əhatə etmir, həmçinin uşaqlar, valideynlər və daha geniş ailələr, digər həddi-bülüğa çatmış şəxslər, eləcə də qeyri-dövlət (özəl) xidmətləri və təşkilatları da bu sıraya daxildir. Komitə BMT-nin İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitəsinin ən yüksək səviyyədə əldə edilə bilən sağlamlıq standartı haqqında 14 saylı, 2000-ci il tarixli Ümumi Şərhi ilə razılaşıır. Belə ki, sözügedən Ümumi Şərhin 42-ci bəndində aşağıdakılar qeyd olunur: "İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakta təkə dövlətlərin üzv olması və ona əməl edilməsinə görə tam cavabdehlik daşmasına baxmayaraq, cəmiyyətin bütün üzvləri, o cümlədən fərdi şəxslər, səhiyyə işçiləri, ailələr, yerli icmalar, hökumətlərarası və qeyri-hökumət təşkilatları, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, habelə özəl biznes sektoru da sağlamlıq hüququnun həyata keçirilməsi üzrə məsuliyyət daşıyır. Buna görə də, üzv Dövlətlər bu məsuliyyətlərin yerinə yetirilməsini asanlaşdıran mühit yaratmalıdırlar".

57. Qeyd olunduğu kimi Konvensiyanın 12-ci maddəsində (bax: 12-ci bənd) uşaqlara təsiri olan bütün məsələlərdə onların fikirlərinə lazımi əhəmiyyət verilməsi tələb olunur ki, bu da açıq şəkildə "onların" Konvensiyanın həyata keçirilməsini özündə ehtiva edir.

58. Dövlət QHT-lərlə ən geniş mənada sıx əməkdaşlıq etməli və onların müstəqilliyinə hörmətlə yanaşmalıdır; QHT-lər dedikdə aşağıdakılar nəzərdə tutulur: insan hüquqları üzrə QHT-lər, uşaq və gənclərin rəhbərlik etdiyi təşkilatlar və gənclər qrupları, valideyn və ailə qrupları, dini qruplar, elmi təsisatlar və peşə birlikləri. QHT-lər Konvensiyanın hazırlanmasında mühüm rol oynamışdır və onların Konvensiyanın icrası prosesinə cəlb olunması böyük əhəmiyyət kəsb edir.

59. Komitə uşaq hüquqlarının təşviqi, qorunması və monitorinqi ilə məşğul olan QHT koalisiyaları və ittifaqlarının yaradılmasını alqışlayır və hökumətləri onlara qeyri-direktiv dəstək verməyə və onlarla müsbət rəsmi və qeyri-rəsmi əlaqələrini inkişaf etdirməyə çağırır. QHT-lərin 45-ci maddənin (a) bəndinə əsasən "səlahiyyətli orqan" kimi Konvensiya çərçivəsində hesabat vermə prosesində iştirakı bir çox hallarda icra, eləcə də hesabat vermə prosesinə təkan vermişdir. "Uşaq Hüquqları haqqında" Konvensiya üzrə QHT qrupu hesabat vermə prosesi və Komitənin işi üzrə digər məsələlərə çox müsbət, güclü və dəstəkləyici təsir göstərir. Komitənin hesabat vermə qaydalarında göstərilir ki, hesabatların hazırlanması prosesində "əhalinin iştirakı və hökumət siyasətlərinə ictimai nəzarət təşviq edilməli və buna şərait yaradılmalıdır".¹⁵ Kütləvi informasiya vasitələri Konvensiyanın icrası prosesində mühüm tərəfdaş kimi çıxış edə bilər (həmçinin bax: 70-ci bənd).

J. Beynəlxalq əməkdaşlıq

60. 4-cü maddədə Konvensiyanın icrasının dünya dövlətləri üçün birgə iş olduğu vurğulanır. Konvensiyanın bu və digər maddələrində beynəlxalq əməkdaşlığın vacibliyi diqqətə çatdırılır.¹⁶ Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində (maddə 55, 56) beynəlxalq iqtisadi və sosial əməkdaşlığın ümumi məqsədləri müəyyən edilir və Nizamnaməyə əsasən, üzvlər öz üzərlərinə bu məqsədlərə nail olmaq üçün "Təşkilatla əməkdaşlıq şəklində birgə və ayrı-ayrı addımlar atmaq" öhdəliyi götürürlər. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Minillik Bəyannaməsi"ndə və digər

beynəlxalq toplantılarda, o cümlədən BMT Baş Assambleyasının uşaqlarla bağlı xüsusi iclasında dövlətlər yoxsulluğun aradan qaldırılması üçün xüsusilə beynəlxalq əməkdaşlığa dair öhdəlik götürmüşdür.

61. Komitə üzv Dövlətlərə tövsiyə edir ki, Konvensiyada uşaqlarla birbaşa və ya dolaylı yolla bağlı olan beynəlxalq inkişafa yardım strukturu yaradılsın və donor dövlətlərin proqramları hüquqlara əsaslınsın. Komitə dövlətləri beynəlxalq miqyasda razılaşdırılmış hədəflərə, o cümlədən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ümumi daxili məhsulun 0,7 faizi dərəcəsində beynəlxalq inkişafa yardım hədəfinə nail olmağa çağırır. Bu məqsəd İnkişafın Maliyyələşdirilməsi üzrə 2002-ci ildə keçirilmiş Beynəlxalq Konfransda qəbul edilmiş Monterrey Konsensusunda nəzərdə tutulan digər hədəflərlə yanaşı təkrar vurğulanmışdır.¹⁷ Komitə beynəlxalq yardım və kömək əldə edən dövlətləri bu yardımın əhəmiyyətli bir hissəsini xüsusilə uşaqlara ayırmağa sövq edir. Komitə üzv Dövlətlərdən uşaqların hüquqlarının həyata keçirilməsi üçün göstərilən beynəlxalq dəstəyin miqdarı və nisbətini illik olaraq müəyyən etmək iqtidarında olmağı tələb edir.

62. Komitə inkişaf etməkdə olan və donor dövlətlərin birgə məsuliyyəti kimi keyfiyyətli sosial xidmətlərdən davamlı şəkildə istifadə etmək imkanının əldə olunması üçün 20/20 təşəbbüsünün məqsədlərini təqdirəlayiq hesab edir. Komitə qeyd edir ki, işin gedişatının nəzərdən keçirilməsi üçün təşkil edilən beynəlxalq toplantılardan gəlinən qənaətə əsasən, dövlətlərin bir çoxu əlavə ehtiyatların ayrılmadığı və ehtiyatların ayrılmasında səmərəliliyin artırılmadığı təqdirdə fundamental sosial-iqtisadi hüquqlara əməl etməkdə çətinlik çəkəcəklər. Komitə Yoxsulluğun Azaldılması Strategiyası üzrə Sənəd vasitəsilə ən çox borcu olan ölkələrdə yoxsulluğun azaldılması istiqamətində göstərilən səyləri diqqətə çatdırır və bunu etməyə çağırır. Minilliyin inkişaf məqsədlərinə nail olmaq üçün mərkəzi və ölkə strategiyası kimi Yoxsulluğun Azaldılması Strategiyası üzrə Sənəddə uşaq hüquqlarına xüsusi diqqət ayrılmalıdır. Komitə hökumətləri, donorları və vətəndaş cəmiyyətini Yoxsulluğun Azaldılması Strategiyası üzrə Sənədin tərtib edilməsi və inkişafa sektoral yanaşmalarda uşaqlara gözəçarpan üstünlük verilməsini təmin etməyə çağırır. Həm Yoxsulluğun Azaldılması Strategiyası üzrə Sənəddə, həm də inkişafa sektoral yanaşmalarda uşaqları hüquq sahibi kimi tanıyaraq bütöv və uşaqlara yönəlik yanaşma təbiiq etməklə və uşaqlar üçün uyğun hesab olunan inkişaf məqsədləri və vəzifələrini birləşdirməklə, uşaqların hüquq prinsipləri əks etdirilməlidir.

63. Komitə dövlətləri Konvensiyanın icrası prosesində texniki dəstək göstərməyə və lazım gəldikdə bu dəstəyi almağa çağırır. BMT Uşaq Fondu (UNICEF), BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı (OHCHR) və BMT-yə daxil olan və BMT ilə əlaqəli digər qurumlar Konvensiyanın icrası prosesi üzrə bir çox məsələlərdə texniki dəstək göstərə bilirlər. Odur ki, üzv Dövlətlər Konvensiya üzrə öz hesabatlarında texniki dəstəyə maraqlarını ifadə etməyə çağırılırlar.

64. Beynəlxalq əməkdaşlıq və texniki dəstək göstərilməsində BMT-yə daxil olan və BMT ilə əlaqəli qurumlar öz fəaliyyətləri boyunca Konvensiyanı rəhbər tutmalı və uşaq hüquqlarını əsas istiqamət kimi müəyyən etməlidirlər. Onlar beynəlxalq əməkdaşlıqda dövlətlərin Konvensiya üzrə öz öhdəliklərini yerinə yetirməsinin dəstəklənməsinin hədəfə alındığını öz nüfuz dairəsi çərçivəsində təmin etməyə çalışmalıdırlar. Eynilə, Dünya Bankı Qrupu, Beynəlxalq Valyuta Fondu və Ümumdünya Ticarət Təşkilatı beynəlxalq əməkdaşlıq və iqtisadi inkişaf əlaqədar öz fəaliyyətlərində uşaqların ali maraqlarının ən ümdə məsələ kimi nəzərə alınması və Konvensiyanın tam şəkildə icrasını təmin etməlidirlər.

K. Müstəqil insan hüquqları təsisatları

65. Komitə "Uşaq hüquqlarının qorunması və təşviqində müstəqil milli insan hüquqları təsisatlarının rolu" başlıqlı, 2 sayılı, 2002-ci il tarixli Ümumi Şərhdə qeyd edir ki, "o, belə qurumların

yaradılmasını Konvensiyanın icrası və uşaq hüquqlarının hərtərəfli şəkildə həyata keçirilməsini təmin etmək üçün ratifikasiya edildikdən sonra üzv Dövlətlərin üzərinə düşən öhdəlik hesab edir". Müstəqil insan hüquqları təsisatları uşaqlar üçün effektiv hökumət strukturlarının tamamlayıcısı hesab olunur; burada əsas məsələ müstəqillikdir: "Milli insan hüquqları təsisatlarının vəzifəsi dövlətin Konvensiyaya əməl etməsi və onun icrası istiqamətində əldə etdiyi irəliləyişləri müstəqil şəkildə monitorinq etmək və uşaqların hüquqlarına tam əməl olunmasını təmin etmək üçün əlindən gələni etməkdir. Bu, müvafiq təsisatlar tərəfindən uşaq hüquqlarının təşviqi və müdafiəsini gücləndirmək üçün layihələr işləyib hazırlamağı tələb edə bilsə də, hökumətin öz monitorinq öhdəliklərini dövlət qurumuna ötürməsinə gətirib çıxarmamalıdır. Təsisatların öz gündəliyini təyin etməsi və öz fəaliyyətlərini müəyyənləşdirməsində tamamilə müstəqil olması çox mühüm hesab olunur".¹⁸ 2 sayılı Ümumi Şərhdə uşaqlar üçün müstəqil insan haqları təsisatlarının yaradılması və fəaliyyətinə dair qaydalar dolğun şəkildə göstərilmişdir.

Maddə 42: Böyüklər və uşaqların Konvensiya ilə tanış edilməsi

"Üzv Dövlətlər Konvensiyanın prinsip və müddəalarını müvafiq və fəal vasitələrlə böyüklər və uşaqlara geniş şəkildə tanımaq öhdəliyi götürürlər".

66. Fərdi şəxslər öz hüquqlarının nələrdən ibarət olduğunu bilməlidirlər. Bütün hallarda olmasa da, adətən əksər hallarda cəmiyyətdəki uşaqlar hüquq sahibləri hesab edilməmişdir. Odur ki, 42-ci maddə bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Əgər uşaqların ətrafında olan böyüklər, onların valideynləri və digər ailə üzvləri, müəllimləri və tərbiyəçiləri Konvensiyanın mahiyyətini və hər şeydən öncə hüquq subyekti kimi uşaqların bərabər statusunun Konvensiya tərəfindən təsdiqlənməsini başa düşmürsə, demək ki, Konvensiyada uşaqlarla bağlı təsbit olunan hüquqların həyata keçirilməsi əksər uşaqlar üçün çox böyük ehtimalla mümkün olmayacaq.

67. Komitə dövlətlərə təklif edir ki, Konvensiya ilə bağlı cəmiyyətin məlumatlandırılması üzrə hərtərəfli strategiya hazırlansın. Bu, Konvensiyanın icrası və monitorinqinə cəlb olunan hökumət qurumları və müstəqil qurumlar və bu qurumlarla hansı yollarla əlaqə saxlanması ilə bağlı məlumatları əhatə etməlidir. Ən ilkin səviyyədə Konvensiyanın mətni bütün dillərdə geniş şəkildə ictimaiyyətə təqdim edilməlidir (Komitə Konvensiyanın BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı tərəfindən hazırlanmış rəsmi və qeyri-rəsmi tərcümələr toplusunu yüksək qiymətləndirir). Konvensiyanın bilik səviyyəsi aşağı olan insanlar arasında yayılması üçün ayrıca bir strategiya işlənib hazırlanmalıdır. Bir çox dövlətlərdə UNICEF və QHT-lər Konvensiyanın müxtəlif yaşlarda olan uşaqlar üçün anlaşılıq dildə olan versiyalarını hazırlamışdır ki, bu da Komitə tərəfindən alqışlanır və dəstəklənir; yuxarıda sadalanan sənədlərdə kömək və məsləhət mənbələri barədə uşaqlar məlumatlandırılmalıdır.

68. Uşaqlar öz hüquqları haqqında məlumat əldə etməlidirlər və Komitə Konvensiya və ümumilikdə insan hüquqları ilə bağlı məlumatların ümumtəhsil məktəblərinin bütün mərhələlərində tədris proqramına daxil edilməsini xüsusilə diqqətə çatdırır. Komitənin "Təhsil məqsədləri" başlıqlı, 1 sayılı, 2001-ci il tarixli Ümumi Şərhi (maddə 29, 1-ci bənd) bununla birlikdə oxunmalıdır. 29-cu maddənin 1-ci bəndində tələb edilir ki, uşağın təhsili "... insan hüquqları və əsas azadlıqlarına hörmətin inkişafına yönəldilməlidir ...". Ümumi Şərhdə qeyd edilir: "İnsan hüquqları sahəsində təhsildə insan hüquqları ilə bağlı müqavilələrin məzmunu haqqında məlumat verilməlidir. Lakin uşaqlar evdə, məktəbdə və ya ictimaiyyət daxilində insan hüquqları üzrə standartların tətbiqini görməklə, bu barədə məlumatlanmalıdırlar. İnsan hüquqları sahəsində təhsil hərtərəfli və ömür boyu davam edən bir proses olmalı və insan hüquqları dəyərlərinin gündəlik həyatda və uşaqların təcrübələrində əks olunması ilə başlanmalıdır."¹⁹

69. Eynilə, Konvensiya haqqında biliklər uşaqlarla və uşaqlar üçün çalışan şəxslərin ilkin və ixtisasartırma təlimlərinə də daxil edilməlidir (bax: yuxarıda 53-cü bənd). Komitə Konvensiyasının qəbul edilməsinin onuncu ildönümü münasibətilə Konvensiyanın icrası üzrə ümumi tədbirlərə dair keçirilən iclasından sonra verdiyi tövsiyələri dövlətlərə xatırladır. Belə ki, sözügedən tövsiyələrdə qeyd olunur ki, "uşaq hüquqları ilə bağlı məlumatların yayılması və bu sahədə məlumatlılığın artırılması mühazirə kimi deyil, sosial dəyişiklik, qarşılıqlı əlaqə və dialoq prosesi kimi dərk olunduqda daha effektiv olur. Məlumatlılığın artırılması prosesinə cəmiyyətin bütün təbəqələri, o cümlədən uşaqlar və gənclər cəlb edilməlidir. Uşaqlar, o cümlədən yeniyetmələr öz hüquqları ilə bağlı məlumatlılığın artırılması prosesində öz inkişaf qabiliyyətlərinin ən yüksək səviyyəsində iştirak etmək hüququna malikdirlər".²⁰

"Komitə tövsiyə edir ki, uşaq hüquqları üzrə təlimin təsiri və davamlılığını maksimum səviyyəyə çatdırmaq məqsədilə bu təlimin keçirilməsi üçün göstərilən bütün səylər praktik və sistemli olsun və peşə təliminə inteqrasiya edilsin. İnsan hüquqları ilə bağlı təlimlərdə birgə üsullardan istifadə edilməli və mütəxəssislər onların uşaqların hüquqları, ləyaqəti və özünə hörmətini sərgiləyəcəyi şəkildə uşaqlar və gənclərlə qarşılıqlı əlaqədə olmasına imkan verən bacarıq və yanaşmalarla təmin edilməlidir".²¹

70. Konvensiyanın yayılması, başa düşülməsi və onunla bağlı biliklərin çatdırılmasında mətbuat mühüm rol oynaya bilər və Komitə onların bu prosesdə könüllü şəkildə iştirakını təşviq edir və hökumətlər və QHT-lər bu prosesə təkan verə bilər.²²

Maddə 44 (6): Konvensiya üzrə hazırlanan hesabatların geniş ictimaiyyət arasında yayılması

“... Üzv Dövlətlər öz hesabatlarını öz ölkələrində geniş şəkildə yaymalıdırlar.”

71. Konvensiya üzrə hesabat vermənin Konvensiyanın milli səviyyədə icrası prosesində vacib rol oynaması üçün üzv Dövlətin ərazisində yaşayan böyüklər və uşaqlara məlum olmalıdır. Hesabat vermə prosesi dövlətlərin uşaqlara və onların hüquqlarına necə münasibət göstərməsi üzrə beynəlxalq hesabatlılığın unikal formasını təmin edir. Lakin hesabatlar ölkə səviyyəsində yayılmasa və əməli şəkildə müzakirə edilməsə, bu proses uşaqların həyatına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilməyəcək.

72. Konvensiyada dövlətlərdən öz hesabatlarını ictimaiyyətə təqdim etmək açıq şəkildə tələb olunur; bu, həmin hesabatların Komitəyə təqdim edilməsi zamanı həyata keçirilməlidir. Bu hesabatlar bütün dillərə tərcümə olunmaqla, uşaqlar, eləcə də fiziki məhdudiyətli və digər insanlar üçün anlaşılın formada tərtib edilməklə, sözün həqiqi mənasında əlçatan olmalıdır. Hesabatların yayılmasında internet böyük kömək ola bilər və hökumətlər və parlamentlərə bu hesabatları öz internet sahifələrində yerləşdirmək şiddətlə tövsiyə olunur.

73. Komitə dövlətləri konstruktiv müzakirələri təşviq etmək və Konvensiyanın icrası prosesi ilə bağlı bütün səviyyələrdə məlumat çatdırmaq üçün Konvensiya üzrə öz hesabatlarının yoxlanılmasına dair bütün digər sənədləri geniş ictimaiyyətə təqdim etməyə çağırır. Xüsusilə, Komitənin yekun müşahidələri ictimaiyyətə, o cümlədən uşaqlara yayılmalı və parlamentdə ətraflı müzakirə mövzusu olmalıdır. Müstəqil insan hüquqları təsisatları və QHT-lər bu mövzuda geniş müzakirələrin aparılmasına köməklik göstərilməsində mühüm rol oynaya bilər. Komitə tərəfindən hökumət nümayəndələrinin yoxlanılmasına dair qısa hesabat prosesin, eləcə də Komitənin tələblərinin başa düşülməsinə kömək edir, odur ki, bu da ictimaiyyətə təqdim edilməli və müzakirə olunmalıdır.

Qeydlər

¹ Komitə üzv Dövlətlərə xatırladır ki, hər bir insan 18 yaşına çatanaqədər bu Konvensiyanın məqsədləri üçün uşaq sayılır, bir şərtlə ki, həmin uşaq barəsində tərtib edilən bilən qanuna görə o, yetkinlik yaşına daha əvvəl çatmamış olsun.

² 1999-cu ildə Uşaq Hüquqları Komitəsi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası tərəfindən “Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiyanın qəbul edilməsinin onuncu ildönümünə həsr olunmuş iki günlük seminar keçirmişdir. Seminarada Konvensiyanın icrası üzrə ümumi tədbirlər müzakirə olunmuş, daha sonra isə Komitə dolğun nəticələr və tövsiyələr qəbul etmişdir (CRC/C/90, 291-ci bənd).

³ “Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 1 (a) bəndinə əsasən təqdim ediləcək ilkin hesabatların forması və məzmununa dair ümumi qaydalar, CRC/C/5, 15 oktyabr 1991-ci il; “Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 1 (b) bəndinə əsasən təqdim ediləcək dövrü hesabatların forması və məzmununa dair ümumi qaydalar, CRC/C/58, 20 noyabr 1996-cı il.

⁴ İnsan Hüquqları Komitəsi, 2 sayılı Ümumi Şərh (on üçüncü iclas, 1981-ci il), *maddə 2: Konvensiyanın milli səviyyədə icrası*; İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitə, 3 sayılı Ümumi Şərh (beşinci iclas, 1990-cı il), *Üzv Dövlətlərin öhdəliklərinin mahiyyəti (İqtisadi, Sosial və*

Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 2-ci maddəsinin 1-ci bəndi); həmçinin 9 sayılı Ümumi Şərh (on doqquzuncu iclas, 1998-ci il), *İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın ölkə daxilində tətbiqi*, 3 sayılı Ümumi Şərhdə müəyyən elementlər üzrə daha ətraflı işlənib hazırlanmışdır. Beynəlxalq müqavilələrin icrasına nəzarətədiçi orqanların ümumi şərtləri və tövsiyələrinin toplusu müntəzəm olaraq BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı tərəfindən dərc olunur (HRI/GEN/1/Düzəliş 6).

⁵ 3 sayılı Ümumi Şərh, HRI/GEN/1/Düzəliş 6, 11-ci bənd, səh. 16.

⁶ İnsan Hüquqları Komitəsi, 18 sayılı, 1989-cu il tarixli Ümumi Şərh, HRI/GEN/1/Düzəliş 6, səh. 147 və sonrakılar.

⁷ “Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 1 (b) bəndinə əsasən təqdim ediləcək dövrü hesabatların forması və məzmununa dair ümumi qaydalar, CRC/C/58, 20 noyabr 1996-cı il, 11-ci bənd.

⁸ İnsan Hüquqları üzrə Beynəlxalq Konfrans, Vyana, 14-25 iyun 1993-cü il, "Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramı", A/CONF.157/23.

⁹ Ümumdünya Uşaq Sammiti, "Uşaqların yaşaması, müdafiəsi və inkişafının təmin edilməsi haqqında" 1990-cı il tarixli Ümumdünya Bəyannaməsi və bu Bəyannamənin icrası üzrə fəaliyyət planı, CF/WSC/1990/WS-001, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Nyu-York, 30 sentyabr 1990-cı il.

¹⁰ İnsan Hüquqları üzrə Beynəlxalq Konfrans, Vyana, 14-25 iyun 1993-cü il, "Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramı", A/CONF.157/23.

¹¹ BMT Baş Assambleyasının 2002-ci ildə uşaqlar üçün keçirilən xüsusi iclasının "*Uşaqlar üçün Yararlı Dünya*" adlı yekun sənədi, 59-cu bənd.

¹² Eyni yerdə, 61 (a) bənd.

¹³ Uşaq Hüquqları Komitəsi, Komitənin otuz birinci iclası üzrə hesabat, sentyabr-oktyabr 2002-ci il, "Özəl sektor xidmət təminatçısı qismində və uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsində onun rolu" mövzusunda ümumi müzakirə günü, 630-653-cü bənd.

¹⁴ “Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 1 (b) bəndinə əsasən təqdim ediləcək dövrü hesabatların forması və məzmununa dair ümumi qaydalar, CRC/C/58, 20 noyabr 1996-cı il, 20-ci bənd.

¹⁵ Eyni yerdə, 3-cü bənd.

¹⁶ Konvensiyanın aşağıdakı maddələri birbaşa olaraq beynəlxalq əməkdaşlığa aiddir: 7 (2); 11 (2); 17 (b); 21 (e); 22 (2); 23 (4); 24 (4); 27 (4); 28 (3); 34 və 35.

¹⁷ İnkişafın Maliyyələşdirilməsi üzrə Beynəlxalq Konfransda hazırlanmış hesabat, Monterrey, Meksika, 18-22 mart 2002-ci il (A/Conf.198/11).

¹⁸ HRI/GEN/1/Düzəliş 6, 25-ci bənd, səh. 295.

¹⁹ Həmin yerdə, 15-ci bənd, səh. 286.

²⁰ Bax: CRC/C/90, 291 (k) bəndi.

²¹ Həmin yerdə, 291 (l) bəndi.

²² Komitə 1996-cı ildə "Uşaq və KİV" mövzusunda ümumi müzakirə günü keçirərək, dolğun tövsiyələr qəbul etmişdir (bax: CRC/C/57, 242-ci və sonrakı bəndlər).

Əlavə I**İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ DİGƏR ƏSAS BEYNƏLXALQ SƏNƏDLƏRİN
RATİFİKASİYASI**

Bu Ümumi Şərhin 17-ci bəndində qeyd edildiyi kimi, Konvensiyanın icrası üzrə ümumi tədbirlərin nəzərdən keçirilməsinin tərkib hissəsi olaraq və insan hüquqlarının bölünməzliyi və qarşılıqlı asılılığı prinsiplərini nəzərə almaqla, Uşaq Hüquqları Komitəsi davamlı olaraq üzv Dövlətləri "Uşaq Hüquqları haqqında" Konvensiyanın iki Fakültativ Protokolunu ("Uşaqların silahlı münaqişəyə cəlb olunması" və "Uşaq alveri, uşaq fahişəliyi və uşaq pornoqrafiyası") və insan hüquqlarına dair digər altı əsas beynəlxalq sənədi ratifikasiya etməyə çağırır (əgər onlar hələ də bunu etməyiblərsə). Üzv Dövlətlərlə dialoq zamanı Komitə onları digər müvafiq beynəlxalq sənədləri də ratifikasiya etməyi nəzərdən keçirməyə çağırır. Həmin sənədlərin natamam siyahısı bu Ümumi Şərhə əlavə olunmuşdur. Komitə sözügedən siyahını vaxtaşırı yeniləyəcək:

- "Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Paktın Fakultativ Protokolu;
- "Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında" Beynəlxalq Paktın ölüm cəzasının ləğvinə yönəlmiş ikinci Fakultativ Protokolu;
- "Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında" Konvensiyanın Fakultativ Protokolu;
- "İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza əleyhinə" Konvensiyanın Fakultativ Protokolu;
- "Təhsil sahəsində ayrı-seçkiliklə mübarizə haqqında" Konvensiya;
- Beynəlxalq Əmək Təşkilatının "İcbari və ya vacib əmək haqqında" 29 sayılı, 1930-cu il tarixli Konvensiyası;
- Beynəlxalq Əmək Təşkilatının "İcbari əməyin ləğv edilməsi haqqında" 105 sayılı, 1957-ci il tarixli Konvensiyası;
- Beynəlxalq Əmək Təşkilatının "İşə qəbul olunmaq üçün minimum yaş həddi haqqında" 138 sayılı, 1973-cü il tarixli Konvensiyası;
- Beynəlxalq Əmək Təşkilatının "Uşaq əməyinin ən pis formaları haqqında" 182 sayılı, 1999-cu il tarixli Konvensiyası;
- Beynəlxalq Əmək Təşkilatının "Anılığın mühafizəsi haqqında" 183 sayılı, 2000-ci il tarixli Konvensiyası;
- "Qaçqınların Statusu haqqında" 1951-ci il tarixli Konvensiya və 1967-ci il tarixli Protokol;
- "İnsanlarla ticarətə və üçüncü şəxslər tərəfindən fahişəliyin istismarına qarşı mübarizə haqqında" 1949-cu il tarixli Konvensiya;
- "Köləlik haqqında" 1926-cı il tarixli Konvensiya;

- "Köləlik haqqında Konvensiyaya dəyişikliklər edilməsi haqqında" 1953-cü il tarixli Protokol;
- "Köləliyin, qul ticarətinin və küləliyə oxşar institutların və adətlərin ləğv olunması haqqında" 1956-cı il tarixli Əlavə Konvensiya;
- BMT-nin "Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı Konvensiyasını tamamlayan "İnsan alverinin, xüsusən qadın və uşaq alverinin qarşısının alınması, aradan qaldırılması və cəzalandırılması haqqında" Protokol;
- "Müharibə zamanı mülki əhalinin müdafiəsi haqqında" Cenevrə Konvensiyası;
- 12 avqust 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyalarına əlavə Protokol - Qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişə qurbanlarının müdafiəsinə dair Protokol (I Protokol);
- 12 avqust 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyalarına əlavə Protokol - Qeyri-beynəlxalq xarakterli silahlı münaqişə qurbanlarının müdafiəsinə dair Protokol (II Protokol);
- "Piyadalar əleyhinə minaların istifadəsi, ehtiyatının toplanması, istehsalı və ötürülməsinin qadağan edilməsi və onların məhv olunması haqqında" BMT Konvensiyası
- Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutu;
- "Uşaqların müdafiəsi və dövlətlərarası övladlığa götürmə sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Haaqa Konvensiyası;
- "Beynəlxalq uşaq oğurluğunun mülki hüquqi aspektləri haqqında" Haaqa Konvensiyası;
- "Validəynlərin məsuliyyəti məsələlərində və uşaqların müdafiəsi üzrə tədbirlərdə yurisdiksiya, tətbiq olunacaq hüquq, tanıma, hüquqtətbiqetmə və əməkdaşlıq haqqında" 1996-cı il tarixli Haaqa Konvensiyası.

Ümumi Şerh No. 9:

| Əliliyi olan uşaqların hüquqları

“Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiya

Paylanma: Ümumi

CRC/C/GC/9

27 fevral 2007-ci il

Əsli: İngilis dilində

Qeyri-rəsmi tərcümə

UŞAQ HÜQUQLARI KOMİTƏSİ
Qırx üçüncü sessiya
Cenevrə, 11-29 sentyabr 2006-cı il

ÜMUMİ ŞƏRH № 9 (2006)

Əlilliyi olan uşaqların hüquqları

I. Giriş

A. Əlilliyi olan uşaqlara dair Ümumi Şərhə nə üçün ehtiyac vardır?

1. Hesablamalara əsasən 150 milyonu uşaq olmaqla, dünyada 500-650 milyon əlilliyi olan insan vardır ki, bu dünya əhalisinin təxminən 10%-ni təşkil edir. Onların 80%-dən çoxu xidmətlərə çıxışın az və yaxud heç olmadığı inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yaşayır. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə əlilliyi olan uşaqların əksəriyyəti məktəbdən kənar qalır və tamamilə savadsızdırlar. Hesab olunur ki, müharibə, xəstəlik və yoxsulluq kimi əlilliyin əksər səbəblərinin qarşısı alınmışdır, lakin onlar həmçinin əlilliyin çox vaxt erkən/vaxtında müdaxilə olunmaması səbəbindən ikinci dərəcəli təsirlərini aradan qaldırır və/və yaxud azaldır. Buna görə də, cəmiyyətin bütün təbəqələrinin iştirakı ilə əlilliyin qarşısının alınması məqsədilə ən təsirli tədbirlərin araşdırılması və həyata keçirilməsi ilə əlaqədar lazımi siyasi iradə və real öhdəliklərin yaradılması istiqamətində daha çox işlər görülməlidir.

2. Son bir neçə onillikdə əlilliyi olan şəxslərə və xüsusilə uşaqlara diqqət müsbətə doğru dəyişməkdədir. Bu yeni diqqətin səbəbi qismən onunla izah olunur ki, əlilliyi olan şəxslərin və onların milli və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarından (QHT) olan vəkillərinin səsləri daha çox eşidilmiş, eləcə də insan hüquqlarına dair sazişlər və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan hüquqları üzrə müqavilə orqanları çərçivəsində əlilliyi olan şəxslərə daha çox diqqət verilməyə başlanmışdır. Bu müqavilə orqanları əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının inkişaf etdirilməsində böyük potensiala malikdir, lakin bu potensialdan, ümumilikdə çox az istifadə edilmişdir. 1989-cu ilin noyabr ayında qəbul olunduğu zaman “Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiya (bundan sonra

"Konvensiya") əlillik məsələsinə xüsusi olaraq istinad edən (2-ci maddə qeyri ayrı-seçkilik bərabərliyi) və ayrıca bir maddəsini (maddə 23) müstəsna olaraq əlilliyi olan uşaqların hüquq və ehtiyaclarına həsr edən insan hüquqları sahəsində ilk müqavilə idi. İnsan hüquqları üzrə digər müqavilə orqanları əlilliklə bağlı ayrı-seçkilik məsələsinə öz müvafiq Konvensiyasının ayrı-seçkiliyə yol verilməməsinə dair maddələri kontekstində "digər status" altında baxdığı halda, "Uşaq Hüquqları haqqında" Konvensiya qüvvəyə mindikdən (2 sentyabr 1990-cı il) sonra, Uşaq Hüquqları Komitəsi (bundan sonra "Komitə") əlilliklə bağlı ayrı-seçkilik¹ məsələlərinə xüsusi diqqət yetirmişdir. 1994-cü ildə İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitə əlilliyi olan şəxslər haqqında 5 sayılı ümumi şərhini açıqlamış və 15-ci bənddə qeyd olunmuşdur ki, "Əlilliyə əsaslanan ayrı-seçkiliyin təsirləri təhsil, məşğulluq, mənzil, nəqliyyat, mədəni həyat və ictimai yerlərə və xidmətlərə çıxış kimi sahələrdə xüsusilə ağır olmuşdur". Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Sosial İnkişaf Komissiyasının əlilliyə dair Xüsusi Məruzəçisi ilk dəfə 1994-cü ildə təyin olunmuş və onun mandatına Baş Assambleya tərəfindən 1993-cü ildə qırx səkkizinci sessiyada qəbul edilmiş (A/RES/48/96, Qoşma) Əlilliyi olan şəxslər üçün imkanların bərabərləşdirilməsinə dair Standart Qaydaların monitorinqi və bütün dünya ölkələrində əlilliyi olan insanların vəziyyətinin yaxşılaşdırılması daxil edilmişdir. 6 oktyabr 1997-ci ildə Komitə öz ümumi müzakirə gününü əlilliyi olan uşaqlara həsr etmiş və əlilliyi olan uşaqlar haqqında ümumi şərhin hazırlanması imkanını nəzərdən keçirən bir sıra təkliflər qəbul etmişdir (CRC/C/66, 310-339). Komitə Əlilliyi olan Şəxslərin Hüquq və Ləyaqətinin Müdafiəsi və Təşviqi haqqında Hərtərəfli və Vahid Beynəlxalq Konvensiya üzrə Xüsusi (ad-hoc) Komitənin işini təqdir etmiş, habelə Baş Assambleyanın altmış birinci sessiyasının (A/AC.265/2006/4, Qoşma II) müzakirəsinə təqdim edilmək məqsədilə 25 avqust 2006-cı ildə Nyu-Yorkda keçirilmiş səkkizinci sessiyada əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarına dair konvensiya layihəsini qəbul etmişdir.

3. Üzv Dövlətin hesabatlarını nəzərdən keçirərkən, Komitə dünyada əlilliyi olan uşaqların vəziyyətinə dair geniş məlumatlar toplamış və müəyyən etmişdir ki, ölkələrin böyük əksəriyyətinə xüsusilə əlilliyi olan uşaqların vəziyyətinin həlli məqsədilə bir sıra tövsiyələr verilməlidir. Müəyyən edilən və həll edilən problemlər qərarvermə proseslərindən kənar qalmaqdan ciddi ayrı-seçkilik və əlilliyi olan uşaqların öldürülməsinə qədər fərqlənir. Yoxsulluğun əlilliyin həm səbəbi, həm də nəticəsi olmasına nəzərə alaraq, Komitə əlilliyi olan uşaqların və onların ailələrinin lazımı qədər qida, geyim və mənzil, habelə yaşayış şəraitinin davamlı yaxşılaşdırılması hüququna malik olduqlarını dəfələrlə vurğulamışdır. Yoxsulluq vəziyyətində yaşayan və əlilliyi olan uşaqların məsələsi müvafiq büdcə vəsaitlərinin ayrılması vasitəsilə, eləcə də sosial müdafiə və yoxsulluğun azaldılması proqramlarına çıxışının təmin edilməsi ilə həll olunmalıdır.

4. Komitə qeyd etmişdir ki, Konvensiyanın 23-cü maddəsinə heç bir üzv Dövlət tərəfindən xüsusi qeyd və ya bəyanatlar əlavə edilməmişdir.

5. Komitə habelə qeyd edir ki, əlilliyi olan uşaqlar Konvensiyada təsbit olunmuş hüquqlarından tam istifadə zamanı hələ də ciddi çətinliklərlə və maneələrlə üzləşirlər. Komitə vurğulayır ki, maneə əlilliyin özü deyil, əlilliyi olan uşaqların gündəlik həyatda qarşılaşdıqları sosial, mədəni, davranış və fiziki məhdudiyətlərin kombinasiyasından ibarətdir. Beləliklə, onların hüquqlarının təşviqinə dair strategiyada bu maneələrin aradan qaldırılması üçün lazımı tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulmalıdır. Konvensiyanın 2-ci və 23-cü maddələrinin əhəmiyyətini nəzərə alaraq, Komitə ilk əvvəldən bəyan edir ki, əlilliyi olan uşaqlara münasibətdə Konvensiyanın icrası bu maddələrlə məhdudlaşmamalıdır.

¹ Bax: Wouter Vandenhoele, *Non-Discrimination and Equality in the View of the UN Human Rights Treaty Bodies*, p.170-172, Antwerpen/Oxford, Intersentia 2005.

6. Hazırkı ümumi şərhin əsas məqsədi əlilliyi olan uşaqların hüquqlarının həyata keçirilməsi istiqamətində üzv Dövlətlərə Konvensiyanın bütün müddəalarını əhatə edən hərtərəfli istiqamət və yardım göstərməkdir. Beləliklə, Komitə ilk növbədə birbaşa 2-ci və 23-cü maddələrlə əlaqədar bəzi müşahidələrini aparacaq, daha sonra isə Konvensiyanın həyata keçirilməsi üçün ümumi tədbirlər çərçivəsində əlilliyi olan uşaqlara xüsusi diqqət yetirilməsinin zəruriliyi barədə ətraflı məlumat verəcəkdir. Bu müşahidələrdən sonra əlilliyi olan uşaqlar üçün Konvensiyanın müxtəlif müddəalarının (Komitənin praktikasına uyğun olaraq) mənası və həyata keçirilməsi ilə bağlı izahatlar veriləcəkdir.

B. Tərif

7. Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında Konvensiya layihəsinin 1-ci maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, "Əlilliyi olan şəxslər siyahısına müxtəlif maneələrlə təmas zamanı onların cəmiyyətdə başqaları ilə bərabər əsaslarla tam və effektiv iştirakına maneə ola biləcək uzunmüddətli fiziki, psixi, əqli və ya hissetmə problemləri olan şəxslər daxildir." (A/AC.265/2006/4, Qoşma II)

II. Əlilliyi olan uşaqlarla bağlı əsas müddəalar (Maddə. 2 və 23)

A. Maddə 2

8. 2-ci maddə üzv Dövlətlərdən öz yurisdiksiyaları daxilində olan bütün uşaqların, heç bir ayrı-seçkilik qoyulmadan, Konvensiyada təsbit olunmuş bütün hüquqlardan istifadəsinin təmin edilməsini tələb edilir. Bu öhdəlik üzv Dövlətlərdən əlilliyə görə ayrı-seçkilik daxil olmaqla, ayrı-seçkiliyin bütün formalarının qarşısının alınması üçün tədbirlər görməyi tələb edir. 2-ci maddədə əlilliyin ayrı-seçkiliyə gətirib çıxaran səbəb kimi qadağan edilməsinin açıq şəkildə vurğulanması unikal bir haldır və bu, əlilliyi olan uşaqların ən həssas uşaq qruplarından birinə aid olması ilə izah edilə bilər. Bir çox hallarda, əlilliyi olan yerli yaşlı qızlar, kənd yerlərində yaşayan əlilliyi olan uşaqlar və s. kimi faktorların kombinasiyasına əsaslanan çoxsaylı ayrı-seçkilik formaları belə qruplardan olan əlilliyi olan uşaqların həssaslığını artırır. Buna görə də qeyri-ayrı-seçkiliyə dair maddədə əlilliyin açıq şəkildə qeyd edilməsi vacib hesab olunmuşdur. Ayrı-seçkilik əlilliyi olan uşaqların həyat və inkişafının müxtəlif aspektlərində - çox vaxt de fakto - baş verir. Məsələn, sosial ayrı-seçkilik və damğalanma onların marqınallaşmasına və təcrid olunmasına gətirib çıxarır və bu hal əlilliyi olan uşaqlara qarşı fiziki və ya zehni zorakılığın baş verməsi ilə nəticələnərsə, onların yaşaması və inkişafını daha da təhdid edə bilər. Xidmətlərin göstərilməsi zamanı ayrı-seçkilik uşaqları təhsildən ayırır və onların keyfiyyətli tibbi və sosial xidmətlərdən istifadə imkanlarını məhdudlaşdırır. Müvafiq təhsil və peşə hazırlığının olmaması uşaqların gələcəkdə iş imkanlarından məhrum edilməsi ilə nəticələnməklə onlara qarşı ayrı-seçkilik yaradır. Əlilliyi olan uşaqlara qarşı ictimai qınaq, qorxu, həddən artıq qoruma, mənfi münasibət, yalnız inanclar bir çox cəmiyyətlərdə hələ də güclü olaraq qalır və əlilliyi olan uşaqların marqınallaşması və təcrid olunması ilə nəticələnir. Komitə aşağıda göstərilən bəndlərdə bu aspektlərə aydınlıq gətirir.

9. Ümumilikdə, üzv Dövlətlər əlilliyi olan uşaqlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının qarşısının alınması və aradan qaldırılması istiqamətində aşağıdakı tədbirləri görməlidir:

(a) Əlilliyə görə ayrı-seçkiliyin açıq şəkildə qadağan edilməsinin konstitusiyanın qeyri-ayrı-seçkiliyə dair müvafiq müddəalarına və/və ya ayrı-seçkiliyə qarşı spesifik qanunlara və ya hüquqi müddəalara daxil edilməsi.

(b) Əlilliyi olan uşaqların hüquqlarının pozulduğu hallarda effektiv hüquqi müdafiə vasitələrinin təmin edilməsi və bu cür müdafiə vasitələrinin əlilliyi olan uşaqlara və ya onların

valideynlərinə və/və yaxud uşağa qayğı göstərən şəxslərə asanlıqla əlçatan olmasının təmin edilməsi.

(c) Əlilliyi olan uşaqlara qarşı de-fakto ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması və aradan qaldırılması məqsədi ilə ümumi ictimaiyyəti və xüsusi peşəkar qrupları hədəf alan məlumatlandırma və təhsil kampaniyalarının aparılması.

10. Əlilliyi olan qızlar gender ayrı-seçkiliyi səbəbindən ayrı-seçkilik hallarına daha çox həssasdırlar. Bu kontekstdə üzv Dövlətlərdən tələb olunur ki, əlilliyi olan qızların daha yaxşı müdafiə olunması, bütün xidmətlərə çıxışın olması və cəmiyyətə tam inteqrasiya edilməsi məqsədilə zəruri tədbirlər, ehtiyac olarsa əlavə tədbirlər görməklə onlara xüsusi diqqət ayırsın.

B. Maddə 23

11. 23-cü maddənin 1-ci bəndi əlilliyi olan uşaqlara münasibətdə Konvensiyanın həyata keçirilməsi üçün aparıcı prinsip kimi nəzərə alınmalıdır: ləyaqətin təmin edilməsi, özünə inamın təşviq edilməsi və cəmiyyətdə fəal iştirakın təmin edilməsinə gətirib çıxaran tam və layiqli həyata sahib olma. Əlilliyi olan uşaqların hüquqlarının həyata keçirilməsi ilə bağlı üzv Dövlətlərin gördüyü tədbirlər bu məqsədə yönəldilməlidir. Bu bəndin əsas ismarışı əlilliyi olan uşaqların cəmiyyətə inteqrasiya olunmasından ibarətdir. Təhsil və səhiyyə kimi sahələrdə əlilliyi olan uşaqlar haqqında Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqların həyata keçirilməsinə yönəlmiş tədbirlər açıq şəkildə, bu uşaqların cəmiyyətə maksimal dərəcədə daxil edilməsinə yönəldilməlidir.

12. 23-cü maddənin 2-ci bəndinə əsasən Konvensiyanı imzalayan üzv Dövlətlər əlilliyi olan uşağın xüsusi qayğıya ehtiyacı olduğunu tanıyırlar və bu kateqoriyadan olan uşaqlara və uşaq üçün məsuliyyət daşıyan şəxslərə yardımın artırılmasını stimullaşdırır və təmin edirlər. Yardım uşağın vəziyyətinə və valideynlərin və ya uşağa qayğı göstərən digər şəxslərin vəziyyətinə uyğun olmalıdır. 23-cü maddənin 3-cü bəndində spesifik tədbirlərin xərcləri və yardımın hansı dəqiqliklə həyata keçirilməsi ilə bağlı əlavə qaydalar müəyyən edilir.

13. 23-cü maddənin tələblərinin yerinə yetirilməsi məqsədilə üzv Dövlətlər əsas məqsədi yalnız Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüquqlardan ayrı-seçkiliyə yol verilmədən və tam istifadə edilməsini deyil, eyni zamanda, əlilliyi olan uşaq və onun valideynləri və/və ya uşağa qayğı göstərən digər şəxslərin Konvensiyaya uyğun olaraq xüsusi qayğı və yardım əldə etməsini təşkil edən fəaliyyət planı vasitəsilə hərtərəfli siyasəti işləyib hazırlamalı və səmərəli şəkildə tətbiq etməlidir.

14. 23-cü maddənin 2-ci və 3-cü bəndlərinin spesifik cəhətlərinə gəldikdə, Komitənin müşahidələri aşağıdakılardan ibarətdir:

(a) Xüsusi qayğı və yardımın təmin edilməsi resursların nə qədər mövcud olmasından asılıdır və mümkün olduğu hallarda pulsuz təmin edilir. Komitə üzv Dövlətlərdən əlilliyi olan uşaqlara xüsusi diqqət və yardım göstərilməsini yüksək prioritet məsələyə çevirməyi tələb edir və onları əlilliyi olan uşaqlara qarşı ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması və onların cəmiyyətə maksimal şəkildə daxil edilməsi istiqamətində mövcud resurslardan maksimum istifadə edərək sərmayə qoymağa çağırır.

(b) Əlilliyi olan uşaqların təhsilə, təlimə, səhiyyə xidmətlərinə, bərpa xidmətlərinə, məşğulluq və istirahət imkanlarına səmərəli çıxışının təmin edilməsi məqsədilə onlar üçün qayğı və yardım tədbirləri işlənib hazırlanmalıdır. Konvensiyanın spesifik maddələrinə münasibətdə Komitə

həmin maddələr üzrə müəyyən edilən məqsədlərə nail olmaq üçün lazım olan tədbirlər üzərində işləyəcəkdir.

15. 23-cü maddənin 4-cü bəndinə istinadən Komitə qeyd edir ki, üzv Dövlətlər arasında qabaqlayıcı tədbirlər və müalicə sahələrində beynəlxalq məlumat mübadiləsi olduqca məhduddur. Komitə üzv Dövlətlərə tövsiyə edir ki, uşaqların əlilliyinin qarşısının alınması və müalicəsi sahəsində bilik və bacarıqlarını artırmaq məqsədi ilə 23-cü maddənin 4-cü bəndində nəzərdə tutulan qaydada məlumatların fəal şəkildə təşviqi məqsədilə effektiv, lazım olduqda, müvafiq məqsədli tədbirlərin görülməsini təmin etsinlər.

16. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin ehtiyaclarının 23-cü maddənin 4-cü bəndində tələb olunduğu qaydada necə və nə dərəcədə nəzərə alındığı çox vaxt aydın deyil. Komitə üzv Dövlətlərə ikitərəfli və ya çoxtərəfli inkişaf yardımı çərçivəsində, Konvensiyanın müddəalarına uyğun olaraq, əlilliyi olan uşaqlara və onların yaşaması və inkişafı kimi məsələlərə, məsələn belə uşaqların cəmiyyətə inteqrasiya edilməsi və bu məqsədlə müvafiq büdcə vəsaitlərinin ayrılması üçün xüsusi proqramların hazırlanması və həyata keçirilməsi vasitəsilə xüsusi diqqət yetirilməsini ciddi şəkildə tövsiyə edir. Üzv Dövlətlər öz hesabatlarında bu beynəlxalq əməkdaşlığın fəaliyyəti və nəticələrinə dair Komitəyə məlumat verməyə dəvət olunurlar.

III. Ümumi icra tədbirləri (4, 42 və 44 (6)- cı Maddələr)²

A. Qanunvericilik

17. Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi ilə bağlı tövsiyə olunan qanunvericilik tədbirlərinə əlavə olaraq (yuxarıda 9-cu bəndə bax), Komitə üzv Dövlətlərə Konvensiyanın bütün müddələrinin bütün uşaqlara, o cümlədən əlilliyi olan uşaqlara (müvafiq hallarda açıq şəkildə qeyd edilməklə) tətbiqinin təmin edilməsi üçün bütün daxili qanunvericiliyin və müvafiq qaydaların hərtərəfli nəzərdən keçirilməsini tövsiyə edir. Milli qanunlar və qaydalarda əlilliyi olan uşaqların spesifik hüquqlarının, xüsusilə də Konvensiyanın 23-cü maddəsində təsbit edilmiş xüsusi hüquqların qorunması və həyata keçirilməsi üçün müddəalar açıq və aydın şəkildə öz əksini tapmalıdır.

B. Milli fəaliyyət planları və siyasətləri

18. Konvensiyanın bütün müddələrini özündə ehtiva edən milli fəaliyyət planına ehtiyacın olması hamı tərəfindən qəbul edilən faktdır və bu, tez-tez Komitə tərəfindən üzv Dövlətlərə tövsiyə edilmişdir. Fəaliyyət planları əlilliyi olan uşaqlar üçün plan və strategiyaları özündə birləşdirməklə hərtərəfli və ölçülə bilən nəticələrə malik olmalıdır. "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiya layihəsinin 4-cü maddənin 1-ci bəndində bu aspektin daxil edilməsinin vacibliyi vurğulanır və bildirilir ki üzv Dövlətlər "bütün siyasət və proqramlarda əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının qorunmasının və təbliğinin nəzərə alınacağını" üzərinə götürür "(A/AC.265/2006/4, Qoşma II). Bütün proqramların maliyyə və insan resursları ilə uyğun şəkildə təchiz edilməsi, eləcə də monitorinq mexanizmləri, məsələn, nəticələrin dəqiq ölçülməsinə imkan verən göstəricilər ilə təmin edilməsi vacibdir. Başqa bir nəzərə alınmalı amil əlilliyi olan bütün uşaqların bu siyasət və proqrama daxil edilməsinin vacibliyidir. Bir sıra üzv Dövlətlər mükəmməl proqramların icrasına başlamış, lakin əlilliyi olan bütün uşaqları bu proqrama daxil etməmişdir.

² Bu Ümumi Şərhdə, Komitə ümumi tədbirlər kontekstində əlilliyi olan uşaqlara xüsusi diqqət yetirilməsinin vacibliyini diqqət mərkəzində saxlayır. Bu tədbirlərin məzmunu və əhəmiyyəti barədə daha daqiqləşdirilmiş məlumat üçün "Uşaq Hüquqları haqqında" Konvensiyanın həyata keçirilməsinə dair Komitənin ümumi tədbirləri haqqında 5 sayılı (2003) ümumi şərhinə baxın.

C. Məlumat və statistika

19. Öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün üzv Dövlətlərdən dəqiq, standartlaşdırılmış və bölgüyə icazə verən, eləcə də əlilliyi olan uşaqların faktiki vəziyyətini əks etdirən məlumatların toplanması mexanizmlərinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi tələb olunur. Bu məsələnin əhəmiyyəti çox vaxt diqqətdən kənar qalır və çox vaxt prioritet məsələ kimi nəzərdən keçirilmir, baxmayaraq ki, onun yalnız problemin qarşısının alınması baxımından görülməli olan tədbirlərə deyil, eyni zamanda proqramların maliyyələşdirilməsi üçün lazım olan çox dəyərli resursların paylanmasına da təsirləri vardır. Dəqiq statistik məlumatların əldə edilməsində başlıca problemlərdən biri əlilliklə bağlı hamı tərəfindən qəbul edilən aydın tərifin olmamasıdır. Üzv Dövlətlərdən elə bir müvafiq tərifin yaradılması tələb olunur ki, belə tərif əlilliyi olan bütün uşaqların əhatə olunmasına təminat versin, bununla da əlilliyi olan uşaqlar onlar üçün hazırlanmış xüsusi müdafiə və proqramlardan faydalana bilsinlər. Əlilliyi olan uşaqlar haqqında məlumatların toplanması üçün əlavə təşəbbüslərin olmasına ehtiyac vardır, çünki belə uşaqlar tez-tez valideynləri və ya digər qəyyumları tərəfindən gizlədilir.

D. Büdcə

20. Büdcənin ayrılması: 4-cü maddəyə əsasən "... üzv Dövlətlər mövcud resurslardan maksimum istifadə edərək tədbirlərin görülməsini üzərinə götürürlər ...". Konvensiyada Dövlət büdcəsinin uşaqlar üçün xidmət və proqrama ayrılacaq hissəsinin ən uyğun halda neçə faiz təşkil etməsi ilə bağlı hər hansı spesifik tövsiyə olmasa da, sənəddə uşaqların prioritet hesab edilməsi xüsusi olaraq qeyd olunur. Bu hüququn həyata keçirilməsi Komitə üçün əsas narahatlıq doğuran məsələdir, çünki bir çox dövlətlərdə problem yalnız lazım olan resursların ayırmaması deyil, həm də uşaqlara ayrılan büdcənin ilbəlil azaldılmasıdır. Bu tendensiya prioritet sahələr siyahısında ən aşağıda sıralanan və yaxud heç sadalanmayan əlilliyi olan uşaqlar üçün çox ciddi nəticələrə səbəb olur. Məsələn, əgər hər hansı üzv Dövlət bütün uşaqlar üçün məcburi və ödənişsiz keyfiyyətli təhsilin təmin edilməsi məqsədilə kifayət qədər vəsait ayırmırsa, o zaman əlilliyi olan uşaqlar üçün müəllimlərin hazırlanmasına zəruri vəsaitinin ayrılması və ya əlilliyi olan uşaqlar üçün tədrisə lazımı yardımların və nəqliyyat xidmətlərinin təmin edilməsi qeyri mümkün olacaqdır. Hazırda xidmətlərin əks mərkəzləşdirilməsi və özəlləşdirilməsi iqtisadi islahatların keçirilməsi üçün vasitədir. Bununla yanaşı, unudulmamalıdır ki, xidmətlərin çatdırılmasına dair qaydaların hazırlanması ilə yanaşı, əlilliyi olan uşaqlara ayrılan müvafiq vəsaitlərin idarə olunmasına nəzarət də üzv Dövlətin əsas məsuliyyətinə aiddir. Əlilliyi olan uşaqlara ayrılan vəsait lazımı qədər olmalı və aşağıdakılar da daxil olmaqla onların bütün ehtiyaclarının əhatə olunması üçün başqa məqsədlərə istifadə edilməməlidir - əlilliyi olan uşaqlarla işləyən peşəkarların hazırlanması üçün yaradılmış proqramlar; psixoterapevtlər və siyasəti formalaşdırıcılar; təhsil kampaniyaları; ailələrə maliyyə dəstəyi; gəlirlərin saxlanması; sosial təminat; yardımçı qurğular; və əlaqəli xidmətlər. Bundan əlavə əlilliyi olan uşaqların ümumi təhsilə cəlb edilməsi məqsədi ilə digər proqramlar, o cümlədən, əlilliyi olan uşaqlar üçün fiziki cəhətdən olçatan olan məktəblərin təmiri məqsədilə maliyyə vəsaitinin ayrılması təmin edilməlidir.

E. Əlaqələndirmə orqanı: "Əlilliklə bağlı əlaqələndirici qurum"

21. Əlilliyi olan uşaqlar üçün xidmətlər tez-tez müxtəlif hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən göstərilir və adətən, bu xidmətlər parçalanmış şəkildə həyata keçirilir və əlaqələndirilmir ki, bu da müddəalarda funksiyaların təkrarlanmasına və boşluqlara səbəb olur. Buna görə də müvafiq koordinasiya mexanizminin yaradılması vacibdir. Bu orqan dövlət və ya özəl təşkilatlar daxil olmaqla, çoxtərəfli olmalıdır. Bu orqana tam potensialı ilə işləyə bilməsi üçün Hökumətin mümkün qədər ən üst səviyyələrində dəstək və səlahiyyətlər verilməlidir. Uşaqların hüquqları üzrə daha geniş əlaqələndirmə sisteminin yaxud əlilliyi olan şəxslərin milli koordinasiya sisteminin bir hissəsi kimi əlilliyi olan uşaqlar üzrə əlaqələndirmə orqanı, o halda artıq yaradılmış sistem daxilində

fəaliyyət üstünlüyünə malik olacaqdır ki, həmin sistem uyğun şəkildə fəaliyyət göstərir və zəruri olan maliyyə və insan resurslarını ayırmağa qadirdir. Digər tərəfdən, ayrıca əlaqələndirmə sisteminin olması diqqətin əlilliyi olan uşaqlara yönəldilməsində köməklik edə bilər.

F. Beynəlxalq əməkdaşlıq və texniki yardım

22. Üzv Dövlətlər arasında məlumatların sərbəst şəkildə əlçatanlığının təmin edilməsi və əlilliyi olan uşaqların idarə edilməsi və reabilitasiyası ilə bağlı məlumat mübadiləsi atmosferinin yaradılması məqsədilə üzv Dövlətlər beynəlxalq əməkdaşlığın və texniki yardımın vacibliyini qəbul etməlidirlər. Əlilliyi olan uşaqların hüquqlarının qorunması və inkişaf etdirilməsi üçün proqramların təşkili və / və ya maliyyələşdirilməsinə ehtiyacı olan inkişaf etməkdə olan ölkələrə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu ölkələr əlilliyi olan şəxslərin ehtiyaclarına cavab vermək üçün kifayət qədər resursları səfərbər etməkdə çətinlik çəkir və ona görə də onlara əlilliyin qarşısının alınması, xidmətlərin göstərilməsi və reabilitasiya məsələlərində, eləcə də imkanların bərabərləşdirilməsində təcili olaraq yardım lazım olacaqdır. Bununla belə, bu artan ehtiyaclarla cavab vermək üçün beynəlxalq ictimaiyyət resurslarının əhəmiyyətli dərəcədə artırılması, resursların səfərbər edilməsi üçün lazımı təqib tədbirləri də daxil olmaqla, pul vəsaitlərinin artırılmasının yeni yollarını və vasitələrini araşdırmalıdır. Buna görə də, hökumətlərin Fakultativ töhfələri, regional və ikitərəfli yardımların, eləcə də özəl mənbələrdən əldə edilən töhfələrin artırılması da dəstəklənməlidir. UNICEF (BMT-nin Uşaq Fondu) və Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) inkişaf etməkdə olan ölkələrə əlilliyi olan uşaqlar üçün xüsusi proqramların qurulması və həyata keçirilməsi zamanı lazımı yardımın göstərilməsində mühüm rol oynamışdır. İnformasiya mübadiləsi prosesi həmçinin, yeni tibbi biliklərin və qabaqcıl təcrübələrin, o cümlədən ailələrdə erkən müayinə və müdaxilə və dəstəklə bağlı icma əsaslı yanaşmaların tətbiqində, ümumi çağırışların həllində dəyərlidir.

23. Yeraltı minalarının qoyulduğu dövrdə daxili və ya xarici münafişələr yaşamış və ya yaşamaqda olan ölkələr xüsusi çağırışlarla üzləşirlər. Üzv Dövlətlər çox vaxt yeraltı minaların və partlamamış hərbi sursatın basdırıldığı yerlərin planları haqqında məlumata malik olmurlar və mina təmizləmə xərcləri çox yüksək olur. Komitə Heyət əleyhinə minaların istifadəsi, saxlanması, istehsalı və ötürülməsinin qadağan edilməsi və belə minaların partladılması haqqında 1997-ci il tarixli Konvensiyaya uyğun olaraq yeraltı minalar və partlamamış hərbi sursat səbəbindən zədələnmə və ölüm hallarının qarşısının alınması məqsədilə beynəlxalq əməkdaşlığın vacibliyini xüsusi vurğulayırlar.

G. Müstəqil monitorinq

24. Əlilliyi olan şəxslərin imkanlarının bərabərləşdirilməsi haqqında Konvensiyada və Standart Qaydalarda müvafiq monitorinq sisteminin yaradılmasının vacibliyi qeyd edilir.³ Komitə çox vaxt uşaq hüquqlarının müdafiəsi və təşviqində milli insan haqları qurumları tərəfindən əməl edilməli olan qaydalar kimi "Paris prinsiplərinə" (A/RES/48/134) istinad etmişdir (Bax: Komitənin 2 sayılı Ümumi Şərhi (2002)). Milli insan hüquqları qurumu Ombudsman və ya Müvəkkil kimi bir çox formalarda, geniş və ya spesifik ola bilər. Hansı mexanizmin seçilməsindən asılı olmayaraq, qurum:

(a) Müstəqil olmalı və müvafiq insan və maliyyə resursları ilə təmin edilməlidir;

(b) Əlilliyi olan uşaqlar və onlara qayğı göstərənlər tərəfindən yaxşı tanınmalıdır;

³ Həmçinin bax: Əlilliyi olan uşaqlarla bağlı İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlara dair Komitənin 5 nömrəli Ümumi şərhi (1994).

- (c) Yalnız fiziki mənada deyil, eyni zamanda əlilliyi olan uşaqlara şikayət və problemlərini asan və məxfiliyə əməl etməklə göndərməyə imkan verəcək bir şəkildə əlçatan olmalıdır; və
- (d) Əlilliyi olan uşaqların həm uşaq kimi, həm də əlilliyi olan bir şəxs kimi şikayətlərinin həssaslıqla qəbul edilməsi, araşdırılması və həll edilməsi üçün müvafiq hüquqi səlahiyyətlərə malik olmalıdır.

H. Vətəndaş cəmiyyəti

25. Əlilliyi olan uşaqlara qayğı dövlətin öhdəliyi olsa da, adətən QHT-lər də bu öhdəliyi Dövlətin müvafiq dəstəyi, maliyyəsi və ya tanınması olmadan həyata keçirirlər. Buna görə də üzv Dövlətlər əlilliyi olan uşaqlara xidmətlərin göstərilməsində iştirak, eləcə də bu Konvensiyanın müddəalarına və prinsiplərinə tam uyğun şəkildə fəaliyyət göstərmələri üçün QHT-lər ilə əməkdaşlıq etməli və onlara dəstək verməlidir. Bu məqsədlə, Komitə üzv Dövlətlərin diqqətini 20 sentyabr 2002-ci il tarixində (CRC/C/121, paraqraf 630-653) bir xidmət təminatçısı kimi özəl sektora aid ümumi müzakirədə qəbul olunan tövsiyələrə yönəlmişdir.

I. Biliklərin yayılması və peşəkarların hazırlığı

26. Əlilliyi olan uşaqlara dair Konvensiya və onun əlilliyi olan uşaqlara həsr olunmuş spesifik müddəaları haqqında biliklərin olması bu hüquqların həyata keçirilməsinin təmin edilməsi üçün zəruri və güclü vasitədir. Üzv Dövlətlər, sistemli məlumatlandırma kampaniyalarının aparılması ilə, müvafiq materialların, məsələn Konvensiyanın uşaqlar üçün uyğun olan çap və brayl versiyalarının hazırlanması ilə, eləcə də əlilliyi olan uşaqlara qarşı müsbət münasibətin yaradılması üçün kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə etməklə biliklərin yayılmasını həyata keçirməlidir.

27. Əlilliyi olan uşaqlar ilə və əlilliyi olan uşaqlar üçün işləyən peşəkarlara gəldikdə, təlim proqramlarına ixtisaslaşmanın ilkin şərti kimi əlilliyi olan uşaqların hüquqlarına dair ünvanlı və məqsədli təhsilin əldə edilməsi daxil edilməlidir. Bu peşəkarlar siyahısına siyasəti formalaşdırırlar, hakimlər, hüquqşünaslar, hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları, müəllimlər, səhiyyə işçiləri, sosial işçilər və media işçiləri daxildir.

IV. Ümumi prinsiplər

Maddə 2 – Qeyri ayrı-seçkilik

28. Bax: paraqraf 8-10.

Maddə 3 - Uşağın ən ümdə maraqları

29. "Uşaqlarla bağlı bütün fəaliyyətlərdə ... ilk növbədə uşağın ən ümdə maraqlarına diqqət yetirilir". Bu maddənin geniş məqsədi bütün hallarda uşaqlara qayğı və müdafiənin bütün aspektlərinin əhatə edilməsidir. Maddədə əlilliyi olan uşaqların hüquqlarının qorunması üçün hüquqi bazanın yaradılması səlahiyyətlərini həyata keçirən qanunvericilik orqanları, eləcə də əlilliyi olan uşaqlara dair qərar qəbulu prosesləri əhatə olunur. Bütün proqram və siyasətlər 3-cü Maddə əsasında müəyyən edilməli və bu Maddə əlilliyi olan uşaqlar üçün nəzərdə tutulan bütün xidmətlərdə və uşaqlara təsirləri olan bütün fəaliyyətlərdə lazımi şəkildə nəzərə alınmalıdır.

30. Uşağın ən ümdə maraqları əlilliyi olan uşaqlara xidmət göstərən müəssisələrdə və digər obyektlərdə xüsusilə mühümdür, çünki bu qurum və müəssisələr standart və qaydalara əməl etməli, eləcə də uşaqların təhlükəsizliyinə, qorunmasına və qayğılarına xüsusi diqqət yetirməli, və büdcənin ayrılması zamanı bu məsələyə istənilən digər məsələlərdən daha çox diqqət verməlidir.

Maddə 6 - Həyat, yaşamaq və inkişaf hüququ

31. Həyat, yaşamaq və inkişaf hüquqları əlilliyi olan uşaqların qayğısına qalınması məsələsinə xüsusi diqqət ayrılmasına təminat verən əsas hüquqlardır. Dünyanın bir çox ölkələrində əlilliyi olan uşaqlar bu hüququn tam və ya qismən məhdudlaşdırıldığı müxtəlif praktikalarla üzləşirlər. Yeniyyətlərə münasibətdə daha həssas olmaqla bərabər, bəzi mədəniyyətlərdə hər hansı əlilliyi olan bir uşağa "ailənin nəsil və şəcərəsini ləkələyəcək " pis bir xarakter kimi baxırlar və buna görə də cəmiyyətdən təyin edilmiş müəyyən bir şəxs belə əlilliyi olan uşaqları öldürür. Bu cinayətlər tez-tez cəzasız qalır və ya təqsirləndirilənlər azaldılmış cəzalar alırlar. Üzv Dövlətlərdən bu praktikalara son qoymaq üçün zəruri olan bütün tədbirləri həyata keçirmək, o cümlədən ictimaiyyətin məlumatlandırılmasını artırmaq, müvafiq qanunvericiliyin yaradılması və əlilliyi olan uşaqların həyat, yaşamaq və inkişaf kimi hüquqlarını birbaşa və ya dolaylı olaraq pozan həmin şəxslərin cəzaya müvafiq şəkildə cəzalandırılmasını təmin edən qanunları həyata keçirmək tələb olunur.

Maddə 12 - Uşağın fikirlərinə hörmət

32. Çox vaxt, əlilliyi olan və olmayan böyük əlilliyi olan uşaqlar ilə bağlı siyasət və qərarlar qəbul edirlər, və bu zaman əksər hallarda uşaqların özləri prosesdən kənar qalırlar. Əlilliyi olan uşaqların özlərinə aid bütün proseduraların hazırlanması zamanı onların özünün fikirlərinin eşidilməsi vacibdir və ona görə də belə uşaqların inkişaf edən bacarıqlarına uyğun olaraq fikirlərinə də hörmət göstərilməsi vacibdir. Bu prinsipə hörmət edilməsi üçün uşaqlar parlament, komitələr və digər forumlarda təmsil olunmalıdırlar ki, burada onlar ümumilikdə bir uşaq kimi və spesifik olaraq əlilliyi olan uşaq kimi onlara təsir edən qərarların qəbul edilməsində öz fikirlərini bildirsins və belə proseslərdə iştirak edə bilsinlər. Uşaqlarla işin bu formada qurulması yalnız siyasətlərin öz ehtiyac və istəklərinə hədəflənmiş müəyyən edilməsini təmin etmir, eyni zamanda qərarların qəbul edilməsi prosesinin iştiraklı proses olduğunu nəzərə alaraq inteqrasiya üçün dəyərli alət rolunu oynayır. Uşaqlar öz fikirlərini ifadə etmələrini asanlaşdıracaq istənilən ünsiyyət rejimi (forması) ilə təmin edilməlidir. Bundan əlavə, üzv Dövlətlər uşaqların şəxsi həyatları ilə bağlı qərar qəbul edərkən daha çox məsuliyyət götürmələri üçün artan inkişaf edən bacarıqlarının təşviqi məsələlərində ailələrə və peşəkarlara təlim dəstəyi verməlidirlər.

33. Əlilliyi olan uşaqlar öz potensiallarından tam istifadə edə bilmələri üçün sağlam və təhsil məsələlərində çox vaxt xüsusi diqqət tələb edirlər. Bu məsələlər daha sonra aşağıdakı müvafiq paraqraflarda müzakirə edilir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, əlilliyi olan uşaqların mənəvi, emosional və mədəni inkişafına, eləcə də rifahına çox vaxt diqqətsiz yanaşılır. Uşağın öz həyatının belə vacib aspektlərinə xidmət edən hadisələr və fəaliyyətlərdə iştirak etməsi ya tam şəkildə mövcud deyildir, yaxud da çox minimum səviyyədədir. Bundan əlavə, onların iştirakı təmin edildikdə, bu çox vaxt spesifik olaraq əlilliyi olan uşaqları nəzərdə tutan fəaliyyətlərlə məhdudlaşır. Belə təcrübə isə yalnız əlilliyi olan uşaqların marginallaşmasına gətirib çıxarır və onlarda özünü təcrid hissələrini artırır. Uşağın mədəni inkişafı və mənəvi rifahı üçün nəzərdə tutulan proqramlar və fəaliyyətlər əlilliyi olan və əlilliyi olmayan uşaqlara xidmət edə bilmək üçün birgə (inteqrasiyalı) iştirakçılıq mexanizmlərinə əsaslanmalıdır.

V. Mülki hüquqlar və azadlıqlar (Maddə. 7, 8, 13-17, və 37 a)

34. Ad və vətəndaşlıq, şəxsiyyətin qorunması, ifadə azadlığı, düşüncə, vicdan və dini azadlıq, dini etiqad azadlığı və dinc toplaşmaq hüququ, məxfilik hüququ və işgəncəyə məruz qalmamaq və ya digər qəddar qeyri-insani rəftar və ya cəzaya məruz qalmamaq hüququ, eləcə də qanunsuz azadlıqdan məhrum edilməmə hüququ bəşəri mülki hüquq və azadlıqlar olub hamıya, o cümlədən əlilliyi olan uşaqlara münasibətdə hörmət edilməli, qorunmalı və təşviq edilməlidir. Burada əlilliyi olan uşaqların hüquqlarının pozulması ehtimalı olan və ya onların müdafiəsi üçün xüsusi proqramlara ehtiyac duyulan sahələrə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

A. Doğumun qeydiyyatı

35. Əlilliyi olan uşaqlarla bağlı doğum qeydiyyatının aparılmaması qeyri-mütənəsiblik yaradır. Doğum qeydiyyatının aparılmaması nəticəsində, belə uşaqlar qanunla tanınmır və hökumətin statistikasında görünməz olurlar. Qeydiyyata alınmama vətəndaşlığın, sosial və səhiyyə xidmətlərinə və təhsilə əlçatanlığın olmaması da daxil olmaqla, insan hüquqlarının təmin edilməsinə ciddi təsir göstərir. Doğum zamanı qeyd alınmayan əlilliyi olan uşaqlar laqeydlik, institutlaşma və hətta ölüm risklərinə məruz qalırlar.

36. Konvensiyanın 7-ci maddəsini nəzərə alaraq, Komitə üzv Dövlətlərə tövsiyə edir ki, əlilliyi olan uşaqların doğum zamanı qeydiyyata alınmasını təmin etmək üçün bütün müvafiq tədbirləri görsün. Bu cür tədbirlərə doğuşun qeydiyyata alınması üçün effektiv sistemin yaradılması və həyata keçirilməsi, qeydiyyat haqqlarının ləğv edilməsi, mobil qeydiyyat idarələrinin yaradılması və qeydiyyata alınmamış uşaqlar üçün məktəblərdə qeydiyyat bölmələrinin təşkili daxildir. Bu kontekstdə, üzv Dövlətlər 7-ci maddənin müddələrinin ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsiplərinə (2-ci maddə) və uşağın əsas mənafeələrinə (3-cü maddə) uyğun olaraq icra edilməsini təmin etməlidirlər.

B. Müvafiq məlumatlara və kütləvi informasiya vasitələrinə çıxış

37. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları və sistemləri daxil olmaqla informasiya və kommunikasiya vasitələrinə çıxış imkanları əlilliyi olan uşaqların müstəqil yaşamasına və həyatın bütün aspektlərinə tam şəkildə qoşulmasına imkan verir. Əlilliyi olan uşaqlar və onların qayğısına qalan şəxslər əlillik ilə əlaqədar məlumatları əldə etməlidirlər ki, onların səbəbləri, idarə olunması və proqnozlaşdırılması da daxil olmaqla, əlillik barədə kifayət qədər məlumatlı ola bilsinlər. Bu bilik son dərəcə qiymətlidir, çünki bu onların öz əlillik vəziyyətlərinə daha yaxşı uyğunlaşmalarına və belə vəziyyətlə daha yaxşı yaşamalarına, eləcə də öz qayğıları ilə bağlı məlumatlı qərarlar qəbul etməyə imkan verir. Əlilliyi olan uşaqlar müvafiq texnologiya və digər xidmətlər və / və ya dillərlə, məsələn, Brayl və işarə dili ilə təmin edilməlidir. Bu, əlilliyi olan uşaqlara televiziya, radio və çap materialları, eləcə də internet kimi yeni informasiya və kommunikasiya texnologiyaları və sistemləri də daxil olmaqla, hər cür media vasitələrinə çıxış imkanı təmin edəcəkdir.

38. Digər tərəfdən, üzv Dövlətlərdən bütün uşaqları, o cümlədən əlilliyi olan uşaqları zərərli məlumatlardan, xüsusən də pornoqrafik materiallardan və ksenefobiya və digər ayrı-seçkilik formalarını təşviq edən və qərəzli davranışın güclənməsinə səbəb olacaq materiallardan qorumaq tələb olunur.

C. İctimai nəqliyyat və obyektlərə əlçatanlıq

39. İctimai nəqliyyatın və digər obyektlərin, o cümlədən hökumət binalarının, ticarət sahələrinin, istirahət obyektlərinin və s. fiziki əlçatmazlığı əlilliyi olan uşaqların marqınallaşmasında və təcrid edilməsində mühüm amildir və sağlamlıq və təhsil də daxil olmaqla xidmətlərin əldə olunmasına ciddi təsir göstərir. Bu məsələ əsasən inkişaf etmiş ölkələrdə təmin edilir, baxmayaraq ki, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə qeyd olunan obyektlərin əlçatanlıq məsələsi hələ də həll edilməmiş qalır. Bütün üzv Dövlətlərdən valideynlərin və ya uşağa qayğı göstərən digər şəxslərin maliyyə imkanlarını nəzərə alaraq, ictimai nəqliyyatın əlilliyi olan uşaqlar üçün təhlükəsiz, asanlıqla əlçatan və ödənişsiz olması məqsədilə müvafiq siyasət və qaydaları müəyyənləşdirmək tələb olunur.

40. Bütün yeni ictimai binalar əlilliyi olan insanların girişi ilə bağlı beynəlxalq spesifikasiyalara uyğun olmalı və mövcud ictimai binalarda, o cümlədən məktəblərdə, səhiyyə müəssisələrində, hökumət binalarında, ticarət sahələrində onların əlçatanlığı məqsədilə zəruri düzəlişlər edilməlidir.

VI. Ailə mühiti və alternativ qayğı (Maddə. 5, 18 (1-2), 9-11, 19-21, 25, 27 (4), və 39)

A. Ailənin dəstəyi və valideynlərin məsuliyyətləri

41. Əlilliyi olan uşaqların qayğısına qalma və qidalanması ən yaxşı öz ailə mühitləri çərçivəsində baş verir, bir şərtlə ki, ailə bütün aspektlər üzrə müvafiq şəkildə təmin edilmişdir. Ailələrə bu cür dəstəyin göstərilməsinə valideynlərin və bacı-qardaşların yalnız əlillik və onun səbəbləri barədə deyil, eyni zamanda hər bir uşağın özünəməxsus fiziki və əqli tələbləri barədə təhsilləndirilməsi; əlilliyi olan uşaqların ailələrinin məruz qaldığı gərginlik və çətinliklərə həssas olan psixoloji dəstəyin verilməsi; valideynlər və qardaş- bacıların əlilliyi olan ailə üzvləri ilə ünsiyyət qura bilməsi üçün ailənin ümumi dilində, məsələn işarə dilində təhsilləndirilməsi; xüsusi müavinət formasında, eləcə də əlilliyi olan uşağın ləyaqətlə yaşaması, özünə güvənli həyat tərzi sürməsi və ailə və icmaya tam şəkildə inteqrasiya olunması üçün zəruri hesab olunan avadanlıqların, məsələn xüsusi mebel və hərəkət cihazlarının təmin edilməsi ilə maddi dəstəyin göstərilməsi daxildir. Bu kontekstdə, qəyyumların (qayğı göstərən şəxslərin) əlilliyi olmasının təsirlərinə məruz qalan şəxslərə də dəstək verilməlidir. Məsələn, əlilliyi olan valideyn və ya digər qayğı göstərən şəxslərlə yaşayan hər hansı uşaq onun hüquqlarını tam şəkildə qoruyacaq və belə valideynlə birgə yaşamağa imkan verəcək dəstək əldə etməlidir. Dəstək xidmətlərinə həmçinin dincəlmək üçün müxtəlif qayğı növləri, məsələn, icma səviyyəsində birbaşa əlçatan olan evdə və gündəlik həyatda qayğı daxildir. Bu cür xidmətlər valideynlərə işləməyə imkan verir, gərginliyi aradan qaldırır və sağlam ailə mühitini qoruyub saxlayır.

B. Zorakılıq, sui-istifadə və laqeydlilik

42. Əlilliyi olan uşaqlar ailə, məktəblər, özəl və dövlət qurumları, alternativ qayğı, iş mühiti və geniş ictimaiyyət daxil olmaqla, bütün şəraitlərdə zehni, fiziki və ya cinsi istismarın bütün formalarına daha həssasdır. Əlilliyi olan uşaqların istismar qurbanı olması ehtimalının beş dəfə çox olması tez-tez sitat gətirilir. Evdə və müəssisələrdə əlilliyi olan uşaqlar tez-tez zehni və fiziki zorakılığa və cinsi istismara məruz qalırlar. Onlar, ailədə əlavə fiziki və maliyyə yükünə səbəb olduqları üçün laqeydliyə və laqeyd münasibətə xüsusilə həssasdırlar. Bundan əlavə, şikayətlərin qəbulu və monitorinqi ilə bağlı funksional mexanizminə çıxışın olmaması sui-istifadə hallarının sistemliliyinə və davamlılığına şərait yaradır. Məktəbdə zorakılıq uşaqların daha çox məruz qaldığı və daha tez-tez yaranan xüsusi bir zorakılıq formasıdır. Bu sui-istifadə üsulunun əsas hədəfi xüsusilə əlilliyi olan uşaqlar olur. Onların xüsusi olaraq həssas olması aşağıdakı digər səbəblərlə də izah edilə bilər:

- (a) Onların eşitmək, hərəkət etmək və geyinmək, tualet və hamam ehtiyaclarını müstəqil olaraq qarşılıya bilməmələri əlavə şəxsi qayğıya və sui-istifadəyə həssaslıqlarını artırır;
- (b) Valideynlərdən, qardaş-bacılardan, ailə üzvlərindən və dostlardan təcrid vəziyyətində yaşamaq sui-istifadə ehtimalını artırır;
- (c) Əgər onların ünsiyyət və ya əqli məhdudyyətləri varsa, sui-istifadədən şikayət etdikləri təqdirdə, onlara diqqət göstərilməyə, inkar edilə və ya yanlış başa düşülə bilərlər;
- (d) Valideynlər və uşağa qayğı göstərən digər şəxslər fiziki, maliyyə və emosional məsələlərə görə ciddi təzyiç və ya gərginlik altında ola bilərlər. Araşdırmalar göstərir ki gərginlik altında şəxslərin sui-istifadəyə yol verməsi ehtimalı daha yüksəkdir;
- (e) Əlilliyi olan uşaqlar tez-tez yanlış olaraq qeyri-seksual və öz bədənlərini başa düşməyən insanlar kimi qəbul edilirlər və buna görə də, xüsusilə də cinsi təcavüzə məruz qala bilərlər.
43. Zorakılıq və sui-istifadənin aradan qaldırılması məsələsində üzv Dövlətlərdən əlilliyi olan uşaqlara qarşı istismar və zorakılıq hallarının qarşısının alınması üçün aşağıdakı lazımi tədbirləri görmək tələb olunur:
- (a) Riskləri anlamaq və uşağdan sui-istifadənin əlamətlərini aşkarlamaq üçün valideynlər və ya uşağa qayğı göstərən digər şəxslərin təlimləndirilməsi və müvafiq biliklərə yiyələnməsinin təmin edilməsi;
- (b) Valideynlərin uşaqlarına baxacaq şəxslərin və qayğı məkanlarının seçimi zamanı ayıq olmalarının və sui-istifadə hallarını aşkarlamaq üçün bacarıqlarının artırılması;
- (c) Valideynlər, qardaş-bacılar və uşaqlara qayğı göstərən digərləri üçün uşaqlara qayğı göstərərkən və öz əlliklərinin öhdəsindən gələrkən köməklik məqsədilə dəstək qruplarının yaradılması və stimullaşdırılması;
- (d) Uşaqların və onlara baxan şəxslərin uşağın ləyaqət və hörmətlə davranılmaq hüququna malik olduğu haqqında məlumatlı olmasının və bu hüquqların pozulduğu təqdirdə müvafiq orqanlara şikayət etmək hüququna malik olmasının təmin edilməsi;
- (e) Zorakılıqla mübarizədə məktəblər tərəfindən bütün zəruri tədbirlərin görülməsi və əlilliyi olan uşaqların əsas təhsil sisteminə inteqrasiya edilməsi ilə onların zəruri mühafizə ilə təmin edilməsinə xüsusi diqqətin ayrılması;
- (f) Əlilliyi olan uşaqlar üçün qayğı müəssisələrinin xüsusi təlim keçmiş kadrlarla təchiz edilməsinin təmin edilməsi, müvafiq standartlar əsasında, mütəmadi olaraq monitorinq və qiymətləndirmələrin aparılması, və əlçatan və həssas şikayət mexanizmlərinin yaradılması;
- (g) Paris prinsipləri əsasında əlçatan, uşaqlara həssas şikayət mexanizminin və işlək monitorinq sisteminin yaradılması (yuxarıda 24-cü bəndə bax);
- (h) Uşağın ailəsindən məhrum edilməməsini və təhlükəsiz və sağlam mühitdə yaşamasını təmin etmək üçün daxiləki günahkarların cəzalandırılması və səhvin aradan qaldırılması üçün bütün zəruri qanunvericilik tədbirlərinin görülməsi;

(i) Ümumi bərpa proqramlarına xüsusi diqqət yetirməklə zorakılıq və itismar qurbanlarının müalicə və yenidən inteqrasiyasının təmin edilməsi.

44. Bu baxımdan Komitə üzv Dövlətlərdən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının uşaqlara qarşı zorakılığa dair araşdırması (A/61/299) ilə bağlı müstəqil ekspertin hesabatına diqqət ayırmağı tələb edir. Hesabatda əlilliyi olan uşaqlara zorakılığa xüsusilə həssas olan uşaqlar qrupu kimi istinad edilir. Komitə üzv Dövlətləri bu hesabatda yer alan ümumi tövsiyələri və konkret şərait üçün xas olan tövsiyələri həyata keçirmək məqsədilə bütün müvafiq tədbirləri görməyə təşviq edir.

C. Ailə növündə alternativ qayğı

45. Bir çox icmalarda hələ də uşağa qayğının əsasını təşkil edən və uşaq baxımı üçün ən yaxşı alternativlərdən biri hesab edilən daha geniş ailənin rolu uşağa və onun valideynlərinə yaxud uşağa baxan digər şəxslərə dəstək məqsədilə daha da gücləndirilməlidir.

46. Himayədar (foster) ailə bir çox üzv Dövlətlərdə alternativ qayğının qəbul edilmiş və təcrübədən keçirilmiş forması kimi qəbul edilir, lakin, faktiki olaraq, əksər foster ailələr əlilliyi olan uşaqları öhdələrinə götürməyə həvəssiz yanaşırlar, çünki əlilliyi olan uşaqlar fiziki, psixoloji və ruhi tərbiyələndirmə zamanı əlavə qayğıya və xüsusi tələblərə ehtiyac duyduğundan problemə səbəb olurlar. Bu səbəbdən, uşaqların foster ailələrə yerləşdirilməsi üçün məsul olan təşkilatlar münasib hesab edilən ailələri lazımi qaydada təlimləndirməli, həvəsləndirməli və əlilliyi olan uşaqlara müvafiq qayğıni göstərməkdə foster ailələr üçün lazım olan dəstəyi təmin etməlidirlər.

D. Müəssisələr

47. Komitə müəssisələrdə çoxlu sayda əlilliyi olan uşaqların yerləşdirilməsindən narahatlığını tez-tez ifadə edib və ona görə də institutlaşma çoxlu sayda ölkələrdə üstünlük verilən yerləşdirmə seçimidir. Təhsil, tibbi və ya reabilitasiya olmasından asılı olmayaraq göstərilən qayğının keyfiyyəti əlilliyi olan uşaqlara qayğı göstərmək üçün tələb olunan standartlarla müqayisədə zəifdir ki, bunun da səbəbi müəyyən edilən standartların olmaması yaxud bu standartların icrasının və ya monitorinqinin aparılmamasıdır. Müəssisələr həmçinin əlilliyi olan uşaqların zehni, fiziki, cinsi və digər itismar formalarına, eləcə də laqeydliyə və laqeyd müalicəyə daha həssas olduğu xüsusi məkanlardır (yuxarıda 42-44-cü bəndlərə bax). Komitə, bu səbəbdən, üzv Dövlətlərə müəssisəyə yerləşdirilməni yalnız mütləq zərurət yarandıqda və uşağın ümdə maraqlarına uyğun olaraq son seçim kimi istifadə etməyə çağırır. Komitə üzv Dövlətlərə, müəssisələrdən uşaqların azadlığını və ya hərəkət azadlığını məhdudlaşdırmaq məqsədi ilə istifadənin qarşısını almağı tövsiyə edir. Əlavə olaraq, uşaqların hüquq və ehtiyacları ətrafında təşkil edilmiş və uşaqlara qayğı üçün yaradılmış kiçik yaşayış müəssisələrinə xüsusi diqqət ayırmaqla, mövcud müəssisələrin transformasiyasına, müəssisələrdə qayğı üçün milli standartların hazırlanmasına və bu standartların effektiv icrasını təmin etmək məqsədilə ciddi monitorinq prosedurlarının yaradılmasına diqqət yetirilməlidir.

48. Komitə əlilliyi olan uşaqların ayrılma və yerləşdirmə proseslərində fikirlərinin eşidilməməyindən narahatdır. Ümumilikdə, qərarların qəbul edilməsi prosesləri zamanı uşaqlara bir tərəfdaş kimi lazımi dəyər verilmir, baxmayaraq ki, bu qərarların uşaqların həyatına və gələcəyinə böyük təsirləri vardır. Buna görə də, Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər əlilliyi olan uşaqların fikirlərinin nəzərə alınması, eləcə də evdən kənar qayğı müəssisələrində və keçid prosesi zamanı qiymətləndirmə, ayırma və yerləşdirmə prosesləri çərçivəsində belə uşaqlara təsir edən bütün məsələlərdə onların iştirakının təmin edilməsi məqsədilə səylərini davam etdirsin və daha da gücləndirsinlər. Komitə, həmçinin, qərar qəbul etməzdən əvvəl, habelə qərarın icrasından sonra uşaqların müdafiə tədbirləri prosesində eşidilməsini vacib sayır. Bu kontekstdə Komitə, üzv

Dövlətlərin diqqətini Komitənin 16 sentyabr 2005-ci ildə keçirilmiş valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqlar haqqında ümumi müzakirəsi zamanı qəbul etdiyi tövsiyələrinə (CRC / C / 153, bəndlər 636-689) yönəldir.

49. İnstitutlaşma məsələsinin həlli zamanı, üzv Dövlətlərdən əlilliyi olan uşaqların deinstitutlaşdırılması üçün proqramlar təşkil etmələri tələb olunur. Valideynlər və digər genişləndirilmiş ailə üzvləri uşaqlarını ev şəraitinə cəlb etmək üçün zəruri və sistemli dəstək / təlim ilə təmin edilməlidir.

E. Yerləşdirməyə dövrü baxış

50. Əlilliyi olan uşaqlar üçün səlahiyyətli orqanlar tərəfindən hansı yerləşdirmə formasının seçilməsindən asılı olmayaraq, uşağa verilən müalicənin və onun yerləşdirilməsinə aid olan bütün digər halların dövrü olaraq nəzərdən keçirilməsi vacibdir.

VII. Əsas sağlamlıq və rifah (Maddə 6, 18 (3), 23, 24, 26, və 27 (1-3))

A. Sağlamlıq hüququ

51. Yüksək keyfiyyətli sağlamlıq standartlarına nail olma, həmçinin keyfiyyətli səhiyyə xidmətinin əlçatanlığı və mümkünlüyü bütün uşaqlar üçün xüsusi hüquqdur. Əlilliyi olan uşaqlar bir sıra problemlər, məsələn, ayrı-seçkilik, məlumatın və / və ya maliyyə resurslarının çatışmazlığına görə əlçatımsızlıq, nəqliyyat, coğrafi bölgü və səhiyyə müəssisələrinə fiziki baxımdan əlçatan olmaması səbəbindən kənar qalır. Digər bir amil əlilliyi olan uşaqların xüsusi ehtiyaclarını əhatə edən ünvanlı səhiyyə proqramlarının olmamasıdır. Sağlamlıq siyasəti hərtərəfli olmalı və psixoloji və fiziki müalicə, reabilitasiya, məsələn, protez, hərəkətilik cihazları, eşitmə və görmə avadanlıqları daxil olmaqla əlilliyin erkən müəyyənləşdirilməsi və erkən müdaxilə məsələlərini əhatə etməlidir.

52. Qeyd etmək vacibdir ki, səhiyyə xidmətləri əlilliyi olmayan uşaqlara xidmət göstərən eyni ictimai səhiyyə sistemi daxilində, pulsuz, mümkün olduqda, yenilənmiş və müasirləşdirilmiş qaydada göstərməlidir. Əlilliyi olan uşaqlara tibbi xidmət göstərərək icma əsaslı yardımın və reabilitasiya strategiyasının əhəmiyyəti vurğulanmalıdır. Üzv Dövlətlər əlilliyi olan uşaqlarla işləyən səhiyyə işçilərinin uşaqlara əsaslanan yanaşma əsasında ən yüksək standartlara və təcrübəyə uyğun təlim keçməsinə təmin etməlidirlər. Bu baxımdan bir çox dövlətlər beynəlxalq təşkilatlarla, eləcə də digər tərəfdaş ölkələrlə beynəlxalq əməkdaşlıqdan çox faydalanacaqlar.

B. Profilaktika

53. Əlilliyin səbəbləri çoxdur və buna görə də profilaktikanın keyfiyyəti və səviyyəsi dəyişir. Qhoum nikahların olduğu bəzi cəmiyyətlərdə əlilliyə səbəb olan irsi xəstəliklərin qarşısı alınır. Belə hallarda, ictimaiyyətin məlumatlandırılması və əvvəlcədən formalaşmış fikirlərin sınaqdan keçirilməsi tövsiyə edilir. Yoluxucu xəstəliklər hələ də dünyanın bir çox ölkələrində əlilliyə səbəb olur və bütün önlənə bilən yoluxucu xəstəliklərə qarşı universal immunlaşdırma nail olmaq üçün immunlaşdırma proqramları daha da sürətləndirilməlidir. Zəif qidalanma uşaqların inkişafına uzun müddət təsir göstərir və bu, Vitamin A çatışmazlığı səbəbindən gözdən əlilliyə səbəb ola bilər. Komitə, üzv Dövlətlərə tövsiyə edir ki, uşaqlar üçün prenatal xidmətləri tətbiq etsin və daha da gücləndirsin və adekvat post-natal səhiyyə xidmətlərini təmin etsin, eləcə də valideyn və uşaqlara baxan digər şəxslərin uşaq sağlamlığı və qidalanması haqqında məlumatlandırılması məqsədilə maarifləndirmə kampaniyaları hazırlasın. Bununla əlaqədar, Komitə, həmçinin, üzv Dövlətlərə ÜST

və UNICEF ilə əməkdaşlığı davam etdirmək və texniki yardım üçün müraciət etməyi tövsiyə olunur.

54. Məişət və yol-nəqliyyat hadisələri bəzi ölkələrdə əlilliyin əsas səbəblərindəndir və belə hadisələrin qarşısının alınması istiqamətində siyasi sənədlər, məsələn təhlükəsizlik kəmərləri və yol hərəkəti təhlükəsizliyi haqqında qanunlar işlənilib hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir. Hamiləlik dövründə spirt və narkotik maddə istifadəsi kimi həyat tərzi məsələləri də əlilliyin qarşısını ala biləcək səbəblərdəndir və bəzi ölkələrdə fetal spirt sindromu narahatlıq doğuran əsas səbəblərdəndir. Bu cür maddələrdən istifadə edən hamilə anaların ictimai maarifləndirilməsi, müəyyən edilməsi və dəstəklənməsi uşaqlar arasında bu cür əlilliyin səbəblərinin aradan qaldırılması üçün görülməsi mümkün tədbirlərdən biridir. Ətraf mühitdəki zərərli toksinlər də əlilliyin səbəblərinə töhfə verən hallardandır. Qurğuşun, civə, asbest və s. kimi toksinlər əksər ölkələrdə geniş yayılmışdır. Ölkələr zərərli maddələrin atılmasının və ətraf mühitin çirkləndirilməsinin digər vasitələrinin qarşısını almaq üçün siyasətlər müəyyən etməli və həyata keçirməlidir. Bundan əlavə, radiasiya qəzalarının qarşısını almaq üçün sərt qaydalar və təhlükəsizlik tədbirləri də müəyyən edilməlidir.

55. Silahlı münaqişələr və onların nəticəsi, o cümlədən kiçik silahların və yüngül silahların mövcudluğu və əlçatanlığı əlilliyin əsas səbəbləridir. Dövlətlər, uşaqların müharibənin və silahlı zorakılıqların zərərli təsirlərindən qorunması, eləcə də silahlı münaqişələrin təsirinə məruz qalmış uşaqların psixoloji bərpa və sosial reintegrasiya proqramları kimi müvafiq sağlamlıq və sosial xidmətlərdən istifadə imkanlarının təmin edilməsi məqsədilə bütün lazımi tədbirləri görməlidirlər. Xüsusən, Komitə zədələnmə və ölüm hallarının qarşısının alınması üçün uşaqların, valideynlərinin və geniş ictimaiyyətin minalar və partlamamış sursat təhlükəsi barədə məlumatlandırılmasının vacibliyini vurğulayır. Mina və partlamamış sursat yerləşdirməyi davam etdirən üzv Dövlətlərin uşaqların şübhəli ərazilərdən uzaqlaşdırılması üçün tədbirlər görməsi və mina təmizləmə prosesini gücləndirməsi, eləcə də lazım gəldikdə, beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qurumlarından lazımi texniki və maliyyə dəstəyi əldə etməsi vacibdir. (Yuxarıda minalar və partlamamış sursat haqqında 23-cü bəndə və xüsusi müdafiə tədbirləri altında silahlı münaqişələr haqqında 78-ci maddəyə bax).

C. Erkən ayırdetmə

56. Çox vaxt, əlillik uşaqların həyatında olduqca gec müəyyən olunur ki, bu da onları səmərəli müalicə və reabilitasiya imkanından məhrum edir. Erkən ayırdetmə səhiyyə işçiləri, valideynlər, müəllimlər və uşaqlarla işləyən digər mütəxəssislər arasında yüksək maarifləndirmə tələb edir. Onlar əlilliyin ən erkən əlamətlərini müəyyənəşdirmək və diaqnostika və idarəetmə üçün müvafiq göndərişlər etməlidirlər. Bu səbəbdən, Komitə üzv Dövlətlərə tövsiyə edir ki, erkən yaşlarda əlilliyi olan şəxslərin qeydiyyatı və vəziyyətinin izlənməsi tədbirləri ilə birlikdə, səhiyyə xidmətlərinin bir hissəsi olaraq erkən ayırdetmə və erkən müdaxilə sistemlərini təsis etsinlər. Xidmətlər həm icma, həm də ev səviyyəsində həyata keçirilir və asanlıqla əlçatan olmalıdır. Bundan əlavə, uşaqlarda keçid prosesini asanlaşdırmaq üçün erkən müdaxilə xidmətləri, məktəbəqədər müəssisələr və məktəblər arasında əlaqələr yaradılmalıdır.

57. Ayırdetmə prosesindən sonra, mövcud sistemlər erkən müdaxiləyə, o cümlədən əlilliyi olan uşaqları hərəkətilik, eşitmə və görmə vasitələri və protezlər baxımından tam funksional imkanlarına çatmaq üçün bütün zəruri cihazlarla təmin etməklə müalicə və reabilitasiyaya imkan verməlidir. Həm də qeyd etmək lazımdır ki, bu müddəalar mümkün olan hər yerdə pulsuz təklif olunmalıdır və bu xidmətlərin əldə edilməsi prosesi uzun gözləmələr və bürokratiyaya yol verilməməklə səmərəli və sadə olmalıdır.

D. Çoxprofilli qayğı

58. Əlilliyi olan uşaqların bir çox hallarda komanda yanaşması əsasında həll edilməli olan çoxlu sağlamlıq problemləri olur. Çox vaxt bir çox mütəxəssis, məsələn nevroloq, psixoloq, psixiatr, ortopedik cərrah və fizioterapevt uşaqlara qayğı göstərilməsi işinə cəlb olunur. İdeal halda, bu mütəxəssislər səhiyyəyə əlçatanlığın səmərəli şəkildə təmin edilməsi məqsədilə əlilliyi olan uşaqlar üçün birləşdirilmiş idarəetmə planını müəyyən etməlidirlər.

E. Yeniyetmələrin sağlamlığı və inkişafı

59. Komitə qeyd edir ki, əlilliyi olan uşaqlar, xüsusilə də yeniyetməlik dövründə, həmyaşdqları ilə ünsiyyət qurulması sahəsində, eləcə də reproduktiv sağlamlıq məsələlərində bir çox çətinliklər və risklərlə üzləşirlər. Buna görə də, Komitə üzv Dövlətlərə əlilliyi olan yeniyetmələri uyğun və lazım olduqda, əlillik üçün spesifik məlumat, təlimat və məsləhətlərlə təmin etməyi və "Uşaq Hüquqları haqqında" Konvensiya kontekstində İİV/QİCS və uşaqların hüquqları üzrə Komitənin 3 sayılı (2003) ümumi şərhlərini və yeniyetmələrin sağlamlığı və inkişafı haqqında 4 sayılı Ümumi şərhini tam şəkildə nəzərə almağı tövsiyə edir.

60. Komitə əlilliyi olan uşaqlar, xüsusilə də əlilliyi olan qızlar üçün məcburi sterilizasiyasının tətbiq edilməsi yanaşmasından dərin narahatlıq keçirir. Hələ də mövcud olan bu təcrübə uşağın fiziki bütövlüyü ilə bağlı hüququnu ciddi şəkildə pozur və nəticədə fiziki və psixi sağlamlığı üçün ömür boyu mənfi təsir göstərən nəticələrə səbəb olur. Buna görə də, Komitə üzv Dövlətləri uşaqların əlillik səbəbi ilə zorla sterilizasiyasını qanunla qadağan etməyə çağırır.

F. Araşdırma

61. Əlilliyin səbəblərinə, qarşısının alınması və idarə olunması məsələlərinə milli və beynəlxalq araşdırmaların gündəliyində çox diqqət yetirilmir. Üzv Dövlətlər etik təsirlərə xüsusi diqqət ayırmaqla, əlilliyə dair araşdırmaların maliyyələşdirilməsi və monitorinqinin aparılması vasitəsilə bu məsələyə prioritet status verməlidirlər.

VIII. Təhsil və istirahət (Maddə. 28, 29 və 31)

A. Keyfiyyətli təhsil

62. Əlilliyi olan uşaqların da bütün digər uşaqlar kimi təhsil hüququ vardır və bu hüquqdan heç bir ayrı-seçkilik qoyulmadan və Konvensiyada nəzərdə tutulan bərabər imkanlar əsasında istifadə etməlidirlər.⁴ Bu məqsədlə, əlilliyi olan uşaqların təhsilə səmərəli çıxışı "uşağın şəxsiyyətini,

⁴ Bu kontekstdə, Komitə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Minilliyin Bəyannaməsi (A / RES / 55/2) və xüsusilə də universal ibtidai təhsili ilə bağlı Minilliyin 2 sayılı İnkişaf Məqsədinə istinad etmək istəyir. Bu məqsədə əsasən, Hökumətlər 2015-ci ilə qədər hər yerdə, bütün uşaqların - oğlan və qızların eyni şəkildə ilk növbədə ibtidai təhsili tam başa vurmalarını, eləcə də qızlar və oğlanların təhsilin bütün səviyyələrinə bərabər çıxış imkanına sahib olmalarını təmin etmək öhdəliyi götürürlər. Komitə həmçinin, İnküziv təhsil ideyasını dəstəkləyən digər beynəlxalq öhdəliklərə, o cümlədən 7-10 iyun 1994-cü ildə İspaniyanın Salamanka şəhərində Xüsusi Ehtiyaclarla dair Təhsil: Əlçatanlıq və Keyfiyyət mövzusunda Ümumdünya Konfransı tərəfindən qəbul edilmiş Xüsusi Ehtiyaclarla dair Təhsil üzrə Salamanka Bəyannaməsi və Fəaliyyət Çərçivəsinə (YUNESKO və İspaniyanın Təhsil və Elm Nazirliyi) və 26-28 aprel 2000-ci il tarixində Senegalda Dakar şəhərində Ümumdünya Təhsil Forumu tərəfindən qəbul edilmiş Hamı üçün Təhsil: Kollektiv Öhdəliklərimizin yerinə yetirilməsi üzrə Dakar Fəaliyyət Çərçivəsinə istinad etmək istərdi.

istedadını və aqli və fiziki qabiliyyətlərini tam potensialı ilə inkişafını təşviq etmək məqsədilə təmin edilməlidir (Konvensiyanın 28 və 29-cu maddələrinə və Komitənin ümumi təhsil məqsədlərinə dair 1 sayılı şərhinə baxın). Konvensiya məktəb təcrübələrinə dəyişiklik edilməsinə və əlilliyi olan uşaqlara dərslərin keçirilməsi və təhsildə müsbət nəticələrə nail olmaları məqsədilə müəllimlərin müntəzəm olaraq təlimləndirilməsinə ehtiyac olduğunu qəbul edir.

63. Əlilliyi olan uşaqlar bir-birindən çox fərqli olduğundan, valideynlər, müəllimlər və digər ixtisaslaşmış mütəxəssislər hər bir uşağa fərdi şəkildə öz potensialına uyğun olaraq öz ünsiyyət, dil, qarşılıqlı əlaqə, istiqamətlənmə və problemlərin həlli bacarıqlarının və metodlarının inkişafında köməklik etməlidirlər. Uşağa bacarıq və qabiliyyətlərin artırılmasında, özünüinkişaf məsələlərində kömək edən hər kəs, uşaqdakı irəliləyişləri dəqiqliklə müşahidə etməli, təhsil və inkişafa dəstək məqsədilə ən münasib yollarla, eləcə də konkret hədəflər əsasında uşaqdakı şifahi və emosional ünsiyyəti diqqətlə dinləməlidir.

B. Özünə hörmət və özünə inam

64. Əlilliyi olan uşağa verilən təhsilə özü haqqında müsbət fikirlərin möhkəmləndirilməsi, onun ləyaqətinə hər hansı məhdudiyət qoymadan bir insan kimi başqaları tərəfindən hörmət edildiyi hissənin yaradılması daxildir. Uşaq başqalarının ona hörmət etdiyini və onun hüquq və azadlıqlarını qəbul etdiyini müşahidə edə bilməlidir. Əlilliyi olan uşaqların sinifdəki digər uşaqlara inteqrasiya olunması onu göstərir ki, onun hamı tərəfindən qəbul edilən kimliyi vardır. Əlilliyi olan uşaqlar arasında özünə hörmət hissələrinin artırılması üçün həmyaşıdlar tərəfindən dəstəyin verilməsi geniş tətbiq edilməli və təşviq olunmalıdır. Təhsil uşağı, həmçinin maksimum dərəcədə nəzarət, nailiyyət və müvəffəqiyyət təcrübəsinin gücləndirilməsi ilə təmin etməlidir.

C. Məktəb sistemində təhsil

65. Erkən yaşda təhsil əlilliyi olan uşaqlar üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır, çünki onların əlilliyi və xüsusi ehtiyacı ilk dəfə bu müəssisələrdə qəbul edilir. Erkən müdaxilə uşaqların tam potensialını inkişaf etdirməyə kömək etmək üçün fəvqəl əhəmiyyətə malikdir. Hər hansı uşaqa erkən mərhələdə əlilliyin və ya inkişaf gecikməsinin müəyyən edilməsi, həmin uşağın öz fərdi ehtiyaclarına cavab verəcək tərdə hazırlanacaq erkən təhsildən faydalanması üçün daha çox imkanları olur. Dövlət tərəfindən təmin edilən erkən uşaqlıq dövründə təhsil xidmətləri, o cümlədən icmalar və ya vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları əlilliyi olan bütün uşaqların rifah vəziyyətində və inkişafında əhəmiyyətli rol oynaya bilər (Komitənin erkən uşaqlıq dövründə uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsi haqqında 7 sayılı (2005) ümumi şərhinə baxın). İbtidai təhsil, ibtidai məktəb və hətta bir çox üzv Dövlətlərdə orta məktəb də əlilliyi olan uşaqlar üçün ödənişsiz olmalıdır. Bütün məktəblərdə ünsiyyət maneələri, habelə hərəkət məhdudiyəti olan uşaqların girişini əngəlləyən fiziki maneələri aradan qaldırılmalıdır. Hətta müvafiq bacarıqlar əsasında əlçatan olan ali təhsil də əlilliyi olan ixtisaslı yeniyetmələr üçün əlçatan olmalıdır. Öz təhsil hüququnu tam şəkildə həyata keçirmək üçün bir çox uşaqlara xüsusilə müvafiq dillər və digər ünsiyyət formaları da daxil olmaqla, uşaqlar üçün nəzərdə tutulan, fərdi tədris strategiyalarından istifadə edə bilən və fərqli qabiliyyətlərə malik uşaqların tədrisi sahəsində metodologiya və üsullar üzrə təlim keçmiş müəllimlər tərəfindən fərdi kömək, habelə üzv Dövlətlərin mövcud resurslar daxilində maksimum təmin etməli olduqları müvafiq və əlçatan tədris materialları, avadanlıq və köməkçi cihazlar tələb olunur.

D. İnküziv təhsil

66. İnküziv təhsil⁵ əlilliyi olan uşaqların maarifləndirilməsinin əsas məqsədini təşkil etməlidir. İnküziv təhsilin qaydası və forması uşağın fərdi təhsil ehtiyaclarından asılı olmalıdır, çünki əlilliyi olan bəzi uşaqların təhsili sırası məktəb sistemində asanlıqla təmin oluna bilinməyən dəstək növünün istifadəsini tələb edir. Komitə əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında konvensiya layihəsində nəzərdə tutulan inküziv təhsilin məqsədlərinə dair Dövlətlərin açıq öhdəliklərini, eləcə də əlilliyi olan uşaqların effektiv təhsil sistemindən faydalanması üçün əlilliyə görə ümumi təhsil sistemindən kənarlaşdırılmaması və ümumi təhsil sistemində tələb olunan dəstəyi əldə etmələri ilə bağlı öhdəliklərini xüsusi vurğulayır. Komitə inküzivliyə yönələn proqramı hələ də başlamayan üzv Dövlətləri sözügedən məqsədə çatmaq üçün lazımı tədbirlərin tətbiqinə çağırır. Bununla yanaşı, Komitə ümumi təhsil sistemi çərçivəsində inküzivlik səviyyəsinin fərqli ola biləcəyini vurğulayır. İnküziv təhsilə yaxın gələcəkdə nail olunmasının mümkün olmadığı hallarda xidmət və proqram seçimlərinin davamlılığı təmin edilməlidir.

67. İnküziv təhsil istiqamətində irəliləyiş son illərdə böyük dəstək qazanmışdır. Bununla bərabər, inküzivlik məfhumunun müxtəlif mənaları ola bilər. Məna etibarilə, inküziv təhsil bütün tələbələr üçün mənalı, səmərəli və keyfiyyətli təhsil axtarışında olan dəyərlər, prinsiplər və təcrübələr toplusu olub, yalnız əlilliyi olan uşaqlar üçün deyil, eyni zamanda bütün tələbələr üçün müxtəlif təlim şərtləri və tələblərini layiqincə qiymətləndirir. Bu məqsədə uşaqların müxtəlifliyinə hörmət edən müxtəlif təşkilatı vasitələrlə nail olmaq olar. İnküzivlik əlilliyi olan bütün tələbələrin tam müddət üçün bir adi sinif otağına yaxud fərqli inküzivlik dərəcəsinə malik adi sinif otağına yerləşdirilməsi üzrə dəyişə bilər. İnküzivlik dedikdə sadəcə əlilliyi olan uşaqların onların problem və ehtiyaclarından asılı olmayaraq adi sistemə inteqrasiya olunması başa düşülməməlidir. Xüsusi müəllimlər (pedaqoqlar) və adi müəllimlər (pedaqoqlar) arasında sıx əməkdaşlığın olması vacibdir. Əlilliyi olan və ya olmayan uşaqların ehtiyaclarını ödəmək üçün məktəblərin tədris proqramları yenidən qiymətləndirilməli və inkişaf etdirilməlidir. İnküziv təhsil fəlsəfəsini tam şəkildə həyata keçirmək üçün müəllimlər və təhsil sisteminə daxil olan digər işçilər üçün təlim proqramlarında dəyişiklik edilməlidir.

E. Karyera təhsili və peşə hazırlığı

68. Karyera inkişafı və keçid dövrü üçün təhsil yaşından asılı olmayaraq bütün əlilliyi olan şəxslər üçün nəzərdə tutulur. Erkən yaşlarda hazırlığa başlamaq vacibdir, çünki karyera inkişafı erkən başlayan və həyat boyu davam edən bir prosesdir. İbtidai sinifdən başlayaraq, karyera biliklərinin və peşə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi erkən yaşda olan uşaqların daha sonra məşğulluq məsələsində mümkün qədər daha yaxşı seçim etmələrini təmin edir. İbtidai məktəbdə karyera təhsili iqtisadi istismara yol açan əməyin yerinə yetirilməsi üçün gənc uşaqlardan istifadə demək deyildir. O, şagirdlərin erkən yaşlarda onlarda inkişaf edən bacarıqlara uyğun olaraq seçimlərini etmələri ilə başlayır. Bundan sonra o, məktəb və iş yerləri arasında koordinasiya və monitorinq məsələlərinin sistemli şəkildə qurulması ilə uyğun bacarıq və iş təcrübəsinə çıxış imkanı verən funksional orta təhsil proqramı ilə davam etməlidir.

69. Karyera inkişafı və peşə bacarıqları məktəb kurikulumuna daxil edilməlidir. Karyera bilikləri və peşə bacarıqları məcburi təhsil illərinə daxil edilməlidir. Məcburi təhsilin yalnız orta təhsili əhatə

⁵ YUNESKO-nun İnküzivliklə bağlı qaydaları: Hər kəs üçün Təhsilin əlçatanlığının təmin edilməsi (YUNESKO 2005) aşağıdakı tərifini verir: "İnküzivlik öyrənmə prosesində, mədəniyyətdə və icmalarda iştirakın artırılması yolu ilə, eləcə də təhsil daxilində və təhsildən təcridin azaldılması ilə bütün öyrənlərin müxtəlif ehtiyaclarına cavab verən prosesidir. İnküzivlik maneələrin müəyyənləşdirilməsi və aradan qaldırılması ilə bağlıdır..."(s. 13 və 15)

etdiyi ölkələrdə orta məktəbdən sonra peşə təhsili də əlilliyi olan uşaqlar üçün məcburi olmalıdır. Hökumətlər peşə təhsili üçün siyasətləri müəyyən etməli və lazımı vəsaitləri ayırmalıdır.

F. İstirahət və mədəni fəaliyyət

70. Konvensiyanın 31-ci maddəsi uşağın yaşına uyğun istirahət və mədəni tədbirlərdə iştirakı ilə bağlı hüquqları nəzərdə tutur. Bu maddə uşağın zehni, psixoloji və fiziki yaşı və imkanları daxil edilməklə şərh edilməlidir. Oyun müxtəlif növ bacarıqların, o cümlədən sosial bacarıqların öyrənilməsi üçün ən yaxşı mənbə kimi qəbul olunub. Əlilliyi olan uşaqların cəmiyyətə tam şəkildə inteqrasiyasına o halda nail olunur ki, uşaqlara bir-birləri ilə (əlilliyi olan və olmayan uşaqlar) oynamaq üçün vaxt, məkan və imkanlar verilir. İstirahət, əyləncə və oyunlar üzrə təlimlərə əlilliyi olan məktəb yaşlı uşaqlar da cəlb edilməlidir.

71. Əlilliyi olan uşaqlar müxtəlif mədəni və incəsənət fəaliyyətlərində, eləcə də idmanda iştirak edə bilmək üçün bərabər imkanlarla təmin edilməlidir. Bu fəaliyyətlərə həm özünü ifadə vasitəsi, həm də istəklərin həyata keçirilməsi, həyat keyfiyyəti vasitəsi kimi baxılmalıdır.

G. İdman

72. Əlilliyi olan uşaqların inklüziv şəkildə əhatə edilməsi üçün, mümkün olduğu hallarda, onlar üçün rəqabətli və rəqabətsiz idman fəaliyyətləri təşkil olunmalıdır. Yəni, əlilliyi olmayan uşaqlarla rəqabət apara biləcək əlilliyi olan hər hansı uşağın iştirakı dəstəklənməli və həvəsləndirilməlidir. Lakin idman elə bir sahədir ki, onun fiziki tələbləri ilə əlaqədar, əlilliyi olan uşaqlar üçün onların ədalətli və təhlükəsiz rəqabət apara bilmələrinə imkan verən müstəsna oyun və fəaliyyətlər təşkil olunmalıdır. Vurğulamaq lazımdır ki, bu cür müstəsna tədbirlər təşkil olunduqda, media əlilliyi olan uşaqların yarışlarına əlilliyi olmayan uşaqların yarışlarına göstərdiyi eyni diqqəti ayırmaqla öz rolunu məsuliyyətlə yerinə yetirməlidir.

IX. Xüsusi müdafiə tədbirləri (Maddə 22, 38, 39, 40, 37 b-d, və 32-36)

A. Yuvenal ədliyyə sistemi

73. 2-ci maddəni nəzərə alaraq, üzv Dövlətlər qanun pozuntusuna yol verən əlilliyi olan uşaqların (40-cı maddənin 1-ci bəndində təsvir olunduğu kimi) yalnız Konvensiyanın yuvenal ədliyyəyə (40, 37 və 39-cu maddələr) dair müddəaları ilə deyil, həmçinin Konvensiyada səhiyyə və təhsil üzrə nəzərdə tutulan bütün digər müvafiq müddəa və təminatlarla müdafiə olunmasını təmin etmək öhdəliyini daşıyırlar. Bundan əlavə, üzv Dövlətlər əlilliyi olan uşaqların həqiqətən (de-fakto) müdafiə olunmasını və yuxarıda göstərilən hüquqlardan faydalanmasını təmin etmək üçün lazımı konkret tədbirlər görməlidirlər.

74. 23-cü maddədə təsbit edilmiş hüquqlara istinad edərək və əlilliyi olan uşaqların son dərəcə həssas olduğunu nəzərə alaraq, Komitə yuxarıda 73-cü bənddə göstərilən ümumi tövsiyyəyə əlavə olaraq qanunu pozan (pozduğu iddia edilən) əlilliyi olan uşaqların müalicəsi ilə bağlı aşağıdakı elementlərin nəzərə alınmasını tövsiyyə edir:

a) Qanun pozuntusuna yol verən əlilliyi olan uşaqlar bu sahədə müvafiq təlim almış peşəkarlar, məsələn polis işçiləri, vəkillər/ müstəntiqlər/ sosial işçilər, prokurorlar və/və yaxud hakimlər tərəfindən müvafiq dillərdən istifadə etməklə sorğu sual olunmalıdır;

b) Hökumətlər məhkəmə proseslərindən istifadənin qarşısının alınması məqsədilə uşaqların fərdi imkan və bacarıqlarına uyğunlaşdırılmasına imkan verən müxtəliflik və çeviklik prinsipləri əsasında alternativ tədbirlər hazırlamalı və tətbiq etməlidirlər. Qanun pozuntusuna yol vermiş əlilliyi olan uşaqların işinə mümkün qədər formal / hüquqi prosedurlara müraciət etmədən baxılmalıdır. Belə prosedurlar yalnız zəruri hallarda ictimai asayiş naminə nəzərə alınmalıdır. Bu hallarda uşağa yuvenal ədliyyə prosedurları və hüquqları barədə məlumat vermək üçün xüsusi səylər göstərilməlidir;

c) Qanun pozuntusuna yol verən əlilliyi olan uşaqlar məhkəməyəqədər həbs qətimkan tədbiri və ya cəzalandırma vasitəsilə sınavi yuvenal cəzaçəkmə müəssisəsinə yerləşdirilməməlidirlər. Azadlıqdan məhrumetmə zəruri hallarda olmaqla yalnız uşağın cinayət törətməsinə gətirib çıxaran problemlərinin aradan qaldırılması məqsədilə tətbiq edilməli və bu zaman uşaq xüsusi davranış imkanına malik olan və xüsusi təlim keçmiş heyəti və digər şəraitli olan müəssisədə yerləşdirilməlidir. Bu cür qərarlar qəbul edərkən səlahiyyətli orqan insan hüquqları və hüquqi təminatlarla tam hörmət göstərilməsini təmin etməlidir.

B. İqtisadi istismar

75. Əlilliyi olan uşaqlar uşaq əməyinin ən pis formaları, habelə narkotik vasitələrin alveri və dilənçilik də daxil olmaqla, iqtisadi istismarın müxtəlif növlərinə xüsusilə həssasdırlar. Bu kontekstdə Komitə Üzv Dövlətlərə iş qəbul olunmaq üçün minimum yaşa dair Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) 138 sayılı Konvensiyasını və BƏT-in uşaq əməyinin ən pis formalarının aradan qaldırılmasının qadağan edilməsi və təcili tədbirlərin görülməsinə dair 182 sayılı Konvensiyasını hələ də ratifikasiya etməyən üzv Dövlətlərə həmin sənədləri ratifikasiya etməyi tövsiyə edir. Bu konvensiyaların həyata keçirilməsi zamanı üzv Dövlətlər əlilliyi olan uşaqların həssaslığına və ehtiyaclarına xüsusi diqqət yetirməlidirlər.

C. Küçə uşaqları

76. Əlilliyi olan uşaqlar, xüsusilə də fiziki əlilliyi olan uşaqlar iqtisadi və sosial amillərə görə küçələrə düşməli olurlar. Küçələrdə yaşayan və/və ya işləyən əlilliyi olan uşaqlar lazımı qayğı ilə, məsələn qidalanma, geyim, yaşayış yeri, təhsil imkanları, həyat bacarıqlarına dair təlim, eləcə də iqtisadi və cinsi istismar da daxil olmaqla müxtəlif təhlükələrdən müdafiə ilə təmin edilməlidirlər. Bu baxımdan uşağın xüsusi ehtiyaclarını və imkanlarını tam nəzərə alan fərdi bir yanaşmaya ehtiyac vardır. Komitə xüsusilə narahatdır ki, əlilliyi olan uşaqlar bəzən küçələrdə və ya başqa yerlərdə dilənmək məqsədilə istismar olunurlar; bəzən uşaqlar dilənçilik məqsədilə əlilə çevrilirlər. Üzv Dövlətlər bu cür istismar formasının qarşısının alınması və belə bir formada istismarın açıq şəkildə cinayət əməli kimi tanınması və cinayətkarların cəzalandırılması üçün bütün lazımı tədbirləri görməlidirlər.

D. Cinsi istismar

77. Komitə uşaq fahişəliyi və uşaq pornoqrafiyasının qurbanlarının sayının artması ilə əlaqədar ciddi narahatlığını dəfələrlə ifadə etmişdir. Digərləri ilə nisbətdə əlilliyi olan uşaqların bu cür ağır cinayətlərin qurbanı olması ehtimalı daha yüksəkdir. Hökumətlərdən uşaqların satışı, uşaq fahişəliyi və uşaq pornoqrafiyası (OPSC) üzrə Fakultativ Protokolu ratifikasiya etmək və həyata keçirmək tələb olunur. Fakultativ Protokol üzrə götürülmüş öhdəliklərin yerinə yetirilməsi zamanı üzv Dövlətlər əlilliyi olan uşaqların həssaslığını nəzərə alaraq onların müdafiəsinə xüsusi diqqət verməlidirlər.

E. Silahlı münaqişələrdə uşaqlar

78. Daha əvvəl yuxarıda qeyd edildiyi kimi, silahlı münaqişələr uşaqların həqiqətən münaqişədə iştirak edib-etməməsindən və ya döyüşün qurbanı olub-olmamasından asılı olmayaraq əlilliyin əsas səbəbidir. Bu kontekstdə, Hökumətlərdən uşaqların silahlı münaqişələrdə iştirakına dair Fakultativ Protokolu (OPAC) ratifikasiya etmək və həyata keçirmək tələb olunur. Silahlı münaqişələr nəticəsində əlil olmuş uşaqların reabilitasiyasına və təkrar sosial inteqrasiyasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bundan əlavə, Komitə üzv Dövlətlərə əlilliyi olan uşaqları silahlı qüvvələrə cəlb etməməyi və bu qadağanı tam şəkildə həyata keçirmək üçün zəruri qanunvericilik və digər tədbirləri görməyi tövsiyə edir.

F. Qaçqın və məcburi köçkün uşaqlar, azlıqlara məxsus uşaqlar və yerli uşaqlar

79. Bəzi əlillik halları insanların səbəb olduğu və ya təbii olaraq baş verən fəlakətlərin nəticəsində ayrı-ayrı fərdlərin qaçqın və məcburi köçkünə çevrilməsinə gətirib çıxaran şərtlərin birbaşa nəticəsi olaraq yaranır. Məsələn, minalar və partlamamış hərbi sursatlar silahlı münaqişələrə son qoyulmasından sonra uzun müddət ərzində qaçqın və məcburi köçkün uşaqlarının ölümünə və yaralanmasına səbəb olmuşdur. Əlilliyi olan qaçqın və məcburi köçkün uşaqları çoxsaylı ayrı-seçkilik formalarına, xüsusilə də əlilliyi olan qaçqın və məcburi köçkün qızları oğlanlara nisbətən sui-istifadə hallarına, o cümlədən cinsi istismara, laqeydliyə və istismara daha çox həssas olurlar. Komitə xüsusi olaraq vurğulayır ki, əlilliyi olan qaçqın və məcburi köçkün uşaqlara prioritet əsaslarla xüsusi yardım göstərilsin, o cümlədən profilaktik köməklik edilsin, lazımi səhiyyə və sosial xidmətlərə çıxışları təmin edilsin və psixo-sosial bərpa və sosial reinteqrasiya keçmələri təmin edilsin. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı (BMTQAK) uşaqları siyasət prioritetinə çevirmiş və bu sahənin tənzimlənməsi məqsədilə bir sıra sənədlər, o cümlədən 1988-ci ildə Qaçqın Uşaqlarla bağlı Təlimatları (bu Təlimatlar BMTQAK-ın Qaçqın Uşaqlara dair Siyasət sənədinə daxil edilmişdir) qəbul etmişdir. Komitə həmçinin, üzv Dövlətlərə Komitənin öz doğma ölkələrindən kənarında müşayiət olunmayan və ayrı düşmüş uşaqlarla rəftara dair 6 sayılı ümumi şərhini (2005) nəzərə almağı tövsiyə edir.

80. Əlilliyi olan uşaqların hüquqlarının qorunması və təşviq edilməsi məqsədilə həyata keçirilən bütün müvafiq və lazımi tədbirlər öz icmaları daxilində, böyük ehtimalla, artıq təcrid olunmuş azlıqlara məxsus uşaqlar və yerli əhaliyə məxsus olan uşaqları əhatə etməli və bu uşaqlara xüsusi diqqət verməlidir. Proqram və siyasətlərin mədəni və etnik baxımdan həssas olması vacib məsələdir.

Ümumi Şərh No. 9:

Əliliyi olan uşaqların hüquqları
(Düzəliş)

**Uşaq Hüquqları
haqqında Konvensiya**

Paylanma: Ümumi

CRC/C/GC/9/Corr.1
13 noybar 2007-ci il
Əsli: İngilis dilində
Qeyri-rəsmi tərcümə

UŞAQ HÜQUQLARI KOMİTƏSİ
Otuz dördüncü sessiya
Cenevrə, 11 – 29 sentyabr 2006-ci il

ÜMUMİ ŞƏRH No. 9 (2006)

Əlilliyi olan uşaqların hüquqları

Düzəliş

CRC/C/GC/9 sənədinin 2-ci bəndində CRC/C/66 əvəzinə
CRC/C/69 oxunmalıdır.

Ümumi Şərh No. 10:

I Yuvenal ədliyyədə uşaq hüquqları

**"Uşaq Hüquqları
haqqında"
Konvensiya**

Paylanma: Ümumi

CRC/C/GC/10
25 aprel 2007-ci il

Əsli: İngilis dilində

Qeyri-rəsmi tərcümə

UŞAQ HÜQUQLARI KOMİTƏSİ
Qırx dördüncü sessiya
Cenevrə, 15 yanvar-2 fevral 2007-ci il

ÜMUMİ ŞƏRH No. 10 (2007)

Yuvenal ədliyyədə uşaq hüquqları

MÜNDƏRİCAT

	<i>Bənd</i>	<i>Səhifə</i>
I. GİRİŞ	1 - 3	52
II. HAZIRKI ÜMUMİ ŞƏRHİN MƏQSƏDLƏRİ.....	4	52
III. YUVENAL ƏDLİYYƏ: HƏRTƏRƏFLİ SIYASƏTİN ƏSAS PRİNSİPLƏRİ	5 - 14	53
IV. YUVENAL ƏDLİYYƏ: HƏRTƏRƏFLİ SIYASƏTİN ƏSAS ELEMENTLƏRİ.....	15 - 89	55
A. Yeniyetmələr arasında cinayətkarlığın qarşısının alınması	16 - 21	56
B. Müdaxilələr/qeyri-məhkəmə vasitələrindən istifadə.....	22 - 29	57
C. Yaş həddi və qanuna zidd hərəkət edən uşaqlar	30 - 39	59
D. Ədalətli mühakiməyə dair zəmanətlər	40 - 67	61
E. Tədbirlər	68 - 77	67
F. Azadlıqdan məhrumetmə, o cümlədən istintaq təcridxanasında saxlanma və məhkəmədən sonra azadlıqdan məhrumetmə	78 - 89	69
V. YUVENAL ƏDLİYYƏNİN TƏŞKİL EDİLMƏSİ.....	90 - 95	71
VI. MƏLUMATLANDIRMANIN ARTIRILMASI VƏ TƏLİM	96 - 97	72
VII. MƏLUMATLARIN TOPLANMASI, QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ VƏ TƏDQIQATI	98 - 99	73

I. GİRİŞ

1. Üzv Dövlətlər Uşaq Hüquqları Komitəsinə (bundan sonra: Komitə) təqdim etdikləri hesabatlarda cinayət qanununa zidd hərəkət etmiş olduğu təsdiq edilən və ya qəbul edilən, eləcə də “qanuna zidd hərəkət edən uşaqlar” kimi istinad edilən uşaqların hüquqlarına çox zaman kifayət qədər böyük diqqət yetirirlər. Komitənin dövrü hesabatverməyə dair təlimatlarına uyğun olaraq üzv Dövlətlərin təqdim etdiyi məlumatda əsas diqqət "Uşaq Hüquqları haqqında" Konvensiyanın (bundan sonra: Konvensiya) 37-ci və 40-cı maddələrinin həyata keçirilməsinə yönəlidir. Komitə UHK-a uyğun olaraq yuvenal ədliyyənin qurulması və icrası istiqamətində göstərilən bir çox cəhdləri yüksək qiymətləndirir. Eyni zamanda, bir çox üzv Dövlət prosessual hüquqlar, məhkəmə təhqiqatından istifadə etmədən qanuna zidd hərəkət edən uşaqlarla işləmək üçün tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi, azadlıqdan məhrum etmənin yalnız son vasitə olaraq istifadə edilməsi kimi sahələrdə UHK-ya uyğunluğun tam təmin edilməsi üçün daha çox iş görməlidirlər.

2. Komitə eyni şəkildə uşaqların qanuna zidd hərəkət etməsinin qarşısını almaq üçün üzv Dövlətlərin gördüyü tədbirlər barədə məlumatın olmamasından narahatdır. Bu, yuvenal ədliyyə sahəsində müfəssəl siyasətin olmaması nəticəsində baş verə bilər. Bu, həm də böyük sayda üzv Dövlətin qanuna zidd hərəkət edən uşaqların islahına dair çox məhdud statistik məlumat verməsini izah edə bilər.

3. Üzv Dövlətlərin yuvenal ədliyyə sahəsindəki fəaliyyətinin icmalı ilə bağlı təcrübə hazırkı ümumi şərhin hazırlanmasına səbəb olmuşdur ki, bununla Komitə yuvenal ədliyyənin UHK-ya uyğun qurulması və icrası istiqamətində üzv Dövlətlərin göstərdiyi cəhdlərlə bağlı onlara daha yaxşı işlənmiş təlimat və tövsiyələr vermək istəyir. Digər məsələlərlə yanaşı, qeyri-məhkəmə vasitələrindən və bərpəedici ədliyyə kimi alternativ tədbirlərdən istifadəni təşviq edən yuvenal ədliyyə üzv Dövlətlərə tək qanuna zidd hərəkət edən uşaqların ən ümdə maraqlarını deyil, eləcə də ümumiyyətlə cəmiyyətin qısa və uzun müddətli marağını səmərəli şəkildə nəzərə alan vasitələrlə bu uşaqlara reaksiya göstərmək imkanı verir.

II. HAZIRKI ÜMUMİ ŞƏRHİN MƏQSƏDLƏRİ

4. İlk mərhələdə Komitə vurğulamaq istərdi ki, UHK üzv Dövlətlərin yuvenal ədliyyə sahəsində hərtərəfli siyasət hazırlayıb həyata keçirməsini tələb edir. Bu hərtərəfli yanaşma UHK-nın 37-ci və 40-cü maddələrində verilən konkret müddəaların həyata keçirilməsi ilə məhdudlaşmamalı, 2, 3, 6 və 12-ci maddələrdə və UHK-nın 4-cü və 39-cu maddə kimi digər müvafiq maddələrində nəzərdə tutulan ümumi prinsipləri nəzərə almalıdır. Buna görə də hazırkı ümumi şərhin aşağıdakı məqsədləri vardır:

- UHK əsasında yeniyetmələr arasında cinayətkarlığın qarşısının alınması və aradan qaldırılması üçün hərtərəfli yuvenal ədliyyə siyasətini hazırlamağa və onu həyata keçirməyə, bu baxımdan 1997/30 sayılı ECOSOC qətnaməsi ilə təsis edilmiş Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının (OHCHR), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq Fondunun (UNICEF), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Narkotiklər və Cinayət üzrə İdarəsinin (UNODC) və qeyri-hökumət təşkilatlarının (QHT-lər) nümayəndələrindən ibarət olan Yuvenal Ədliyyə üzrə Qurumlararası Paneldən məsləhət və yardım istəməyə üzv Dövlətləri təşviq etmək;
- Yeniyetmələr arasında cinayətkarlığın qarşısının alınmasına, məhkəmə təhqiqatından istifadə etmədən yeniyetmələr arasında cinayətkarlığa reaksiya göstərməyə imkan verən alternativ tədbirlərin təqdim edilməsinə xüsusi diqqət verməklə yuvenal ədliyyə sahəsində bu cür hərtərəfli siyasətin məzmunu və UHK-nın 37-ci və 40-cü maddələrində verilən bütün digər müddəaların

şərh edilməsi və həyata keçirilməsi məsələləri ilə bağlı üzv Dövlətləri istiqamətləndirmək və onlara tövsiyələr vermək;

- Digər beynəlxalq standartların, xüsusilə də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Yuvenal ədliyyənin icrası üçün standart minimum Qaydalarının (“Pekin Qaydaları”), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Azadlıqdan məhrum olan yeniyetmələrin müdafiəsi Qaydalarının (“Havana Qaydaları”) və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Yeniyetmələr arasında cinayətkarlığın qarşısının alınmasına dair Təlimatlarının yuvenal ədliyyə üzrə milli hərtərəfli siyasətə inteqrasiyasını təşviq etmək.

III. YUVENAL ƏDLİYYƏ: HƏRTƏRƏFLİ SİYASƏTİN ƏSAS PRİNSİPLƏRİ

5. UHK-nın tələbləri üzərində daha təfərrüatla işləməzdən əvvəl Komitə ilk olaraq yuvenal ədliyyə üçün hərtərəfli siyasətin aparıcı prinsiplərini xatırladacaqdır. Yuvenal ədliyyənin icrasında üzv Dövlətlər UHK-nın 2, 3, 6 və 12-ci maddələrində verilən ümumi prinsipləri, eləcə də 37-ci və 40-ci maddələrdə müəyyən edilən fundamental prinsipləri sisteməlik şəkildə tətbiq etməlidir.

Qeyri-ayrı-seçkilik (maddə 2)

6. Üzv Dövlətlər qanuna zidd hərəkət edən bütün uşaqlarla bərabər şəkildə rəftar etmək üçün bütün zəruri tədbirləri görməlidirlər. Küçə uşaqları, irqi, etnik, dini və ya dil azlıqlarına, yerli əhaliyə mənsub uşaqları, qız uşaqları, əlilliyi olan uşaqları və davamlı olaraq qanuna zidd hərəkət edən uşaqları (residivistlər) kimi həssas uşaq qrupları əhatə edən ardıcıl siyasətin olmaması nəticəsində baş verə bilən de-fakto ayrı-seçkilik və fərqləndirmə hallarına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu baxımdan yuvenal ədliyyənin icrasına cəlb olunan bütün peşəkarların təlim keçməsi (aşağıda 97-ci paragrafa baxın), eləcə də azyaşlı cinayətkarlarla rəftar olunmasında bərabərliyi artıran, zərərin ödənməsini, məhkəmə müdafiə vasitələrini və kompensasiya ödənişini təmin edəcək qaydaların, qanun və ya protokolların qəbul edilməsi əhəmiyyətlidir.

7. Qanuna zidd hərəkət edən bir çox uşaq, məsələn, təhsil və ya əmək bazarında yer tapmağa cəhd göstərərkən, ayrı-seçkiliyin qurbanı olur. Keçmişdə cinayətkar olmuş uşaqlar cəmiyyətə yenidən inteqrasiya etməyə cəhd göstərəndə onlara müvafiq dəstək və yardım göstərməklə bu cür ayrı-seçkiliyin qarşısını almaq üçün tədbirlər görmək və həmin uşaqların cəmiyyətdə faydalı rol yerinə yetirmək hüquqlarını işıqlandıran ictimai kampaniyalar keçirmək zəruridir (maddə 40 (1)).

8. Cinayət məəcəllələrində sərəsərilik, dərindən və evdən qaçma və digər əməllər kimi uşaqların davranışla bağlı problemlərini kriminallaşdıran müddəaların olması kifayət qədər adi hala çevrilmişdir ki, bu da çox zaman psixoloji və ya sosial-iqtisadi problemlərin nəticəsində yaranır. Qızların və küçə uşaqlarının tez-tez bu cür kriminallaşdırmanın qurbanı olması xüsusi narahatlıq doğuran məsələdir. Statusla bağlı qanuna zidd hərəkətlər kimi də tanınan bu əməllər böyüklər tərəfindən törədildikdə cinayət hesab edilmir. Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər statusla bağlı qanuna zidd əməlləri ləğv edib, qanunvericilik çərçivəsində uşaq və böyükrlə bərabər rəftar müəyyən etsinlər. Bu baxımdan Komitə həm də Riyad Qaydalarının 56-cı maddəsinə istinad edir: “Gənc şəxslərə qarşı ictimai qınağın, onların viktimizasiyasının və kriminallaşdırılmasının qarşısını almaq üçün qanunvericilik elə şəkildə müəyyən edilməlidir ki, böyükrlər tərəfindən törədildikdə qanuna zidd hərəkət hesab edilməyən və ya cəzalandırılmayan istənilən əməl gənc şəxs tərəfindən törədildikdə də qanuna zidd hərəkət hesab edilməsin və ya cəzalandırılmasın.”

9. Əlavə olaraq, uşağın müdafiəsi tədbirlərini həyata keçirməklə, o cümlədən valideynləri və/və ya uşağa qayğı göstərən digər şəxsləri səmərəli şəkildə dəstəkləməklə, davranışın əsas səbəblərini aradan qaldıracaq tədbirlər görməklə sərəsərilik, dərindən və evdən qaçma kimi davranışla mübarizə aparmaq lazımdır.

Uşağın ən ümdə maraqları (maddə 3)

10. Yuvenal ədliyyənin icrası kontekstində alınan bütün qərarlarda ilkin olaraq uşağın ən ümdə maraqları nəzərə alınmalıdır. Uşaqlar fiziki və psixoloji inkişaf, emosional və təhsil ehtiyaclarına görə böyüklərdən fərqlənir. Bu cür fərqliliklər qanuna zidd hərəkət edən uşaqların daha az cavabdehlik daşması üçün baza təmin edir. Ayrıca yuvenal ədliyyə sistemi bu və digər fərqliliklərə görə yaranaraq, uşaqların fərqli şəkildə islah edilməsini tələb edir. Uşağın ən ümdə maraqlarının qorunması o deməkdir ki, məsələn, cinayət prosesinin ram etmə/cəzalandırma kimi ənənəvi məqsədləri uşaq cinayətkarları ilə bağlı vəziyyətdə bərpa və islahetmə məqsədlərilə əvəz olunmalıdır. İctimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinə diqqət ayırmaqla buna nail olmaq olar.

Yaşamaq, sağ qalmaq və inkişaf etmək hüququ (maddə 6)

11. Hər bir uşağın bu ayrılmaz hüququ üzv Dövlətləri yeniyetmələr arasında cinayətkarlığın qarşısının alınması üçün səmərəli milli siyasət və proqramların hazırlanmasına istiqamətləndirməli və onları ruhlandırmalıdır, çünki cinayətkarlığın uşağın inkişafına çox mənfi təsir göstərdiyini deməyə ehtiyac yoxdur. Bundan başqa, bu əsas hüquqla bağlı siyasət uşağın inkişafını dəstəkləyən yollarla yeniyetmələr arasında cinayətkarlığın qarşısını almaqda kömək etməlidir. UHK-nın 37 (a) maddəsi ilə aydın şəkildə ölüm cəzası və vaxtından əvvəl azadolma hüququ olmadan ömürlük həbs qadağan edilmişdir (aşağıda 75-77 paragraflara baxın). Azadlıqdan məhrum etmə uşağın ahəngdar inkişafına çox mənfi təsir göstərir, onun cəmiyyətə reintegrasiyasına ciddi zərər vurur. Bu baxımdan 37 (b) maddəsində müəyyən edilir ki, uşağın azadlıqdan məhrum edilməsi, o cümlədən həbs edilməsi, saxlanması və həbs cəzası çəkməsi son tədbir kimi və mümkün olan ən qısa müddət üçün həyata keçirilməlidir ki, uşağın inkişaf etmək hüququna tam şəkildə hörmət edilsin və hüquq təmin edilsin (aşağıda paragraf 78-88 bax).¹

Dinlənmək hüququ (maddə 12)

12. Uşağa təsir edən bütün məsələlərdə onun öz fikirlərini sərbəst ifadə etmək hüququna tam hörmət bəslənməli və bu yuvenal ədliyyə prosesinin hər bir mərhələsində həyata keçməlidir (aşağıda paragraf 43-45 baxın). Komitə qeyd edir ki, yuvenal ədliyyə sisteminə cəlb olunan uşaqların səsi sistemin təkmilləşməsi və islahatı yolunda və onların hüquqlarının həyata keçirilməsi baxımından getdikcə dah çox güclənən qüvvəyə çevrilməkdədir.

Ləyaqət (maddə 40 (1))

13. UHK-da qanuna zidd hərəkət edən uşaqların islah edilməsinin fundamental prinsiplər dəsti müəyyən edilir:

- *Uşaqla onda ləyaqət və mənlilik hislərinin inkişafına kömək edən şəkildə rəftar.* Bu prinsip ÜİHB-nin 1-ci maddəsində müəyyən edilən fundamental insan hüququnu əks etdirir ki, burada bütün insanların öz ləyaqətləri və hüquqları etibarilə azad və bərabər doğulduğu deyilir. Hüquq-mühafizə orqanları ilə ilk təmasdan başlayaraq uşaqla bağlı bütün tədbirlərin aparılması zamanı

¹ UHK-da tanıdığı kimi azadlıqdan məhrum edilmiş uşağın haqları qanunvericiliyə zidd hərəkət etmiş uşaqlarla və baxım, müdafiə və ya islah olunma, o cümlədən ruhi sağlamlıq, təhsil, narkomaniyadan müalicə, uşağın müdafiə edilməsi üçün müəssisələrdə və ya miqrasiya xidmətlərində saxlanan uşaqlarla bağlı tətbiq edilir.

bütün proses boyu UHK-nın preambulasında aydın şəkildə istinad edilən ayrılmaz ləyaqət və mənlilik hüququna hörmət bəslənməli və bu hüquqlar qorunmalıdır;

- *Uşaq, onda insan hüquqlarına və başqalarının əsas azadlıqlarına hörməti möhkəmləndirən şəkildə rəftar edilməsi.* Bu prinsip preambulada verilən prinsipə uyğundur ki, uşaq Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsində bəyan edilmiş prinsiplərə hörmət etməklə tərbiyə olunmalıdır. Bu o deməkdir ki, yuvenal ədliyyə sistemində uşaq rəftar və onun maarifləndirilməsi insan hüquqları və azadlıqlarına hörmətin inkişaf etdirilməsi ilə istiqamətləndiriləcəkdir (UHK-da maddə 29 (1) (b) və təhsilin məqsədlərinə dair 1 sayılı ümumi şərh). Aydındır ki, yuvenal ədliyyənin bu prinsipi 40-cı (2) maddədə tanınan ədalətli məhkəməyə dair verilən zəmanətlərə tam hörmət bəslənməsini və onların həyata keçirilməsini tələb edir. Yuvenal ədliyyədə polis məmurları, ittihamçılar, hakimlər və probasiya məmurları kimi əsas üzv Dövlətlər bu zəmanətlərə tam şəkildə hörmət bəsləmiş və onları müdafiə etməmiş, onlar bu cür qeyri-adekvat misallarla uşaqdan, onun başqalarının insan hüquqlarına və fundamental azadlıqlarına hörmət edəcəyini necə gözləyə bilərlər?
- *Uşağın yaşını nəzərə alan və onun reintegrasiyasını və cəmiyyətdə faydalı rolunu yerinə yetirməsini təşviq edən rəftar.* Hüquq-mühafizə orqanları ilə qurulmuş ilk təmasdan başlayaraq uşaqla bağlı bütün tədbirlərin həyata keçirilməsində aparılan bütün proses boyu bu prinsip tətbiq olunmalı, ona riayət edilməli və hörmət bəslənməlidir. Yuvenal ədliyyənin icrasına cəlb olunmuş bütün peşəkarlar uşağın inkişafı, uşaqların dinamik və davamlı olaraq böyüməsi, onların rifahı üçün nələrin münasib olduğu, uşaqlara qarşı zorakılığın yayılmış formaları barədə məlumatlı olmalıdırlar;
- *Uşağın ləyaqətinə hörmət edilməsi qanuna zidd hərəkət edən uşaqlarla rəftar zamanı zorakılığın bütün formalarının qadağan edilməsini və qarşısının alınmasını tələb edir.* Komitənin aldığı hesabatlar onu göstərir ki, yuvenal ədliyyə prosesinin bütün mərhələlərində, polislə qurulan ilk təmasdan başlayaraq istintaq təcridxanalarında saxlandığı müddətdə və azadlıqdan məhrum edilən uşaqlar üçün islah müəssisələrində və digər yerlərdə saxlandığı müddətdə zorakılıq halları baş verir. Komitə üzv Dövlətləri bu kimi zorakılıq hallarının qarşısını almaq üçün səmərəli tədbir görmələrində və zorakılıq törədənlərin cavabdehliyə cəlb olunmalarında, 2006-cı ilin oktyabr ayında Baş Assambleyada təqdim edilmiş Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaqlara qarşı zorakılığın tədqiqatına dair hesabatda verilmiş tövsiyələrin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsinə nəzarət etmələrində təkid edir (A/61/299).

14. Komitə qəbul edir ki, ictimai təhlükəsizliyin qorunması ədliyyə sisteminin qanuni məqsədidir. Ancaq o, belə hesab edir ki, UHK-da nəzərdə tutulduğu kimi yuvenal ədliyyənin aparıcı və əsas prinsiplərinə tam şəkildə hörmət bəsləməklə və onları həyata keçirməklə bu məqsədə ən yaxşı şəkildə xidmət etmək olar.

IV. YUVENAL ƏDLİYYƏ: HƏRTƏRƏFLİ SİYASƏTİN ƏSAS ELEMENTLƏRİ

15. Yuvenal ədliyyə üzrə hərtərəfli siyasət aşağıdakı əsas elementlər üzərində qurulmalıdır: yeniyetmələr arasında cinayətkarlığın qarşısının alınması; məhkəmə təhqiqatından istifadə etmədən müdaxilələr və məhkəmə prosesi kontekstində müdaxilələr; cinayət məsuliyyətinin minimum yaş həddi və yuvenal ədliyyə üçün yuxarı yaş həddləri; ədalətli məhkəməyə dair zəmanətlər; və istintaq təcridxanasında saxlanma daxil olmaqla məhkəmədən sonra azadlıqdan məhrum etmə.

A. Yeniyetmələr arasında cinayətkarlığın qarşısının alınması

16. UHK-nın həyata keçirilməsinin ən mühüm məqsədlərindən biri uşağın şəxsiyyətinin, istedadının, əqli və fiziki bacarıqlarının tam və ahəngdar şəkildə inkişafını təşviq etməkdir (preambula, 6-cı və 29-cu maddələr). Uşaq azad cəmiyyətdə müstəqil və şüurlu həyata hazırlanmalıdır (preambula, 29-cu maddə) ki, burada o, insan hüquqlarına və fundamental azadlıqlara hörmət etməklə cəmiyyətdə faydalı rolunu yerinə yetirməyi öz üzərinə götürə bilsin (29-cu və 40-cı maddələr). Bu baxımdan valideynlər uşağın inkişaf edən qabiliyyətlərinə uyğun tərzdə Konvensiyada tanınan uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsində onu münasib şəkildə istiqamətləndirməli və ona rəhbərlik etməlidirlər. UHK-nın bu və digər müddəaları baxımından əgər uşağın böyüdüyü şərait onun cinayət əməllərinə cəlb olunması riskini artırırsa və ya onu daha ciddiləşdirirsə, aydındır ki, bu, uşağın ən ümdə maraqlarına xidmət etmir. Uşağın, lazım olan həyat səviyyəsi sürmək (maddə 27), ən təkmil səhiyyə sistemi xidmətlərindən istifadə etmək (maddə 24), təhsil almaq (maddə 28 və 29), fiziki və ya psixoloji zorakılığın, təhqirin və ya istismarın bütün formalarından (maddə 19) və iqtisadi və ya cinsi istismardan qorunmaq, uşaqlara qayğı göstərilməsi və ya müdafiəsi üçün digər müvafiq xidmətlərdən istifadə etmək hüquqlarını tam və bərabər şəkildə həyata keçirmək üçün müxtəlif tədbirlər görülməlidir.

17. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, yeniyetmələr arasında cinayətkarlığın qarşısının alınmasına yönələn tədbirlər dəsti olmadıqda yuvenal ədliyyə siyasətində ciddi çatışmazlıqlar olur. Üzv Dövlətlərin yuvenal ədliyyə üçün hərtərəfli dövlət siyasətlərinə Baş Assambleyanın 14 dekabr 1990-cı il tarixli 45/112 sayılı qətnaməsi ilə qəbul etdiyi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Yeniyetmələr arasında cinayətkarlığın qarşısının alınmasına dair Təlimatları (Riyad Təlimatları) daxil edilməlidir.

18. Komitə Riyad Təlimatlarını tam şəkildə dəstəkləyərək razılışır ki, bütün uşaqların xüsusilə də ailə, icma, həmyaşıl qruplar, məktəblər, peşə təhsili və iş dünyası, eləcə də, könüllü təşkilatlar vasitəsilə uğurlu sosiallaşmasını və onların cəmiyyətə inteqrasiyasını dəstəkləyən, yeniyetmələr arasında cinayətkarlığın qarşısının alınmasına yönələn siyasətlər xüsusi olaraq vurğulanmalıdır. Bu o deməkdir ki, digər məsələlərə yanaşı, cinayətkarlığın qarşısının alınması proqramları xüsusilə həssas ailələrin dəstəklənməsinə, əsas dəyərlərin (o cümlədən uşaqların və valideynlərin qanun qarşısında hüquq və cavabehliklərinə dair informasiya) tədris edilməsində məktəblərin cəlb olunmasına, riskə məruz qalan gənclərə xüsusi qayğı və diqqətin göstərilməsinə yönəlməlidir. Bu baxımdan məktəbi tərk edən və ya digər formada öz təhsilini tamamlaymayan uşaqlara xüsusi diqqət ayrılmalıdır. Həmyaşıl qrupların yardımından istifadə etmək və valideynləri yaxından cəlb etmək tövsiyə edilir. Üzv Dövlətlər uşaqların, xüsusilə də, təkrarən qanuna zidd hərəkətlər edən uşaqların xüsusi ehtiyaclarına, problemlərinə, narahatlıq və maraqlarına cavab verən, onların ailələrinə münasib üzrə məsləhət xidmətləri göstərən və onları istiqamətləndirən icma əsaslı xidmətlər və proqramlar hazırlamalıdırlar.

19. UHK-nın 18 və 27-ci maddələrində uşaqların böyüdülməsində onların valideynlərinin cavabdehliyinin mühüm olduğu təsdiq edilir, ancaq, eyni zamanda, UHK üzv Dövlətlərdən valideynlik vəzifələrinin yerinə yetirilməsində valideynlərə (və ya uşağı böyüdən digər şəxslərə) zəruri yardım göstərmələrini tələb edir. Yardım tədbirləri tək mənfi vəziyyətlərin qarşısının alınmasına yönəlməməli, eləcə də, daha çox valideynlərin sosial potensialını təşviq etməlidir. Cinayətkarlığın qarşısının alınması üçün uşağın çox erkən yaşında başlaya biləcək valideynlərin təlimi, valideynlə uşaq arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin dərinləşməsi və evdə ziyarət proqramları kimi ev və ailə təməlli proqramlar barədə geniş məlumat vardır. Əlavə olaraq, erkən uşaqlıq dövründə verilən təhsilin gələcək zorakılıq və cinayət hallarının daha aşağı səviyyəsi ilə əlaqədar olduğu müəyyən edilmişdir. Qayğıkeş İcmalar (CTC) kimi risk yönümlü qoruyucu strategiya proqramları ilə bağlı icma səviyyəsində müsbət nəticələr əldə edilmişdir.

20. Üzv Dövlətlər UHK-nın 12-ci maddəsinə əsasən uşaqların və valideynlərin, icma liderlərinin və digər əsas iştirakçıların (məs., QHT-lərin, probasiya xidmətləri nümayəndələri və sosial işçilərin) qoruyucu proqramların hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesində iştirakını tam şəkildə təşviq etməli və dəstəkləməlidir. Bu proqramların uğurlu olmasında bu cür iştirakın keyfiyyətli olması vacib amildir.

21. Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər səmərəli qoruyucu proqramların hazırlanması istiqamətində göstərdikləri cəhdlərin dəstəklənməsi və bununla bağlı məsləhət almaları üçün Yuvenal Ədliyyə üzrə Qurumlararası Panelə müraciət etsinlər.

B. Müdaxilələr/qeyri-məhkəmə vasitələrindən istifadə (eləcə də, aşağıda E bölməsinə baxın)

22. Cinayət qanunvericiliyinə zidd hərəkət etdiyi hesab edilən, ona zidd hərəkət etməklə təqsirləndirilən və ya müqəssir bilinən uşaqlarla rəftar üçün üzv Dövlətlər iki növ müdaxilədən istifadə edə bilər: məhkəmə təhqiqatından istifadə etmədən görülən tədbirlər və məhkəmə təhqiqatı prosesində görülən tədbirlər. Komitə üzv Dövlətlərə xatırladır ki, bu yolla uşağın insan hüquqlarına və hüquqi təminatına tam hörmət bəslənməli və bu qorunmalıdır.

23. Qanuna zidd hərəkət edən uşaqların, o cümlədən, residivist uşaqların cəmiyyətə reinteqrasiyası və cəmiyyətdə faydalı rolunu yerinə yetirməsi üçün kömək almaq hüququ vardır (UHK-da 40 (1)-ci maddə). Uşağın həbs olunmasından, tutulması və ya həbs cəzası çəkəməsindən yalnız son tədbir kimi istifadə edilə bilər (maddə 37 (b)). Buna görə də yuvenal ədliyyə üzrə hərtərəfli siyasətin bir hissəsi olaraq geniş çeşidli tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi vacibdir ki, uşaqlarla onların rifahına uyğun olan və onların şəraitinə və törətdikləri cinayətin xarakterinə mütənəsib tərzdə rəftar edilsin. Buraya uşağa baxılması, qəyyumluq və nəzarət haqqında əsasnamə, məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi, probasiya və tərbiyə verilməsi, təlim və peşə hazırlığı proqramları və tərbiyə müəssisələrində uşağa baxılmasını əvəz edən digər formalarda qayğı göstərilməsi daxil olmalıdır (maddə 40 (4)).

Məhkəmə təhqiqatından istifadə etmədən baş verən müdaxilələr

24. UHK-nın 40 (3) maddəsinə əsasən üzv Dövlətlər cinayət qanunvericiliyinə zidd hərəkət etdiyi hesab edilən, ona zidd hərəkət etməklə təqsirləndirilən və ya müqəssir bilinən uşaqlarla rəftar üçün zəruri və arzu olunan hallarda məhkəmə təhqiqatından istifadə etmədən tədbirlər görürlər. Qanuna zidd hərəkət edən uşaqların əksəriyyətinin sadəcə kiçik xətlər törətdiyi faktı nəzərə alınaraq, onları cinayət/yuvenal ədliyyə proseslərindən uzaqlaşdırmaq və alternativ (sosial) xidmətlərə yönəldən (yəni qeyri-məhkəmə vasitələrindən istifadə) tədbirlər dəsti əksər hallarda istifadə edilə bilər və istifadə edilən təcrübəyə çevrilməlidir.

25. Komitənin fikrincə, üzv Dövlətlərin məhkəmə təhqiqatından istifadə etmədən qanuna zidd hərəkət edən uşaqlarla rəftar üçün tədbirlərin təşviq edilməsi ilə bağlı öhdəliyi, mağaza qarətə və ya mülkiyyətə kiçik zərərin vurulması ilə bağlı qanun pozuntuları kimi kiçik xətlər törədən uşaqlara və ilk dəfə qanuna zidd hərəkət edən uşaqlara qarşı tətbiq edilir, ancaq onlarla məhdudlaşmır. Bir çox üzv Dövlətlərdə statistika onu göstərir ki, uşaqların törətdiyi qanuna zidd hərəkətlərin böyük hissəsi və çox zaman əksəriyyəti bu kateqoriyalara aid olur. Bu, məhkəmədə cinayət hüquq prosedurlarından istifadə etmədən, bütün bu cür işlərin baxılması üçün UHK-nın 40 (1)-ci maddəsində verilən prinsiplərə uyğundur. İctimai qınağa yol verməməkdən başqa, bu cür yanaşma uşaqlar üçün yaxşı nəticələr verir, ictimai təhlükəsizliyin maraqlarına xidmət edir, xərclər baxımından isə onun daha səmərəli olduğu sübut edilmişdir.

26. Üzv Dövlətlər yuvenal ədliyyə sisteminin ayrılmaz hissəsi kimi qanuna zidd hərəkət edən uşaqlarla rəftar üçün məhkəmə təhqiqatından istifadə etmədən tədbirlər görməli və uşaqların insan hüquqlarına və hüquqi təminatlarına tam hörmət bəslənməsini və müdafiəsini təmin etməlidirlər (maddə 40 (3) (b)).

27. Məhkəmə təhqiqatından istifadə etmədən qanuna zidd hərəkət etmiş uşaqlarla rəftar üçün tədbirlərin dəqiq mahiyyəti və məzmununa dair qərar vermək və onların həyata keçirilməsinə dair zəruri hüquqi və digər tədbirlər görmək üzv Dövlətlərin ixtiyarındadır. Buna baxmayaraq, bəzi üzv Dövlətlərin hesabatlarında verilən informasiya əsasında məlum olur ki, icma xidməti, məsələn, sosial işçiləri və ya probasiya məmurları tərəfindən nəzarət və təlimatlandırma, ailə konfransı kimi icma əsaslı müxtəlif proqramlar və zərərin ödənilməsinin restitusiya və kompensasiya formaları daxil olmaqla bərpaedici ədalət mühakiməsinin digər formaları inkişaf etdirilmişdir. Digər üzv Dövlətlər bu təcrübələrdən faydalana bilər. İnsan hüquqları və hüquqi təminatlara tam hörmət bəslənməsi məsələsinə gəldikdə isə Komitə UHK-nın 40-cı maddəsinin müvafiq hissələrinə istinad edərək, aşağıdakıları vurğulayır:

- Uşağın ehtimal edilən cinayəti törətdiyinə dair inandırıcı dəlillər olduqda, sərbəst və könüllü əsasda təqsiri boynuna aldıqda, təqsiri boynuna alması üçün hədələnmədikdə və ya buna məcbur edilmədikdə və, yekunda təqsiri boynuna alması sonrakı hər hansı məhkəmə prosesində ona qarşı istifadə edilmədikdə qeyri-məhkəmə vasitələrindən (yəni cinayət qanunvericiliyinə zidd hərəkət etdiyi hesab edilən, ona zidd hərəkətlə təqsirləndirilən və ya müqəssir bilinən uşaqlarla rəftar üçün məhkəmə təhqiqatından istifadə etmədən görülməli tədbirlər) istifadə edilməlidir;
- Uşaq yazılı şəkildə sərbəst və könüllü olaraq qeyri-məhkəmə vasitələrindən istifadəyə razılıq verməlidir (bu razılıq, tədbirin təbiəti, mahiyyəti və müddəti barədə, eləcə də tədbirlə bağlı əməkdaşlığın baş tutmasının, onun aparılması və tamamlanması ilə bağlı uğursuzluğun nəticələri barədə müvafiq və konkret informasiya əsasında verilməlidir). Üzv Dövlətlər xüsusilə də uşaq 16 yaşdan kiçik olduqda valideynlərin iştirakını artırmaq məqsədilə, valideynlərin razılığının da tələb olunmasını nəzərdən keçirə bilərlər;
- Qanunvericilikdə qeyri-məhkəmə vasitələrindən istifadə edilməsinin hansı hallarda mümkün olacağını göstərən xüsusi müddəalar olmalıdır, xüsusilə də uşağı ayrı-seçkilikdən qorumaq üçün bu baxımdan polis, ittihamçı və/və ya digər qurumların səlahiyyətləri tənzimlənməli və nəzərdən keçirilməlidir;
- Səlahiyyətli orqanların təklif etdiyi qeyri-məhkəmə vasitələrinin münasibliyi və səmərəliliyi ilə bağlı uşağa hüquqi və ya digər müvafiq yardım almaq və tədbiri nəzərdən keçirmək imkanı verilməlidir;
- Uşaq tərəfindən qeyri-məhkəmə vasitələrindən istifadənin tamamlanması məhkəmə işinin dəqiq və yekun olaraq bağlanması ilə nəticələnə bilər. Qeyri-məhkəmə vasitələrindən istifadəyə dair məxfi qeydlər inzibati və icmal məqsədləri üçün saxlana bilsə belə, onlar "cinayət qeydiyyatı" kimi nəzərdən keçirilməməli və böyükölçü üçün cinayət məhkəməsinin yurisdiksiyasından çıxarılan uşağın əvvəllər məhkumluğu olduğu görünməməlidir. Əgər bu halın hər hansı qeydiyyatı aparılıbsa, həmin məlumat çıxış müstəsna şəkildə və məhdud müddət ərzində, məsələn, maksimum bir il üçün qanuna zidd hərəkət edən uşaqlarla işləyən səlahiyyətli orqanlara verilməlidir.

Məhkəmə təhqiqatı kontekstində müdaxilələr

28. Səlahiyyətli orqanlar (adətən prokurorluq) məhkəmə təhqiqatını başlayanda ədalətli və qərəzsiz məhkəmə prinsipləri (aşağıda bölmə D-yə baxın) tətbiq edilməlidir. Eyni zamanda yuvenal ədliyyə sistemi sosial və/və ya maarifləndirici tədbirlərdən istifadə etməklə, qanuna zidd hərəkət edən uşaqlarla məşğul olmaq üçün geniş imkanlar verməli, azadlıqdan məhrum etmə, xüsusilə istintaq təcridxanalarında saxlama vasitəsindən istifadəni son tədbir kimi ciddi şəkildə məhdudlaşdırmalıdır. Məhkəmə prosesində qərarın çıxarılması mərhələsində azadlıqdan məhrum etmədən son tədbir kimi və mümkün qədər daha qısa müddət ərzində istifadə edilməlidir (maddə 37 (b)). Bu o deməkdir ki, təlimatlandırma və əmrlərə nəzarət, probasiya, icma monitorinqi və ya gündəlik məlumatlandırma mərkəzləri kimi tədbirlərdən maksimum səviyyədə və səmərəli istifadə etmək və həbsdən erkən azad olma imkanını təmin etmək üçün üzv Dövlətlərdə yaxşı təlim keçmiş probasiya xidməti olmalıdır.

29. Komitə üzv Dövlətlərə xatırladır ki, UHK-nın 40 (1)-ci maddəsinə uyğun olaraq tələb olunur ki, uşağın reinteqrasiyası baxımından ictimai qınaq, sosial təcrid etmə və ya uşağın mənfəi təbliğatı kimi uşağın öz icmasında tam şəkildə iştirakına mane ola biləcək heç bir tədbir görülməsin. Reinteqrasiyanı təşviq edən tərzdə qanuna zidd hərəkət edən uşaqlarla davranmaq üçün bütün tədbirlərin uşağın cəmiyyətin faydalı üzvü olmasında onu dəstəkləməsi tələb olunur.

C. Yaş həddi və qanuna zidd hərəkət edən uşaqlar

Cinayət məsuliyyətinin minimum yaş həddi

30. Üzv Dövlətlərin təqdim etdiyi hesabatlar cinayət məsuliyyətinin minimum yaş hədlərinin geniş çeşiddə olduğunu göstərir. Onlar ən aşağı yaş həddi 7 və ya 8 yaş olmaqla yuxarı yaş həddi 14 və ya 16 yaşadək dəyişir. Kifayət qədər az sayda üzv Dövlət cinayət məsuliyyətinin iki minimum yaşından istifadə edir. Cinayəti törətdiyi vaxt aşağı minimal yaş həddində və ya ondan yuxarı yaşda, yuxarı minimal yaş həddindən isə aşağı yaşda olan qanuna zidd hərəkət edən uşaqlar tələb olunan yetkinlik yaşında olarsa, cinayət məsuliyyətinə cəlb olunacaqlar. Çox zaman psixoloji ekspertin iştirakı tələb edilmədən, yetkinliyin qiymətləndirilməsi məhkəmə/hakimin üzərinə düşür və praktikada ağır cinayət işlərində aşağı minimum yaş həddindən istifadə ilə nəticələnir. Minimum ikili yaş sistemi çox zaman sadəcə dolaşmaq bitmir, həm də məhkəmə/hakimin daha çox öz mülahizəsi ilə qərar verməsinə imkan verir və ayrı-seçkilik salan təcrübə ilə nəticələnə bilər. Cinayət məsuliyyəti üçün minimum yaşın geniş çeşiddə olması baxımından Komitə düşünür ki, üzv Dövlətlərə cinayət məsuliyyəti üçün minimal yaş həddi ilə bağlı aydın təlimat və tövsiyələr vermək zəruridir.

31. UHK-nın 40 (3) maddəsi ilə tələb olunur ki, digər məsələlərlə yanaşı, üzv Dövlətlər uşaqların cinayət qanunvericiliyinə zidd hərəkət etməyə qadir olmadığı hesab edilən minimum aşağı yaş həddini müəyyən etməyi təşviq etsinlər, ancaq bu baxımdan konkret minimum yaş da müəyyən edilmir. Komitə bu müddəanı üzv Dövlətlərin cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən minimum yaş həddini (CMMYH) təyin etmələri öhdəliyi kimi qəbul edir. Minimum yaş həddinin aşağıdakı mənalara vardır:

- Minimum yaş həddindən aşağı yaşda olan qanuna zidd hərəkət edən uşaqlar cinayət qanunvericiliyi proseduru ilə məsuliyyətə cəlb oluna bilməz. Hətta (çox) gənc uşaqlar da cinayət qanunvericiliyinə zidd hərəkət etməyə qadirdir, ancaq CMMYH-dan aşağı yaşda cinayət törətdikdə, təkzibedilməz ehtimal bundan ibarətdir ki, onlar cinayət qanunvericilik proseduru ilə rəsmən ittiham edilə və məsuliyyətə cəlb oluna bilməzlər. Bu uşaqların ən ümdə maraqları naminə zəruri olarsa, onlar üçün xüsusi qoruyucu tədbirlər görülməlidir;

– Cinayət törətdiyi zaman (və ya cinayət qanunvericiliyinə zidd hərəkət edəndə) CMMYH həddində və ya ondan yuxarı yaşda olan, ancaq 18 yaşa çatmamış uşaqlar (aşağıda, 36-38-ci paraqraflarda baxın) cinayət qanunvericiliyi prosedurları ilə rəsmən ittiham olunaraq məsuliyyətə cəlb oluna bilərlər. Ancaq bu prosedurlar, o cümlədən, yekun hasilat, hazırkı ümumi şərhdə izah edildiyi kimi UHK-nın prinsip və müddəalarına tam şəkildə uyğun olmalıdır.

32. Pekin Qaydalarının 4-cü qaydası ilə tövsiyə edilir ki, emosional, psixi və əqli yetkinlik faktları nəzərə alınmaqla çox kiçik yaş həddi CMMYH-in başlanğıc mərhələsi kimi müəyyən edilməsin. Bu qaydaya uyğun olaraq Komitə, üzv Dövlətlərə CMMYH-ı çox aşağı yaş həddində müəyyən etməməyi, CMMYH-da mövcud aşağı yaş həddini beynəlxalq səviyyədə münasib hesab edilən həddədək artırmağı tövsiyə etmişdir. Bu tövsiyələrdən belə qənaətə gəlmək olar ki, Komitə cinayət məsuliyyəti üçün 12 yaşdan aşağı olan minimum yaş həddinin beynəlxalq səviyyədə münasib hesab edilmədiyini fikrindədir. Üzv Dövlətlər CMMYH-da aşağı yaş həddini şərtsiz minimum yaş həddi kimi 12 yaşa çatdırmağa, onu daha yuxarı yaş həddinədək artırmaqda davam etməyə təşviq olunurlar.

33. Eyni zamanda, Komitə, üzv Dövlətləri CMMYH-ı 12 yaş həddinədək azaltmamağa çağırır. Daha yuxarı, məsələn, 14 və ya 16 yaş həddində olan CMMYH, UHK-nın 40 (3) (b) maddəsinə uyğun olaraq məhkəmə təhqiqatından istifadə etmədən qanuna zidd hərəkət etmiş uşaqların insan hüquqları və hüquqi təminatlarını tam şəkildə gözləyən yuvenal ədliyyə sisteminə töhfə verir. Bu baxımdan üzv Dövlətlər öz qanunvericiliklərində CMMYH-dan aşağı yaşda olan uşaqlar cinayət qanunvericiliyinə zidd hərəkət etdiyi hesab edildikdə, və ya ona zidd hərəkət etməklə təqsirləndirildikdə və ya müqəssir sayıldıqda onlara qarşı rəftarın necə olduğu, CMMYH yaş həddində və ya ondan yuxarı yaşda olan uşaqlar kimi bu uşaqların ədalətli şəkildə islah edilməsi və mühakimə olunması üçün hansı hüquqi təminatların olduğu barədə öz hesabatlarında Komitəyə təfərrüatlı məlumat verməlidirlər.

34. Uşaq ağır cinayətlə təqsirləndirildiyi, və ya cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün kifayət qədər yetkin olduğu hesab edildiyi hallarda cinayət məsuliyyətinin daha aşağı minimum yaş həddindən istifadə etməyə yol verən CMMYH-da istisna hallara yol vermək təcrübəsi ilə bağlı Komitə öz narahatlığını ifadə etmək istərdi. Komitə ciddi şəkildə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər istisna yolu ilə daha aşağı yaş həddindən istifadəyə yol verməyən CMMYH müəyyən etsinlər.

35. Əgər uşağın yaşı sübut olunarsa və onun CMMYH yaş həddində və ya ondan yuxarı yaş həddində olmadığı müəyyən edilərsə, uşaq cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmayacaqdır (aşağıda baxın: 39-cu paraqraf).

Yuvenal ədliyyə üçün yuxarı yaş həddi

36. Komitə yuvenal ədliyyə qaydalarının tətbiq edilməsi üçün yuxarı yaş həddini üzv Dövlətlərin nəzərinə çatdırmaq istərdi. Həm xüsusi prosessual normalar, həm də qeyri-məhkəmə vasitələrindən və xüsusi tədbirlərdən istifadə qaydaları baxımından bu xüsusi qaydalar ölkədə müəyyən edilmiş CMMYH-dan başlayaraq qanuna zidd hərəkət etdiyi (və ya cinayət əməli törətdiyi) hesab edildiyi zaman 18 yaşdan aşağı yaşda olan bütün uşaqlara şamil edilməlidir.

37. Komitə üzv Dövlətlərə xatırlatmaq istərdi ki, onlar UHK-nın 40-cı maddəsinin müddəalarına uyğun olaraq cinayət qanunvericiliyini pozduğu hesab edilən, bu qanunvericiliyin pozulmasında təqsirləndirilən və ya müqəssir sayılan hər bir uşağın onunla rəftar hüququnu tanımışdır. Bu o deməkdir ki, cinayət əməli törətdiyi hesab edildiyi zaman 18 yaşdan aşağı yaşda olan bütün şəxslərlə yuvenal ədliyyə qaydalarına uyğun rəftar edilməlidir.

38. Buna görə də, Komitə tövsiyə edir ki, yuvenal ədliyyə qaydalarının 16 (və ya daha aşağı) yaşdan aşağı olan uşaqlara tətbiq edilməsini məhdudlaşdıran və ya istisna yolu ilə 16 və ya 17 yaşda uşaqlarla böyükyaşlı cinayətkar kimi rəftar edilməsinə yol verən üzv Dövlətlər 18 yaşdan kiçik olan bütün şəxslərə yuvenal ədliyyə qaydalarının tam şəkildə və ayrı-seçkilik salmadan tətbiq edilməsi üçün öz qanunlarına dəyişiklik etsinlər. Komitə minnətdarlıqla qeyd edir ki, bəzi üzv Dövlətlər ümumi qayda olaraq və ya istisna hal kimi yuvenal ədliyyə norma və qaydalarının 18 yaş və daha böyük, xüsusilə 21 yaşadək şəxslərə qarşı tətbiq edilməsinə imkan verir.

39. Yekunda, Komitə o faktı vurğulamaq istərdi ki, UHK-nın 7-ci maddəsinin tam şəkildə həyata keçirilməsi üçün, digər məsələlərlə yanaşı, bu və ya digər yolla yaş həddini müəyyən etmək üçün hər bir uşağın doğulduqdan sonra dərhal qeydiyyatla alınması tələb olunur ki, bu da bütün üzv Dövlətlərə aiddir. Doğum tarixi sübut olunmayan uşaq ailə, iş, təhsil və iş, xüsusilə də yuvenal ədliyyə sistemi ilə bağlı bütün növ zorakılıq və ədalətsizliyə qarşı həddən artıq həssas olur. İstədiyi vaxt öz yaşını sübut edə bilməsi üçün hər bir uşaq təmənnəsiz olaraq doğum sertifikatı ilə təmin edilməlidir. Yaş sübut edilməsə, uşağın yaşını təyin edə biləcək etibarlı tibbi və ya sosial tədqiqat keçirilməli və sübutlarda ziddiyyət olarsa, və ya dəlillər mübahisəli olarsa, uşağın təqsirsizlik prezumpsiyası qaydasından istifadə etmək hüququ olacaqdır.

D. Ədalətli mühakiməyə dair zəmanətlər

40. UHK-nın 40 (2)-ci maddəsində cinayət qanunvericiliyinə zidd hərəkət etdiyi hesab edilən, və ya ona zidd hərəkət etməkdə təqsirləndirilən hər bir uşağın ədalətli şəkildə islah və mühakimə olunmasını təmin edən hüquq və zəmanətlərin mühüm siyahısı verilir. Bu zəmanətlərin əksəriyyətini İnsan Hüquqları Komitəsinin hazırladığı və hazırda nəzərdən keçirilən 13 sayılı (1984) (Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi) ümumi şərhində qeyd etdiyi Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktının (MSHBP) 14-cü maddəsində tapmaq olar. Hər bir halda, uşaqlar üçün bu zəmanətlərin həyata keçirilməsinin bəzi xüsusi aspektləri vardır ki, onlar bu bölmədə təqdim olunacaqdır. Bunu etməzdən əvvəl Komitə vurğulamaq istərdi ki, bu hüquq və ya zəmanətlərin lazımı və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi üçün əsas şərt yuvenal ədliyyə sisteminin idarə edilməsinə cəlb olunan şəxslərin səriştəli olmasıdır. Polis məmurları, ittihamçılar, hakimlər, probasiya məmurları, sosial işçilər və digərlərinin təlim keçməsi vacibdir və bu təlimlər sisteməlik və davamlı şəkildə keçirilməlidir. Bu peşəkarlar uşaq, xüsusilə də yeniyetmənin fiziki, psixoloji, aqli və sosial inkişafı, eləcə də, əlilliyi olan uşaqlar, məcburi köçkün, küçə uşaqları, qaçqınlar və sığınacaq axtaran uşaqlar, irqi, etnik, dini, dil və ya digər azlıqlara mənsub uşaqlar kimi ən həssas uşaqların xüsusi ehtiyacları haqda məlumatlı olmalıdırlar (yuxarıda baxın: 6-9-cu paraqraflar). Yuvenal ədliyyə sistemində qızlar kiçik qrup təşkil etdiyi üçün asanlıqla gözdən qaçırıla bildiyindən, qız uşaqlarının xüsusi ehtiyaclarına məxsusi diqqət yetirilməlidir (məsələn, əvvəlki zorakılıq halları və səhhətlə bağlı). Peşəkarlar və işçi heyət bütün vəziyyətlərdə uşağın ləyaqəti və mənliliyinə münasib tərzdə uşaqda insan hüquqlarına və başqalarının əsas azadlıqlarına hörməti möhkəmləndirən və uşağın reintegrasiyasına və cəmiyyətdə faydalı rolunu yerinə yetirməsinə kömək göstərən şəkildə hərəkət etməlidirlər (maddə 40 (1)). Aşağıda qeyd ediləcək 40 (2)-ci maddədə tanınan bütün zəmanətlər minimum standartlardır. Bu, o deməkdir ki, üzv Dövlətlər, məsələn, hüquqi yardımın göstərilməsi, uşağın və valideynlərinin ədliyyə prosesinə cəlb olunması sahələrində daha yüksək standartlar müəyyən edərək onları müşahidə edə bilər və onlar bu işi görməyə çalışmalıdırlar.

Geriyyə qüvvəsi olmayan yuvenal ədliyyə (maddə 40 (2) (a))

41. UHK-nın 40 (2) (a)-cı maddəsində bəyan edilir ki, cinayət qanunvericiliyi pozulduğu zaman milli və ya beynəlxalq hüquqla qadağan olunmayan hərəkətlərə və fəaliyyətsizliyə görə heç kəs cinayət qanunvericiliyini pozmuş hesab edilməməsi, onun pozulmasında təqsirləndirilməməsi və müqəssir bilinməməsi qaydası uşaqlara da şamil olunur (MSHBP-da 15-ci maddəyə baxın). Bu o

deməkdir ki, cinayət qanunvericiliyi pozulduğu zaman milli və ya beynəlxalq hüquqla qadağan olunmayan hərəkətlərə və fəaliyyətsizliyə görə heç bir uşaq cinayət qanunvericiliyi ilə ittiham və ya məhkum edilə bilməz. Bir çox üzv Dövlətin terrorizmin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün təzəlikcə öz cinayət qanunvericiliyindəki müddəaları gücləndirdiyi və/və ya genişləndirməsi faktı ilə əlaqədar Komitə tövsiyə edir ki, bu dəyişikliklər nəticəsində uşaqların geriyə qüvvə ilə və ya qədsiz cəzalandırılmasına üzv Dövlətlər yol verməsin.

Komitə, həm də, üzv Dövlətlərə xatırlatmaq istərdi ki, MSHBP-də 15-ci maddədə ifadə olunduğu kimi, cinayət qanunvericiliyi pozulduğu vaxt tətbiq olunan cəzadan ağır cəzanın təyin edilməsinə dair qayda MSHBP-a tərəfdar olan üzv Dövlətlərdə uşaqlara da şamil edilir. Heç bir uşaq cinayət qanunvericiliyini pozduğu vaxt tətbiq olunan cəzadan ağır cəza almayacaqdır. Ancaq əgər cinayət qanunvericiliyi pozulduqdan sonra ona edilən dəyişikliyə əsasən daha yüngül cəza təyin edilərsə, uşaq bu dəyişiklikdən faydalanmalıdır.

Təqsirsizlik prezumpsiyası (40 (2) (b) (i)-ci maddə)

42. Qanuna zidd hərəkət etmiş uşaqların insan hüquqlarının qorunması baxımından təqsirsizlik prezumpsiyası fundamentaldir. Bu, o deməkdir ki, uşağa qarşı irəli sürülən ittiham(lar)ın sübut edilməsi yükü ittihamın üzərinə düşür. Cinayət qanunvericiliyini pozmuş hesab edilən və ya onun pozulmasında təqsirləndirilən uşaq təqsirsizlik prezumpsiyasından yararlanır və ittihamlar qəti sübut olunarsa, ittihamla görə müqəssir hesab edilir. Uşağın bu prezumpsiyaya uyğun olaraq rəftar hüququ vardır, bütün dövlət orqanlarının və ya digərlərinin vəzifəsi məhkəmə təhqiqatının nəticəsi barədə əsaslandırılmamış fikrə yol verməməkdir. Üzv Dövlətlər uşağın inkişafı barədə məlumat verməli, təcrübədə təqsirsizlik prezumpsiyasına hörmət göstərilməsini təmin etməlidir. Prosesi anlamadığına, yetkin olmadığına, qorxduğuna və ya digər səbəblərə görə uşaq özünü şübhəli tərdə apara bilər, ancaq orqanlar şübhə üçün heç bir əsas olmadan və təqsir sübut olunmadan uşağın təqsirli olduğunu hesab etməməlidirlər.

Dinlənmək hüququ (12-ci maddə)

43. UHK-də 12 (2)-ci maddə ilə tələb olunur ki, uşağa aid hər hansı məhkəmə araşdırmasının və ya inzibati araşdırmanın gedişində ya bilavasitə, ya da nümayəndə, yaxud müvafiq orqan vasitəsilə onu milli qanunvericiliyin prosessual normalarında nəzərdə tutulan qaydada dinləsinlər.

44. Aydınır ki, cinayət qanunvericiliyini pozmuş hesab edilən, bu qanunvericiliyin pozulmasında təqsirləndirilən və ya müqəssir sayılan hər bir uşağın dinlənmək hüququ ədalətli məhkəmə baxımından fundamentaldir. Eynilə aydındır ki, uşağın ən ümdə maraqlarına xidmət edirsə, onun tək nümayəndə yaxud müvafiq orqan vasitəsilə deyil, birbaşa dinlənmək hüququ vardır. Uşağın susmaq hüququ olduğu istintaq mərhələsindən başlayaraq, prosesin bütün mərhələlərində bu hüquqa, eləcə də polis, ittihamçı və istintaqçı aparan hakim tərəfindən dinlənmək hüququna tam şəkildə riayət edilməlidir. Ancaq bu, qərarın verilməsi və təyin edilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsi mərhələlərində də tətbiq edilir. Başqa sözlə, yuvenal ədliyyə prosesi ilə uşağa öz baxışlarını azad ifadə etmək imkanı verilməli, həmin baxışlara onun yaşına və yetkinliyinə müvafiq sürətdə lazımı diqqət yetirilməlidir (12 (1)-ci maddə). Bu o deməkdir ki, məhkəmə işində səmərəli şəkildə iştirak etməsi üçün uşağa tək ittihamlar barədə deyil (aşağıda paraqraf 47-48 baxın), eləcə də yuvenal ədliyyə prosesinin özü və mümkün tədbirlər barədə də məlumat verilməlidir.

45. Uşağa tətbiq edilə biləcək (alternativ) tədbirlərlə bağlı öz baxışlarını ifadə etmək imkanı verilməli, bu baxımdan onun xüsusi arzularına və ya seçimlərinə diqqət yetirilməlidir. Uşağın cinayət məsuliyyəti daşdığını hesab etmək o deməkdir ki, cinayət qanunvericiliyini pozduğuna dair ittihamlara ən münasib cavab kimi uşağın qərarın alınmasında səmərəli şəkildə iştirak etmək səriştəsi və bacarığı olmalıdır (aşağıda paraqraf 46-a baxın). Deməyə ehtiyac yoxdur ki, cəlb olunan

hakimlər qərarın verilməsi üçün cavabdehlik daşıyır. Ancaq uşaqla passiv obyekt kimi rəftar etməklə nə onun hüquqları tanınır, nə də onun davranışına səmərəli şəkildə təsir göstərilir. Bu, həm də tətbiq edilən tədbir(lər)in həyata keçirilməsinə aiddir. Tədqiqat göstərir ki, uşağın tədbirin həyata keçirilməsində fəal iştirakı çox hallarda müsbət nəticələr verir.

Məhkəmə proseslərində səmərəli iştirak hüququ (40 (2) (b) (iv)-cı maddə)

46. Ədalətli mühakimə ilə tələb olunur ki, cinayət qanunvericiliyini pozmuş hesab edilən, bu qanunvericiliyin pozulmasında təqsirləndirilən və ya müqəssir sayılan hər bir uşaq məhkəmə prosesində səmərəli şəkildə iştirak etməyə qadir olsun, buna görə də o, hüquqi nümayəndəni yönləndirmək, şahidlərə etiraz etmək, hadisələri qısa izah etmək, dəlillər, şahid ifadələri və tətbiq ediləcək tədbir(lər) barədə müvafiq qərarlar vermək üçün ittihamları və onun mümkün nəticələrini və cəzaları başa düşməlidir. Pekin Qaydalarının 14-cü maddəsində müəyyən edilir ki, məhkəmə işləri uşağın iştirak etməsinə və öz baxışlarını sərbəst ifadə etməsinə imkan verən anlayışlı şəraitdə aparılmalıdır. Uşağın yaşının və yetkinliyinin nəzərə alınması ilə məhkəmə iclası otaqlarında prosedur və təcrübələrin dəyişdirilməsi də tələb oluna bilər.

İttiham(lar) barədə dərhal və bilavasitə məlumatın verilməsi (40 (2) (b) (ii)-cı maddə)

47. Cinayət qanunvericiliyini pozmuş hesab edilən, bu qanunvericiliyin pozulmasında təqsirləndirilən və ya müqəssir sayılan hər bir uşağın ona qarşı irəli sürülən ittihamlar barədə dərhal və bilavasitə məlumatlandırılması hüququ vardır. Dərhal və bilavasitə mümkün olan ən tez zaman və ittihamçı və ya hakim uşağa qarşı ilkin prosessual tədbirləri başladığı zaman deməkdir. Ancaq hakimiyyət orqanları məhkəmə vasitələrindən istifadə etmədən işə baxmağı qərara alarsa, bu cür uşaqlar bu yanaşmanı əsaslandırma biləcək ittiham(lar) barədə məlumatlandırılmalıdır. Bu, UHK-nın 40 (3) (b)-cı maddəsi ilə qoyulan tələblərin bir hissəsidir ki, hüquqi təminatlara tam şəkildə hörmət bəslənməlidir. Uşağa onun başa düşdüyü dildə məlumat verilməlidir. Bunun üçün məlumatın xarici dildə təqdim edilməsi, eləcə də uşağın başa düşməsi üçün cinayət/yuvenal ittihamlarda istifadə edilən rəsmi hüquqi terminologiyanın "tərcüməsi" tələb oluna bilər.

48. Uşağa rəsmi sənədin verilməsi kifayət deyildir, çox zaman şifahi izahatın verilməsi zəruri ola bilər. Hakimiyyət orqanları bu işi valideynlərin və ya qanuni qəyyumların və ya uşağın hüquqi və ya digər köməkçilərinin mülahizəsinə buraxa bilməz. Uşağın ona qarşı irəli sürülən hər bir ittihamı başa düşməsi üçün bu iş hakimiyyət orqanlarının (yəni polis, ittihamçı, hakim) cavabdehliyinə düşür. Komitə hesab edir ki, uşağın məlumatlandırılması üçün valideynlərə və ya qanuni qəyyumlara bu informasiyanın verilməsi alternativ yol olmamalıdır. Uşağın, valideynlərinin və ya qanuni qəyyumlarının ittiham(lar)ı və onun mümkün nəticələrini başa düşdükləri şəkildə məlumat almaları daha münasib olardı.

Hüquqi və ya digər lazımı yardım (40 (2) (b) (ii)-cı maddə)

49. Uşaq öz müdafiyyəsinə hazırlaşarkən və bunu həyata keçirərkən ona hüquqi və digər lazımı yardım göstərilməlidir. UHK uşağa hər zaman hüquqi deyil, müvafiq yardımın göstərilməsini tələb edir. Bu yardımın necə göstəriləcəyinə dair üzv Dövlətlər özləri qərar verir, ancaq bu yardım təmənnasız olmalıdır. Komitə üzv Dövlətlərə tövsiyə edir ki, onlar mümkün qədər daha çox vəkil ekspertlər və ya vəkil köməkçiləri kimi təlim keçmiş mütəxəssislər tərəfindən lazımı hüquqi yardımı təmin etsinlər. Digər lazımı yardımın göstərilməsi mümkündür (məs., sosial işçilər), ancaq həmin adamın yuvenal ədliyyə prosesinin müxtəlif hüquqi aspektlərə dair kifayət qədər biliyi və anlayışı olmalı, qanuna zidd hərəkət edən uşaqlarla işləmək üçün təlim keçməlidir.

50. MSHBP-in 14 (3) (b)-cü maddəsində tələb edildiyi kimi, uşaq və onun köməkçisinin, uşağın müdafiyyəsinə hazırlaşması üçün kifayət qədər zamanı və avadanlığı olmalıdır. Uşaqla onun

köməkçisi arasında kommunikasiya əlaqələri yazılı və ya şifahi surətdə elə şəraitdə həyata keçməlidir ki, UHK-nın 40 (2) (b) (vii)-ci maddəsində verilən təminatlara uyğun şəkildə bu cür əlaqənin məxfiliyinə və uşağın şəxsi həyatına və əlaqələrinə müdaxilədən qorunmaq hüququna tam hörmət bəslənsin. Ancaq hüquqi yardımın və beləliklə vəkilin təmin edilməsinin tələb olunduğunu zənn edərək bir sıra üzv Dövlət bu təminatla (UHK-nın 40 (2) (b) (vii)-ci maddəsi) bağlı qeyd-şərtlər hazırlamışdır. Məsələ bunda deyil və bu cür qeyd-şərtlər geri götürülə bilər və götürülməlidir.

Qərarların gecikmədən və valideynlərin iştirakı ilə alınması (40 (2) (b) (iii)-cü maddə)

51. Beynəlxalq miqyasda belə konsensus əldə edilmişdir ki, qanuna zidd hərəkət etmiş uşaqlarla bağlı törətdiyi əmələ görə qərar cinayət törədildikdən sonra mümkün olan ən qısa müddətdə verilməlidir. Bu müddət nə qədər uzun olarsa, bir o qədər həmin qərarın arzuolunan müsbət, pedaqoji təsiri azalacaq, uşaq daha çox ictimai qınağa səbəb olacaqdır. Bu baxımdan Komitə UHK-nın 37 (d)-ci maddəsinə də istinad edir ki, burada azadlıqdan məhrum edilmiş uşağın azadlıqdan məhrum olunmasının qanuniliyini sübut etmək üçün onun tədbir barəsində təxirə salmadan qərarın çıxarılması hüququ vardır. Azadlıqdan məhrum etmənin ciddiliyini nəzərə alaraq qanuni əsasları olan "ləngimədən" termini "gecikmədən" terminindən daha güclü mənə daşıyır (UHK-da 40 (2) (iii)-cü maddə) ki, bu da MSHBP-nin 14(3)-cü maddəsində "lazımsız gecikmə olmadan" terminindən daha güclü mənə daşıyır.

52. Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər əməlin törətdiyi vaxtla polis təhqiqatının başa çatması, uşağa qarşı ittiham sürmək üçün ittihamçının (və ya digər səlahiyyətli orqanın) qərar verməsi, məhkəmə və ya digər səlahiyyətli ədliyyə orqanı tərəfindən yekun qərarın çıxarılması və verilməsi vaxtı arasındakı müddətə vaxt məhdudluğu təyin etsin və həyata keçirsin. Bu vaxt məhdudluğu böyük üçün müəyyən edilən vaxtdan daha qısa olmalıdır. Ancaq, eyni zamanda, qərarlar gecikmədən uşağın insan hüquqlarına və hüquqi təminatlarına tam hörmət bəsləyən proses nəticəsində verilməlidir. Gecikmədən qərarların verilməsi prosesində hüquqi və ya digər lazımı yardım göstərilə bilər. Bu cür yardım məhkəmə və ya digər məhkəmə orqanına qədər istintaqla məhdudlaşmamalı, eləcə də polis tərəfindən uşağın dindirilməsindən başlayaraq prosesin bütün digər mərhələlərində tətbiq edilməlidir.

53. Valideynlər və ya qanuni qəyyumlar da məhkəmə proseslərində iştirak etməlidirlər, çünki onlar uşağa ümumi psixoloji və emosional yardım göstərə bilərlər. Valideynlərin iştirakı onların uşağın müdafiəsinə duracağı və ya qərarın qəbul edilməsi prosesində iştirak edəcəyi demək deyil. Hər bir halda, hakim və ya səlahiyyətli orqan uşağın və ya onun hüquqi və ya digər lazımı köməkçisinin müraciəti ilə və ya uşağın ən ümdə maraqlarını təmin etmədiyinə görə (UHK-da 3-cü maddə) valideynlərin məhkəmə prosesində iştirakını məhdudlaşdırmaq, qadağan etmək və ya istisna etmək qərarı verə bilər.

54. Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər uşağa qarşı məhkəmə proseslərində valideynlərin və ya hüquqi qəyyumlarının qanunla mümkün olduğu maksimum dərəcədə cəlb olunmasını aydın şəkildə təmin etsinlər. Bu cür iştirak nəticəsində ümumiyyətlə uşağın cinayət qanunvericiliyini pozmasına qarşı effektiv reaksiya göstəriləcəkdir. Valideynlərin iştirakını təmin etmək üçün onları mümkün olan ən tez zamanda uşağın tutulub saxlandığı barədə məlumatlandırmaq lazımdır.

55. Eyni zamanda, Komitə bəzi ölkələrdə uşaqların törətdiyi cinayət üçün valideynlərin cəzalandırılmasına meyl göstərilədiyinə görə təəssüflənir. Uşağın əməli nəticəsində dəyən zərər üçün mülki cavabdehlik, bəzi məhdud hallarda, xüsusilə də daha gənc uşaqlar (məs., 16 yaşdan kiçik) üçün münasib olmalıdır. Ancaq qanuna zidd hərəkət etmiş uşaqların valideynlərinin kriminallaşdırılması çox güman ki, onların valideyn kimi uşağın sosial reintegrasiyasında fəal olmasına imkan verməyəcəkdir.

Məcburi şəkildə özünə qarşı ifadə verməkdən azad olma (40 (2) (b) (iii))

56. MSHBP-in 14 (3) (g)-cü maddəsinə uyğun olaraq UHK tələb edir ki, uşağı ifadə verməyə və ya təqsiri boynuna almağa və ya günahını etiraf etməyə məcbur etmək olmaz. İlk növbədə, uşağın etiraf etməsi və ya təqsiri boynuna alması üçün ona işgəncə verilməsi, onunla qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan şəkildə rəftar olunması onun hüquqlarının ağır şəkildə pozulması deməkdir (UHK-da maddə 37 (a)). Bu hal ümumiyyətlə qəbul olunmazdır. Bu cür etiraf və ya təqsirin boyuna alınması dəlil kimi qəbul edilə bilməz (İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza əleyhinə Konvensiyanın 15-ci maddəsi).

57. Uşağın təqsiri boynuna alması və ya özünə qarşı ifadə verməsi üçün daha az zorakı olan bir çox yollar vardır. "Vadar etmək" termini daha geniş şəkildə şərh edilməli və fiziki güc və ya insan hüquqlarının digər şəkildə aydın pozulması ilə məhdudlaşmamalıdır. Uşağın yaşı, onun inkişaf səviyyəsi, dindirilmə müddəti, uşağın anlamaması, bilinməyən nəticələrdən və ya ehtimal edilən məhkumluqdan qorxması onun yalandan etiraf etməsi ilə nəticələnə bilər. Sözügedən hal "Bizə əsl həqiqəti dedikdən sonra evə gedə bilərsiniz" kimi söz verilsə və ya daha yüngül cəza tədbirləri və ya azad etmə vəd edildiyi təqdirdə daha böyük ehtimalla baş verə bilər.

58. Sorğu-sual edilən uşaq hüquqi və ya digər müvafiq nümayəndəsi ilə əlaqə saxlaya bilməli, dinlənmə zamanı öz valideynlərinin iştirak etməsi üçün müraciət edə bilməlidir. Dəlillərin məcburi şəkildə deyil, könüllü olaraq verilməsi, vəziyyəti bütövlükdə əks etdirməsi və etibarlı olması üçün sorğu-sualın aparılması metodları müstəqil şəkildə diqqətlə araşdırılmalıdır. Uşağın könüllü etiraf etməsini və ya təqsiri boynuna almasını və bunun etibarlı olduğunu nəzərdən keçirdikdə məhkəmə və ya digər məhkəmə orqanı uşağın yaşını, saxlanma və dindirilmə müddətini, hüquqi və ya digər məsləhətçinin, valideyn(lər)in və ya uşağın müstəqil nümayəndələrinin iştirak edib-etmədiyini nəzərə almalıdır. Etirafın və ya ifadələrin məcburi və ya etibarsız şəkildə verilməsi ilə nəticələnən istintaq texnika və təcrübələrindən istifadə etməməsi üçün polis məmurları və istintaq aparıcı digər orqanlar müvafiq səviyyədə keyfiyyətli təlim keçməlidirlər.

Şahidlərin iştirakı və öyrənilməsi (maddə 40 (2) (b) (iv))

59. UHK-nın 40 (2) (b) (iv)-cü maddəsində verilən təminatlarda vurğulanır ki, tərəflərin bərabərliyi (yəni, müdafiə və ittiham arasında bərabərlik şərtləri altında) prinsipi yuvenal ədliyyənin həyata keçirilməsində riayət olunmalıdır. "Öyrənilməsi" və ya "tanış olmasının təmin edilməsi" termini hüquqi sistemlər, xüsusilə də ittiham və təhqiqat sistemləri arasında fərqliliklərin olduğu faktına istinad edir. Sonuncu hal çox zaman müdafiəçiyə şahidləri öyrənmək imkanı verir, ancaq o, bu hüququndan nadir hallarda istifadə edərək, şahidlərlə tanış olmağı vəkilə və ya uşaqlarla bağlı hal olduqda digər münasib orqana həvalə edir. Hər bir halda, vəkilin və ya digər nümayəndənin şahidlərin dindirilməsi imkanının olduğu barədə uşağa məlumat verməsi, bu baxımdan onun öz fikirlərini ifadə etməsinə imkan yaratması uşağın yaşına və yetkinliyinə müvafiq diqqət yetirilməklə mühüm məsələ kimi çıxış edir (12-ci maddə).

Apelyasiya şikayəti vermək hüququ (maddə 40 (2) (b) (v))

60. Uşağın ona qarşı irəli sürülən ittiham(lar)la müqəssir sayıldığı qərara və təqsirli olduğu haqda qərarın nəticəsində təyin edilmiş tədbirlərə qarşı şikayət etmək hüququ vardır. Şikayətə dair qərarı səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz yuxarı qurum və ya məhkəmə orqanı, başqa sözlə, birinci instansiyada işə baxmış orqan kimi eyni standart və tələblərə cavab verən orqan verməlidir. Bu təminat MSHBP-nin 14 (5)-cü maddəsində ifadə olunan təminatla eynidir. Şikayət etmək hüququ ən ağır cinayətlərlə məhdudlaşdır.

61. Kifayət qədər çox üzv tərəfin daha ağır cinayətlərə və/və ya həbs cəzasına dair qərarlara qarşı apelyasiya şikayəti vermək hüququnu məhdudlaşdırmaq məqsədilə bu müddəaya qeyd-şərt verməsinin səbəbinin bu olduğu ehtimal edilir. Komitə MSHBP-a üzv olan üzv Dövlətlərə xatırladı ki, eyni müddəa Paktın 14 (5)-cü maddəsində də yer alıb. UHK-nın 41-ci maddəsini nəzərə aldıqda, bu o deməkdir ki, barəsində məhkəmə qərarı çıxarılmış hər uşağın bu maddə ilə apelyasiya şikayəti vermək hüququ vardır. Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər 40 (2) (b) (v)-cı maddədə olan müddəaya dair qeyd-şərtlərini geri götürsünlər.

Tərcüməçinin təmənnasız yardımı (maddə 40 (2) (vi))

62. Əgər uşaq yuvenal ədliyyə sisteminin danışıdığı dili başa düşmürsə və ya bu dildə danışı bilmirsə, onun təmənnasız tərcüməçi yardımı almaq hüququ vardır. Bu yardım tək məhkəmə işi ilə məhdudlaşmamalı, yuvenal ədliyyə prosesinin bütün mərhələlərində göstərilməlidir. Tərcüməçinin uşaqlarla işləmək üçün təlim keçməsi məsələsi də vacibdir, çünki uşaqların ana dilində danışıması və başa düşməsi böyüklərin danışıdığı dildən fərqlənə bilər. Bu baxımdan biliyin və/və təcrübənin olmaması uşağın verilən sualları tam başa düşməsinə əngəl, ədalətli mühakimə və səmərəli şəkildə iştirak hüququna mane ola bilər. “Əgər uşaq istifadə olunan dili başa düşmürsə və ya bu dildə danışı bilmirsə” ifadəsində “Əgər” sözü ilə başlayan şərt o deməkdir ki, məsələn, öz ana dilindən əlavə rəsmi dili başa düşən və rəsmi dildə danışan xarici və ya etnik mənşəli uşağa təmənnasız tərcüməçi yardımı təmin edilməməlidir.

63. Komitə üzv Dövlətlərin diqqətini nitq məhdudiyyəti və ya digər əlilliyi olan uşaqlara yönəltmək istəyir. 40 (2) (vi)-cı maddə nəzərə alınaraq və 23-cü maddə ilə əlilliyi olan uşaqlara təmin edilən xüsusi müdafiə tədbirlərinə uyğun olaraq, Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər yuvenal ədliyyə prosesinə cəlb olunmuş nitq məhdudiyyəti və ya digər əlilliyi olan uşaqları məsələn, işarə dilində yaxşı təlim keçmiş peşəkarlar vasitəsilə münasib və səmərəli yardımla təmin etsin, (bu baxımdan Uşaq Hüquqları Komitəsinin 9 sayılı ümumi şərhinə (əlilliyi olan uşaqların hüquqları) də baxın).

Şəxsi həyatın toxunulmazlığına tam hörmət bəslənməsi (maddə 16 və 40 (2) (b) (vii))

64. Məsələyə baxılmasının bütün mərhələlərində uşağın şəxsi həyatına tam hörmət bəslənməsi hüququ UHK-nın 16-cı maddəsində müəyyən edilən şəxsi həyatın qorunması hüququnu əks etdirir. “Məsələyə baxılmasının bütün mərhələlərinə” hüquq-mühafizə orqanları ilə ilk təmasın qurulması (məs., informasiya və müəyyən etməyə dair müraciət), səlahiyyətli orqanın yekun qərar verməsi və ya nəzarətdən, həbsdən və ya azadlıqdan məhrum etmədən azad etmə daxildir. Hazırkı konkret kontekstdə bu, lüzumsuz səs-küy və ya ictimai qınaq nəticəsində damğa vurulmasına yol verməmək deməkdir. Uşaq cinayətkarların müəyyən edilməsi ilə nəticələnə biləcək heç bir məlumat nəşr edilməyəcəkdir, çünki bu, stigmatizasiyaya səbəb ola bilər, uşağın təhsil, iş, ev əlçatımlığına və ya təhlükəsizliyinə təsir edə bilər. Bu o deməkdir ki, dövlət orqanı uşaqlar tərəfindən törədildiyi hesab edilən cinayətlərlə bağlı mətbuat üçün açıqlamalardan qaçmalı və onları olduqca istisna hallarla məhdudlaşdırmalıdır. Onlar mətbuat üçün açıqlamalar nəticəsində uşaqların aşkar edilməsinə zəmanət vermək üçün tədbir görməlidirlər. Qanuna zidd hərəkət etmiş uşağın şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnu pozmuş jurnalistlərə qarşı intizam cəza tədbirləri, zəruri hallarda (məs., residivizm halında) isə cinayət qanunvericiliyi ilə cəza tədbirləri tətbiq olunmalıdır.

65. Uşağın şəxsi həyatını qorumaq üçün üzv Dövlətlərin çoxunda, bəzən istisna etmək imkanı ilə, elə bir qayda vardır ki, cinayət qanunvericiliyini pozmaqla təqsirləndirilən uşağın məhkəmə iclası və ya digər araşdırma bağlı qapılar arxasında keçməlidir. Bu qayda məhkəmənin xüsusi icazəsi ilə ekspertlərin və ya digər peşəkarların iştirak etməsinə yol verir. Yuvenal ədliyyədə ictimai dinləmələri yalnız dəqiq müəyyən edilmiş hallarda və məhkəmənin yazılı qərarı ilə aparmaq mümkündür. Bu məsələyə dair qərar uşağın ona qarşı apelyasiya şikayəti verə bilməsi üçün açıq olmalıdır.

66. Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər qanunvericiliyə zidd hərəkət etmiş uşaqların məhkəmə və digər araşdırma proseslərinin bağlı qapı arxasında keçirilməsinə dair qərar qəbul etsinlər. Bu qaydaya istisna hallarının sayı çox məhdud olmalı və bunlar qanunvericilikdə aydın müəyyən edilməlidir. İttiham/hökm açıq məhkəmə iclasında elə səsəndirilməlidir ki, uşağın şəxsiyyəti müəyyən edilməsin. Şəxsi həyat hüququ (maddə 16) ilə tələb olunur ki, məhkəmənin və ya digər səlahiyyətli orqanın müəyyən etdiyi tədbirlərin həyata keçirilməsində iştirak edən bütün peşəkarlar uşağın şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi ilə nəticələnmə biləcək bütün məlumatları əlaqə saxladıkları digər şəxslərdən məxfi saxlamalıdır. Bundan başqa, şəxsi həyat hüququ o deməkdir ki, cinayətkar uşaqlar barədə qeydlər ciddi şəkildə məxfi saxlanmalı və işin araşdırılmasında və məhkəmə qərarının verilməsində və qəbul edilməsində birbaşa iştirak edən şəxslər istisna olmaqla üçüncü tərəflərə açıq olmamalıdır. Stiqmatizasiya və/və ya qərarın əvvəlcədən verilməsinə yol verməmək üçün cinayətkar uşaqlar haqqında qeydlər eyni cinayətkarın cəlb olunduğu sonrakı məhkəmə işlərində böyüklərlə bağlı proseslərdə (Pekin Qaydaları: Qayda 21.1 və 21.2-ə baxın) və ya gələcəkdə məhkəmə cəzasının müddətinin uzadılması üçün istifadə edilməməlidir.

67. Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər 18 yaşadək cinayət törədən uşaqların adını məhkumluq siyahısından avtomatik şəkildə çıxarılmasına icazə və ya konkret ağır cinayətlər üçün müəyyən şərtlər altında zəruri olarsa (məs., son məhkumluqdan sonra iki il ərzində xəta etməyibse) uşağın müraciəti ilə onun adının çıxarılmasına imkan verən qaydalar qəbul etsinlər.

E. Tədbirlər (yuxarıda IV fəsildə B bölməsinə də baxın)

Məhkəməyəqədər alternativ üsullar

68. Rəsmi cinayət qanunvericiliyi proseduru başlamaq üçün qərarın verilməsi o demək deyil ki, prosedura mütləq şəkildə uşağa qarşı rəsmi məhkəmə qərarının verilməsi ilə başa çatacaqdır. B bölməsindəki müşahidələrə uyğun olaraq Komitə vurğulamaq istərdi ki, səlahiyyətli orqanlar – bir çox Dövlətlərdə prokurorluq – məhkəmənin ittiham hökmünün mümkün alternativ üsulları davamlı şəkildə araşdırmalıdır. Başqa sözlə, yuxarıda B bölməsində qeyd edilən tədbirləri təklif etməklə məhkəmə işinin müvafiq şəkildə başa çatması üçün göstərilən cəhdlər davam etməlidir. İttiham tərəfinin təklif etdiyi bu tədbirlərin mahiyyəti və müddəti daha sərt ola bilər, bu zaman uşağa hüquqi və ya digər müvafiq yardımın göstərilməsi zəruri olacaqdır. Bu cür tədbirin həyata keçirilməsi uşağa rəsmi cinayətkarlıq/yuvenal qanunvericilik proseduru müvəqqəti dayandırmaq yolu kimi təqdim edilməlidir ki, tədbir qanaətbəxş tərzdə həyata keçirilərsə bu prosedura başa çatacaqdır.

69. İttihamçı səviyyəsində məhkəmənin ittiham hökmünə alternativ üsulların təklif edilməsi prosesində uşağın insan hüquqlarına və hüquqi təminatlarına tam hörmət bəslənməlidir. Bu baxımdan Komitə yuxarıda 27-ci paragrafda verilən və eynilə buraya şamil olunan tövsiyələrə istinad edir.

Yuvenal məhkəmənin/hakimin iş üzrə qərarları

70. UHK-nın 40-cı maddəsinə tam şəkildə uyğun olan ədalətli və qərəzsiz məhkəmədən sonra (yuxarıda IV fəsil, D bölməsinə baxın) ehtimal edilən cinayət(lər)ə görə müqəssir tanınan uşağa təyin ediləcək tədbirlərlə bağlı qərar verilir. Qanunvericilik məhkəmə/hakim və ya digər səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz orqana və ya məhkəmə orqanına xüsusi müəssisədə uşağa baxımı və azadlıqdan məhrum edilməsini əvəz edən və UHK-nın 40 (4)-cı maddəsində natamam siyahısı verilən geniş çeşidli alternativ variantlar təqdim etməlidir ki, azadlıqdan məhrum etmədən son tədbir kimi və mümkün olan ən qısa müddət üçün istifadə edilsin (UHK-nın 37(b)-ci maddəsi).

71. Komitə vurğulamaq istərdi ki, cinayətə göstərilən cavab hər zaman tək şəraitə və cinayətin ağırlığına deyil, eləcə də uşağın yaşına, daha az cavabdeh olmasına, vəziyyət və ehtiyaclarına, eləcə də cəmiyyətin müxtəlif və xüsusilə uzun müddətli ehtiyaclarına mütənəsb olmalıdır. Sert cəzalandırma yanaşması UHK-nın 40(1)-ci maddəsində müəyyən edilən yuvenal ədliyyənin aparıcı prinsiplərinə uyğun deyildir (yuxarıda paraqraf 5-14 baxın). Komitə bir daha təkrarlayır ki, cismani cəza tədbiri bu prinsipləri, eləcə də amansız, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəzanın bütün növlərini qadağan edən 37-ci maddəni pozur (Komitənin 8 sayılı (2006) ümumi şərhində də baxın (uşağın cismani cəzadan və digər amansız və ya ləyaqəti alçaldan cəza növlərindən müdafiə olunmaq haqqı)). Uşaqlar ağır cinayət törətdikdə cinayətkarın vəziyyətinə və cinayətin ağırlığına mütənəsb olan tədbirlər, eləcə də ictimai təhlükəsizliyin və cəza tədbirlərinin zəruriliyi ilə bağlı mülahizələr ətraflı nəzərdən keçirilə bilər. Uşaqlarla bağlı hallarda uşağın rifahının və ən ümdə maraqlarının təhlükəsizliyini təmin etmək və onun reinteqrasiyasını təşviq etmək ehtiyacı bu cür mülahizələrdən üstün tutulmalıdır.

72. Komitə qeyd edir ki, əgər cinayət hökmü uşağın yaşı ilə əlaqədar olarsa və uşağın yaşına dair dəlillər ziddiyyətli, əsassız və ya şübhəli olarsa, onun təqsirsizlik prezumpsiyası qaydasından istifadə etmək hüququ olacaqdır (yuxarıda 35 və 39-cu paraqraflara da baxın).

73. Azadlıqdan məhrum etmənin/xüsusi müəsisələrdə uşağa baxımın alternativ üsulları ilə bağlı hallarda bu kimi tədbirlərdən istifadə və onların həyata keçirilməsi sahəsində zəngin təcrübə vardır. Üzv Dövlətlər bu təcrübədən yararlanmalı, onları öz mədəniyyət və ənənələrinə uyğunlaşdırmaqla bu alternativ üsullar üzərində işləyib, onlardan istifadə etməlidirlər. Deməyə ehtiyac yoxdur ki, icbari əmək və ya işgəncə və ya qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar aydın şəkildə qadağan edilməli, bu kimi qeyri-qanuni təcrübələrdən istifadə edən şəxslər məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar.

74. Bu ümumi qeydlərdən sonra Komitə UHK-nın 37(a)-cı maddəsi ilə qadağan edilən tədbirlərə və azadlıqdan məhrum etmək məsələsinə diqqət yönəltmək istədi.

Ölüm cəzasının qadağan edilməsi

75. UHK-nın 37(a)-ci maddəsi beynəlxalq səviyyədə qəbul edilən standartı (məsələn, MSHBP-ın 6(5)-ci maddəsinə baxın) bir daha təsdiq edir ki, cinayəti törətdiyi zaman 18 yaşdan kiçik olan şəxslərə ölüm cəzası təyin edilə bilməz. Mətn aydın olsa belə, bu qaydanın sadəcə 18 yaşdan kiçik olan şəxslərin ölüm cəzasını qadağan etdiyini hesab edən üzv Dövlətlər vardır. Hər bir halda, bu qaydaya əsasən aydın və qəti meyar şəxsin cinayət törədildiyi zamandakı yaşdır. Bu o deməkdir ki, məhkəmə təhqiqatı və ya hökmün verildiyi və ya cəza tədbirinin həyata keçirildiyi zaman yaşından asılı olmayaraq, cinayəti törətdiyi zaman 18 yaşdan kiçik olan şəxsə ölüm cəzası təyin edilə bilməz.

76. Komitə bunu hələ etməmiş üzv Dövlətlərə 18 yaşdan kiçik şəxslər tərəfindən törədilən bütün cinayətlər üçün ölüm cəzasını ləğv etməyi, uşaqlar üçün ölüm cəzasını ləğv edən zəruri qanunvericilik tədbirləri tam şəkildə qüvvəyə minənədək həmin şəxslər üçün bütün ölüm cəzalarının icrasını dayandırmağı tövsiyə edir. Təyin edilmiş ölüm cəzası UHK-ya tam müvafiq olan cəza tədbirləri ilə əvəz olunmalıdır.

Vaxtından əvvəl azad olma hüququnu təmin etmədən ömürlük cəzanın qəbul edilməzliyi

77. Cinayəti törətdiyi zaman 18 yaşdan kiçik olan heç bir uşağa azad olma və ya vaxtından əvvəl azad olma imkanı olmadan ömürlük cəza təyin edilməməlidir. Uşaqlara təyin edilən bütün cəza tədbirləri ilə bağlı azad olma imkanı real olmalı və müntəzəm şəkildə nəzərdən keçirilməlidir. Bu baxımdan Komitə uşağa baxılması, onun müdafiəsi və ya islah edilməsi məqsədilə qəyyumluğa verilmiş bütün uşaqların şəraitinin vaxtaşırı qiymətləndirilməsi hüququnu verən UHK-nın 25-ci

maddəsinə istinad edir. Komitə azad olma və ya vaxtından əvvəl azad olma imkanı ilə uşaqlara ömürlük cəza kəsən üzv Dövlətlərə xatırladır ki, bu cür cəza tədbiri UHK-nın 40(1)-ci maddəsində müəyyən edilən yuvenal ədliyyənin məqsədlərinə tam şəkildə uyğun olmalı və onların həyata keçirilməsinə yönəlməlidir. Digər məsələlərlə yanaşı, bu, o deməkdir ki, bu cür həbsə məhkum olunmuş uşaq onun azad olmasına, reinteqrasiyasına və cəmiyyətdə faydalı rolunu yerinə yetirə bilməsinə yönələn təhsil almalı, davranış və qayğı görməlidir. Bu həm də uşağın mümkün azad edilməsinə dair qərar vermək üçün onun inkişafının və tərəqqisinin vaxtaşırı qiymətləndirilməsini tələb edir. Azad olma imkanı olsa belə, uşağın ömürlük cəzalandırılması ilə yuvenal ədliyyənin məqsədlərinin əldə olunması mümkün olsa da bunun çox çətinləşəcəyi ehtimalını nəzərə alaraq, Komitə ciddi şəkildə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər 18 yaşdan kiçik şəxslərin törətdiyi əməllər üçün ömürlük cəzanın bütün formalarını ləğv etsinlər.

F. Azadlıqdan məhrumetmə, o cümlədən istintaq təcridxanasında saxlanma və məhkəmədən sonra azadlıqdan məhrumetmə

78. UHK-nın 37-ci maddəsində azadlıqdan məhrumetmədən istifadə üçün aparıcı prinsiplər, azadlıqdan məhrum edilən hər bir uşağın prosessual hüquqları müəyyən olunur, azadlıqdan məhrum olunmuş uşaqlarla rəftar və şərtlərlə bağlı müddəalar verilir.

Əsas prinsiplər

79. Azadlıqdan məhrumetmədən istifadəyə dair aparıcı prinsiplər bunlardır: (a) uşağın tutulması, saxlanması və ya həbs edilməsi qanuna uyğun həyata keçiriləcək, tək son tədbir kimi ən qısa münasib zaman üçün istifadə ediləcək; və (b) heç bir uşaq qeyri-qanuni və ya ixtiyari olaraq azadlıqdan məhrum edilməyəcəkdir.

80. Komitə narahatlıqla qeyd edir ki, bir çox ölkələrdə uşaqlar aylarla və ya hətta illərlə istintaq təcridxanasında iztirab çəkir və bu UHK-nın 37(b)-ci maddəsini ciddi surətdə pozur. Üzv Dövlətlərin UHK-nın 37(b)-ci maddəsi ilə azadlıqdan məhrumetmədən ancaq son tədbir kimi istifadə etməklə bağlı öz öhdəliklərini anlaması üçün effektiv alternativ üsullar paketi olmalıdır (yuxarıda fəsil IV, bölmə B bax). Bu alternativ üsullardan istifadə cəzalandırılan uşaqların “şəbəkəsini genişləndirmək” əvəzinə istintaq təcridxanasından da istifadəni azaltmaq üçün diqqətlə planlaşdırılmalıdır. Bundan əlavə, üzv Dövlətlər istintaq təcridxanasından istifadə hallarını azaltmaq üçün müvafiq qanunvericilik və digər tədbirlər görməlidirlər. Cəza olaraq istintaq təcridxanasından istifadə təqsirsizlik prezumpsiyasını pozur. Xüsusilə də uşağın məhkəmədə iştirakını təmin etmək üçün onun istintaq təcridxanasına salınmasını və ya orada saxlanılmasını və uşağın özünə və ya başqalarına birbaşa təhlükə yaratmamasını müəyyən etmək üçün tələb olunan şərtlər aydın şəkildə qanunda müəyyən edilir. İstintaq təcridxanasında saxlanma müddəti qanunvericiliklə məhdudlaşdırılmalı və vaxtaşırı nəzərdən keçirilməlidir.

81. Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər uşağın mümkün olan ən tez zamanda, zəruri olarsa, konkret şərtlər altında istintaq təcridxanasından azad etsinlər. Səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz orqan və ya ədliyyə orqanı istintaq təcridxanasına, o cümlədən onun müddətinə dair qərarlar almalı, uşağa hüquqi və ya digər lazımı yardım göstərməlidir.

Prosessual hüquqlar (37 (d)-ci maddə)

82. Azadlıqdan məhrum edilmiş hər bir uşaq ləngidilmədən hüquqi və digər müvafiq yardım almaq hüququna, eləcə də onun azadlıqdan məhrum olunmasının qanuniliyini məhkəmə və ya digər səlahiyyətli, müstəqil və qərarlı orqan qarşısında sübuta yetirmək hüququna və istənilən bu cür

prosessual tədbir barəsində onların tərəfindən təxirə salınmadan qərarlar çıxarılması hüququna malikdir.

83. Həbs olunmuş və azadlıqdan məhrum edilmiş hər bir uşaq 24 saat ərzində azadlıqdan məhrum olunmasının (davam etməsinin) qanuniliyini yoxlamaq üçün səlahiyyətli orqanın qarşısına gətirilməlidir. Komitə həm də tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər ciddi hüquqi müddəalarla istintaq təcridxanasının qanuniliyinin müntəzəm şəkildə, yaxşı olar ki, iki həftədən bir yoxlanmasını təmin etsinlər. Əgər uşağın şərti olaraq azad edilməsi, məsələn, alternativ variantların tətbiq edilməsi mümkün deyilsə, uşaq ehtimal edilən cinayətlə rəsmən ittiham edilməli, istintaq təcridxanasında saxlanması qüvvəyə mindikdən sonra 30 günədək məhkəmə və ya digər səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz orqan və ya ədliyyə qurumu qarşısına çıxarılmalıdır. Məhkəmə prosesinin çox zaman bir neçə dəfə təxirə salınması təcrübəsinə ciddi yanaşan Komitə üzv Dövlətləri ittiham təqdim edildikdən sonra altı ayadək məhkəmə/yuvenal hakim və ya digər səlahiyyətli orqanın onunla bağlı yekun qərar verməsini təmin etmək üçün zəruri olan hüquqi müddəalar tətbiq etməyə çağırır.

84. Azadlıqdan məhrum etmə inzibati qərar olduğu hallarda (məs., polis, prokurorluq və digər səlahiyyətli orqan) azadlıqdan məhrum olmanın qanuniliyini sübut etmək hüququ tək apelyasiya şikayəti vermək hüququndan deyil, eləcə də məhkəmə və ya digər səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz orqan və ya ədliyyə qurumu qarşısına çıxmaq hüququndan ibarətdir. Qərarların təxirə salınmadan çıxarılması hüququ o deməkdir ki, mümkün olan ən qısa zamanda, yəni ittiham irəli sürüldükdən sonra iki həftə ərzində və ya bundan gec olmayaraq qərar verilməlidir.

İslahetmə və şərtlər (art. 37 (c))

85. Azadlıqdan məhrum olunmuş hər bir uşaq böyüklərdən ayrı saxlanılmalıdır. Azadlıqdan məhrum olunmuş uşaq böyüklər üçün cəzaçəkmə və ya digər müəssisələrdə saxlanılmamalıdır. Uşaqların böyüklər üçün cəzaçəkmə müəssisələrində saxlanmasının onların təhlükəsizliyini, rifahını, cinayətdən xilas olmasını və reintegrasiya edə bilməsini təhlükəyə məruz qoymasına dair kifayət qədər böyük sayda faktlar mövcuddur. Uşaqların böyüklərdən ayrı saxlanmasına dair UHK-nın 37(c)-ci maddəsində verilən istisna hal "əgər hesab edilsə ki, bunu uşağın ən ümdə maraqları naminə etmək gərək deyildir" dar çərçivədə şərh edilməlidir; uşağın ən ümdə marağı üzv Dövlətlərin rahatlığını təmin etmək mənası daşımır. Üzv Dövlətlərdə azadlıqdan məhrum edilmiş uşaqlar üçün xüsusi, uşaq yönümlü heyəti, əməkdaşları, siyasət və təcrübələri olan ayrıca müəssisələr qurulmalıdır.

86. Bu qayda o demək deyil ki, uşaqlar üçün müəssisədə saxlanılan uşaq 18 yaşa çatdıqdan sonra dərhal böyüklər üçün cəzaçəkmə müəssisəsinə yerləşdirilməlidir. Uşaqlar üçün müəssisədə saxlanılması onun ən ümdə maraqlarına xidmət edirsə və müəssisədə olan ondan kiçik yaşlı uşaqların maraqlarına zidd deyilsə, uşağın müəssisədə saxlanılması mümkün olmalıdır.

87. Azadlıqdan məhrum olunmuş hər bir uşaq yazışma və görüşməklə öz ailəsi ilə əlaqə saxlamaq hüququna malikdir. Görüşləri asanlaşdırmaq üçün uşaq onun ailəsinin yaşadığı yerə daha yaxın olan müəssisədə saxlanmalıdır. Bu əlaqəni məhdudlaşdırma biləcəkdir müstəsna şərtlər qanunda aydın şəkildə göstərilməli və səlahiyyətli orqanların ixtiyarına buraxılmamalıdır.

88. Komitə üzv Dövlətlərin diqqətini Baş Assambleyanın 45/113 sayılı 14 dekabr 1990-cı il tarixli qətnaməsi ilə qəbul edilmiş Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Azadlıqdan məhrum edilmiş yeniyetmələrin Müdafiəsi Qaydalarına çəkmək istədi. Komitə üzv Dövlətləri bu qaydalara tam şəkildə riayət etməyə, eyni zamanda müvafiq hallarda Məhbuslarla davranışın beynəlxalq minimal standart Qaydalarını nəzərə almağa (Pekin Qaydalarının 9-cu maddəsinə baxın) çağırır. Bu baxımdan Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər bu qaydaları öz yerli qanun və qaydalarına daxil

etsinlər, habelə mətnini yuvenal ədliyyənin həyata keçirilməsinə cəlb olunmuş bütün peşəkarlar, QHT-lər və könüllülər üçün milli və ya regional dildə təmin etsinlər.

89. Komitə digər məsələlərlə yanaşı vurğulamaq istərdi ki, növbəti prinsip və qaydalara azadlıqdan məhrumetmə ilə bağlı bütün hallarda riayət olunmalıdır:

- Uşaqlar stasionar növlü müəssisədə yerləşdirilmənin reabilitasiya məqsədlərinə uyğun olan maddi şərtlər və yaşayışla təmin edilməli, onların şəxsi həyat, hissiyyat stimulları, öz həmyaşıdları ilə əlaqə saxlamaq imkanı, idman, fiziki təlim, incəsənətlə və istirahət üçün fəaliyyət növləri ilə məşğul olmaqla bağlı ehtiyacları nəzərə alınmalıdır;
- Məktəb yaşında olan hər bir uşağın onun ehtiyac və qabiliyyətinə uyğunlaşdırılan, cəmiyyətə geri dönməsinə hazırlayan təhsil almaq hüququ vardır; əlavə olaraq, hər bir uşaq müvafiq hallarda gələcəkdə işlə təmin olunmasına hazırlıq kimi peşə təhsili və təlimi almalıdır;
- Hər bir uşağın penitensiar/islah müəssisəsinə qəbul edildikdə həkim müayinəsindən keçmək hüququ vardır, müəssisədə qaldığı müddətdə mümkün hallarda uşaq icmanın səhiyyə müəssisəsi və xidmətləri tərəfindən göstəriləcək müvafiq tibbi yardımla təmin olunacaqdır;
- Müəssisənin işçi heyəti uşağın daha geniş icma, o cümlədən ailəsi, dostları və digər şəxslərlə və ya nüfuzlu kənar təşkilatların nümayəndələri ilə tez-tez təmas qurmasını, öz evinə və ailəsini görməyə getməsinə təşviq etməli və bunun üçün şərait yaratmalıdır;
- Uşağa qarşı məhdudiyət və ya güc yalnız onun özünə və ya digərlərinə zərər vuracaq qədər birbaşa təhlükə yaratdığı və nəzarətin bütün digər vasitələrindən artıq istifadə olunduğu halda tətbiq edilə bilər. Məhdudiyət və ya gücdən, o cümlədən fiziki, mexaniki və tibbi məhdudiyətdən həkimlər və/və ya peşəkar psixoloqların yaxından, birbaşa nəzarəti altında istifadə oluna bilər. Bu, heç zaman cəza tədbiri kimi istifadə edilməməlidir. Müəssisənin işçi heyəti tətbiq olunan standartlara dair təlim keçməli, qayda və standartları pozan məhdudiyətdən və ya gücdən istifadə edən heyət üzvləri müvafiq şəkildə cəzalandırılmalıdır;
- İstənilən intizam tədbiri yeniyetmənin ləyaqətini qorumaq və stasionar şəraitdə baxımın fundamental məqsədlərinə uyğun olmalıdır; UHK-nın 37-ci maddəsinə pozan intizam tədbirləri, o cümlədən cismani cəza, qaranlıq kamerada saxlanma, qapalı kameraya və ya karsərə salma və ya uşağın fiziki və ya əqli sağlamlığını və ya rifahını təhlükəyə məruz qoyacaq hər hansı digər cəza forması ciddi şəkildə qadağan edilməlidir;
- Hər bir uşağın mərkəzi idarəyə, ədliyyə orqanına və ya digər lazımı müstəqil orqana mahiyyətinə senzura qoyulmadan müraciət etmək və ya şikayət vermək, ləngimədən cavab barədə məlumat almaq hüququ olmalıdır; uşaqlar bu mexanizmlər barədə məlumatlı olmalı və onlardan asanlıqla istifadə edə bilməlidir;
- Müstəqil və sərəştəli müstəntiqlər müntəzəm şəkildə yoxlamalar aparmaq və öz təşəbbüsləri ilə növbədənkənar yoxlama keçirmək səlahiyyətinə malik olmalıdır; onlar uşaqlarla müəssisələrdə məxfi şəkildə söhbətlərin aparılmasına xüsusi diqqət ayırmalıdır.

V. YUVENAL ƏDLİYYƏNİN TƏŞKİL EDİLMƏSİ

90. Əvvəlki paraqraflarda işlənmiş prinsip və hüquqları tam şəkildə həyata keçirmək məqsədilə yuvenal ədliyyənin idarə olunması üçün səmərəli qurum və hərtərəfli yuvenal ədliyyə sistemini təsis etmək lazımdır. UHK-nın 40(3)-cü maddəsində bəyan edildiyi kimi üzv Dövlətlər cinayət

qanunvericiliyini pozmuş uşaqlara bilavasitə aid olan qanun və prosedurların qəbul olunmasına, orqan və müəssisələrin təsis edilməsinə kömək etməyə çalışırlar.

91. Bu qanun və prosedurların əsas müddələrinin necə olacağına dair məlumat hazırkı ümumi şərhdə təqdim edilmişdir. Əlavə və digər müddəalar üzv Dövlətlərin ixtiyarına buraxılır. Bu, həm də qanun və prosedurların formasına da şamil edilir. Onlar ümumi cinayət və prosessual qanunvericiliyin xüsusi fəsilələrində müəyyən edilə bilər və ya yuvenal ədliyyə üzrə ayrıca akt və ya qanunda bir araya gələ bilər.

92. Kompleks yuvenal ədliyyə sistemində polis, ədliyyə orqanı, məhkəmə sistemi, prokurorluqda ixtisaslaşmış bölmələrin qurulması, eləcə də uşağa hüquqi və ya digər müvafiq yardım göstərən ixtisaslaşmış müdafiəçilərin və ya digər nümayəndələrin olması tələb olunur.

93. Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər ya ayrıca bölmə, ya da mövcud regional/rayon məhkəmələrinin bir hissəsi kimi yuvenal məhkəmələr təsis etsinlər. Praktiki səbəblərdən dərhal təsis olunması mümkün olmayan hallarda üzv Dövlətlərdə yuvenal ədliyyə işləri ilə məşğul olan xüsusi hakimlər və ya magistratlar təyin edilməlidir.

94. Əlavə olaraq, ixtisaslaşdırılmış müəssisələrlə birgə probasiya, məsləhət və ya nəzarət kimi xüsusi xidmətlər, o cümlədən bir günlük reabilitasiya mərkəzləri və zəruri hallarda qanunvericiliyə zidd hərəkət etmiş uşaqların saxlanması və islahı üçün internatlar təsis edilməlidir. Bu cür yuvenal ədliyyə sistemində bütün bu kimi ixtisaslaşmış bölmə, xidmət və müəssisələrin fəaliyyətinin effektiv əlaqələndirilməsi daimi əsasda təşviq olunmalıdır.

95. Bir çox üzv dövlətin hesabatlarından aydın olur ki, qeyri-hökumət təşkilatları tək yeniyetmələr arasında cinayətkarlığın qarşısının alınmasında deyil, eləcə də yuvenal ədliyyənin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayırlar. Buna görə də Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər hərtərəfli yuvenal ədliyyə siyasətinin hazırlanmasında və onun həyata keçirilməsində bu təşkilatları fəal şəkildə cəlb etsin, onların iştirakı üçün zəruri resurslar təmin etsin.

VI. MƏLUMATLANDIRMANIN ARTIRILMASI VƏ TƏLİM

96. Qanunvericiliyə zidd hərəkət etmiş uşaqlar çox zaman mediada mənfi şəkildə işıqlandırılır ki, bu da həmin uşaqlara və ümumiyyətlə çox zaman adı uşaqlara qarşı ayrı-seçkiliyin salınmasına və onların mənfi obrazının yaradılmasına xidmət edir. Qanuna zidd hərəkət edən uşaqların mənfi şəkildə təqdim olunması və ya kriminallaşdırılması çox zaman yeniyetmələr arasında cinayətkarlığın səbəblərinin yanlış təqdim edilməsinə və/və ya yanlış anlaşılmasına əsaslanır ki, bunun nəticəsində onlara qarşı müntəzəm şəkildə daha sərt yanaşma təşviq edilir (məs., sıfır-tolerant, üç dəfə yanlış hərəkətə görə xaric olunma, icbari hökmlər, böyükər üçün məhkəmə prosesləri və əsasən cəza xarakterli digər tədbirlər). Yeniyetmələr arasında cinayətkarlığın əsas səbəblərini və bu sosial problemin həlli üçün hüquqlara əsaslanan yanaşmanı daha yaxşı anlamaq üçün müsbət mühit yaratmaq məqsədilə üzv Dövlətlər UHK-nın ruhuna və hər hərfinə uyğun olaraq cinayət qanunvericiliyini pozduğu hesab edilən uşaqlarla işləmək üçün ehtiyac və öhdəliklər barədə məlumatlandırmanı artırmaq məqsədilə maarifləndirici və digər kampaniyalar keçirməli, təşviq etməli və/və ya dəstəkləməlidir. Bu baxımdan üzv Dövlətlər parlament üzvlərinin, QHT-lərin, medianın fəal və müsbət iştirakına nail olmağa çalışmalı, cinayət qanunvericiliyini pozmuş və ya pozan uşaqlara qarşı hüquqlara əsaslanan yanaşma barədə anlayışın artırılması istiqamətində göstərilən cəhdləri dəstəkləməlidir. Maarifləndirilmənin artırılmasına yönələn bu cür cəhdlərdə iştirak etmək uşaqlar, xüsusilə də yuvenal ədliyyə sistemi ilə təcrübəsi olan uşaqlar üçün vacibdir.

97. Yuvenal ədliyyənin həyata keçirilməsinin keyfiyyəti baxımından, digərləri ilə yanaşı, qanunvericiliyin həyata keçirilməsinə və məhkəmə orqanlarına cəlb olunmuş bütün peşəkarlar üçün ümumiyyətlə UHK-nın müddəalarının, xüsusilə də gündəlik işə uyğun olan müddəaların tərkibinə və mənasına dair münasib təlim keçməsi vacibdir. Bu təlim sistemətilik və daimi əsasda keçirilməli, müvafiq yerli və beynəlxalq hüquqi müddəalara dair məlumatla məhdudlaşmamalıdır. Digər məsələlərlə yanaşı, yeniyetmələr arasında cinayətçılığın sosial və digər səbəbləri, uşaqların inkişafının psixoloji və digər aspektləri ilə bağlı məlumatı daxil etməli, azlıqlardan və ya yerli əhalidən olan qızlara və uşaqlara, gənclərin dünyasındakı mədəniyyət və meyllərə, qrup fəaliyyətinin dinamikasına, cinayət qanunvericiliyini pozmuş uşaqlarla davranış tədbirlərinə xüsusilə də məhkəmə proseslərindən istifadə etmədən görülən tədbirlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir (Yuxarıda baxın: Fəsil IV, bölmə B).

VII. MƏLUMATLARIN TOPLANMASI, QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ VƏ TƏDQIQATI

98. Komitə, digər məsələlərlə yanaşı, uşaqların törətdiyi cinayətlərin sayı və təbiəti, istintaq təcridxanasından istifadə və orada saxlanmanın orta müddəti, məhkəmə proseslərindən deyil, qeyri-məhkəmə tədbirləri ilə islah olunan (qeyri-məhkəmə vasitələrindən istifadə) uşaqların sayı, məhkum olunmuş uşaqların və onlara qarşı tətbiq edilən cəzaların təbiəti barədə əsas və müfəssəl məlumatların olmamasından çox narahatdır. Komitə üzv Dövlətləri yuvenal ədliyyənin həyata keçirilməsi praktikası haqda məlumata müvafiq olan və UHK-nın prinsip və müddəalarına tam şəkildə uyğun olaraq yeniyetmələr arasında cinayətçılığın qarşısının alınmasına və ona effektiv reaksiya göstərilməsinə yönələn siyasət və proqramların hazırlanması, həyata keçirilməsi və qiymətləndirilməsi üçün zəruri olan təfərrüatlı məlumatları sistemətilik şəkildə toplamağa çağırır.

99. Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər yuvenal ədliyyə sahəsindəki təcrübələrinin, xüsusilə də həyata keçirilən tədbirlərin, o cümlədən ayrı-seçkilik, reinteqrasiya və residivizmlə bağlı keçirilən tədbirlərin effektivliyinin vaxtaşırı qiymətləndirməsini keçirsinlər. İdeal olaraq, bu qiymətləndirmələr müstəqil akademik qurumlar tərəfindən aparılmalıdır. Tədqiqat, məsələn, yuvenal ədliyyənin həyata keçirilməsində ayrı-seçkiliyə bərabər ola bilən fərqləndirmə və yeniyetmələr arasında cinayətçilik sahəsində irəliləyişlər, məsələn, qeyri-məhkəmə vasitələrindən istifadə üzrə effektiv proqramlar və ya yeniyetmələr arasında cinayətçiliklə bağlı yeni yaranan fəaliyyət nailiyyətin və narahatlıqların həlledici məqamlarına işarə edəcəkdir. Uşaqların, xüsusilə də yuvenal ədliyyə ilə əlaqədə olmuş uşaqların bu qiymətləndirmə və tədqiqata cəlb olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu uşaqların şəxsi həyatının toxunulmazlığına və onlarla əməkdaşlığın məxfi saxlanmasına tam hörmət bəslənməli və bu qorunmalıdır. Bu baxımdan Komitə üzv Dövlətləri uşaqların tədqiqatda iştirakına dair mövcud olan beynəlxalq təlimatlara yönləndirir.

Ümumi Şərh No. 13:

Uşağın zorakılığın bütün formalarından azad olmaq hüququ

“Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiya

Paylanma: Ümumi
18 aprel 2011-ci il

Əsli: İngilis dilində
Qeyri-rəsmi tərcümə

Uşaq Hüquqları Komitəsi

Ümumi şərh No. 13 (2011)

Uşağın zorakılığın bütün formalarından azad olmaq hüququ

MÜNDƏRİCAT

	<i>Paraqraf</i>	<i>Səhifə</i>
I. Giriş	1-10	77
II. Məqsədlər	11	80
III. Uşaqların həyatında zorakılıq	12-16	81
IV. 19-cu maddənin hüquqi təhlili	17-	82
A. 19-cu maddə, paraqraf 1	17-44	82
B. 19-cu maddə, paraqraf 2	45-58	92
V. Konvensiyanın ümumi kontekstində 19-cu maddənin şərhı	59-67	98
VI. Uşaqlara qarşı zorakılıq üzrə milli əlaqələndirmə mexanizmi	68-72	100
VII. Həyata keçirilmə resursları və beynəlxalq əməkdaşlığa ehtiyac	73-76	103

I. Giriş

1. Maddə 19-da aşağıdakılar müəyyən olunur:

“1. Üzv Dövlətlər uşağı valideynlər, qanuni qəyyumlar və ya uşağa qayğı göstərən hər hansı digər şəxs tərəfindən fiziki, yaxud psixoloji zorakılığın, təhqirin və ya istismarın, o cümlədən də cinsi sui-istifadənin hər cür formalarından qorumaq məqsədilə bütün lazımi qanunvericilik, inzibati, sosial və maarifçilik tədbirlərini görürlər.

“2. Bu cür müdafiə tədbirlərinə, lazım gələrsə, uşağa və onun qayğısına qalan şəxslərə zəruri kömək göstərilməsi məqsədilə sosial proqramlar hazırlamaq üçün, habelə uşaqla yuxarıda sadalanan kobud rəftar hallarının qarşısının alınmasının və aşkara çıxarılmasının digər formalarını həyata keçirmək, bu hallar barədə məlumat vermək, ona baxmaq, onu təhqiqata göndərmək, uşağı müalicə etmək və sonrakı tədbirləri görmək, habelə, lazım gələrsə, məhkəmə prosesi başlamaq üçün effektiv prosedurlar daxil olmalıdır.”

2. **Hazırkı ümumi şərh üçün məntiqi əsaslandırma.** Uşaqların məruz qaldığı zorakılığın dərəcəsi və intensivliyinin həyəcan doğurması səbəbindən Uşaq Hüquqları Komitəsi (bundan sonra: Komitə) "Uşaq Hüquqları haqqında" Konvensiyanın (bundan sonra: Konvensiya) 19-cu maddəsinə dair hazırkı ümumi şərhini vermişdir. Zorakılığa son qoymaq üçün tədbirlər kütləvi şəkildə gücləndirilməli və onların tətbiq dairəsi genişlənməlidir ki, uşaqların inkişafını və münafişələrin həlli istiqamətində qeyri-zorakı həll yolları tapmaq üçün cəmiyyətlərin potensialını təhlükə altına atan bu cür praktikalara effektiv şəkildə son qoyulsun.

3. **İcmal.** Ümumi şərh aşağıdakı fundamental ehtimallara və müşahidələrə əsaslanmışdır:

(a) “Uşaqlara qarşı heç bir zorakılığa haqq qazandırmaq olmaz; uşaqlara qarşı istənilən zorakılıq yolverilməzdir”;¹

(b) Uşaqlara qayğı göstərilməsi və onların müdafiəsinə dair uşaq hüquqlarına əsaslanan yanaşma uşaqların ilk növbədə "qurban" kimi deyil, hüquqları olan fərdlər kimi insan ləyaqətinə və fiziki-psixoloji toxunulmazlığına hörmət bəslənməsi və təşviq olunması istiqamətində köklü dəyişikliklərin olmasını tələb edir;

(c) Ləyaqət konsepsiyası ilə hər bir uşağın hüquq sahibi, fərdi şəxsiyyəti, aydın ehtiyacları, maraqları və şəxsi həyatı olan unikal və mənlikli insan kimi tanınması, ona hörmət bəslənməsi və müdafiə olunması tələb olunur;

(d) Qanunun aliliyi prinsipi böyükər kimi tam şəkildə uşaqlara da tətbiq olunmalıdır;

(e) Bütün qərarvermə proseslərində uşaqların fikir bildirmək və onların fikrini nəzərə almaq hüquqlarına sistemətik şəkildə hörmət bəslənməlidir, uşaqlara qayğı göstərilməsi və onların müdafiəsi üzrə strategiya və proqramlarda onların imkanlarının artırılması və prosesdə iştirakı əsas məsələ olmalıdır;

(f) Uşaqların cəlb olunduğu və ya təsirinə məruz qaldığı bütün məsələlərdə, xüsusilə də uşaqlar zorakılığın qurbanı olduğu hallarda, eləcə də zorakılığın qarşısının alınması ilə bağlı bütün tədbirlərdə uşağın ən ümdə maraqlarının təmin edilməsinə ilk növbədə diqqət yetirmək hüququna hörmət bəslənməlidir;

¹ Birləşmiş Millətlər Təşkilatının uşaqlara qarşı zorakılıq tədqiqatı haqqında müstəqil ekspert hesabatı (A/61/299), paraqraf 1.

(g) İctimai sağlamlıq, təhsil, sosial xidmətlər və digər yanaşmalar vasitəsilə zorakılığın bütün formalarının öncədən qarşısının alınmasının böyük əhəmiyyəti vardır;

(h) Komitə uşaqlara qayğı göstərilməsində və onların müdafiəsində, zorakılığın qarşısının alınmasında ailələrin, o cümlədən genişləndirilmiş ailələrin əsas mövqedə olduğunu qəbul edir. Buna baxmayaraq, Komitə həm də qəbul edir ki, zorakılıq hallarının əksəriyyəti ailə kontekstində baş verir, buna görə də uşaqlar ailədə əziyyət çəkəndə və ya ailədə yaranan stresin qurbanı olduqda, müdaxilə etmək və dəstək göstərmək tələb olunur;

(i) Dövlət qurumlarında və Dövlət subyektləri tərəfindən, o cümlədən məktəblərdə, uşaq qayğı mərkəzlərində, polis nəzarətində və ədliyyə müəssisələrində uşaqların işgəncəsinə və öldürülməsinə bərabər ola bilən, uşaqlara qarşı geniş yayılmış şiddətli zorakılıq hallarından, eləcə də uşaqlara qarşı silahlı qrupların və Dövlətin hərbi qüvvələrinin tez-tez istifadə etdiyi zorakılıq hallarından da Komitə xəbərdardır.

4. Zorakılığın mənası. Hazırkı ümumi şərhin məqsədləri üçün "zorakılıq" Konvensiyanın 19-cu maddəsinin 1-ci paragrafında sadalanan "fiziki, yaxud psixoloji zorakılığın, təhqirin və ya istismarın, o cümlədən də cinsi sui-istifadənin hər cür formaları" kimi başa düşülür. Zərərin növlərini (zədə, təhqir, etinasızlıq və ya laqeyd rəftar, pis rəftar və istismar) təsvir etmək üçün digər terminlərin eyni məna daşdığına baxmayaraq², burada uşaqlara qarşı zorakılığa dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 2006-cı il tədqiqatında istifadə edilən terminologiyaya uyğun olaraq 19-cu maddənin 1-ci paragrafında sadalandığı kimi uşaqların məruz qaldığı bütün növ zərərləri göstərmək məqsədilə zorakılıq termini seçilmişdir. Gündəlik nitqdə zorakılıq termini çox zaman yalnız fiziki zərər və/və ya qəsdən vurulan zərər kimi başa düşülür. Buna baxmayaraq, Komitə xüsusilə vurğulayır ki, hazırkı ümumi şərhə zorakılıq termininin seçilməsi heç bir halda qeyri-fiziki və/və ya qəsdən vurulmamış zərər formalarının (məsələn, digərləri ilə yanaşı, etinasızlıq və psixoloji pis rəftar) təsirini və onların aradan qaldırılmasının zəruriliyini azaltmaq kimi şərh edilməməlidir.

5. Dövlətlərin öhdəlikləri, ailə və digər iştirakçıların cavabdehlikləri. "Üzv Dövlətlərə" istinadlar üzv Dövlətlərin uşaqlara qarşı tək dövlət səviyyəsində deyil, eləcə də bölgə və bələdiyyə səviyyəsində də cavabdehlik götürmək öhdəliyi ilə əlaqədardır. Bu cür xüsusi öhdəliklər lazımi qayğının göstərilməsi və zorakılıq və ya insan hüquqlarının pozulması hallarının qarşısının alınması öhdəliyini, insan hüquqlarının pozulması hallarında uşaq qurbanların və şahidlərin müdafiə olunması öhdəliyini, təhqiqatın aparılması və cavabdeh olanların cəzalandırılması öhdəliyini, habelə insan hüquqlarının pozulması halları ilə bağlı vəziyyətin düzəlməsi üçün şəraitin yaradılması öhdəliyini ehtiva edir. Zorakılıq halının baş verib-verməməsindən asılı olmayaraq, uşağın inkişafı üçün lazım olan həyat şəraitini öz bacarıqları və maliyyə imkanları daxilində təmin etmələri üçün uşaqların valideynlərini və ya uşağı tərbiyə edən digər şəxsləri dəstəkləmək və onlara yardım etmək üçün üzv Dövlətlər birbaşa və qüvvədə olan öhdəlik daşıyırlar (maddə 18 və 27). Bundan başqa, üzv Dövlətlər təmin edəcəkdir ki, öz iş kontekstində və ədliyyə sistemlərində zorakılıq hallarının qarşısının alınması, onlardan müdafiənin təmin edilməsi və cavab reaksiyasının verilməsi üçün cavabdeh olan bütün şəxslər uşaqların ehtiyaclarını ödəsinlər və onların hüquqlarına hörmət etsinlər.

6. 13 sayılı ümumi şərhin hazırlanması. Hazırkı ümumi şərh üzv Dövlətlərin hesabatlarına dair Komitənin icmalında verilən mövcud təlimatlara və müvafiq yekun müşahidələrə, 2000 və 2001-ci illərdə uşaqlara qarşı zorakılığa dair iki günlük ümumi müzakirələrdən irəli gələn tövsiyələrə, cismani cəza və digər qəddar və ya ləyaqəti alçaldan cəza növlərində müdafiə olunmaq üçün uşaq hüquqlarına dair 8 (2006) sayılı ümumi şərhə, və zorakılıq mövzusunda digər ümumi şərhlərdə təsbit

² Konvensiyanın digər dillərə tərcüməsi ingilis dilində "zorakılıq" termininin hər zaman dəqiq ekvivalentlərini vermir.

olunan istinadlara əsaslanır. Hazırkı ümumi şərhdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının uşaqlara qarşı zorakılığa dair tədqiqatı haqda müstəqil ekspertin 2006-cı il hesabatının tövsiyələrinə diqqət yetirilir (A/61/299) və üzv Dövlətlərin bu tövsiyələri gecikmədən yerinə yetirmələri tələb olunur. Şərhdə Uşaqlara Alternativ qayğının göstərilməsi Direktivində verilən müfəssəl təlimatlara diqqət verilir.³ Burada həm də 19-cu maddəni həyatda tətbiq etməyə çalışan Birləşmiş Millətlər Təşkilatı agentliklərinin, Hökumətlərin, qeyri-hökumət təşkilatlarının (QHT-lər), icma təşkilatları, inkişaf agentlikləri və uşaqların özlərinin təcrübə və biliklərindən istifadə olunur.⁴

7. 19-cu maddə kontekstdə. Komitə qəbul edir ki:

(a) 19-cu maddə Konvensiyada zorakılıqla birbaşa bağlı olan bir çox maddədən biridir. Komitə həm də uşaqların satışı, uşaq fahişəliyi və uşaq pornoqrafiyası üzrə Fakültativ Protokolun və silahlı münaqişədə olan uşaqlara dair Fakültativ Protokolun 19-cu maddəsinə birbaşa aid olduğunu qəbul edir. Hər bir halda, Komitə hesab edir ki, 19-cu maddə daha geniş şəkildə Konvensiya kontekstində bütün zorakılıq növlərinin aradan qaldırılması və ləğv edilməsi üçün aparılan müzakirələrin və strategiyaların əsas müddəalarının əsasını təşkil edir;

(b) Zorakılıqla birbaşa əlaqədar olan müddəalardan başqa, 19-cu Maddə Konvensiyada geniş çeşidli müddəalarla sıx əlaqədardır. Konvensiyanın prinsipləri kimi müəyyən edilmiş hüquqların saxlandığı maddələrdən başqa (mövcud ümumi şərhdə V bölməyə baxın), 19-cu maddə 5, 9, 18 və 27-ci maddələr kontekstində həyata keçirilməlidir;

(c) Beynəlxalq və regional səviyyədə insan hüquqları üzrə digər alətlərdə də qanunvericilik çərçivəsində uşaqların ləyaqətinə, fiziki və psixoloji toxunulmazlığına hörmət bəslənməsi və bərabər müdafiə olunmaq hüquqları qəbul edilmişdir;

(d) 19-cu maddənin həyata keçirilməsi milli, regional və beynəlxalq səviyyədə insan hüquqları orqanları, mexanizmləri və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı agentlikləri arasında əməkdaşlığın olmasını tələb edir;

(e) uşaqların zorakılığın bütün formalarından azad olmaq hüququnu təmin etmək üçün üzv Dövlətlər və geniş çeşidli tərəfdaşlarla, o cümlədən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının agentlikləri və təşkilatları, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və uşaqlarla yaxından əməkdaşlıq etməklə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının uşaqlara qarşı zorakılıq tədqiqatının tövsiyələrinin həyata keçirilməsini təşviq etməyə səlahiyyəti olan Uşaqlara qarşı Zorakılığa dair Baş Katibin Xüsusi Nümayəndəsi ilə əməkdaşlıq etmək xüsusilə zəruridir.

8. Məlumat yayımı. Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər hazırkı ümumi şərhə hökumət və inzibati strukturlar, valideynlər, uşağa qayğı göstərən digər tərəflər, uşaqlar, peşəkar təşkilatlar, icmalar və vətəndaş cəmiyyəti arasında geniş yayımlar. Bütün yayımlama kanallarından, o cümlədən çap mediası, internet və uşaqların öz rabitə vasitələrindən istifadə edilməlidir. Bununla şərhin müvafiq dillərə tərcümə edilməsi, o cümlədən jestlər dilinə, Brayl və əlilliyi olan uşaqlar üçün asan oxunan formatlara çevrilməsi zəruri olacaqdır. Bununla həm də mədəniyyət baxımından müvafiq və uşaq üçün rahat versiyaların olması, seminar və qrup müzakirələrin keçirilməsi, yaşdan asılı və əlilliklə bağlı xüsusi yardımın göstərilməsi tələb olunur ki, şərhin təsiri və onun ən yaxşı şəkildə necə həyata keçirilməsi, uşaqlar üçün və onlarla işləyən bütün peşəkarların təliminə daxil edilməsi məsələləri müzakirə edilsin.

³ Baş Assambleyanın 64/142 qətnaməsi, əlavə.

⁴ Uşaq Qurbanlarının və Cinayət Şahidlərinin cəlb olunduğu Məsələlərdə Ədliyyəyə dair Təlimatlara baxın (İqtisadi və Sosial Şuranın 2005/20 sayılı Qətnaməsi, Əlavə).

9. **Konvensiya çərçivəsində hesabatverməyə dair tələblər.** Komitə üzv Dövlətlərin diqqətini saziş üzrə hesabatvermə təlimatlarında (CRC/C/58/Rev.2 və Corr.1), 8 sayılı ümumi şərhədə (paraqraf 53) və üzv Dövlətlərin nümayəndələri ilə müzakirələrdən sonra qəbul edilmiş Komitənin yekun müşahidələrində təsbit olunan hesabatvermə tələblərinə yönəldir. Hazırkı ümumi şərhədə Konvensiyanın 44-cü maddəsi ilə təqdim edilən hesabatlarda üzv Dövlətlərin barəsində informasiya verəcəyi gözlənilməli tədbirlərin rolu gücləndirilir və müəyyən edilir. Komitə həm də tövsiyə edir ki, iştirakçı tərəflər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının uşaqlara qarşı zorakılığa dair tədqiqatının tövsiyələrinin həyata keçirilməsi istiqamətində əldə edilən tərəqqiyə dair məlumatı daxil etsinlər (A/61/299, para. 116). Zorakılığı qadağan etmək və zorakılıq halları baş verdikdə müvafiq şəkildə müdaxilə etmək üçün qanunlar və digər qaydalar, eləcə də zorakılığın qarşısının alınması üçün tədbirlər, məlumatlandırmanın artırılması tədbirləri, pozitiv və qeyri-zorakı əlaqələrin təşviq olunması hesabatverməyə daxil olmalıdır. Hesabatlarda müdaxilənin hər mərhələsində (zorakılığın qarşısının alınması daxil olmaqla) uşaq və ailə üçün kimin cavabdeh olduğu, nə kimi cavabdehliklərin olduğu, hansı mərhələdə və hansı şəraitdə peşəkarların müdaxilə edə biləcəyi və müxtəlif sektorların birgə necə işləyəcəyi əlavə olaraq müəyyən edilməlidir.

10. **Əlavə informasiya mənbələri.** Komitə eləcə də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının agentliklərini, insan hüquqları üzrə milli qurumları, QHT-ləri və digər səlahiyyətli qurumları hüquqi status, zorakılığın bütün formalarının yayılması və onların aradan qaldırılması istiqamətində əldə edilmiş tərəqqi barədə məlumat verməyə təşviq edir.

II. Məqsədlər

11. Hazırkı ümumi şərhin aşağıdakı məqsədləri vardır:

(a) Valideynlər, qanuni qəyyumlar və ya uşağa qayğı göstərən hər hansı digər şəxs, o cümlədən Dövlət qurumları tərəfindən uşağa qarşı fiziki, yaxud psixoloji zorakılığın, zədə və ya təhqirin, etinasızlıq və ya laqeyd rəftar, pis rəftarın və ya istismarın, o cümlədən də cinsi sui-istifadənin hər cür formalarını qadağan etmək, onların qarşısını almaq və reaksiya göstərmək üçün üzv Dövlətlərin Konvensiyanın 19-cü maddəsi çərçivəsindəki öhdəliklərini başa düşmələrində onları istiqamətləndirmək;

(b) Dövlətlərin həyata keçirəcəyi qanunvericilik, məhkəmə, inzibati, sosial və maarifçilik tədbirlərini müəyyən etmək;

(c) Uşaqlara qayğı göstərilməsi və onların müdafiəsi məsələsinin həllində zorakılığın bütün formalarının qarşısının alınmasına və onların ləğv edilməsinə məhdud təsir göstərən həll etmək məqsədi daşıyan ayrı-ayrı və əlaqəsiz təşəbbüsləri aradan qaldırmaq;

(d) Zorakılıq hallarına yol verməyən uşağın sağ qalmaq, ləyaqət, rifah, sağlamlıq, inkişaf, iştirak və qeyri-ayrı-seçkilik hüquqlarını təmin etmək üçün Konvensiyanın ümumi perspektivi əsasında 19-cü maddənin həyata keçirilməsinə dair kompleks yanaşmanı təşviq etmək;

(e) Uşaq hüquqlarına əsaslanan uşaqlara qayğı göstərilməsi və onların müdafiəsi üçün kompleks tədbirlər vasitəsilə zorakılığın aradan qaldırılması üçün üzv Dövlətlərin və digər maraqlı tərəflərin hazırlayacaqları əlaqələndirici mexanizmin baza elementlərinin təmin edilməsi;

(f) Bütün üzv Dövlətlərin 19-cü maddə ilə öhdəliklərini daha tez həyata keçirmələrinin zəruri olduğunu vurğulamaq.

III. Uşaqların həyatında zorakılıq

12. **Çətinliklər.** Komitə uşaqlara qarşı zorakılığın qarşısını almaq və cavab tədbirləri görmək məqsədilə Hökumətlərin və digər tərəflərin hazırladığı çoxsaylı təşəbbüslərdən xəbərdar olub, onları alqışlayır. Bu cəhdlərə baxmayaraq, mövcud təşəbbüslər ümumilikdə kifayət etmir. Dövlətlərin əksəriyyətində hüquqi bazalar uşaqlara qarşı zorakılığın bütün formalarını qadağan edə bilmir, qanunların mövcud olduğu hallarda isə, onlar çox zaman qeyri-adekvat şəkildə həyata keçirilir. Geniş yayılmış sosial və mədəni yanaşmalar və təcrübə zorakılığa göz yumur. Görülən tədbirlərin təsiri uşaqlara qarşı törədilən zorakılıq və onun əsas səbəbləri barədə biliklərin, məlumatın olmaması və onların başa düşülməməsi səbəbindən hərtərəfli deyil və daha çox əlaqəsiz olan strategiyalar sayəsində məhdudlaşır. Problemin həlli üçün qeyri-adekvat resurslar ayrılır.

13. **İnsan hüquqları öhdəliyi.** Konvensiya ilə uşaqlara qarşı zorakılıq hallarının geniş yayılması və baş verən halların qarşısının alınması və aradan qaldırılması üzv Dövlətlərin öhdəliyinə düşür. Zorakılığın bütün formalarının qarşısının alınması ilə insan ləyaqətinə, fiziki və psixoloji toxunulmazlığına hörmət bəslənməsi üçün uşaqların fundamental hüquqlarının təmin edilməsi və təşviq olunması Konvensiyada uşaq hüquqlarının tam dəstəsinin təşviq edilməsi baxımından mühümdür. Burada verilən bütün digər arqumentlər insan hüquqları üzrə bu öhdəliyi əvəz etməyərək, onu sadəcə gücləndirir. Buna görə də zorakılığın qarşısını almaq və ona cavab tədbirləri görmək üçün strategiyalar və sistemlərdə rifahdan daha çox uşaq hüquqları yanaşması qəbul edilməlidir. (daha müfəssəl məlumat üçün paraqraf 53-ə baxın).

14. **Sosial inkişaf və uşaqların töhfəsi.** Zorakılıqdan azad, uşaqlara hörmət bəsləyən, onları dəstəkləyən uşaqların böyüdüüyü mühit onların fərdi şəxsiyyətlərinin reallaşdırılmasına kömək edir, yerli icma və daha geniş cəmiyyətdə sosial, cavabdeh və fəal şəkildə töhfə edən vətəndaşların inkişafını təşviq edir. Tədqiqat göstərir ki, zorakılıq görməyən və sağlam tərzdə inkişaf edən uşaqların həm uşaqlıqda, həm də böyüyəndə zorakılıq edəcəyi ehtimalı azdır. Bir nəsilə zorakılığın qarşısının alınması növbəti nəsilə onun ehtimalını azaldır. Buna görə də 19-cu maddənin həyata keçirilməsi cəmiyyətlərdə zorakılığın bütün formalarının azaldılması və onların qarşısının alınması, “sosial tərəqqi və həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasının” və böyüklər kimi uşaqların da yeri olduğu və onlara eyni dəyərin verildiyi “cəmiyyət” üçün “Yer üzərində azadlığın, ədalətin və sülhün” təşviqi baxımından əsas strategiyadır (Konvensiyanın preambulası).

15. **Sağ və sağlam inkişaf etmək – uşaqlara qarşı zorakılığın dağıdıcı təsiri.** Uşaqların sağ qalması və “fiziki, əqli, mənəvi, əxlaqi və sosial inkişafı” (maddə 27, paraqraf 1) aşağıda göstəriləndiyi kimi zorakılığın ciddi mənfi təsirinə məruz qalır:

(a) Uşaqlara qarşı zorakılığın və pis rəftarın onların sağlamlığına qısa və uzun müddətdə təsir göstərdiyi hamı tərəfindən geniş şəkildə qəbul edilmişdir. Buraya ölümlə nəticələnən travma; ölümlə nəticələnməyən zədə (ola bilsin əlilliklə nəticələnən); fiziki sağlamlıq problemləri (o cümlədən böyüyə bilməmək, sonradan ürək və ciyər xəstəliyi və cinsi yolla ötürülən infeksiyalar); idrak zədələnməsi (o cümlədən məktəbdə və işdə zəif icra etmə qabiliyyəti); psixoloji və emosional nəticələr (məsələn; rədd edilmə və tərک edilmə, zəif bağlılıq, travma, qorxu, təşviş, etibarsızlıq və sarsılmış ləyaqət hissi); psixi sağlamlıq (məsələn, təşviş və depressiya pozuntuları, qarabasmalar, yaddaş pozuntusu və intihar cəhdləri); və sağlamlıq üçün risk törədən davranış (məsələn; qadağan edilmiş maddələrdən istifadə və erkən başlayan cinsi davranış);

(b) İnkişaf və davranış nəticəsində baş verən hallar (məsələn, məktəbə getməmək və aqressiv, asosial, özünə zərər verən və insanlara qarşı bədxah davranış), digər məsələlərlə yanaşı, uşağın münasibətlərinin pisləşməsinə, məktəbdən xaric edilməsinə və qanunu pozmasına gətirib çıxara bilər. Sübut olunmuşdur ki, zorakılığa məruz qalma uşağın təcridən qurbana çevrilməsi və zorakı

təcrübələr toplanması, o cümlədən sonradan cinsi partnyor tərəfindən zorakılıqla üzləşməsi riskini artırır.⁵

(c) Uşaq zorakılığına cavab olaraq Dövlətin hakim və ya "sıfır dözümlü" siyasətləri uşaqlara, xüsusən də yeniyetmələrə həddən artıq zərərli şəkildə təsir edir, çünki bu, zorakılığa daha çox zorakılıqla cavab verməklə uşaqları qurbana çevirən cəzalandırıcı yanaşmadır. Belə siyasətlər çox zaman vətəndaşların təhlükəzisliyi ilə bağlı ictimai narahatçılıqla və kütləvi informasiya vasitələrində bu məsələlərin geniş işıqlanması ilə formalaşır. İctimai təhlükəsizliyə dair dövlət siyasətlərində uşaqlar tərəfdən qanun pozuntularının əsas səbəbləri diqqətlə nəzərdən keçirilməlidir ki, zorakılığa zorakılıqla cavab vermək nəticəsində yaranan vəziyyətdən çıxış yolu tapılsın.

16. Uşaqlara qarşı zorakılığın dəyəri. Uşaqların hüquqlarını müdafiə etməkdən imtina səbəbindən ortaya çıxan insan, sosial və iqtisadi xərclər sonsuzdur və qeyri-məqbuldur. Birbaşa xərclərə tibbi qayğı, hüquqi və sosial rifah xidmətləri və alternativ qayğı daxildir. Dolayısı xərclər davamlı zədə və ya əlillik, psixoloji xərclər və ya qurbanın həyat tərzinə göstərilən digər təsirlər, təhsil prosesinin pozulması və ya dayandırılması, habelə uşağın gələcək həyatında məhsuldarlığının itirilməsi ilə bağlı ola bilər. Zorakılığa məruz qalmış uşaqların törətdiyi cinayətlər nəticəsində cinayət ədliyyə sistemi ilə bağlı xərclər də buraya daxildir. Ayrı-seçkilik səbəbindən qızların doğuşadək məhv edilməsinə görə demoqrafik tarazlığın pozulmasından yaranan sosial xərclər yüksəkdir və, bu, qızların qaçırılması, erkən və məcbur evliliyi, onların cinsi məqsədlər üçün alveri və onlara qarşı cinsi zorakılıq da daxil olmaqla, qızlara qarşı törədilən zorakılığın artması baxımından potensial təsirlərə malikdir.

IV. 19-cu maddənin hüquqi təhlili

A. Maddə 19, paraqraf 1

1. "... bütün formalar ..."

17. **İstisna edilmir.** Komitə hər zaman belə mövqe tutmuşdur ki, uşaqlara qarşı zorakılığın bütün formaları, yüngül olsa belə, qəbuledilməzdir. "Fiziki və ya psixoloji zorakılığın bütün formaları" uşaqlara qarşı zorakılığın hər hansı yolla qanuniləşdirilməsinə yer vermir. Zərərin təkrarlanma tezliyi, qəddarlığı və zərər vurmaq niyyəti zorakılığın izahı baxımından məcburi şərtlər deyildir. Uşağın ən ümdə maraqları naminə mütənasib cavab tədbirlərinə yol verə bilmək üçün üzv Dövlətlər müdaxilə strategiyalarında bu kimi faktorlara istinad edə bilərlər, ancaq bəzi zorakılıq formalarına hüquqi mənə verməklə və/və ya cəmiyyətdə məqbul kimi təsvir etməklə təriflərin izah edilməsi heç bir halda uşağın şəxsi ləyaqət, fiziki və psixoloji toxunulmazlıq hüququnu pozmamalıdır.

18. **Təriflərin uşaq hüquqlarına əsaslanmasının zəruriliyi.** Üzv Dövlətlər uşağın rifahı, sağlamlığı və inkişafı üçün milli standartlar təyin etməlidir, çünki bu kimi şərtlərin təmin edilməsi uşaqlara qayğı göstərilməsi və onların müdafiəsi baxımından əsas məqsəddir. Hər bir müəssisədə zorakılığın bütün formalarını qadağan etmək üçün 19-cu maddədə müəyyən edildiyi kimi zorakılığın müxtəlif formalarının aydın funksional hüquqi tərfi olmalıdır. Bu təriflər hazırkı ümumi şərhə verilən təlimatları nəzərə almalı, istifadə oluna bilməsi üçün kifayət qədər aydın olmalı, müxtəlif cəmiyyətlərdə və mədəniyyətlərdə tətbiq oluna bilməlidir. Beynəlxalq səviyyədə təriflərin

⁵ Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibinin uşaqlara qarşı zorakılığın tədqiqatı üzrə müstəqil ekspert Paulo Sérgio Pinheiro-nun "Uşaqlara qarşı zorakılığa dair ümumdünya hesabatına" baxın (Cenevrə, 2006), səh 63-66.

standartlaşdırılması istiqamətində göstərilən cəhdlər təşviq edilməlidir (ölkələr arasında məlumatların toplanmasını və təcrübələrin mübadiləsini dəstəkləmək üçün).

19. Zorakılıq formaları - icmal. Zorakılığın formalarının sadalandığı növbəti natamam siyahı bütün müəssisələrdə və birindən digərinə keçid zamanı bütün uşaqlara şamil edilir. Uşaqlar böyüklərin əlində zorakılığa məruz qala bilər və uşaqlar arasında da zorakılıq halları baş verə bilər. Bundan başqa, bəzi uşaqlar özlərinə ziyan vurur. Komitə qəbul edir ki, zorakılıq halları çox zaman üst-üstə düşür və səmərəlilik baxımından onlar burada istifadə olunan kateqoriyaları birləşdirə bilərlər. Həm qızlar, həm də oğlanlar zorakılığın bütün formaları ilə bağlı riskə məruz qalırlar, ancaq zorakılığın çox zaman gender komponenti olur. Məsələn, qızlar oğlanlardan daha çox evdə cinsi zorakılığa məruz qala bilər, oğlanların isə cinayət mühakimə sistemində zorakılıqla üzləşib ona məruz qalması ehtimalı böyükdür. (Zorakılığın gender aspektlərinə dair 72 (b) paragrafına da baxın).

20. Etinasızlıq və ya laqeyd rəftar. Etinasızlıq uşaqlara baxmaq üçün cavabdehliyi olan şəxslərin vəsaiti, biliyi və xidmətlərə və s. çıxışı olduğu halda uşaqların fiziki və psixoloji ehtiyaclarını ödəməməsi, onları təhlükədən qorunmaması və ya tibbi, doğum şəhadətnaməsi almaması və ya digər xidmətləri göstərməməsi deməkdir. Buraya aşağıdakılar daxildir:

(a) Fiziki etinasızlıq: uşağı zərərdən qoruya bilməmək,⁶ o cümlədən nəzarət etməməklə və ya uşağın əsas tələblərini, o cümlədən müvafiq ərzaq, sığınacaq, geyimlə və əsas tibbi qayğı ilə təmin etməmək;

(b) Psixoloji və ya emosional etinasızlıq: istənilən emosional dəstək və sevginin olmaması, uşağa qarşı daimi diqqətsizlik, çox kiçik uşaqların verdiyi eyham və işarələrə məhəl verməməklə uşağa qayğı göstərən tərəflərin "psixoloji cəhətdən əlçatmaz olması", cinsi partnyorun zorakılığına məruz qalma, narkotik və ya alkoqollu içkilərdən sui-istifadə daxildir;

(c) Uşaqların fiziki və ya əqli sağlamlığına qarşı etinasızlıq; vacib olan tibbi qayğının dayandırılması;

(d) Təhsildə etinasızlıq: uşaqların məktəbə getməsi və ya digər formada onlara təhsil vermək baxımından uşağa qayğı göstərən şəxslərin qanunvericiliyin tələblərini yerinə yetirməməsi; və

(e) Tərketmə: böyük narahatlıq doğuran və digərləri ilə yanaşı, bəzi cəmiyyətlərdə nikahdan kənar doğulan uşaqlara və əlilliyi olan uşaqlara təhərsiz dərəcədə təsir edən təcrübə.⁷

21. Əqli zorakılıq. Konvensiyada istinad edildiyi kimi "əqli zorakılıq" çox zaman psixoloji pis rəftar, psixoloji zorakılıq, sözlə təhqirlər və mənəvi istehza və ya etinasızlıq olub aşağıdakıları daxil edə bilər:

(a) Uşağa qarşı davamlı olaraq zərərli ünsiyyət saxlamaq, məsələn, uşaqlara onları mənlisiz, sevilməyən, istənilməyən, məhəl olmaq təhlükəsində olduğunu və ya yalnız başqasının ehtiyaclarını ödəmək üçün dəyərli olduğunu demək;

⁶ Üzv Dövlətlər qəzaların qarşısını almaq üçün uşağa qayğı göstərənləri dəstəkləməyə borcludur (mad. 19 və mad. 24, paragraf 2 (e)).

⁷ Bir çox ölkələrdə uşaqlar tərki edilir, çünki yoxsulluq içində yaşayan valideynlərin və uşağa qayğı göstərənlərin onları saxlamağa imkanı olmur. Tərifə görə öz uşaqlarının ehtiyaclarını ödəyə bilmək üçün valideynlərin imkanı olduğu halda onlara qayğı göstərməmələri etinasızlıq deməkdir. Komitə çox zaman üzv Dövlətləri "valideynlərə və qanuni qayyumlara uşaqların tərbiyəsi ilə bağlı öz vəzifələrini yerinə yetirməkdə onlara lazımi kömək etməyə" çağırır (Konvensiyada mad. 18, paragraf 2).

- (b) Qorxutmaq, vahimələndirmək və təhdid etmək; istismar etmək və əxlaqını pozmaq; saymamaq və rədd etmək; təcrid etmək, məhəl qoymamaq və qərəzli münasibət göstərmək;
- (c) Emosional reaksiyaları inkar etmək; əqli sağlamlığı, sağlamlıq və təhsil ehtiyaclarına etinasızlıq göstərmək;
- (d) Təhqir etmək, söymək, aşağılamaq, ittiham etmək, rişxənd etmək və uşağın hisslərini alçaltmaq;
- (e) Məişət zorakılığına məruz qoymaq;
- (f) Təknəfərlik kameraya salmaq, təcrid etmək və ya saxlandığı yerdə alçaldıcı və ya təhqir edən şərait yaratmaq; və
- (g) böyüklər və ya digər uşaqlar tərəfindən psixoloji hədələrə uğramaq və qardaşlıq klubuna daxil olmaq üçün sınaqlardan keçmək⁸, o cümlədən mobil telefonlar və İnternet ("virtual hədələmə" kimi tanınır) kimi informasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT) vasitəsilə;

22. **Fiziki zorakılıq.** Buraya ölümlə nəticələnən və nəticələnməyən fiziki zorakılıq halları daxildir. Komitə hesab edir ki, fiziki zorakılığa aşağıdakılar daxildir:

- (a) Hər bir cinsi cəza, işgəncə, qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza; və
 - (b) Böyüklər və digər uşaqlar tərəfindən fiziki döyülmə və qorxudulma;
23. Əlilliyi olan uşaqlar aşağıdakı kimi fiziki zorakılığın xüsusi formalarına məruz qala bilərlər:
- (a) Xüsusilə də qızlarda məcburi şəkildə süni sonsuzluğun yaradılması;
 - (b) Müalicə tərzində zorakılıq (məsələn, uşaqların davranışına nəzarət etmək üçün "ikrah müalicəsi" kimi istifadə edilən elektroşok müalicə və ya elektroşoklar); və
 - (c) Küçələrdə və ya başqa yerlərdə dilənmələri üçün uşaqları istismar etmək məqsədilə onlarda qəsdən əlillik yaratmaq.

24. **Cismani cəza.** 8 sayılı ümumi şərhdə (paraqraf 11) Komitə "cismani" və ya "fiziki" cəzanı fiziki qüvvədən istifadə edilərək, yüngül də olsa müəyyən dərəcədə ağrı və ya rahatsızlıq vermək məqsədilə törədilən istənilən cəza deməkdir. Əsasən əllə və ya qamçı, dəyənək, kəmə, ayaqqabı, taxta qaşığı və s. ilə uşaqların vurulmasıdır ("döyülmə", "şillələmə", "şapalaqlama"). Ancaq buraya, məsələn, uşaqların təpiklənməsi, silkələnməsi və ya atılması, cırmaqlanması, çimdiklənməsi, dişlənməsi, saçlarının və ya qulaqlarının dartılması, çubuqla döyülməsi, narahat vəziyyətə dayanmağa məcbur edilməsi, yandırılması, qaynar su ilə yandırılması və ya məcburi yedizdirilməsi daxil ola bilər. Komitənin zənnincə cismani cəzalar istisna olmadan ləyaqəti alçaldır. Cismani cəzanın digər konkret formaları Birləşmiş Millətlər Təşkilatının uşaqlara qarşı zorakılığın tədqiqatı üzrə müstəqil ekspertin hesabatında sadalanır (A/61/299, paraqraf 56, 60 və 62).

25. **Cinsi sui-istifadə və istismar.** Cinsi sui-istifadə və istismara aşağıdakılar daxildir:

⁸ "Qardaşlıq klubuna daxil olmaq üçün sınaqlardan keçmək" bir şəxsın qrupa daxil olması üçün istifadə olunan təxərrüş, zorakılıq və ya ləyaqətin alçaldılması ilə bağlı mərasimlər və digər fəaliyyətdir.

(a) Uşağın hər hansı qeyri-qanuni və ya psixoloji cəhətdən zərərli cinsi fəaliyyətdə iştirak etməyə təşviq olunması və ya məcbur edilməsi;⁹

(b) Uşaqların kommersiya məqsədilə cinsi istismarı; və

(c) Uşaq cinsi sui-istifadəsi ilə bağlı audio və ya vizual görüntülərdə uşaqlardan istifadə;

(d) Uşaq fahişəliyi, cinsi köləlik, səfər və turizmdə cinsi istismar, cinsi məqsədlərlə uşaq alveri və satışı (ölkədə və ölkələr arasında) və məcburi nikah. Bir çox uşaq fiziki güc və ya məhdudiyətlə müşayiət olunmayan, ancaq yenə də psixoloji baxımdan usandıran, istismar edən və travmatik olan cinsi viktimizasiyaya məruz qalır.

26. İşgəncə və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza. Buraya uşaqların qeyri-qanuni və arzuolunmaz davranışı etiraf etməyə zorlanması, bunun üçün uşaqların məhkəmədən kənar cəzalandırılması və ya uşaqların iradəsinə zidd olan fəaliyyətə zorla cəlb edilməsi üçün səciyyəvi olaraq polis və hüquq-mühafizə orqanları, internatlar və digər müəssisələr, uşaqların üzərində səlahiyyəti olan şəxslər, o cümlədən silahlı qeyri-Dövlət subyektləri tərəfindən uşaqlara qarşı tətbiq olunan zorakılığın bütün formaları daxildir. Yoxsul, imkansız və ayrı-seçkiliyə uğrayan uşaqlar və hüquqlarının və ən ümdə maraqlarının qorunması üçün cavabdeh olan böyüklərin dəstəyindən məhrum olan uşaqlar çox zaman qurban olurlar. Buraya qanunu pozan uşaqlar, küçədə yaşayan uşaqlar, azlıqlar və yerli əhalinin uşaqları və müşayiət olunmayan uşaqlar daxildir. Belə əməllərin qəddarlığı çox zaman ömür boyu fiziki və psixoloji zədə və sosial stresslə nəticələnir.

27. Uşaqlar arasında zorakılıq. Buraya uşaqlar tərəfindən çox zaman qorxutmaq yolu ilə digər uşaqlara qarşı törədilən fiziki, psixoloji və cinsi sui-istifadə daxildir ki, bu, tək orta müddətdə uşağın fiziki və psixoloji toxunulmazlığına və rifahına zərər vurmur, həm də çox zaman onun inkişafına, təhsilinə və sosial inteqrasiyasına orta və uzun müddətdə ciddi təsir göstərir. Gənclər bandasının törətdiyi zorakılıq da uşaqların qurban və ya iştirakçı olmasından asılı olmayaraq onlara pis təsir göstərir. Uşaqların iştirakçı olduğuna baxmayaraq, belə zorakılığa müvafiq surətdə cavab vermək və onun qarşısını almaq üçün hər bir cəhd göstərməklə, cəzalandırıcı yanaşma və zorakılığa qarşı zorakılıqdan istifadə etməklə zorakılığı kəskinləşdirməyəcək tədbirlərin görülməsi ilə bu uşaqlar üçün məsuliyyət daşıyan böyüklər vacib rol oynayır.

28. Özünə zərərvermə. Buraya yemək qəbulunda pozuntular, narkotiklərdən istifadə və qadağan edilmiş maddələrdən sui-istifadə, özünə-qərərvermə, intihar düşüncələri, intihar cəhdləri və faktiki intihar daxildir. Yeniyetmələr arasında intihar halları Komitədə xüsusi narahatlıq doğuran məsələdir.

29. Zərərli təcrübələr. Bunlar aşağıdakılardan ibarət olub, onlarla məhdudlaşmır:

(a) Cismani cəza və digər qəddar və ya ləyaqəti alçaldan cəza növləri;

(b) Qadın sünnəti;

(c) Amputasiya etmək, sarımaq, çapıq qoymaq, yandırmaq və damğalamaq;

⁹ Cinsi sui-istifadə böyüklərin uşağa tətbiq etdiyi istənilən cinsi aktivlikdir ki, cinayət qanunvericiliyi ilə uşağın bundan müdafiə olunmaq hüququ vardır. Əgər əməli törədən uşaq qurban olan uşağdan əhəmiyyətli dərəcədə böyükdürsə və ya gücündən istifadə edirsə, onu qorxudursa və ya digər yolla təzyiq göstərsə, o zaman bu uşağın digər uşağa qarşı törətdiyi cinsi aktivlik də sui-istifadə hesab edilir. Uşaqların yaş razılaşıdırılmış cinsi aktivlik üçün üzv Dövlətin müəyyən etdiyi yaş həddindən coxdursa, uşaqlar arasında cinsi aktivlik o zaman cinsi sui-istifadə hesab edilmir.

(d) Zorakı və ləyaqəti alçaldan təqdisetmə mərasimi; qızların məcburi yedizdirilməsi; kökəldilməsi; bakirəliyin yoxlanması (qızların cinsi orqanlarının yoxlanması);

(e) Məcburi evlilik və erkən nikah;

(f) “Şərəf” cinayətləri; zorakılığın intiqam əməlləri (müxtəlif qruplar arasında olan mübahisələrə görə bütün hesablar cəlb olunan tərəflərin uşaqları ilə həll edilir); cehizlə bağlı ölüm və zorakılıq;

(g) "Cadugərlik" və "eksorsizm" kimi zərərli təcrübələrlə bağlı ittihamlar;

(h) Yumşaq damağın dilciyinin yarılməsi və dişlərin çıxarılması.

30. Kütləvi informasiya vasitələrində zorakılıq. Kütləvi informasiya vasitələri, xüsusilə bulvar qəzetləri və sarı mətbuat dərşətli hadisələri işıqlandırmağa meyl edir və nəticədə uşaqların, xüsusilə imkansız uşaqların və yeniyetmələrin qərəzli stereotipini yaradırlar ki, burada uşaqlar tək fərqli davranışa və ya geyimə görə zorakı və ya günahkar kimi qələmə verilir. Stereotiplərin belə şişirdilməsi Dövlət siyasətlərinin cəzalandırıcı yanaşmaya əsaslanmasına yol açır ki, uşaqların və gənclərin ehtimal olunan və ya onların faktiki törətdiyi xırda cinayətlərə cavab olaraq zorakılıq belə yanaşmalara daxil ola bilər.

31. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları vasitəsilə zorakılıq.¹⁰ İKT ilə əlaqədar uşağın müdafiəsi ilə bağlı risklər üst-üstə düşən növbəti sahələri əhatə edir:

(a) İnternet və digər İKT vasitəsilə göstərilən uşaq zorakılığının vizual və audio istehsalı üçün uşaqların cinsi zorlanması;

(b) uşaqların nalayiq şəkillərini və ya psevdə-şəkillərini ("morfinq") çəkmək, hazırlamaq, çəkilişinə icazə vermək, yaymaq, nümayiş etdirmək, sahib olmaq və ya reklam etməklə və fərdi uşağı və ya uşaqlar kateqoriyasını ələ salmaqla bağlı proses;

(c) Uşaqlar İKT istifadəçiləri kimi:

(i) Məlumatı qəbul edən tərəf olaraq uşaqlar faktiki və ya potensial şəkildə zərərli reklamlara, spam, sponsorluq, şəxsi informasiya və aqressiv, zorakı, nifrət dolu, qərəzli, irqçi, pornoqrafik¹¹, arzuolunmaz və/və ya aldadıcı məzmunun təsirinə məruz qala bilər;

(ii) Uşaqlar digərləri ilə İKT vasitəsilə əlaqə saxladığından onlar qorxudula, təcavüz edilə və ya izlənə (uşağın aldadılıb tora salınması) bilər və/və ya offlayn rejimdə yad adamla görüşməyə məcbur edilə, aldadıla və ya inandırıla bilər, cinsi fəaliyyətdə iştirak etməsi və/və ya şəxsi məlumat verməsi üçün ona "qayğı göstərilə" bilər;

(iii) İştirakçı kimi uşaqlar digərlərinin qorxudulmasının və ya təcavüz edilməsinin iştirakçısı ola bilər, onların psixoloji inkişafına mənfi təsir göstərən oyunlar oynaya bilər, qeyri-münasib cinsi xarakterdə materiallar hazırlaya və ya yükləyə bilər, yanıldıcı informasiya və ya məsləhətlər verə

¹⁰ İnternet və mobil telefonlar kimi informasiya texnologiyaları uşaqların təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün pozitiv alətlər, şübhə edilən və ya faktiki zorakılıq və pis rəftar barədə məlumat vermək vasitəsi kimi böyük potensiala malikdir. İnformasiya texnologiyalarının tənظيمlənməsi və monitorinqi vasitəsilə, o cümlədən uşaqlara bu texnologiyalardan təhlükəsiz şəkildə istifadə etməyə icazə verməklə qoruyucu mühit təmin etmək lazımdır.

¹¹ Pornoqrafiya ilə tanışlıq nəticəsində uşağın uşağa qarşı törətdiyi cinsi zorakılıq arta bilər, çünki pornoqrafiya görmüş uşaqlar daha kiçik uşaqlarla və ya əlçatımlığı asan olan və üzərində sərəncam vermək hüquqları olan uşaqlarla gördüklərini təcrübədə "sınayrlar".

bilər, və/və ya qeyri-qanuni yükləmə, xakkerlik, qumar, maliyyə fırıldaqçılığı və/və ya terrorizmə cəlb oluna bilərlər.¹²

32. Uşaq hüquqlarının institusional və sistem səviyyəsində pozulma halları. Uşaqların zorakılığın bütün formalarından müdafiəsi üçün cavabdeh olan Dövlətin bütün səviyyələrində idarəetmə orqanları bu Konvensiya çərçivəsindəki öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün səmərəli vasitələrin olmamasına görə birbaşa və ya dolayısı olaraq zərərli verilməsinə səbəb ola bilər. Belə səhvlərə qanunvericilik və digər müddəaların qəbul edilməməsi və ya onlara düzəliş edilməməsi, qanunların və digər qaydaların qeyri-müvafiq şəkildə həyata keçirilməsi, uşaqlara qarşı zorakılığın müəyyən edilməsi, qarşısının alınması və ona reaksiya göstərilməsi sahəsində maddi, texniki və insan resursları və potensialının kifayət qədər təmin edilməməsi daxildir. Uşaqlara qarşı zorakılığa son qoymaq üçün tədbirlərlə bağlı tərəqqinin və ya çatışmazlıqların dəyərləndirilməsi, onlara nəzarət edilməsi və qiymətləndirilməsi üçün bu kimi tədbirlər və proqramlar üçün kifayət qədər vəsaitin ayrılması da səhlənkarlıqdır. Bundan başqa, konkret əməllərin həyata keçirilməsində peşəkarlar, məsələn, uşağın ən ümdə maraqlarını, fikirlərini və inkişaf məqsədlərini nəzərə almamaqla öz cavabdehliklərini yerinə yetirdikdə uşaqların zorakılıqdan azad olma hüququnu poza bilərlər.

2. “uşağın qayğısına qalan...”

33. "Uşağa qayğı göstərən şəxslər" in tərif. Komitə hesab edir ki, uşağın inkişaf edən qabiliyyətinə və mütərəqqi muxtariyyətinə hörmət bəslənsə belə, 18 yaşına çatmamış bütün insanların "qayğısına" kimsə qalır və ya qalmalıdır. Uşaqlar yalnız üç qrupa ayrılı bilər: valideyn himayəsindən azad¹³ olanlar, əsas və ya yardımçı şəxsin qayğı göstərdiyi uşaqlar və ya Dövlətin de-fakto qayğısına qaldığı uşaqlar. 19-cu maddədə "valideynlər, qanuni qəyyumlar və ya uşağa qayğı göstərən hər hansı digər şəxs" kimi paraqraf 1-də istinad edilən "uşağa qayğı göstərən şəxslər" in mənası uşağın təhlükəsizliyi, sağlamlığı, inkişafı və rifahı üçün qanuni, peşəkar/etik və/və ya mədəni cavabdehlik daşıyan şəxslərə, əsas etibarilə: onların valideynlərinə, ögey valideynlərinə, övladlığa götürən valideynlərinə, İslam qanunu ilə *kafalahda* uşaq baxıcıları, qəyyumlar, daha geniş ailə və icma üzvlərinə; təhsil, məktəb və kiçik yaşlı uşaqlarla işləyən heyətə; valideynlərin cəlb etdiyi uşaq tərbiyəçilərinə; sağlamlıq və idman məşqçilərinə – o cümlədən gənc qrup nəzarətçilərinə; iş yerində işəgötürənlər və ya nəzarətçilərə; və təşkilatda (hökumət və ya qeyri-hökumət), məsələn səhiyyə, yuvenal ədliyyə, sosial-tibbi yardım və uşaqlara qayğı göstərilən internat müəssisələrində uşaqlara baxmaq vəzifəsi daşıyan heyətə aiddir. Müşayiət olunmayan uşaqlara gəldikdə isə, Dövlət de-fakto onların qayğısına qalır.

¹² EUKids Onlayn layihəsi tərəfindən hazırlanmış cədvəldən götürülmüşdür, *AUPs in Context: Establishing Safe and Responsible Online Behaviours* da yerləşdirilmişdir (Becta, 2009), səh. 6. Rio de Janeyro Bəyannaməsi və Uşaqların və yeniyetmələrin cinsi istismarının qarşısının alınması və dayandırılması üçün tədbir görülməsinə Çağırışa da baxın.
<http://iicongressomundial.net/congresso/arquivos/Rio%20Declaration%20and%20Call%20for%20Action%20-%20FINAL%20Version.pdf>. əldə etmək olar

¹³ Həm qızların, həm də oğlanların nikah yaşlarını 18 yaşadək artırmaq üçün Komitənin üzv Dövlətlərə verdiyi əvvəlki tövsiyəsinə uyğun olaraq (“Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiyası kontekstində yeniyetmələrin sağlamlığı və inkişafına dair ümumi şərh No 4 (2003)) və onların pis rəftara qarşı xüsusilə həssas olduğunu nəzərə alaraq Komitə hesab edir ki, 19-cu maddə erkən nikah və/və ya məcburi evlilikdə yetkinlik yaşına çatmış və ya azad olmuş 18 yaşa çatmamış uşaqlara da tətbiq edilir.

34. **Uşağa qayğı göstərilən yerlərin mənası.** Uşağa qayğı göstərilən yerlər uşaqların qayğısına "daim" qalan əsas şəxslərin (valideyn və ya qəyyum kimi) və ya yardımçı və ya "müvəqqəti" qayğı göstərənlərin (müəllim və ya gənc qrup lideri kimi) nəzarəti altında uşaqların qısa müddət, uzun müddət, təkrarlanan şəkildə və ya bir dəfə vaxt keçirdikləri yerlərdir. Uşaqlar çox zaman qayğı göstərilən yerlərin birindən digərinə çox fəal və çevik şəkildə keçir, ancaq bu yerlər arasında keçid zamanı qayğı göstərən əsas şəxs birbaşa və ya uşağa qayğı göstərən yardımçı şəxslə əlaqələndirməklə və onunla əməkdaşlıq göstərməklə uşağın təhlükəsizliyi üçün cavabdehlik daşıyır (məsələn, məktəbə gedərkən və məktəbdən gələrkən və ya su, yanacaq, ərzaq və ya heyvanlar üçün yem dalınca gedərkən). Gözdən kənarında oynayarkən və ya nəzarətsiz İnternetdə olarkən uşağa qayğı göstərilən yerlərdə uşaqlar fiziki olaraq nəzarətsiz qaldıqda belə uşaqlara baxan əsas və ya yardımçı şəxsin "onlara qayğı göstərdiyi" hesab edilir. Qayğı göstərilən adi yerlərə ailənin evi, məktəblər və digər təhsil müəssisələri, kiçik yaşlı uşaqlara baxım mərkəzləri, məktəbdən sonra baxım mərkəzləri, asudə, idman, mədəniyyət və əyləncə yerləri, dini qurumlar və sitayiş yerləri daxildir. Tibbi, bərpa və qayğı müəssisələrində, iş yerində və ədliyyə müəssisələrində uşaqlar peşəkarların və ya Dövlət subyektlərinin sərəncamı ilə saxlanılır ki, onlar da uşaqların ən ümdə maraqlarını qorumalı, uşağın müdafiə olunmaq, rifah və inkişaf etmək hüquqlarını təmin etməlidirlər. Uşaqların müdafiəsinin, rifah və inkişafının təmin ediləcəyi üçüncü növ yer qonşuluq, icmalar və münafişə və/və ya təbii fəlakət nəticəsində salınan qaçqın və məcburi köçkün düşərgələri və ya qəsəbələridir.¹⁴

35. **Uşaqlara qayğı göstərən əsas və ya yardımçı şəxs olmadıqda.** 19-cu Maddə həm də uşağın müdafiəsi və rifahının etibar edildiyi əsas və ya yardımçı və ya digər şəxs olmadığı hallarda, məsələn, uşaq ailəyə başçılıq edəndə, küçədə yaşadığıda, valideynləri miqrant olduqda və ya öz mənşə ölkəsindən kənarında müşayiətsiz qaldıqda belə bu uşaqlara şamil edilir.¹⁵ Bu uşaqlar tərbiyə evində, qrup evlərində və ya QHT müəssisələri kimi qayğı göstərilən fiziki yerlərdə olmasa belə, üzv Dövlət de-fakto uşağın qayğısına qalan və ya "uşağa qayğı göstərən" tərəf kimi cavabdehlik götürməyə borcludur. Üzv Dövlətlərin "uşağın rifahi üçün zəruri olan müdafiə və qayğı ilə onu təmin etmək" (maddə 3, paraqraf 2) və "öz ailə mühitindən müvəqqəti və ya daimi məhrum olan uşağa" "baxılması üsulunun dəyişdirilməsini təmin etmək" öhdəliyi vardır (maddə 20). Bu uşaqların hüquqlarına zəmanət verməyin müxtəlif yolları vardır. Xüsusilə ailə tipli qayğı mühitləri daxil olmaqla, bu cür uşaqların hüquqlarının təmin edilməsi üçün müxtəlif yollar mövcuddur ki, bunlar da bu uşaqların zorakılığa məruz qala bilmə riski baxımından diqqətlə nəzərdən keçirilməlidir.

36. **Zorakılıq törədənlər.** Uşaqlar onlara baxan əsas və ya yardımçı şəxslər və/və ya onlara baxan şəxsin müdafiə etdiyi digər şəxslər (məsələn, qonşular, həmyaşıdlar və ya yad insanlar) tərəfindən zorakılığa uğraya bilər. Bundan başqa, peşəkarlar və Dövlət subyektlərinin uşaqlar üzərindəki səlahiyyətlərindən çox zaman sui-istifadə etdikləri məktəb, internat evləri, polis bölmələri və ya ədliyyə müəssisələri kimi bir çox müəssisələrdə uşaqlar zorakılığa uğramaq riski altında olurlar. Bütün bu şərtlər tək şəxsi kontekstdə uşağa qayğı göstərən şəxslər tərəfindən törədilən zorakılıqla məhdudlaşmayan 19-cu maddənin əhatə dairəsinə düşür.

3. "görülər ..."

37. "Görməlidirlər/Etməlidirlər" termini üzv Dövlətlərin mülahizəsinə görə manevr etməsinə heç bir imkan vermir. Müvafiq surətdə üzv Dövlətlərin bütün uşaqlar üçün bu hüququ tam şəkildə həyata keçirmək məqsədilə "bütün müvafiq tədbirləri" görmək baxımından ciddi öhdəliyi vardır.

¹⁴ Birləşmiş Millətlər Təşkilatının uşaqlara qarşı zorakılığa dair tədqiqatında uşaqlara qarşı zorakılığın baş verdiyi yerlər təsvir olunur; Uşaqlara alternativ qayğının göstərilməsi Təlimatlarında da müfəssəl təlimatlara baxın.

¹⁵ Komitənin 6 sayılı ümumi şərhində 7-ci paraqrafta müəyyən edildiyi kimi.

4. “bütün lazımı qanunvericilik, inzibati, sosial və maarifçilik tədbirləri”

38. **Həyata keçirmə və monitorinq üzrə ümumi tədbirlər.** Komitə “Uşaq Hüquqları haqqında” Konvensiyasının həyata keçirilməsi üçün ümumi tədbirlərə dair 5 sayılı (2003) ümumi şərhli üzv Dövlətlərin nəzərinə çatdırır.¹⁶ Komitə müstəqil olan milli insan hüquqları qurumlarının uşaqların hüquqlarının təşviqi və qorunmasında oynadığı roluna dair 2 sayılı (2002) ümumi şərhinə də üzv Dövlətləri istiqamətləndirir. Həyata keçirmə və monitorinq üzrə belə tədbirlər 19-cu maddənin reallaşdırılması baxımından vacibdir.

39. **“bütün lazımı...tədbirlər”.** “Lazımı” termini Hökumətdə bütün sektorlarda olan geniş çeşidli tədbirlərə aiddir ki, onlar zorakılığın bütün formalarının qarşısını almaq və onlara reaksiya göstərmək üçün istifadə edilməli və effektiv olmalıdır. “Lazımı” zorakılığın bəzi formalarının qəbul edilməsi kimi şərh oluna bilməz. 19-cu maddənin 2-ci paragrafında sadalanan bütün müdaxilələrdə 1-ci paragrafında müəyyən edilən tam tədbirlər dəstini əhatə edən inteqrə edilmiş, əlaqədar, sektorlararası və əlaqələndirilən sistemin olması tələb olunur. Davamlı və əlaqələndirilən hökumət siyasətinə inteqrə edilməyən təcrid edilmiş proqram və fəaliyyətlərin səmərəsi məhdud olacaqdır. Burada göstərilən tədbirlərin hazırlanmasında, monitorinq və qiymətləndirilməsində uşaqların iştirakı vacibdir.

40. Qanunvericilik tədbirləri həm qanunvericilik, o cümlədən büdcə, həm də həyata keçirmə və qüvvəyə minmə ilə bağlı tədbirlərə aiddir. Buraya dövlət, bölgə və bələdiyyə səviyyəli qanunlar və bütün müvafiq qaydalar daxildir ki, onlar maraqlı agentliklərin strukturunu, sistemlərini, mexanizmlərini və səlahiyyətli məmurların rol və cavabdehliklərini müəyyən edir.

41. Aşağıdakıları həyata keçirməmiş üzv Dövlətlər onları yerinə yetirməlidir:

(a) Konvensiyanın iki Fakultativ Protokolunu və uşaqları müdafiə edən digər beynəlxalq və regional insan hüququ alətlərini, o cümlədən Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında Konvensiyanı və onun Fakultativ Protokolunu və İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza əleyhinə Konvensiyanı ratifikasiya etmək;

(b) Konvensiyanın məqsəd və vəzifələrinə zidd olan bəyanatların və qeyd-şərtlərin icmalı və geri götürülməsi;

(c) Saziş qurumları və insan hüquqları üzrə digər mexanizmlərlə əməkdaşlığın gücləndirilməsi;

(d) Konvensiyanın kompleks çərçivəsində 19-cu maddə və onun həyata keçirilməsinə uyğun olaraq yerli qanunvericiliyin icmalı və dəyişdirilməsi, uşaq hüquqları üzrə hərtərəfli siyasətin qurulması, bütün müəssisələrdə uşaqlara qarşı zorakılığın bütün formalarının qəti qadağan edilməsi, zorakılıq törədənələrə qarşı səmərəli və müvafiq sanksiyaların qoyulması;¹⁷

(e) Qanunvericiliyin həyata keçirilməsi üçün münasib büdcə ayırmalarının və uşaqlara qarşı zorakılığa son qoymaq üçün qəbul edilən digər tədbirlərin təmin edilməsi;

(f) Qurban və şahid olan uşaqların müdafiə olunması, effektiv hüquqi müdafiəsi və kompensasiya edilməsi;

¹⁶ Xüsusilə də, 9 (tələb olunan tədbirlər dəsti), 13 və 15 (qeyd-şərtlərin geri götürülməsi və münasibliyi barədə), 66 və 67-ci (Konvensiyanın yayılması) paragraflara baxın.

¹⁷ “Sanksiyalar” kontekstində “zorakılıq törədənələr” termini özlərinə zərər vuran uşaqları istisna edir. Digər uşaqlara zərər verən uşaqların müalicəsi maarifləndirici və müalicəvidir.

(g) Qanunvericiliyin media və İKT ilə bağlı uşaqların müvafiq şəkildə qorunmasını təmin etməsi;

(h) İntegrə edilmiş xidmətlər vasitəsilə uşağa və uşağın qayğısına qalan şəxslərə zəruri yardım göstərməklə uşağın ən yaxşı pozitiv şəraitdə böyüdülməsini təşviq etmək üçün sosial proqramlar qurmaq və həyata keçirmək;

(i) Uşağın tələblərini nəzərə almaqla qanun və ədliyyə prosedurlarını, o cümlədən uşaqların hüquqları pozulduqda onların istifadə edə biləcəyi müdafiə vasitələrini həyata keçirmək;

(j) Uşaq hüquqlarının müstəqil milli qurumunu təsis etmək və dəstəkləmək.

42. İnzibati tədbirlər zorakılığın bütün formalarından uşağı qorumaq üçün tələb olunan siyasətlərin, proqram, monitorinq və nəzarət sistemlərinin qurulması ilə bağlı hökumətin öhdəliklərini əks etdirməlidir. Buraya aşağıdakılar daxildir:

a) *Milli və submilli hökumət səviyyəsində:*

(i) Uşaq müdafiəsi üzrə strategiyaları və xidmətləri əlaqələndirmək üçün hökumətdə əlaqələndirici şəxs təyin edilməsi;

(ii) Qurumlararası idarə komitələrində iştirakçı tərəflər arasında rolların, cavabdehliklərin və münasibətlərin müəyyən edilməsi. Məqsəd onların səmərəli şəkildə idarə olunması, yoxlanması və milli və submilli səviyyələrdə icraçı qurumların cavabdehlik daşmasıdır;

(iii) Mərkəzdən kənarlaşdırılma prosesi ilə xidmətlərin keyfiyyətinin qorunmasının, cavabdehlik daşmasının və bərabər şəkildə bölünməsinin təmin edilməsi;

(iv) Uşaqların müdafiəsi, o cümlədən zorakılığın qarşısının alınması üçün ayrılan resurslardan ən yaxşı şəkildə istifadə etmək üçün büdcənin hazırlanması proseslərinin sistemativ və şəffaf şəkildə həyata keçirilməsi;

(v) Universal standartlara uyğunlaşdırılmış göstəricilər əsasında və yerli səviyyədə qoyulmuş məqsəd və hədəflərə uyğunlaşdırılmış və onlarla istiqamətlənən sistemativ monitorinq və qiymətləndirmə sistemlərini (təsirin təhlillərin), xidmətlər, proqramlar və hasilatları təmin etmək üçün ölkə səviyyəsində hərtərəfli və etibarlı məlumatların toplanması sistemini qurmaq;

(vi) İnsan hüquqları üzrə müstəqil milli qurumları dəstəkləmək, uşaq hüquqları ombudsmanı kimi uşaq hüquqları üzrə xüsusi mandatların olmadığı¹⁸ ölkələrdə onların təsis edilməsini təşviq etmək.

(b) *Hökumət, peşəkar və vətəndaş cəmiyyəti qurumları səviyyəsində:*

(i) Hazırlamaq və həyata keçirmək (prosesə yiyələnməni və davamiyyəti təşviq edən iştiraklı proses vasitəsilə):

a. Uşaq müdafiəsi ilə bağlı agentlikdaxili və agentliklərarası siyasətlər;

b. Uşaqlara qulluq üzrə bütün xidmət və müəssisələrin peşəkar etika məcəllələri, protokollar, anlaşma memorandumları və müalicə standartları (o cümlədən uşaq bağçaları, məktəblər, xəstəxanalar, idman klubları və yaşayış müəssisələri və s.);

(ii) Uşaqların müdafiəsi təşəbbüsləri ilə bağlı tədris və təlim qurumlarının cəlb olunması;

(iii) Yaxşı tədqiqat proqramlarının təşviq edilməsi.

¹⁸ 2 sayılı Ümumi Şərhdə xüsusilə 1, 2, 4 və 9-cu paragraflara baxın.

43. Sosial tədbirlər uşaqların müdafiə olunmaq hüquqlarının yerinə yetirilməsinə dair hökumətin öhdəliyini əks etdirməli, əsas və hədəfli xidmətlər göstərməlidir. Bu işlər Dövlətin cavabdehliyi altında həm Dövlət, həm də vətəndaş cəmiyyəti iştirakçıları tərəfindən başladılaraq, həyata keçirilə bilər. Bu kimi tədbirlərə aşağıdakılar daxildir:

(a) *Uşaqlara qarşı zorakılıq riskini azaltmaq və onun qarşısını almaq üçün sosial siyasət tədbirlər, məsələn:*

(i) Uşaqlara qayğı göstərilməsi və onların müdafiəsi tədbirlərinin sosial siyasətin əsas sistemində daxil edilməsi;

(ii) Həssas qrupların xidmətlərə əlçatımlığına və onların hüquqlarının tam şəkildə həyata keçirilməsinə mane olan faktorların və şəraitin müəyyən edilməsi və qarşısının alınması (o cümlədən digərləri ilə yanaşı, yerli əhali və azlıqda olan uşaqlar və əlilliyi olan uşaqlar);

(iii) Yoxsulluğun azaldılması strategiyaları, o cümlədən riskdə olan ailələrə maliyyə və sosial dəstək;

(iv) İctimai sağlamlıq və təhlükəsizlik, yaşayış, məşğulluq və təhsil siyasətləri;

(v) Səhiyyə, sosial rifah və ədliyyə xidmətlərinə əlçatımlığın artması;

(vi) “Uşaqlara uyğunlaşdırılan şəhər” planlaşdırması;

(vii) Alkoqollu içkilər, qeyri-qanuni dərmanlar və silahlara tələbin və əlyetərliyin azalması;

(viii) Uşaqlara qayğı göstərilməsi və onların müdafiəsi üçün qlobal standartların işlənməsi, təşviq olunması və qüvvəyə minməsi üçün kütləvi informasiya vasitələri və İKT sənayesi ilə əməkdaşlıq;

(ix) Kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən hazırlanan, insan ləyaqətinə və toxunulmazlığına hörmət bəsləməyən informasiya və materiallardan uşaqların qorunmasına dair təlimatların hazırlanması, rüsvay damğası vuran yazılış tərzinin aradan qaldırılması, ailədə və ya başqa yerdə baş verən və uşağa təsir göstərən hadisələr barədə neqativ xarakterdə hesabatların yayılmasına imkan verilməməsi, cəlb olunan bütün tərəflərin yoxlaya biləcəyi fərqli mənbələrdən istifadə etməklə peşəkar təhqiqat metodlarının təşviq edilməsi;

(x) Uşaqların öz baxışlarını və gözləntilərini mediada ifadə etmələrinə imkan verilməsi, tək uşaq proqramlarında deyil, eləcə də uşaqların və uşaqlığın münasib obrazını cəmiyyətdə dəstəkləmək məqsədilə hər cür informasiyanın hazırlanmasında və ötürülməsində onların müxbir, analitik və şərhçi kimi iştirak etməsi.

(b) *Uşağı ən optimal müsbət şəraitdə böyütmək üçün onu fərdi şəkildə dəstəkləmək və uşağın ailəsini və qayğı göstərən digər şəxsləri dəstəkləmək üçün sosial proqramlar, məsələn:*

(i) Uşaqlar üçün: uşaq baxım xidməti, erkən inkişaf və məktəbdən sonra uşaq baxım proqramları; uşaq və gənc qruplar və klublar; çətinlikləri olan uşaqların məsləhət xidmətləri ilə dəstəklənməsi (özünəzərər daxil olmaqla); təlim keçmiş heyətlə uşağa yardım edən və 24 saat pulsuz işləyən qaynar xətlər; dövrü yoxlanan ögey ailə xidmətləri;

(ii) Ailələr və uşağa qayğı göstərən digər tərəflər üçün: sosial-psixoloji və iqtisadi çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün icma əsaslı qarşılıqlı yardım qrupları (məsələn, valideynlik öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi və mikro-kredit qrupları); ailələrin yaşayış səviyyəsini dəstəkləmək üçün rifah proqramları, o cümlədən müəyyən yaş dövründə uşaqlara birbaşa müavinətlərin verilməsi; məşğulluqla, yaşayış yeri və/və ya uşağın böyüdülməsilə bağlı çətinlikləri olan uşağa qayğı göstərən şəxslərə məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi; məişət zorakılığı ilə bağlı çətinliklər, alkoqol və ya narkotiklərə aludəlik və ya psixi sağlamlıqla bağlı digər ehtiyacları olan uşağa qayğı göstərən şəxslərə yardım etmək üçün terapevt müalicəsi proqramları.

44. Maarifləndirici tədbirlər uşaqlara qarşı zorakılığa göz yuman və onu təşviq edən yanaşmaları, ənənələri, adət və davranış tərzini hədəf almalıdır. Onlar zorakılıq barədə açıq müzakirələri, o cümlədən media və vətəndaş cəmiyyətinin iştirakını təşviq etməlidir. Onlar uşaqların həyat bacarıqlarını, bilik və iştirakını dəstəkləməli, uşaqlarla əlaqədə uşaqlara baxanların və peşəkarların potensialını artırmalıdır. Onlar Dövlətin cavabdehliyi altında həm Dövlət, həm də vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları tərəfindən başlanaraq həyata keçirilə bilər. Konkret nümunələr aşağıdakılardan ibarət olub, onlarla məhdudlaşmır:

(a) *Bütün üzv Dövlətlər üçün*: uşağın müsbət şəraitdə böyüdülməsini təşviq etmək, zorakılığa göz yuman və onu təşviq edən mənfi sosial yanaşma və təcrübələrə qarşı mübarizə aparmaq üçün aparıcı mütəxəssislər və media vasitəsilə maarifləndirmə kampaniyaları daxil olmaqla ictimaiyyətin məlumatlandırılması proqramları; uşağa uyğunlaşdırılmış və əldə edilə bilən formatlarda Konvensiyanın, hazırkı ümumi şərhin və üzv Dövlətin hesabatlarının yayılması; İKT-lər kontekstində müdafiəyə dair maarifləndirmə və məsləhət vermə ilə bağlı yardımçı tədbirlərin görülməsi;

(b) *Uşaqlar üçün*: həyat səriştəsi, özünü müdafiə və konkret risklərlə, o cümlədən İKT-lərlə bağlı, həmyaşıdlarla müsbət münasibətləri necə qurmalı və aqressiv davranışla necə mübarizə aparmalı məsələləri barədə dəqiq, əldə edilə bilən və yaşa uyğun informasiyanın təmin edilməsi; məktəb tədris proqramı və digər yollarla ümumiyyətlə uşaq hüquqları və xüsusən dinlənmək və fikirlərinin ciddi nəzərə alınması hüquqları ilə bağlı uşaqların imkanlarının artırılması;

(c) *Ailələr və icmalar üçün*: valideynlərin və uşağa qayğı göstərən şəxslərin uşağın müsbət şəraitdə böyüdülməsinə dair maarifləndirilməsi; konkret risklərə dair, uşağı necə dinləmək və onun fikirlərini ciddi qəbul etmək məsələləri ilə bağlı dəqiq və əldə edilə bilən məlumatların təmin edilməsi;

(d) *Peşəkarlar və müəssisələr üçün (hökumət və vətəndaş cəmiyyəti)*:

(i) uşaqlarla və onlar üçün çalışan bütün peşəkarlar və qeyri-peşəkarlar (o cümlədən təhsil sisteminin bütün səviyyələrində çalışan müəllimlər, sosial əməkdaşlar, tibb həkimləri, dayələr və səhiyyə sahəsinin digər peşəkarları, psixoloqlar, vəkillər, hakimlər, polis, probasiya və həbsxana işçiləri, müxbirlər, sosial xidmət işçiləri, yaşayış yerində baxıcılar, dövlət qulluqçuları və rəsmi şəxslər, sığınacaq üzrə məmurlar, ənənəvi və dini liderlər) üçün uşaq hüquqları üzrə 19-cu maddə ilə bağlı yanaşmaya və onun təcrübədə həyata keçirilməsinə dair ilkin və iş zamanı ümumi və rol üzrə xüsusi təlimin (zəruri hallarda sektorlararası) keçirilməsi;

(ii) Belə təlimi tənzimləmək və nümayiş etdirmək üçün təhsil və təlim müəssisələri və peşəkar cəmiyyətlərlə assosiasiyada rəsmən tanınan sertifikatlaşdırma sistemlərinin hazırlanması;

(iii) Uşaqlarla və onlar üçün çalışacağı gözlənilən bütün peşəkarların tədris proqramına Konvensiyanın daxil edilməsi;

(iv) Digər məsələlərlə yanaşı, uşaqların iştirakına hörmət bəsləyən “uşaqlara dost məktəblərin” və digər təşəbbüslərin dəstəklənməsi;

(v) Uşaqlara qayğı göstərilməsi və onların müdafiəsi üzrə tədqiqatın təşviq edilməsi.

B. Maddə 19, paraqraf 2

“Lazım gəldiyi təqdirdə bu cür müdafiə tədbirləri aşağıdakıları daxil etməlidir”

45. **Müdaxilələrin əhatə dairəsi.** Uşağın qorunması üçün kompleks müdafiə sistemində müvafiq üzv Dövlətin sosial-mədəni ənənələrini və qanunvericilik sistemini nəzərə almaqla, 19-cu maddənin

2-ci paragrafında müəyyən edilən bütün mərhələlər boyu hərtərəfli və inteqrə edilmiş tədbirlər görülməlidir.¹⁹

46. Zorakılığın qarşısının alınması. Komitə ən qəti şəkildə xüsusilə vurğulayır ki, uşağın müdafiəsi zorakılığın bütün formalarından preventiv qorunma, eləcə də zorakılığın bütün formalarının aydın şəkildə qadağan edilməsi ilə başlamalıdır. Uşaqlara qayğı göstərmək, onları istiqamətləndirmək və böyütmək üçün cavabdeh olan böyüklərin uşaq hüquqlarına hörmət bəsləməsinə və onları qorumasını təmin etmək üçün Dövlətlərin bütün zəruri tədbirləri görmək öhdəliyi vardır. Zorakılığın qarşısının alınmasına ictimai səhiyyə və digər tədbirlər daxildir ki, məqsəd bütün uşaqların hörmətlə və zorakılıqdan azad şəkildə böyüdülməsini müsbət təşviq etmək, uşaq, ailə, zorakılıq törədənlər, icma, müəssisə və cəmiyyətin bütün səviyyələrində zorakılığın əsas səbəblərini ünvanlamaqdır. Zorakılığın ümumi (ilkin) və hədəfli (ikinci dərəcəli) şəkildə qarşısının alınması uşağın müdafiə sistemlərinin inkişafında və həyata keçirilməsində hər zaman mühüm məsələ olaraq qalır. Preventiv tədbirlər ən yaxşı nəticələri uzun müddətdə verir. Hər bir halda, zorakılığın qarşısının alınması öhdəliyi Dövlətlərin zorakılıq baş verdikdə ona effektiv reaksiya göstərmək öhdəliyini azaltmır.

47. Zorakılığın qarşısının alınması tədbirləri aşağıdakılardan ibarət olub, onlarla məhdudlaşmır:

(a) *Bütün üzv Dövlətlər üçün:*

(i) Tolerantlığı pozan və zorakılığın bütün formalarına, o cümlədən gender, irq, rəng, din, etnik və ya sosial mənsə, əlillik və digər qeyri-bərabər imkanlara göz yuman qeyri-adekvat yanaşmalar;

(ii) Konvensiyanın uşaqların müdafiəsinə dair kompleks və pozitiv yanaşması barədə informasiyanın yaradıcı ictimai kampaniyalar, məktəblər və həmyaşıdlarla birgə təhsil, ailə, icma və təhsil sahəsində institusional təşəbbüslər, peşəkarlar və peşəkarlar qrupu, QHT-lər və vətəndaş cəmiyyəti vasitəsilə yayılması;

(iii) Cəmiyyətin bütün sektorları, o cümlədən uşaqların özləri, QHT-lər və media ilə tərəfdaşlıqların inkişaf etdirilməsi;

(b) *Uşaqlar üçün:*

(i) Xidmətlərdən və kompensasiya prosedurlarından yararlanması üçün bütün uşaqların qeydiyyatı alınması;

(ii) Hüquqları barədə maarifləndirmə, sosial bacarıqların inkişaf etdirilməsi, eləcə də yaşa uyğun olaraq imkanların artırılması strategiyalarının hazırlanması ilə uşaqların özlərini və həmyaşıdlarını müdafiə etməsində onların dəstəklənməsi;

(iii) Uşaqlara baxan şəxslər tərəfindən göstərilən dəstəkdən əlavə yardıma ehtiyacı olduğu müəyyən edilmiş uşaqların həyatında cavabdeh və etibarlı böyüklərin cəlb olunacağı "mentorluq" proqramlarının həyata keçirilməsi;

(c) *Ailələr və icmalar üçün:*

(i) Uşaqlara təhlükəsiz mühitdə qayğı göstərmələri üçün ailələrin imkanlarını dəstəkləmək məqsədilə uşaq hüquqları, uşağın inkişafı və müsbət intizam metodologiyası haqqında biliklər əsasında uşağın tərbiyələndirilməsini başa düşmək, qavramaq və həyata keçirmək üçün valideynlərin və uşağa qayğı göstərən şəxslərin dəstəklənməsi;

¹⁹ Uşaqlara alternativ qayğının göstərilməsi Təlimatlarında verilən təfərrüatlı təlimatlar hər mərhələdə nəzərə alınmalıdır.

(ii) Doğuştan əvvəl və sonra xidmətlərin göstərilməsi, evdə ziyarət proqramları, erkən uşaqılıq dövrünün keyfiyyətli inkişafı proqramlarının və imkansız qruplar üçün sabit gəlir mənbələrinin yaradılması proqramlarının təmin edilməsi;

(iii) Psixi sağlamlıq xidmətləri, narkotik maddələrə aludəliyin müalicəsi və uşaq müdafiəsi xidmətləri arasındakı əlaqələrin gücləndirilməsi;

(iv) Xüsusilə çətin vəziyyətdə olan ailələr üçün istirahət və rehabilitasiya proqramlarının və ailəyə dəstək mərkəzlərinin təmin edilməsi;

(v) Evdə zorakılıqla üzləşmiş valideynlər (əsasən qadınlar) və onların uşaqları üçün sığınacaqların və böhran mərkəzlərinin təmin edilməsi;

(vi) Uşaqların özəl və ailə münasibətlərinə lazımsız şəkildə qarışmadan və vəziyyətdən asılı olaraq²⁰ ailənin birliyini təşviq edən və qeyri-rəsmi şəraitdə uşaqların öz hüquqlarını tam şəkildə yerinə yetirmələrini təşviq edən tədbirlərin görülməsi ilə ailəyə yardım göstərilməsi.

(d) *Peşəkarlar və müəssisələr üçün (Hökumət və vətəndaş cəmiyyəti):*

(i) Elmi tədqiqatların aparılması və məlumatların toplanması əsasında zorakılığın qarşısının alınması imkanlarının müəyyən edilməsi, nəzəriyyə və təcrübənin istiqamətləndirilməsi;

(ii) Hüquqlar əsasında uşağın müdafiəsi siyasətləri və prosedurlarının, peşəkar etika məcəllələrinin və qayğının göstərilməsi standartlarının iştiraklı proseslə həyata keçirilməsi;

(iii) Uşağın islah müəssisəsinə yerləşdirilməsindən və həbsindən yalnız müstəsna hallarda və uşağın ən ümdə maraqları naminə istifadə etmək üçün, digərləri ilə yanaşı, icma əsaslı xidmətlərin inkişaf etdirilməsi və həyata keçirilməsi ilə qayğı mərkəzlərində və ədliyyə müəssisələrində zorakılığın qarşısının alınması.

48. Müəyyənləşdirmə.²¹ Buraya fərdi uşaqlar və ya uşaq qrupları və onlara baxan şəxslər üçün risk faktorlarının müəyyən edilməsi daxildir (zorakılığın hədəfli şəkildə qarşısının alınması təşəbbüslərini başlamaq üçün) və real pis rəftarın nişanələrinin müəyyən edilməsi (mümkün şəkildə ən erkən zamanda müvafiq müdaxilənin başlanması üçün) daxildir. Uşaqlarla əlaqəyə girən bütün şəxslər risk faktorlarından və zorakılığın bütün formalarının göstəricilərindən xəbərdar olmalı, belə göstəricilərin necə şərh olunmasına dair təlimat almalı, müvafiq tədbir görmək üçün zəruri biliyə, istəyə və səriştəyə malik olmalıdır (o cümlədən fəvqəladə mühafizənin təmin edilməsi). Uşaqlara böhran vəziyyətə düşməzdən əvvəl yaranan problemlər barədə işarə vermələri, uşaq aydın şəkildə yardım istəməsə belə, böyüklerin belə problemləri başa düşməsi və tədbir görməsi üçün mümkün qədər çox imkan yaratmaq lazımdır. Əlilliyi olan uşaqlar kimi alternativ kommunikasiya saxlama metodlarına, hərəkət edə bilmədiklərinə və/və ya səriştəsiz olduqları hesab edildiyinə görə olduqca həssas olan sosial təcrid olunmuş uşaq qrupları ilə xüsusilə ehtiyatlı olmaq lazımdır. Onların digərləri ilə bərabər əlaqə saxlayıb problemlərin olduğuna işarə edə bilmələri üçün məqbul yaşayış təmin edilməlidir.

²⁰ İnsan Hüquqları Komitəsi, uşaq hüquqlarına dair 17 saylı ümumi şərh (1989); Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, *Olsson İsveçə qarşı* (No. 1), 24 mart 1988-ci il qərarı, Seriya A No. 130, paraqraf 81; Amerikadaxili İnsan Hüquqları Məhkəməsi, *Velásquez Rodríguez Hondurasə qarşı*, Xidmətlər haqqında Qərar, 10 yanvar 1989, Seriya C, No. 3, paraqraf 172.

²¹ 48 ff paraqrafları ədliyyənin qeyri-rəsmi və standard sistemlərində proseslərə şamil oluna bilər.

49. **Hesabatvermə.**²² Komitə ciddi tövsiyə edir ki, bütün üzv Dövlətlər uşaqlar, onların nümayəndələri və başqalarının uşaqlara qarşı zorakılığa dair məlumat verməsi üçün təhlükəsiz, barəsində geniş məlumat yayılmış, məxfi və əlçatımlı dəstək mexanizmləri hazırlasın ki, buraya 24 saat təmənnəsiz işləyən qaynar xətlər və digər İKT-lərdən istifadə də daxildir. Hesabatvermə mexanizmlərinin hazırlanmasına aşağıdakılar daxildir: (a) şikayətlərin verilməsinə şərait yaradacaq müvafiq informasiyanın təmin edilməsi; (b) təhqiqatlarda və məhkəmə proseslərində iştirak; (c) müxtəlif vəziyyətlər üçün münasib olan protokolların hazırlanması, uşaqların və geniş cəmiyyətin onlarla tanış edilməsi; (d) uşaqlar və onların ailələri üçün əlaqədar yardımçı xidmətlərin qurulması; və (e) hesabatvermə sistemləri ilə gələn informasiyanın alınması və göndərilməsi üçün işçi heyətə təlimin keçirilməsi və ona cari dəstəyin göstərilməsi. Hesabatvermə mexanizmləri əsasən cəzalandırıcı olan reaksiyanın verilməsinə səbəb olmamalı, ictimai sağlamlıq və sosial dəstək təklif edən yardımçı xidmətlərlə birləşməli və özünü bu formada təqdim etməlidir. Uşaqların dinlənmək və fikirlərinin ciddi nəzərə alınması hüququna hörmət bəslənməlidir. Hər ölkədə zorakılıq hallarına, şübhələrinə və ya riskinə dair hesabatvermə ən azı uşaqlarla birbaşa işləyən peşəkarlar tərəfindən tələb olunmalıdır. Hesabatlar vicdanla hazırlanıqda hesabatı hazırlayan peşəkarın müdafiəsini təmin etmək üçün xüsusi proseslər olmalıdır.

50. **Yönləndirmə.** Hesabatı alan şəxs cavab reaksiyasının əlaqələndirilməsi üçün cavabdeh olan hər hansı agentliyə məsələnin nə zaman və necə istiqamətləndirilməsinə dair aydın təlimat almalı və təlim keçməlidir. Bundan sonra uşaqların müdafiəyə və xüsusi yardım xidmətlərinə ehtiyacı olduğu aşkar edildikdə (dərhal və ya uzun müddətdə) təlim keçmiş peşəkarlar və idarəçilər sektorlararası yönləndirməni həyata keçirə bilər. Uşaqların müdafiəsi sistemində çalışan peşəkarlar qurumlararası əməkdaşlıqda və əməkdaşlıq protokollarında çalışmaq üçün təlim keçməlidirlər. Prosesə aşağıdakılar daxil olacaqdır: (a) uşağın, ona qayğı göstərən şəxslərin və ailənin qısa və uzun müddətli ehtiyaclarının iştiraklı və çoxprofilli şəkildə qiymətləndirilməsi, bu zaman uşaq, eləcə də ona qayğı göstərənlər və onun ailəsi öz fikrini bildirməyə dəvət olunur və onların fikirləri nəzərə alınır; (b) qiymətləndirmənin nəticələrini uşağa, ona qayğı göstərənlərə və ailəsinə bildirmək; (c) həmin ehtiyacların ödənməsi üçün uşağı və ailəsini təklif olunan xidmətlər dəstinə yönəltmək; və (d) prosesin izlənməsi və müdaxilənin münasib olub-olmamasını qiymətləndirmək.

51. **Təhqiqat.** Uşağın, onun nümayəndəsinin və ya kənar şəxsin xəbər verməsindən asılı olmayaraq zorakılıq halları rolu üzrə xüsusi və hərtərəfli təlim keçmiş səriştəli peşəkarlar tərəfindən təhqiq olunmalıdır, uşaqların hüquqlarına əsaslanan və uşağa qarşı həssas olan yanaşma tətbiq edilməlidir. Ciddi, ancaq uşağa qarşı həssas olan təhqiqat prosedurları zorakılığın düzgün müəyyən edilməsinə yardım edəcək, inzibati, mülki, uşaq müdafiəsi və cinayət işləri üçün dəlillərin təmin edilməsinə kömək edəcək. Təhqiqat prosesində uşağa yenə zərər verilməməsi üçün son dərəcə ehtiyatlı olmaq lazımdır. Bu məqsədlə bütün tərəflər fikir bildirməyə dəvət olunmalı və uşağın fikirləri nəzərə alınmalıdır.

52. **Müalicə.** “Müalicə” zorakılığa məruz qalmış uşaqların “fiziki və psixoloji cəhətdən bərpası və sosial reintegrasiyası” baxımından zəruri olan bir çox xidmətlərdən biri olub, “uşağın sağlamlığını, özünə hörmətini və ləyaqətini təşviq edən mühitdə” aparılmalıdır (maddə 39). Bu baxımdan növbəti məsələlərə diqqət yetirilməlidir: (a) uşağın fikrinin öyrənilməsi və onun lazımı şəkildə nəzərə alınması; (b) uşağın təhlükəsizliyi; (c) ola bilsin onun dərhal təhlükəsiz yerə köçürülməsinin zəruri olması; və (d) potensial müdaxilələrin uşağın rifahına, sağlamlıq və inkişafına proqnozlaşdırıla bilən uzun müddətdə təsirləri. Zorakılıq aşkar edildikdən sonra tibbi, psixi sağlamlıq, sosial və hüquq xidmətləri və dəstək, eləcə də uzun müddət sonradan nəzarət xidmətləri tələb oluna bilər. Tam

²² Uşaq qurbanların və cinayət şahidlərinin cəlb olunduğu məsələlərdə ədliyyəyə dair Təlimatlara da baxın.

xidmətlər dəsti, o cümlədən ailə qruplarının konfransları və digər oxşar təcrübələr mövcud olmalıdır. Zorakılığı törədənlərə, xüsusilə onu törədən uşaqlara xidmətlər göstərməli və onlar müalicə almalıdırlar. Digər uşaqlara qarşı aqressiv olan uşaqlar çox zaman onu böyüdən ailədən və icma mühitindən məhrum qalır. Bu uşaqları onların böyüdükləri şəraitin qurbanları kimi görmək lazımdır ki, bu da onlarda məyusluq, nifrət və qəzəb hissi doğurur. Maarifləndirici tədbirlər prioritet olmalı, onların prososial yanaşmasını, səriştə və davranışını düzəltməyə yönəlməlidir. Eyni zamanda bu uşaqların, eləcə də ailədə və qonşuluqda olan digər uşaqların həyat şərtləri yoxlanmalıdır ki, onlara qayğı və dəstək göstərilməsi təşviq edilsin. Özünə zərər vuran uşaqlara gəldikdə isə qəbul edilir ki, bu, ciddi psixoloji stress nəticəsində baş verir və başqaları tərəfindən törədilən zorakılığın nəticəsi ola bilər. Özünə zərər vurma kriminallaşdırılmamalıdır. Müdaxilələr dəstəkləyici xarakter daşımalı və heç bir halda cəzalandırıcı olmamalıdır.

53. Sonradan nəzarət. Növbəti məsələlər hər zaman aydın olmalıdır: (a) hesabatvermədən və yönləndirmədən başlayaraq sonradan nəzarətdəki uşaq və ailəsi üçün cavabdeh olan şəxs; (b) görülən istənilən fəaliyyət istiqamətinin məqsədləri – uşaq və müvafiq maraqlı tərəflərlə tam şəkildə müzakirə edilməlidir; (c) istənilən müdaxilənin təfərrüatları, həyata keçirilməsi üçün son müddət və təklif edilən müddəti; və (d) tədbirlərin yoxlanması, monitorinqi və qiymətləndirilməsi mexanizmləri və tarixləri. Müdaxilələrin mərhələləri arasında davamlılıq mühüm məsələ olub, işlərin idarə edilməsi prosesində uğurlu ola bilər. Yardımın səmərəli olması üçün iştiraklı prosesdə qərar verildikdən sonra tədbirlərin lazımsız şəkildə gecikməməsi tələb olunur. Maddə 39 (bərpa və reintegrasiya), maddə 25 (müalicə və qəyyumluğun vaxtaşırı qiymətləndirilməsi), maddə 6, paraqraf 2 (inkişaf etmək hüququ) və maddə 29 (inkişaf niyyətini və təşəbbüslərini təmsil edən maariflənmə məqsədləri). Uşağın ən ümdə maraqlarına zidd olduğu hal istisna olmaqla, onun hər iki valideyni ilə əlaqə saxlaması 9-cu maddənin 3-cü paraqrafına uyğun təmin edilməlidir.

54. Məhkəmə prosesinə başlanılması.²³ Hər zaman və bütün hallarda lazımi hüquqi proseslərə hörmət bəslənməlidir. Qəbul edilən qərarın əsas məqsədi xüsusən də uşağın müdafiəsi və gələcək inkişafı və onun ən ümdə maraqları (və zorakılıq törədənin yenidən zorakılıq törədəcəyi riski olduqda digər uşaqların ən ümdə maraqları) olmalı, vəziyyətə görə zəruri olduqda ən aşağı səviyyədə müdaxilə edilməlidir. Bundan başqa, Komitə aşağıdakı zəmanətlərin təmin edilməsini tövsiyə edir:

(a) Ədliyyə sistemi və ya digər səlahiyyətli orqanlar (polis, miqrasiya və ya təhsil, sosial və ya səhiyyə xidmətləri kimi) uşaqlara və onların valideynlərinə dərhal və müvafiq şəkildə məlumat verməlidirlər;

(b) Məhkəmə prosesi zamanı zorakılığın qurbanı olan uşaqlarla onların xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla həssas davranmaq lazımdır, onların şəxsi vəziyyəti, ehtiyacları, yaşı, cinsi, əlilliyi və yetkinlik səviyyəsi nəzərə alınmalı, onların fiziki, psixoloji və əxlaqi toxunulmazlığına tam hörmət bəslənməlidir;

(c) Mümkün hallarda məhkəmə prosedurunun başlanması qabaqçılıq xarakter daşımalı, fəal şəkildə müsbət davranışı təşviq etməli, eləcə də mənfi davranışı qadağan etməlidir. Məhkəmə prosedurunun başlanılması sektorlar boyu əlaqələndirilən və inteqrə edilən yanaşmanın elementi olub, uşaqlarla, qayğı göstərən şəxslərlə, ailələr və icmalarla işləyən digər peşəkarları dəstəkləməli

²³ Baxın: Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin uşaqları dəstəkləyən ədliyyə barədə Təlimatları, 17 noyabr 2010-cu ildə qəbul edilmişdir; Uşaq Qurbanlarının və Cinayət Şahidlərinin iştirak etdiyi Məsələlərdə Ədliyyəyə dair Təlimatlar; və Baş Assambleyanın 65/213 sayılı qətnaməsi.

və onların işini yüngülləşdirməli, uşaqlara qayğının göstərilməsi və onların müdafiəsi üzrə mövcud olan tam xidmətlər çeşidinin təmin edilməsi üçün şərait yaratmalıdır;

(d) Zorakılığın qurbanı olan uşaqların cəlb olunduğu bütün prosedurlarda qanunun aliliyinə hörmət bəsləməklə sürət prinsipi tətbiq edilməlidir.

55. Məhkəmə prosedurunun başlanması aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

(a) Ailə qrup konfransının keçirilməsi, münaqişənin həlli üçün alternativ mexanizmlər, ədalətin bərpa edilməsi, qohum və yaxınların razılaşmaları kimi fərqləndirilən və mediasiya ilə verilən reaksiyalar (bu proseslərlə insan hüquqlarına hörmət bəslənir, cavabdehlik olur və onlar təlim keçmiş vasitəçilər tərəfindən idarə edilir);

(b) Uşağın müdafiəsi üçün xüsusi tədbirin görülməsi ilə nəticələnəcək yuvenal və ya ailə işləri üzrə məhkəmənin müdaxiləsi;

(c) Xüsusilə də Dövlət subyektlərinin de jure və ya de facto cəzadan azad olması kimi geniş yayılmış təcrübəni ləğv etmək üçün cinayət qanunveriliyi prosedurlarına ciddi əməl edilməlidir;

(d) uşaqlara qarşı pis rəftarla bağlı ehtimal edilən hallarla məşğul olarkən iş etinasız və ya qeyri-münasib yanaşdığı üçün peşəkarlara qarşı inzibati araşdırma (etika məəcəsi və ya qayğı standartları pozulduğuna görə peşəkar qurumlar kontekstində daxili araşdırmalar və ya kənar araşdırmalar);

(e) Zorakılığın müxtəlif formalarından zərər çəkmiş uşaqlar üçün kompensasiya ödənişinin və onların reabilitasiyasının təmin edilməsi üçün məhkəmə qərarları.

56. Zorakılığın qurbanı olan uşaq üçün müvafiq hallarda yuvenal və ya ailə işləri üzrə ixtisaslaşmış məhkəmələr və ya cinayət prosedurları qurulmalıdır. Buraya polis, məhkəmə orqanları və prokurorluqda ixtisaslaşmış bölmələrin təsis edilməsi daxildir ki, əlilliyi olan uşaqların ədliyyə prosesində bərabər və ədalətli iştirak etməsi üçün burada onları yaşayışla təmin etmək imkanı olsun. Uşaqlarla və onlar üçün çalışan və belə işlərə cəlb olunan bütün peşəkarlar müxtəlif qrupdan olan uşaqların hüquqları və ehtiyacları, eləcə də onlara uyğunlaşdırılmış prosedurlar barədə çoxprofilli xüsusi təlim keçməlidirlər. Çoxprofilli yanaşma tətbiq edərkən məxfiliyə dair peşəkar qaydalara hörmət bəslənməlidir. Ancaq uşağın maraqlarına ən yaxşı şəkildə cavab verdiyi halda onun valideyn(lər)indən və ya ailəsindən ayrılmasına dair qərar verilə bilər (maddə 9 və maddə 20, paragraf 1). Ancaq zorakılıq hallarında zorakılıq törədənlər uşağa qayğı göstərən əsas şəxslədirsə, uşaq hüquqlarının müdafiəsi üçün yuxarıda sadalanan vasitələr çərçivəsində, təhlükə və digər faktorlardan asılı olaraq, sosial və maarifləndirici yanaşmaya yönələn müdaxilə tədbirləri və hüquqların bərpa edilməsi metodu çox zaman xalis cəzalandırma məqsədi ilə məhkəmə prosedurunun başlamaqdan üstün tutulur. Səmərəli müdafiə tədbirləri, o cümlədən qurbanlara kompensasiya ödənişi və hüquq müdafiə mexanizmləri, apelyasiya və ya şikayətlərin verilməsi üçün müstəqil mexanizmlər əlyətərli olmalıdır.

57. Effektiv prosedurlar. 19-cu maddənin 1-ci və 2-ci paragraflarında qeyd edilən və sistemin formalaşması yanaşmasına inteqrə edilən (paragraf 71-ə baxın) belə qoruyucu tədbirlər onların qüvvəyə minməsi, keyfiyyəti, müvafiq olması, əlçatımlığı, təsir və effektivliyi üçün “effektiv prosedurların” olmasını tələb edir. Belə prosedurlara aşağıdakılar daxil olmalıdır:

(a) Zəruri hallarda protokollar və anlaşma memorandumları ilə səlahiyyət verilən sektorlararası koordinasiya;

(b) Məlumatların sisteməlik şəkildə daim toplanması və təhlilinin hazırlanması və həyata keçirilməsi;

(c) Tədqiqat gündəliyinin hazırlanması və həyata keçirilməsi; və

(d) Uşaqlar və ailələr üçün siyasətlər, proses və hasilatlarla bağlı qiymətləndirilə bilən məqsədlərin və göstəricilərin hazırlanması.

58. Zorakılığın baş vermə hallarına, yayılmasına və növlərinə və ya dərəcəsinə xalis olaraq dar çərçivədən baxmaqdan əlavə, hasilat göstəriciləri uşaqların hüquqları olan şəxs kimi müsbət inkişafına və rifahına diqqət yetirməlidir. Zorakılığın əsas səbəblərini müəyyənləşdirərkən və islahedici tədbirlər tövsiyə edərkən uşaq ölümü hallarının nəzərdən keçirilməsi, zədələrin ciddi yoxlanılması, sorğu-suallar və sistemativ yoxlamalar da nəzərə alınmalıdır. Tədqiqat beynəlxalq və yerli səviyyədə uşaqların qorunması üzrə mövcud olan əsas biliklərə əsaslanmalı və qarşılıqlı tamamlanmanı maksimum səviyyəyə çatdırmaq üçün çoxprofilli və beynəlxalq əməkdaşlıqdan faydalanmalıdır. (milli əlaqələndirmə mexanizmləri ilə bağlı cavabdehliyə dair paraqraf 72 (j) baxın).

V. Konvensiyanın ümumi kontekstində 19-cu maddənin şərhı

59. **Uşaq hüquqları yanaşmasının izahı.** Hüquqları olan şəxs kimi uşağın ləyaqətinə, həyatına, sağ qalmasına, rifahına, sağlamlığına, inkişafına, iştirakına hörmət bəslənməli və ona qarşı ayrı-seçkiliyə yol verilməməlidir, bu məsələlər üzv Dövlətlərin uşaqlarla bağlı siyasətlərinin ən üstün tutulan hədəfi kimi qorunmalıdır. Konvensiyada (və onun Fakültativ Protokollarında) olan bütün hüquqlara hörmət bəsləməklə, onları qoruyub həyata keçirməklə buna nail olmaq olar. Müdafiə olunmaq üçün silinməz hüquqları olan hüquq subyektlərindən daha çox uşaqları yardıma ehtiyacı olan “obyektlər” hesab edib onlarla davranmaq məqsədi güdən uşaq müdafiəsi üzrə yanaşmaların konsepsiyası dəyişməlidir. Uşaq hüquqları yanaşması Konvensiyada müəyyən edildiyi kimi bütün uşaqların hüquqlarının həyata keçirilməsini təşviq edir ki, burada uşaqların hüquqlarına hörmət etmək, onları qorumaq və həyata keçirmək (maddə 4) üçün cavabdeh olanların potensialı və ayrı-seçkiliyə yol verməmək (maddə 2), uşağın ən ümdə maraqlarını nəzərə almaq (maddə 3, paraqraf 1), yaşamaq, sağ qalmaq və inkişaf etmək (maddə 6), uşağın öz baxışlarına hörmət etmək (maddə 12) hüquqları ilə hər zaman müdafiə olunan hüquq subyektlərinin öz hüquqlarını tələb etməsi üçün onların potensialı artırılır. Uşaqlar öz hüquqlarını həyata keçirərkən qəyyumları, valideyn və icma üzvləri uşağın inkişaf etməkdə olan qabiliyyətinə müvafiq surətdə onu idarə etməyə və istiqamətləndirməyə borcludur (maddə 5). Bu uşaq hüquqlarına dair kompleks yanaşma olub, uşağın özünün güclü tərəflərinin və resurslarının, onun aid olduğu bütün sosial sistemlərin: ailə, məktəb, icma, qurumlar, dini və mədəniyyət sistemlərinin dəstəklənməsinə xüsusi diqqət ayırır.

60. **Maddə 2 (qeyri ayrı-seçkilik).** Komitə vurğulayır ki, üzv Dövlətlər “uşağın, onun valideynlərinin və ya qanuni qəyyumlarının irqindən, dərisinin rəngindən, cinsindən, dilindən, siyasi əqidəsindən və ya digər əqidələrindən, milli, etnik, yaxud sosial mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, səhhətindən və doğulduğu şəraitdən və ya hər hansı başqa hallardan asılı olmayaraq, heç bir ayrı-seçkiliyə yol verməyərək” uşağın zorakılığın bütün formalarından qorunmaq hüququnu təmin etmək üçün müvafiq tədbirlər görəcəkdir. Buraya kommersiya məqsədləri ilə cinsi istismar olunan uşaqlara, küçədə yaşayan uşaqlara və ya qanunu pozan uşaqlara qarşı və ya uşaqların geyimi və davranışı əsasında yürüdülmən qərəzli fikirlərə görə onlara qarşı qoyulan ayrı-seçkilik daxildir. Üzv Dövlətlər hazırkı ümumi şərhin 72 (g) paraqrafında müəyyən edildiyi kimi uşaqların həssas və ya təcrid olunmuş qruplarına qarşı ayrı-seçkiliyi aradan qaldırmalı, bütün digər uşaqlarla bərabər belə uşaqların müdafiə olunmaq hüquqlarının təmin edilməsi üçün qabaqlayıcı cəhdlər göstərməlidir.

61. **Maddə 3 (uşağın ən ümdə maraqları).** Komitə vurğulayır ki, uşağın ən ümdə maraqlarının şərhı bütün Konvensiyaya, o cümlədən uşaqların zorakılığın bütün növ formalarından qorumaq öhdəliyinə uyğun olmalıdır. Uşağın şəxsi ləyaqəti və fiziki toxunulmazlığı hüququna zidd olan təcrübələri, o cümlədən cismani cəza və digər növ qəddar və ya ləyaqəti alçaldan cəzaları

əsaslandırmaq üçün bundan istifadə edilə bilməz. Böyüklərin uşağın maraqlarının ən yaxşı şəkildə təmin edilməsi fikri Konvensiya ilə bütün uşaq hüquqlarına hörmət etmək öhdəliyindən üstün ola bilməz. Xüsusilə də Komitə hesab edir ki, aşağıdakı yollarla uşağın maraqları ən yaxşı şəkildə təmin edilir:

(a) Milli əlaqələndirmə mexanizmlərində zorakılığın ilkin olaraq qarşısının alınmasına xüsusi diqqət vermək ehtiyacını vurğulamaqla zorakılığın bütün formalarının qarşısının alınması və uşaqların pozitiv mühitdə böyüdülməsi;

(b) Uşaqların müdafiəsi və dəstəklənməsi üçün uşaq hüquqlarına əsaslanan inteqrə edilmiş sistem üçün ayrılan insan, maliyyə və texniki resurslara müvafiq investisiya qoymaq.

62. Maddə 6 (yaşamaq, sağ qalmaq və inkişaf etmək). Uşağı zorakılığın bütün formalarından qorumaq uşağın tək “yaşamaq” və “sağ qalmaq” hüququ baxımından deyil, eləcə də onun “inkişaf etmək” hüququ baxımından nəzərdən keçirilməlidir ki, bu, uşağın müdafiəsi ilə bağlı ümumi məqsədə uyğun şərh edilməlidir. Beləliklə, iştirakçı tərəfin öhdəliyinə zorakılıq və istismardan hərtərəfli müdafiə daxildir ki, bu da uşağın yaşamaq, sağ qalmaq və inkişaf etmək hüququnu təhlükəyə qoya bilər. Komitə Dövlətlərin “inkişaf etmək” terminini kompleks konsepsiya kimi ən geniş mənada şərh etməsini gözləyir ki, buraya uşağın fiziki, əqli, mənəvi, əxlaqi, psixoloji və sosial inkişafı daxildir. Həyata keçirmə tədbirləri bütün uşaqların optimal inkişafına istiqamətlənməlidir.

63. Maddə 12 (dinlənmək hüququ). Komitə hesab edir ki, uşağın iştirakı onun müdafiəsini təşviq edir və uşağın müdafiəsi onun iştirakı baxımından vacibdir. Zorakılığa xüsusilə açıq olan çox kiçik uşaqların artıq dinlənmək hüququ vardır. Uşaq müdafiəsi prosesinin hər məqamında icbari addım kimi uşaqlara fikir bildirmək təklif olunmalı və onların fikri nəzərə alınmalıdır. Uşağın dinlənmək hüququ xüsusilə zorakılıq hallarına aiddir (Komitənin 12 (2008) sayılı ümumi şərhində 118 ff paraqraflarına baxın). Ailə və uşağın böyüdülməsi ilə bağlı Komitə bildirmişdir ki, bu hüquq evdə və ailədə zorakılığın bütün formalarının qarşısını alır. Bundan başqa, Komitə ümumiyyətlə və məktəbdə, xüsusilə də məktəbdə aqressiv davranışın və zorakılığın digər formalarının aradan qaldırılması və qarşısının alınmasında profilaktik strategiyanın hazırlanması prosesində uşaqların iştirak etməsinin mühüm olduğunu bəyan etmişdir. Zorakılığın yox edilməsi üçün uşaqların öz qabiliyyətinin gücləndirilməsinə yönələn təşəbbüs və proqramlar da dəstəklənməlidir. Zorakılıq görən uşaqlarda təbiət etibarilə inamsızlıq yarandığından uşağın müdafiəsi üçün edilən müdaxilələrin onun inamsızlığını daha da artırmaq əvəzinə, uşağın iştirakının ehtiyatla dəstəklənməsi ilə onun bərpa olmasına və cəmiyyətə yenidən inteqrasiya etməsinə müsbət töhfə verməsi üçün həssas tədbirlər görülməlidir. Komitə qeyd edir ki, əsasən təcrid olunan və/və ya ayrışdırılıb uğrayan qruplar iştirakla bağlı maneələrlə üzləşir. Bu maneələrin aradan qaldırılması uşaqların müdafiəsi baxımından xüsusilə münasibdir, çünki belə uşaqlar zorakılıqla daha çox üzləşən uşaqlar sırasında olur.

64. Konvensiyanın növbəti iki maddəsinin də hərtərəfli münasibliyi vardır ki, bu da 19-cu maddənin həyata keçirilməsi baxımından onlara xüsusi əhəmiyyət kəsb etdirir.

65. Maddə 4 (müvafiq tədbirlər). 4-cü Maddə ilə üzv Dövlətlər Konvensiyada, o cümlədən 19-cu maddədə tanınan bütün hüquqların həyata keçirilməsi üçün bütün lazımi tədbirləri görəcəkdir. Konvensiyanın 4-cü maddəsinin həyata keçirilməsi ilə bağlı qeyd olunmalıdır ki, 19-cu maddədə müəyyən edilən zorakılığın bütün formalarından müdafiə olunmaq hüququ vətəndaş hüququ və azadlığıdır. Buna görə də 19-cu maddənin həyata keçirilməsi üzv Dövlətlərin birbaşa və şərhətsiz öhdəliyidir. 4-cü maddə ilə bağlı iqtisadi vəziyyəti necə olursa-olsun Dövlətlər ən aztəminatlı qruplara xüsusi diqqət ayırmaqla uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsi istiqamətində mümkün olan bütün tədbirləri görməlidirlər (Komitənin 5 sayılı ümumi şərhində 8-ci paraqrafına baxın). Maddədə vurğulanır ki, malik olduqları resurslardan maksimum dərəcədə istifadə olunmalıdır.

66. Maddə 5 (uşağın inkişaf etməkdə olan qabiliyyətinə müvafiq olaraq onu idarə etmək və istiqamətləndirmək). 19-cu maddənin həyata keçirilməsi ilə uşaqlara qayğı göstərilməsi və onların müdafiəsində və zorakılığın qarşısının alınmasında valideynlərin, genişləndirilmiş ailələrin, hüquqi qəyümlərin və icma üzvlərinin birinci dərəcəli vacibliyinin qəbul edilməsi və onların dəstəklənməsi tələb olunur. Bu yanaşma 5-ci maddəyə münasibdir ki, bu maddə Konvensiyada (o cümlədən 19-cu maddədə) tanınan hüquqların uşaq tərəfindən həyata keçirilməsində uşağı lazımcına idarə və ona rəhbərlik etmək və bunu uşağın inkişaf etməkdə olan qabiliyyətinə müvafiq sürətdə yerinə yetirmək üçün uşağa qayğı göstərən tərəflərin məsuliyyətinə, hüquqlarına və vəzifələrinə hörmət bəslənməsini təşviq edir. (Milli əlaqələndirmə mexanizmləri və ailələrlə bağlı digər maddələr kontekstində ailələrin birinciliyinə dair paraqraf 72(d) da baxın).

67. Digər müvafiq maddələr. Konvensiyada zorakılıq və uşaqların müdafiəsi ilə birmənalı şəkildə və dolayısı ilə əlaqədar olan çoxsaylı maddələr vardır. 19-cu maddə bu maddələrlə kompleks şəkildə şərh edilməlidir. Bu kimi hərtərəfli istinadların verilməsi zorakılığın bütün formalarının uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsi üçün yaratdığı hərtərəfli təhlükənin nəzərə alınmasının, həyatın və inkişafın bütün hallarında uşaqların qorunmasının zəruri olduğunu nümayiş etdirir.

VI. Uşaqlara qarşı zorakılıq üzrə milli əlaqələndirmə mexanizmi

68. Milli tədbirlər planından kənarında. Komitə üzv Dövlətlərin qəbul etdiyi bir çox milli tədbirlər planlarına uşaq hüquqlarının yerinə yetirilməsi məqsədilə uşaqlara qarşı zorakılığın bütün hallarının qadağan edilməsi, qarşısının alınması və aradan qaldırılması ilə bağlı tədbirlərin daxil olduğunu qəbul edir. Bu cür tədbirlər planları uşaqların öz hüquqlarından daha çox istifadə etməsinə yardım etməklərinə baxmayaraq, onların həyata keçirilməsi, monitorinqi, qiymətləndirilməsi və izlənməsi böyük sayda çətinliklərlə üzləşir. Məsələn, onların ümumi inkişaf siyasəti, proqramları, büdcə və əlaqələndirmə mexanizmləri ilə əlaqələri olmur. Həyata keçirilə bilən daha real və çevik alətlər yaratmaq məqsədilə Komitə uşaqları zorakılığın bütün formalarından müdafiə etmək və qoruyucu mühiti²⁴ dəstəkləmək üçün bütün uşaq hüquqlarına əsaslanan tədbirlərlə bağlı “uşaqlara qarşı zorakılıq üzrə əlaqələndirmə mexanizmini” təklif edir. Milli tədbir planları olmadığı və ya onların idarə edilməsi çətin olduğu hallarda bu cür əlaqələndirmə mexanizmindən istifadə oluna bilər. Milli tədbirlər planları artıq səmərəli şəkildə həyata keçirildiyi hallarda əlaqələndirmə mexanizmi yenə də həmmən cəhdləri tamamlayaraq, müzakirələri stimullaşdırma, onların işini yaxşılaşdırmaq üçün yeni ideyalar və resurslar hasil edə bilər.

69. Uşaqlara qarşı zorakılıq üzrə milli əlaqələndirmə mexanizmi. Bu əlaqələndirmə mexanizmi tədbirlər silsiləsi boyu və 19-cu maddədə müəyyən edilən hər müdaxilə mərhələsində zəruri olan tədbirlər baxımından Hökumət nazirlikləri arasında, eləcə də bütün səviyyələrdə Dövlət və vətəndaş cəmiyyəti aktorları üçün ümumi meyarlar sistemini və kommunikasiya mexanizmini təmin edə bilər. Mexanizm çevikliyi və yaradıcılığı təşviq edərək, eyni zamanda həm Hökumət, həm də icmanın rəhbərlik etdiyi, lakin yenə də vahid və əlaqələndirilən ümumi mexanizmə daxil olan təşəbbüslərin hazırlanmasına və həyata keçirilməsinə imkan verə bilər. Komitə öz əvvəlki tövsiyələrində və ümumi şərhlərində, o cümlədən həyata keçirmənin ümumi tədbirlərinə dair 5 sayılı ümumi şərhində artıq üzv Dövlətləri Konvensiyanın konkret aspektlərinə dair plan və strategiyalar hazırlamasında təkid etmişdir (məsələn, yuvenil ədliyyə və ya erkən uşaqlıq dövrü). Bu kontekstdə, Komitə zorakılığın bütün formalarına qarşı müdafiə üçün milli əlaqələndirmə mexanizminin, o cümlədən hərtərəfli preventiv tədbirlərin hazırlanmasını tövsiyə edir.

70. Müxtəlif başlanğıc nöqtələri. Komitə qəbul edir ki, bir çox ölkələrdə uşaqları zorakılığın bütün formalarından qorumaq çox mürəkkəbdir və üzv Dövlətlər mövcud hüquqi, institusional və xidmət

²⁴ Birləşmiş Millətlər Təşkilatının uşaqlara qarşı zorakılığa dair tədqiqatı üzrə beynəlxalq ekspertin kompleks tövsiyələrinə də baxın (A/61/299), paraqraf 96.

infrastrukturuları, mədəni adət və peşəkar sənətdə, eləcə də resurs səviyyəsi baxımından tədbirləri müxtəlif başlanğıc nöqtələrdən layihələşdirərək, həyata keçirirlər.

71. Milli əlaqələndirmə mexanizminin hazırlanması prosesi. Zorakılığın bütün formalarından azad olmaq üçün əlaqələndirmə mexanizmlərinin vahid modeli mövcud deyil. Bəzi ölkələr uşaqların qorunması üçün ayrıca sistemə investisiya qoyduğu halda, digərləri müdafiə məsələlərini uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsi sistemlərinə inteqrə etməyə üstünlük vermişdir. Təcrübə onu göstərir ki, sistemin uğurla həyata keçməsi üçün onun hazırlanması prosesi vacib əhəmiyyət daşıyır. İşlərin məharətlə qurulması tələb edir ki, məqsədin müvafiq qərar qəbul etmə səlahiyyəti ola biləcəyi halda, müntəzəm görüş keçirən və iddialı olmağa hazır olan çoxprofilli işçi qrup vasitəsilə bütün maraqlı tərəf qruplarının yüksək rütbəli nümayəndələrinin iştirakı və prosesə yiyələnməsini təmin etsin. Zorakılığın bütün formalarına qarşı preventiv və müdafiə sistemi mövcud rəsmi və qeyri-rəsmi strukturların, xidmət və təşkilatların güclü tərəflərinə əsaslanmalıdır. 19-cu maddədə və daha geniş şəkildə Konvensiyada, insan hüquqları üzrə digər beynəlxalq və regional alətlərdə təsbit olunan öhdəliklər əsasında boşluqlar müəyyən edilib aradan qaldırılmalı, bu proses Birləşmiş Millətlər Təşkilatının uşaqlara qarşı zorakılığa dair tədqiqatında, hazırkı ümumi şərhdə verilən tövsiyələrlə və həyata keçirilmə prosesinə göstərilən yardımla dəstəklənməlidir. Milli planlaşdırma şəffaf və inklüziv proses olmalı, ümumi ictimaiyyətdə tam açıqlanmalı, Hökumətin, QHT-lərin, tədqiqat və peşəkar təcrübəsi olan ekspertlərin, valideyn və uşaqların iştirakını təmin edilməlidir. Proses həm uşaqlar, həm də böyüklər üçün əlçatımlı və anlaşıqlı olmalıdır. Milli əlaqələndirmə mexanizminin dəyəri, o cümlədən insan və texniki resurslar tam hesablanmalı və maliyyələşdirilməli, mümkün olarsa, uşaqlar üçün ayrılan milli büdcə çərçivəsində təqdim edilməlidir.

72. Milli əlaqələndirmə mexanizmlərinə daxil ediləcək elementlər. Aşağıdakı elementlər tədbirlərə (qanunvericilik, inzibati, sosial və maarifləndirici) və müdaxilə mərhələlərinə (zorakılığın qarşısının alınmasından başlayaraq bərpa və cəmiyyətə yenidən inteqrasiyaya mərhələsinədək) daxil edilməlidir:

(a) *Uşaq hüquqlarına dair yanaşma.* Bu yanaşma uşağın böyüklərin xeyirxah əməllərinin benefisiarı kimi deyil, onun hüquq sahibi kimi bəyan edilməsinə əsaslanır. Buraya əlaqələndirmə mexanizminin və xüsusi tədbirlərin layihələşdirilməsində, həyata keçirilməsində, monitorinqi və qiymətləndirilməsində uşaq və ya uşaqların yaşını və inkişaf potensialını nəzərə almaqla onlarla və uşaq agentlikləri ilə məsləhətləşmələrin aparılmasına və əməkdaşlığın göstərilməsinə hörmət bəslənməsi və tövsiyə edilməsi daxildir;

(b) *Uşaqlara qarşı zorakılığın gender aspektləri.* Üzv Dövlətlər təmin etməlidir ki, siyasət və tədbirlərdə qız və oğlanların müxtəlif mühitlərdə zorakılığın müxtəlif formaları ilə bağlı üzləşdikləri fərqli risklər nəzərə alınsın. Dövlətlər zorakılığın qarşısının alınması üzrə hərtərəfli strategiyanın bir hissəsi olaraq gender ayrı-seçkiliyinin bütün formaları ilə mübarizə aparmalıdır. Buraya genderə əsaslanan stereotiplərin aradan qaldırılması, səlahiyyətlər arasında tarazlığın pozulması, qeyri-bərabərsizliklər və ayrı-seçkiliklə mübarizə daxildir ki, bunlar da evdə, məktəbdə və təhsil müəssisələrində, icmalarda, iş yerlərində, müəssisələrdə və daha geniş cəmiyyətdə zorakılıq və məcburiyyətdən istifadəni dəstəkləyir və əbədi saxlayır. Kişilər və oğlanlar strateji tərəfdaş və müttəfiqlər kimi fəal şəkildə təşviq olunmalı və qadın və qızlarla bərabər bir-birlərinə qarşı hörməti və gender ayrı-seçkiliyini və onun zorakı təzahürlərini necə dayandırmaq haqda anlayışlarını artırmaq üçün onlara da imkan verilməlidir;

(c) *İlkin (ümumi) müdaxilə.* Təfərrüatlar üçün hazırkı ümumi şərhin 42-ci paragrafına baxın;

(d) *Uşaqlara qayğı göstərilməsi və onların müdafiəsi strategiyalarında ailələrin ilkin mövqeyi.*²⁵ Ailələr (o cümlədən genişləndirilmiş ailələr və ailə növlü qayğı müəssisələri) uşaqları müdafiə etmək və zorakılığın qarşısını almaq sahəsində böyük potensiala malikdir. Ailələr həmçinin uşaqların özlərini müdafiə etmələrinə dəstək ola və bacarıqlarını artırma bilirlər. Buna görə də ailə

²⁵ Uşaqlara Alternativ Qayğının Göstərilməsi üzrə Təlimatlara da baxın.

həyatını möhkəmləndirmək, ailələri dəstəkləmək və çətinlikləri olan ailələrlə işləmək ehtiyacı müdaxilənin hər mərhələsində, xüsusilə də zorakılığın qarşısını alarkən (uşaqlara yaxşı qayğı təmin etməklə) və erkən vaxtlarda müdaxilə edərək uşağın müdafiəsinə yönələn başlıca fəaliyyət olmalıdır. Bununla belə Komitə uşaqların zorakılıqla, o cümlədən cinsi sui-istifadə ilə əsasən ailə daxilində üzləşdiyini qeyd edir və uşaqlar ailə üzvləri tərəfindən zorakılığa məruz qaldığı hallarda ailələrə müdaxilə etməyin vacibliyini vurğulayır;

(e) *Davamlılıq və müdafiə faktorları.* Şəxsi təhlükəsizliyi təşviq edən və zorakılıq, etinasızlığı və onların mənfi təsirini azaldan davamlılıq və müdafiə faktorlarını, yəni daxili və xarici güvvələri və dəstəyi anlamaq olduqca vacibdir. Müdafiə faktorlarına sabit ailələr; uşağın fiziki və sosial-psixoloji ehtiyaclarını ödəyən böyüklər tərəfindən böyüdülməsi; zorakı olmayan müsbət intizam; uşağın ən azı bir böyüyə olan etibarlı bağlılığı; həmyaşıdları və digərləri (o cümlədən müəllimlər) tərəfindən dəstəkləyici münasibətlər; cəmiyyətin maraqları üçün zorakı olmayan və ayrı-seçkilik salmayan yanaşma və rəftarları təşviq edən sosial mühit; icmada sosial vəhdətliyin yüksək səviyyəsi; və sürətlə inkişaf edən sosial şəbəkələr və qonşu bağlantılar;

(f) *Risk faktorları.* Ümumiyyətlə və ya müəyyən kontekstlərdə fərdi uşaqların və ya uşaq qruplarının məruz qala biləcəyi risk faktorlarını azaltmaq üçün profilaktik və xüsusi hazırlanmış tədbirlər görülməlidir. Buraya zərərli vərdişlər, əqli sağlamlıq problemləri və sosial təcrid kimi valideynlə bağlı risk faktorları, eləcə də yoxsulluq, işsizlik, ayrı-seçkilik və marginallaşma kimi ailə ilə bağlı risk faktorları daxil ola bilər. Universal səviyyədə 0-18 yaş arasında bütün uşaqlar sinir sistemi, psixoloji, sosial və fiziki böyümə və inkişaf başa çatanaqədək həssas qrup hesab edilir. Körpə və azyaşlı uşaqların beyni hələ də inkişaf mərhələsində olduğundan və onların böyüklərdən tam şəkildə asılılığı onları daha yüksək riskə məruz qoyur. Həm qızlar, həm də oğlanlar riskə məruz qalır, ancaq zorakılıqda çox zaman gender komponenti hökm sürür;

(g) *Potensial olaraq həssas vəziyyətdə olan uşaqlar.* Zorakılığa düşər ola biləcək uşaq qrupları aşağıdakılardan ibarət olub, lakin onlarla məhdudlaşmır: bioloji valideynləri ilə deyil, digər alternativ uşaq baxım müəssisələrində böyüyənlər; doğum zamanı qeydiyyatdan keçməyənlər; küçədə yaşayanlar; qanunu real olaraq pozmuş və ya pozduğu hesab edilənlər; fiziki əlilliyi, duyğu hisslərinin pozulması, qavrayışın pozulması, psixoloji əlilliyi, doğuşdan, doğulduqdan sonra yoluxmuş və/və ya xroniki xəstəliklər və ya ciddi davranış problemləri olanlar; yerli²⁶ və digər etnik azlıqlardan olanlar; azlıqda olan dini və ya dil qruplarından olanlar; lezbiyan, homoseksual, transgender və ya transeksuallar; zərərli ənənəvi təcrübələr riskinə məruz qalanlar; erkən nikahda olanlar (xüsusilə qızlar, və xüsusilə, lakin yalnız məcburi evlilikdə olanlar); ən pis formaları daxil olmaqla, təhlükəli uşaq əməyi görənələr; miqrant və ya qaçqın kimi yer dəyişikliyi edənlər və ya məcburi köçürülənlər və/və ya alverin qurbanı olanlar; artıq zorakılıqla üzləşmiş olanlar; evdə və cəmiyyətdə zorakılığa düşər və onun şahidi olanlar; tüfəng, silah, narkotik və alkoqolun asan əldə edilə bildiyi sosial-iqtisadi inkişafı zəif olan şəhər mühitində yaşayanlar; təhlükəli qəza şəraitində və ya fəlakətin baş verdiyi yerlərdə və ya zəhərli mühitdə yaşayanlar; HIV/QİÇS-ə yoluxanlar və ya özləri HIV xəstəsi olanlar; pis qidalananlar; digər uşaqların himayəsində olanlar; ailəyə özləri baxanlar və ona başçılıq edənlər; 18 yaşına çatmamış valideynlərdən dünyaya gələnlər; arzuolunmayan, vaxtından əvvəl anadan olan və ya doğulan bir neçə uşaqdan biri olanlar; qeyri-adekvat nəzarət altında və ya himayəçilərlə əlaqə saxlamadan xəstəxanaya yerləşdirilənlər; və ya özlərini müdafiə etmək üçün müvafiq ehtiyat tədbirləri, nəzarət və ya səlahiyyəti olmadan İKT-ların təsirində olanlar. Sosial və ya silahlı münaqişələr, təbii fəlakətlər, kompleks və xroniki şəkildə baş verən digər fəvqəladə hallar və sosial sistem qəzaları nəticəsində uşaqlar öz himayəçilərindən

²⁶ Bəzi cəmiyyətlərdə, qeyri-yerli (gəlmə) ailələrin əksinə, “zorakılıq” “etinasızlıqdan” fərqli olaraq yerli uşaqların öz ailələrindən kənarlaşdırılmasının əsas səbəbidir. Səbəbləri (yoxsulluq, yaşayış və tarixi şərait kimi) birbaşa aradan qaldıran, qeyri-cəzalandırıcı ailəyə dəstək xidmətləri və müdafiələri çox zaman daha uyğun olur. Yerli və digər azlıq icmalarda mövcud xidmətlərin göstərilməsində və müdaxilə çəşidlərində ayrı-seçkiliyi aradan qaldırmaq üçün xüsusi cəhdlər göstərilməlidir.

ayrılıqda, onlara qayğı göstərilən təhlükəsiz mühit zərər çəkəndə və ya hətta dağılıqda fəvqəladə vəziyyətdə olan uşaqlar zorakılıq təhlükəsinə həddən artıq açıq olurlar;

(h) *Resursların ayrılması*. Müxtəlif sektorlarda zəruri olan insan, maliyyə və texniki resurslar mövcud resursların maksimum dərəcəsində ayrılmalıdır. Bütçələrin ayrılması və onların səmərəli istifadəsi ilə bağlı hesabatlılığı təmin etmək üçün düzgün monitoring mexanizmləri hazırlanmalı və tətbiq edilməlidir;

(i) *Əlaqələndirmə mexanizmləri*. Müxtəlif sektorlar arasında və vətəndaş cəmiyyəti, o cümlədən təcrübəyə dayanan tədqiqat icması ilə mərkəzi, regional və yerli səviyyələrdə fəaliyyətin səmərəli şəkildə əlaqələndirilməsi üçün mexanizmlər birbaşa müəyyən edilməlidir. Bu mexanizmlər yuxarıda qeyd edilən inzibati tədbirlərlə dəstəklənməlidir;

(j) *Hesabatlılıq*. Üzv Dövlətlər, milli və yerli agentlik və təşkilatlar, vətəndaş cəmiyyətində müvafiq maraqlı tərəflər uşaqların zorakılıqdan qorunması ilə bağlı təəhhüd və öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün birlikdə diqqətlə monitoring, hesablama və qiymətləndirmə standartlarını, göstəricilərini, alət və sistemlərini qurub tətbiq etməlidirlər. Komitə hesabatlılıq sistemləri, o cümlədən məlumatların toplanması və təhlili, göstəricilərin işlənməsi, monitoringi və qiymətləndirilməsi ilə bağlı, o cümlədən insan hüquqları üzrə müstəqil qurumlara hər zaman yardım göstərməyi təklif etmişdir. Komitə tövsiyə edir ki, üzv Dövlətlər zorakılığın qadağan edilməsi, qarşısının alınması və aradan qaldırılması ilə bağlı əldə edilən tərəqqiyə dair illik hesabat dərc etsin, parlamentin nəzərdən keçirməsi və müzakirə etməsi üçün onu təqdim etsin, bütün müvafiq maraqlı tərəfləri burada olan informasiyaya şərh verməyə dəvət etsin.

VII. Həyata keçirilmə resursları və beynəlxalq əməkdaşlığa ehtiyac

73. **Üzv Dövlətlərin öhdəliyi.** Digər məsələlərlə yanaşı, 4 və 19-cu maddə ilə üzv Dövlətlərin öhdəlikləri əsasında Komitə hesab edir ki, üzv Dövlət maliyyə çətinliklərini uşaqların müdafiəsi üçün tələb olunan hər hansı və ya kifayət qədər tədbirlərin görülməməsinin səbəbi kimi gətirə bilməz. Buna görə də, Komitə üzv Dövlətlərə uşaqlara qayğı göstərilməsi və onların müdafiəsi üçün hərtərəfli, strateji və vaxt çərçivəli əlaqələndirmə mexanizmləri qəbul etməsini tövsiyə edir. Komitə bu cür strategiya, mexanizm və tədbirlərin işlənilməsi və hazırlanması prosesində uşaqlarla məsləhətləşmələrin aparılmasının xüsusilə zəruri olduğunu vurğulayır.

74. **Dəstək mənbələri.** 70-ci paragrafda vurğulanan müxtəlif ilkin mövqelər kontekstində uşaqlara qayğı göstərilməsi və onların müdafiəsi strategiyası üçün əsas maliyyə mənbəyinin dövlət və mərkəzdən kənarlaşdırılmış səviyyədə bütçələrinin olması şərtilə, Komitə üzv Dövlətlərin diqqətini Konvensiyanın 4 və 45-ci maddələrdə müəyyən edilən beynəlxalq əməkdaşlıq və yardım yollarına cəlb edir. Komitə aşağıda sadalanan tərəfdaşları 19-cu maddənin və daha geniş şəkildə Konvensiyanın tələblərinin tam şəkildə nəzərə alındığı uşaqların müdafiəsi proqramlarını,

o cümlədən təlimini həm maliyyə, həm də texniki baxımdan dəstəkləməyə çağırır;²⁷ inkişaf sahəsində əməkdaşlıq göstərən üzv Dövlətlər; donor təşkilatlar (o cümlədən Dünya Bankı, özəl mənbələr və fondlar); Birləşmiş Millətlər Təşkilatının agentlikləri və təşkilatları; və digər beynəlxalq və regional qurum və təşkilatlar. Bu cür maliyyə və texniki yardım sisteməti şəkildə dövlət və beynəlxalq səviyyədə güclü və bərabər tərəfdaşlıqlar vasitəsilə göstərilməlidir. Uşaq hüquqlarına əsaslanan müdafiə proqramları beynəlxalq yardım alan ölkələrdə davamlı inkişafın

²⁷ Uşaq hüquqlarının beynəlxalq əməkdaşlıq və texniki yardıma daxil edilməsinə olan ehtiyac; bu kimi əməkdaşlıq və yardımın Konvensiya ilə istiqamətləndirilməsinə və onun həyata keçirilməsinə dəstəklənməsinə olan ehtiyac; beynəlxalq yardım və köməyin əhəmiyyətli hissəsinin uşaqlar üçün xüsusilə ayrılmasına; və Yoxsulluğun Azaldılması Strategiya Sənədlərində və inkişafa dair sektor yanaşmalarında uşaq hüquqlarına xüsusi yer verilməsi barədə 5 sayılı (paraqraf 61, 62 və 64) ümumi şərhə baxın.

dəstəklənməsində əsas komponentlərdən biri olmalıdır. Bu məqsəd yolunda tərəqqi əldə etmək üçün Komitə bu qurumları işi Komitə, Uşaqlara qarşı Zorakılıq üzrə Baş Katibin Xüsusi Nümayəndəsi, beynəlxalq və regional səviyyədə digər insan hüquqları mexanizmləri ilə də davam etməyə çağırır.

75. Beynəlxalq səviyyədə tələb olunan resurslar. Üzv Dövlətlərin 19-cu maddə ilə əlaqədar öhdəliklərini yerinə yetirmələrində onlara yardım etmək üçün beynəlxalq səviyyədə aşağıdakı sahələrdə investisiya qoyuluşu tələb olunur:

(a) İnsan resursları: peşəkar assosiasiyalarda (məsələn, tibbi, psixoloji sağlamlıq, sosial iş, hüquqi, təhsil, uşaqlarla pis rəftar, elmi/tədqiqat, uşaq hüquqları və təlim təşkilatları/qurumları) və onlar arasında kommunikasiyanın yaxşılaşması, əməkdaşlıq və fərdi mübadilələr; vətəndaş cəmiyyəti qruplarında (məsələn, tədqiqat icmaları, QHT-lər, uşaqların rəhbərlik etdiyi təşkilatlar, dini təşkilatlar, əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları, icma və gənclər qrupu, bilik və təcrübənin inkişaf etdirilməsi və mübadiləsinə cəlb olunan fərdi ekspertlər) və onlar arasında kommunikasiyanın yaxşılaşması və əməkdaşlıq;

(b) Maliyyə resursları: donor yardımı üzrə fəaliyyətin daha yaxşı əlaqələndirilməsi, monitorinqi və qiymətləndirilməsi; iqtisadiyyatçıların, tədqiqatçı və Dövlətlərin uşaqların müdafiəsi üçün hərtərəfli sistemlərin (zorakılığın ilkin olaraq qarşısının alınmasına xüsusi diqqət ayırmaqla) həyata keçirilməsi xərclərini zorakılığın birbaşa və dolayısı (o cümlədən müxtəlif nəsilərdə) təsirinə fərdi, icma, milli və hətta beynəlxalq səviyyələrdə idarə olunması xərclərinə qarşı tam qiymətləndirməsi üçün maliyyə və insan kapitalı təhlillərinin əlavə olaraq işlənməsi; və “öz siyasət və fəaliyyətlərinin uşaqlara təsir göstərə biləcəyini nəzərə alaraq” beynəlxalq maliyyə qurumlarının onları nəzərdən keçirmələri;²⁸

(c) Texniki resurslar: müxtəlif kontekstlərdə tətbiq olunmalarına dair təlimatlarla birgə icmalar və peşəkarlar tərəfindən istifadə ediləcək dəlillərə əsaslanan göstəricilər, sistemlər, modellər (o cümlədən model qanunvericilik), alətlər, təlimatlar, protokollar və praktiki standartlar; informasiyanın sisteməlik şəkildə paylanması və əlçatımlığı üçün platforma (bilik və təcrübə); uşaq hüquqları və onların müdafiəsi üçün büdcənin hazırlanmasında universal olaraq müəyyən edilmiş aydınlıq və şəffafıq, eləcə də iqtisadiyyatın yüksəlişi və tənəzzülü dövrlərində və çətin vəziyyətlərdə uşağın müdafiəsinin monitorinqi (informasiya, modellər və müvafiq təlim vasitəsilə müəyyən dövrdən sonra texniki yardım təyin edilməlidir).

76. Regional və beynəlxalq səviyyədə sərhədlərarası əməkdaşlıq. İnkişaf sahəsində göstərilən yardımdan əlavə uşaqların müdafiəsi ilə bağlı məsələlərin həllində də əməkdaşlıq göstərmək zəruridir ki, bu məsələ milli sərhədləri aşır. Bu hallara daxildir: məsələn, uşaqların – müşayiət olunmadan və ya öz ailələri ilə - könüllü və ya məcburi şəkildə (məsələn; münafişə, aclıq, təbii fəlakət və ya epidemiyaya görə) sərhədlərdən keçməsi və bu zaman uşaqların zərər görmək riskinə məruz qala bilməsi; əmək, cinsi sui-istifadə, övladlığa götürmə, bədən hissələrinin götürülməsi və ya digər məqsədlərlə trans-sərhəd uşaq qaçaqmalçılığı; uşaq mənsə ölkədə qalsa belə onun təhlükəsizliyini və müdafiə sistemlərinə əlçatımlığını risk altında qoya bilən trans-sərhəd münafişələr; və eyni zamanda bir neçə ölkəyə təsir göstərən fəlakətlər. Trans-sərhəd səviyyədə uşağın müdafiəsi məsələlərinin təsir etdiyi uşaqların müdafiəsi üçün xüsusi qanunvericilik, siyasətlər, proqram və tərəfdaşlıqlar tələb oluna bilər (məsələn, səfərlər və turizm vasitəsilə kibercinayət və uşaqlardan cinsi sui-istifadə edənlərin, ailə və uşaq alveri ilə məşğul olanların eksterritorial təqibi). Bu, müşayiət olunmayan uşaqların vəziyyətində olduğu kimi, bu uşaqların ənənəvi qayğı şərtlərində olub-olmamasından və yaxud dövlətin de-fakto qayğı göstərən olub-olmamasından asılı deyil.

²⁸ A/61/299, paraqraf 117.

Ümumi Şərh No. 15:

Uşağın əldə edilə bilən ən
yüksək sağlamlıq standartına
malik olmaq hüququ
(Pakt maddə 24)

Uşaq Hüquqları Konvensiyası

Paylanma: Ümumi
17 aprel 2013-cü il

Əsli: İngilis dilində
Qeyri-rəsmi tərcümə

BMT-nin Uşaq Hüquqları Komitəsi

Uşağın əldə edilə bilən ən yüksək sağlamlıq standartına malik olmaq hüququ (Maddə 24) haqqında 15 saylı Ümumi Şərh (2013)*

* Komitə tərəfindən onun 14 yanvar-1 fevral 2013-cü il tarixlərində keçirilən altmış ikinci iclasında qəbul edilmişdir.

MÜNDƏRİCAT

	<i>Bəndlər</i>	<i>Səhifə</i>
I. Giriş.....	1–6	108
II. Uşaqların sağlamlıq hüququnun həyata keçirilməsi üzrə prinsiplər və ilkin şərtlər.....	7–22	109
A. Uşaq hüquqlarının bölünməzliyi və qarşılıqlı asılılığı.....	7	109
B. Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi hüququ.....	8–11	109
C. Uşağın ən ümdə maraqları.....	12–15	110
D. Uşağın həyat, yaşama və inkişaf hüququ və uşaq sağlamlığının əsas amilləri.....	16–18	111
E. Uşağın dinlənmək hüququ.....	19	112
F. Uşağın inkişaf imkanları və həyat yolu.....	20–22	112
III. Maddə 24-ün normativ məzmunu.....	23–70	113
A. Maddə 24, 1-ci bənd.....	23–31	113
B. Maddə 24, 2-ci bənd.....	32–70	114
IV. Vəzifə və Öhdəliklər.....	71–85	121
A. Üzv Dövlətlərin uşaq hüquqlarına hörmət etmək, onları müdafiə etmək və yerinə yetirmək öhdəliyi... 71–74	71–74	121
B. Qeyri-dövlət tərəflərinin vəzifələri.....	75–85	122
V. Beynəlxalq əməkdaşlıq.....	86–89	124
VI. Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsi strukturu və hesabatlılıq.....	90–120	124
A. Uşaqların sağlamlıq hüququ haqqında biliklərin yayılması (Maddə 42).....	93	125
B. Qanunvericilik tədbirləri.....	94–95	125
C. İdarəetmə və əlaqələndirmə.....	96–103	125
D. Uşaqların sağlamlığına investisiya.....	104–107	127
E. Fəaliyyət dövrəsi.....	108–118	127
F. Uşaqların sağlamlıq hüququnun pozulmasına qarşı hüquqi müdafiə vasitələri.....	119–120	129
VII. Ümumi Şərhin yayılması.....	121	130

I. Giriş

1. Bu Ümumi Şərh uşaqların sağlamlığına uşaq hüquqları perspektivindən yanaşmağın vacibliyinə əsaslanır. Bu perspektivə əsasən, bütün uşaqlar fiziki, emosional və sosial rifah baxımından tam potensialda yaşamaq, böyümək və inkişaf etmək imkanlarına malikdirlər. Uşaq Hüquqları Konvensiyasının (bundan sonra "Konvensiya" adlandırılacaq) 1-ci maddəsinə əsasən, bu Ümumi Şərhdə "uşaq" dedikdə 18 yaşdan kiçik istənilən şəxs başa düşülür. Konvensiya qəbul olunduqdan sonra son illərdə uşaqların sağlamlıq hüquqlarının həyata keçirilməsində əlamətdar nailiyyətlərin əldə olunmasına baxmayaraq, bu sahədə ciddi çətinliklər hələ də qalmaqdadır. Uşaq Hüquqları Komitəsi (bundan sonra "Komitə" adlandırılacaq) qəbul edir ki, uşaqların əksəriyyətində ölüm, xəstəlik və əlilliyin qarşısının alınması siyasi öhdəliyin mövcud olması və profilaktika, müalicə və qulluq üzrə məlumat və texnologiyaların tətbiqinə yönəldilən resursların lazımi səviyyədə ayrılması zamanı mümkün olardı. Bu Ümumi Şərh uşaqların əldə edilə bilən ən yüksək sağlamlıq standartına malik olmaq hüququna (bundan sonra "uşaqların sağlamlıq hüququ" adlandırılacaq) hörmət edilməsi, onun müdafiəsi və yerinə yetirilməsində üzv Dövlətlər və digər səlahiyyətli orqanlara istiqamət və dəstək vermək məqsədilə hazırlanmışdır.

2. Komitə 24-cü maddədə nəzərdə tutulmuş uşaqların sağlamlıq hüququnu təkcə vaxtında və lazımi profilaktika, sağlamlığın gücləndirilməsi tədbirləri, müalicəvi, reabilitativ və palliativ xidmətlərlə deyil, həmçinin tam potensialda böyümək və inkişaf etmək və sağlamlığın əsas amillərini müəyyən edən proqramların həyata keçirilməsi yolu ilə ən yüksək sağlamlıq standartına nail olmağa imkan verən şəraitdə yaşamaqla əhatə olunan geniş hüquq kimi şərh edir. Sağlamlığa kompleks yanaşma uşaqların sağlamlıq hüququnun insan haqları sahəsində beynəlxalq öhdəliklərin daha geniş çərçivəsində həyata keçirilməsini təmin edir.

3. Komitə bu Ümumi Şərhi uşaq hüquqları və ictimai səhiyyə sahəsində çalışan bir sıra maraqlı tərəflərə, o cümlədən direktiv orqanlar, proqram həyata keçirənlər və ictimai fəallar, eləcə də valideynlər və uşaqların özlərinə yönəldir. Ümumi Şərhin müxtəlif ölkələrdə və regionlarda mövcud olan, uşaq sağlamlığı ilə bağlı bir sıra problemlər, səhiyyə sistemləri və müxtəlif vəziyyətlərə uyğun olmasını təmin etmək məqsədilə tamamilə ümumi xarakter daşıyır. Burada əsas diqqət 24-cü maddənin 1-ci və 2-ci bəndlərinə yönəldilmiş, lakin həmçinin 24-cü maddənin 4-cü bəndinə də toxunulmuşdur.¹ 24-cü maddənin yerinə yetirilməsi zamanı insan hüquqlarının bütün prinsipləri, xüsusilə də Konvensiyanın rəhbər prinsipləri nəzərə alınmalı və sübuta əsaslanan ictimai səhiyyə standartları və qabaqcıl təcrübələrlə formalaşmalıdır.

4. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının Konstitusiyasında üzv dövlətlər sağlamlığı sadəcə xəstəlik və ya zəifliyin olmaması kimi deyil, həm də tam fiziki, zehni və sosial rifah halı kimi nəzərə almağa dair razılıq vermişdir.² Sağlamlıq haqqında bu müsbət anlayış Ümumi Şərh üçün ictimai sağlamlığın təməlini qoyur. Maddə 24-də ilkin tibbi-sanitar yardım xidməti açıq şəkildə əks etdirilir ki, bu yanaşma da Almatı Bəyannaməsində³ müəyyən edilmiş və Ümumdünya Səhiyyə Assambleyası⁴ tərəfindən təsdiq edilmişdir. Bu yanaşmada aşağıdakılara ehtiyac olduğu vurğulanır: təcrid

¹ 24-cü maddənin 3-cü bəndi burada əhatə olunmamışdır, çünki zərərli təcrübələr üzrə Ümumi Şərh hazırda işlənilib hazırlanmaqdadır.

² Beynəlxalq Səhiyyə Konfransında qəbul edilən Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının konstitusiyasının preambulası - Nyu-York, 22 iyul 1946-cı il.

³ Almatı Bəyannaməsi, ilkin tibbi-sanitar yardım xidmətinə dair beynəlxalq konfrans - Almatı, 6-12 sentyabr 1978-ci il.

⁴ Ümumdünya Səhiyyə Assambleyası, ilkin tibbi-sanitar yardım xidməti, o cümlədən səhiyyə sistemlərinin gücləndirilməsi, A62/8 sayılı sənəd.

olunmanın aradan qaldırılması və səhiyyə sistemindəki sosial fərqlərin azaldılması; səhiyyə xidmətlərinin insanların ehtiyacları və gözləntiləri ətrafında təşkil edilməsi; səhiyyə sisteminin əlaqədar sektorlara inteqrasiya edilməsi; siyasi dialoqun birgə modellərinin tətbiqi; və maraqlı tərəflərin iştirakı, o cümlədən xidmətlərdən istifadə tələbi və müvafiq istifadənin artırılması.

5. Uşaqların sağlamlığına bir çox amillər təsir edir ki, onların da əksəriyyəti son 20 ildə dəyişikliyə uğramışdır və gələcəkdə də tədricən inkişaf edəcəyi ehtimal olunur. Bu, yeni səhiyyə problemlərinə və dəyişən səhiyyə prioritetlərinə göstərilən diqqətdən ibarətdir. Bu səhiyyə prioritetləri aşağıdakıları özündə ehtiva edir: İnsanın İmmunçatışmazlığı Virusunu (İİV)/Qazanılmış İmmun Çatışmazlığı Sindromu (QİÇS), pandemiya qripi, yoluxucu olmayan xəstəliklər, psixi sağlamlığın əhəmiyyəti, yenidoğulmuş qulluq, neonatal ölüm və yeniyetmə ölümü; uşaqlarda ölüm, xəstəlik və əlilliyə səbəb olan amillər, o cümlədən struktur amillər, məs. qlobal iqtisadi və maliyyə vəziyyəti, yoxsulluq, işsizlik, miqrasiya və əhali köçürmələri, müharibə və iğtişaş, ayrı-seçkilik və sosial təcrid etmə anlayışının gücləndirilməsi. İqlim dəyişikliyi və sürətli şəhərləşmənin uşaq sağlamlığına təsiri anlayışı da artmaqdadır; vaksinlər və farmasevtik preparatlar kimi yeni texnologiyaların inkişafı; effektiv biotibbi, davranış və struktur müdaxilələr üçün güclü sübut bazası, həmçinin uşaq tərbiyə etmə ilə bağlı olan bəzi mədəniyyət normalalarının uşaqlara müsbət təsirinin olması sübut edilmişdir.

6. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları sahəsində əldə edilmiş irəliləyişlər uşaqların sağlamlıq hüququna nail olmaq üçün yeni imkanlar və çətinliklər yaratmışdır. Hazırda səhiyyə sektorunda əlavə resurslar və texnologiyaların mövcud olmasına baxmayaraq, bir çox ölkələrdə hələ də uşaqların sağlamlığının təşviqi, profilaktika və müalicə xidmətlərinin ümumi əldə olunmasını təmin edə bilmir. Uşaqların sağlamlıq hüququnun tam şəkildə həyata keçirilməsi üçün bir sıra səlahiyyətli orqanlar cəlb olunmalı və valideynlər və digər tərbiyəçilərin oynadığı mərkəzi rol daha yaxşı qiymətləndirilməlidir. Müvafiq maraqlı tərəflər, o cümlədən hökumət və qeyri-hökumət tərəfdaşları, özəl sektor və maliyyə təşkilatları milli, regional, rayon və yaşayış yeri səviyyələrində iştirak etməli olacaqlar. Dövlətlər bütün səlahiyyətli orqanların öz vəzifə və öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün kifayət qədər məlumat, bilik və bacarığa malik olması və uşaqların sağlamlıq hüququnu tələb etmək üçün onların bacarıqlarının kifayət qədər inkişaf etdirilməsini təmin etmək öhdəliyi daşıyırlar.

II. Uşaqların sağlamlıq hüququnun həyata keçirilməsi üzrə prinsiplər və ilkin şərtlər

A. Uşaq hüquqlarının bölünməzliyi və qarşılıqlı asılılığı

7. Konvensiyada bütün uşaqların öz zehni və fiziki qabiliyyətləri, şəxsiyyətləri və istedadlarını mümkün olan ən yüksək səviyyədə genişləndirməyə imkan verən bütün hüquqların (vətəndaş, siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni) qarşılıqlı asılılığı və bərabər əhəmiyyətə malik olması tanınır. Uşaqların sağlamlıq hüququ təkə əzliyədə vacib olmaqla kifayətlənmir, sağlamlıq hüququnun həyata keçirilməsi həmçinin Konvensiyada nəzərdə tutulan digər bütün hüquqlardan istifadə baxımından da labüddür. Bundan başqa, uşaqların sağlamlıq hüququnun əldə edilməsi Konvensiyada göstərilən bir çox digər hüquqların həyata keçirilməsindən asılıdır.

B. Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi hüququ

8. Bütün uşaqlar üçün sağlamlıq hüququnun tam şəkildə həyata keçirilməsi üçün tərəf olan dövlətlər uşaqların sağlamlığına onların həssas olmasına gətirib çıxaran mühüm amil olan ayrı-seçkilik nəticəsində xələl yetirilməməsini təmin etmək öhdəliyi daşıyırlar. Ayrı-seçkiliyin qadağan edildiyi bir sıra səbəblər, o cümlədən uşaq, valideyn və ya qanuni qəyyumun irqi, rəngi, cinsi, dili, dini, siyasi və ya digər mövqeyi, milli, etnik və ya sosial mənşəyi, əmlakı, əlilliyi, doğumu və ya digər statusu Konvensiyanın 2-ci

maddəsində göstərilmişdir. Buraya həmçinin cinsi oriyentasiya, cinsi kimlik və sağlamlıq vəziyyəti, məsələn, İV statusu və psixi sağlamlıq da daxildir.⁵ Uşaqların sağlamlığına zərər verə biləcək hər hansı digər ayrı-seçkilik formalarına da diqqət yetirilməli və ayrı-seçkilik formalarının təsirləri nəzərə alınmalıdır.

9. Gender əsaslı ayrı-seçkilik xüsusilə geniş yayılmaqla, yeni doğulmuş qız uşaqlarının öldürülməsindən/abortiondan tutmuş körpələr və kiçik uşaqların ayrı-seçkiliyə yol verilməklə qidalandırılması təcrübələri, gender stereotipləşdirilməsi və xidmətlərə çıxış imkanlarına qədər bir sıra nəticələrə təsir göstərir. Qız və oğlan uşaqlarının müxtəlif ehtiyaclarına və genderlə əlaqəli olan sosial normalar və dəyərlərin oğlan və qız uşaqlarının sağlamlığına və inkişafına təsiri nəzərə alınmalıdır. Bundan başqa, adət-ənənələrdə kök salan və qız və oğlan uşaqlarının sağlamlıq hüququna xələl gətirən zərərli gender əsaslı təcrübələrə və davranış normalarına da diqqət yetirilməlidir.

10. Uşaqların sağlamlığına təsir göstərən bütün strategiya və proqramlar gənc qadınların siyasi fəaliyyətdə tam şəkildə iştirakına təminat verən gender bərabərliyi; sosial-iqtisadi imkanların genişləndirilməsi; cinsi və reproduktiv sağlamlıqla bağlı bərabər hüquqların tanınması; və informasiya, təhsil, ədalət mühakiməsi və təhlükəsizliyə bərabər şəkildə çıxış imkanlarının olması, o cümlədən cinsi və gender əsaslı zorakılığın bütün növlərinin aradan qaldırılmasına geniş yanaşmada əsaslandırılmalıdır.

11. Uşaqların sağlamlıq hüququnun yerinə yetirilməsi üçün əlverişsiz vəziyyətlərdə və xidmət səviyyəsinin aşağı olduğu yerlərdə yaşayan uşaqlar göstəriləcək səylərin diqqət mərkəzində olmalıdır. Dövlətlər uşaqlar üçün həssaslıq yaradan və ya müəyyən uşaq qruplarına zərər verən milli və submilli səviyyələrdə olan amilləri müəyyən etməlidirlər. Bu amillər qanunlar, qaydalar, strategiyalar, proqramlar və uşaqların sağlamlığı üçün nəzərdə tutulan xidmətlərin işlənilməsi hazırlanması zamanı aradan qaldırılmalı və ədalətliyin təmin edilməsinə xidmət etməlidir.

C. Uşağın ən ümdə maraqları

12. Konvensiyanın 3-cü maddəsinin 1-ci bəndində dövlət və özəl sosial təminat müəssisələri, məhkəmələr, inzibati orqanlar və qanunvericilik orqanlarının üzərinə uşağın ən ümdə maraqlarının qiymətləndirilməsi və uşaqlara təsir edən bütün hərəkətlərdə onun başlıca məsələ kimi nəzərə alınması öhdəliyi qoyulur. Bu prinsipə fərdi və ya qrup şəklində uşaqlara sağlamlığı ilə bağlı verilən bütün qərarlarda əməl olunmalıdır. Fərdi şəkildə uşaqların ən ümdə maraqları onların fiziki, emosional, sosial və təhsil ehtiyaclarına, yaşına, cinsinə, valideynləri və tərbiyəçiləri ilə münasibətinə, ailə və sosial mənşəyinə əsaslanmalı və bu, Konvensiyanın 12-ci maddəsinə uyğun olaraq onların fikirlərini dinlədikdən sonra nəzərə alınmalıdır.

13. Komitə dövlətləri uşaqların ən ümdə maraqlarını onların sağlamlığı və inkişafına, o cümlədən resursların ayrılmasına və onların sağlamlığının təməl göstəricilərinə təsir edən strategiyalar və müdaxilələrin işlənilməsi və həyata keçirilməsinə təsir edən bütün qərarların mərkəzində saxlamağa çağırır. Məsələn, uşağın ən ümdə maraqları:

(a) mümkün olduqda iqtisadi mülahizələri əvəz etməklə, müalicə variantlarını istiqamətləndirməli;

⁵ Uşaq Hüquqları Konvensiyası çərçivəsində “Yeniyyətələrin sağlamlığı və inkişafı haqqında” 4 sayılı, 2003-cü il tarixli Ümumi Şərh, *Baş Assambleyanın rəsmi hesabatı, əlli doqquzuncu iclas, Əlavə № 41 (A/59/41)*, Əlavə X, 6-cı bənd.

(b) valideynlər və səhiyyə işçiləri arasında maraqların toqquşmasının həllinə yardım etməli; və

(c) uşaqların yaşadığı, böyüdüüyü və inkişaf etdiyi fiziki və sosial mühitlərə mane olan hərəkətləri tənzimləyən strategiyaların işlənilib hazırlanmasına təsir etməlidir.

14. Komitə bütün uşaqların müalicəsini təmin etmək, saxlamaq və ya dayandırmaqla bağlı bütün qərarların qəbul edilməsi üçün əsas kimi uşağın ən ümdə maraqlarının vacibliyini vurğulayır. Dövlətlər uşaqların ən ümdə maraqlarını müəyyənləşdirmək üçün mövcud olan digər rəsmi və məcburi proseslərdən əlavə, səhiyyə sahəsində uşağın ən ümdə maraqlarının qiymətləndirilməsi məqsədilə səhiyyə işçilərinə təlimat vermək üçün proseduralar və meyarlar hazırlamalıdır. Komitənin 3 sayılı Ümumi Şərhdə⁶ İİV/QİÇS-in aradan qaldırılması üçün adekvat tədbirlərin yalnız uşaqların və yeniyetmələrin hüquqlarına tam şəkildə əməl olduğu halda həyata keçirilə biləcəyi vurğulanmışdır. Buna görə də, uşağın ən ümdə maraqları profilaktika, müalicə, qulluq və dəstəyin bütün səviyyələrində İİV/QİÇS-in nəzərdə alınmasına yönəlməlidir.

15. Komitə 4 sayılı Ümumi Şərhdə sağlamlıq məsələləri ilə bağlı müvafiq məlumatlardan istifadə etmək üçün uşağın ən ümdə maraqlarını vurğulamışdır.⁷ Psixososial pozğunluğu olan uşaqlar və yeniyetmələr daxil olmaqla, bəzi uşaq kateqoriyalarına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Xəstəxanaya yerləşdirmə halları nəzərə alındıqda, bu qərar uşaqların ən ümdə maraqları prinsipi əsasında verilməli və bunun fiziki məhdudiyətli uşaqların və, mümkün olduğu qədər, xəstəxanadan kənarında, ailə mühitində və daha yaxşı variantda öz ailələrində, ailəyə və uşağa lazım olan dəstəyin göstərilməsi şərtilə qulluq göstəriləcək bütün uşaqların maraqlarına uyğun olması anlayışı əsas tutulmalıdır.

D. Uşağın həyat, yaşama və inkişaf hüququ və uşaq sağlamlığının əsas amilləri

16. Konvensiyanın 6-cı maddəsində üzv Dövlətlərin uşaqların yaşama, böyümə və inkişaf etməsi, o cümlədən onların inkişafının fiziki, zehni, əxlaqi, mənəvi və sosial aspektlərini təmin etmək öhdəliyi vurğulanır. Uşağın keçdiyi həyat yolu ərzində bir sıra əsas amilləri müəyyən edən, sübuta əsaslanan müdaxilələrin hazırlanması və həyata keçirilməsi məqsədilə uşağın həyatı, yaşaması, böyüməsi və inkişafının əsasını təşkil edən bir çox risklər və qoruyucu amillər sistemli şəkildə müəyyən edilməlidir.

17. Komitə hesab edir ki, uşaqların sağlamlıq hüququnun həyata keçirilməsi üçün bir sıra amillər nəzərə alınmalıdır ki, bunlar da aşağıdakılardan ibarətdir: fərdi amillər - yaş, cins, təhsil səviyyəsi, sosial-iqtisadi vəziyyət və daimi yaşayış yeri; ailələr, həmkarlar, müəllimlər və xidmət təminatçılarının yaxın ətrafında olan iş amilləri, xüsusilə də uşaqların yaxın ətrafının tərkib hissəsi kimi onların həyatı və yaşayışını təhlükə altına atan zorakılıq; və struktur amillər - strategiya, inzibati strukturlar və sistemlər, sosial-mədəni dəyərlər və normalar.⁸

⁶ “İİV/QİÇS və uşağın hüquqları haqqında” 3 sayılı, 2003-cü il tarixli Ümumi Şərh, *Baş Assambleyanın rəsmi hesabatı, əlli doqquzuncu iclas, Əlavə № 41 (A/59/41)*, Əlavə IX.

⁷ Uşaq Hüquqları Konvensiyası çərçivəsində “Yeniyetmələrin sağlamlığı və inkişafı haqqında” 4 sayılı, 2003-cü il tarixli Ümumi Şərh, *Baş Assambleyanın rəsmi hesabatı, əlli doqquzuncu iclas, Əlavə № 41 (A/59/41)*, Əlavə X, 6-cı bənd.

⁸ Bax: “Uşağın hər cür zorakılıq hallarından azad olması haqqında” 13 sayılı, 2011-ci il tarixli Ümumi Şərh, *Baş Assambleyanın rəsmi hesabatı, altmış yeddinci iclas, Əlavə № 41 (A/67/41)*, Əlavə V.

18. Uşaqların sağlamlığı, qidalanması və inkişafının əsas amilləri arasında ananın sağlamlıq hüququ⁹ və valideynlər və digər tərbiyəçilərin vəzifəsinin həyata keçirilməsi də yer alır. Uşaq ölümlərinin xeyli hissəsi neonatal dövrdə hamiləlik vaxtından əvvəl və ya hamiləlik və ya doğuşdan sonrakı müddətdə ananın səhhətinin pisləşməsi və uşağın ana südü ilə lazımı səviyyədə qidalandırılmaması ilə bağlı olaraq baş verir. Valideynlər və digər böyüklərin sağlamlığı və sağlamlıqla bağlı davranışları uşaqların sağlamlığına böyük təsir göstərir.

E. Uşağın dinlənilmək hüququ

19. 12-ci maddədə uşaqların öz fikirlərini ifadə etmələri və yaşına və yetkinliyinə uyğun olaraq onların fikirlərinin ciddi şəkildə nəzərə alınmasını təmin etməklə, uşaqların iştirakının əhəmiyyəti vurğulanır.¹⁰ Buraya sağlamlıq imkanlarının bütün aspektləri, o cümlədən, hansı xidmətlərə ehtiyac duyulduğu, onlara xidmətlərin necə və harada ən yaxşı səviyyədə təmin olunduğu, xidmətlərə çıxış və ya xidmətlərdən istifadənin qarşısında duran maneələr, xidmətlərin keyfiyyəti və səhiyyə işçilərinin davranışları, uşaqların öz sağlamlığı və inkişafı üçün məsuliyyət səviyyəsinin artırılması məqsədilə uşaqların bacarıqlarının gücləndirilməsi və onların tərbiyəçi-müəllim qismində xidmətlərin göstərilməsinə daha səmərəli şəkildə cəlb edilməsi daxildir. Dövlətlərə effektiv müdaxilələr və səhiyyə proqramlarının hazırlanmasına töhfə olaraq uşaqların sağlamlıq problemləri, inkişaf ehtiyacları və gözləntiləri haqqında məlumat əldə etmək məqsədilə uşaqlarla onların yaşı və yetkinliyinə uyğun müntəzəm birgə məsləhətləşmələr və tədqiqat aparmaq tövsiyə olunur.

F. Uşağın inkişaf imkanları və həyat yolu

20. Uşaqlıq dövrü doğuşdan körpəlik dövrünə, məktəbəqədər yaşdan yeniyetməlik dövrünə qədər olan davamlı inkişaf dövrüdür. Uşaqlıq dövrünün hər bir mərhələsi fiziki, psixoloji, emosional və sosial inkişaf, gözləntilər və normalar baxımından mühüm inkişaf dəyişiklikləri kimi əhəmiyyətli hesab olunur. Uşağın inkişaf mərhələləri artandır və hər bir mərhələ uşağın sağlamlığı, potensialı, riskləri və imkanlarına təsir göstərən sonrakı mərhələlərə təsir göstərir. Uşaqlıq dövründə baş verən sağlamlıq problemlərinin ümumilikdə ictimai sağlamlığa necə təsir etdiyini qiymətləndirmək üçün uşağın həyat yolunun başa düşülməsi vacibdir.

21. Komitə hesab edir ki, uşaqların inkişaf imkanları onların sağlamlıq məsələləri üzrə müstəqil qərar qəbul etməsi ilə bağlıdır. Komitə həmçinin qeyd edir ki, uşaqların müstəqil qərar qəbul etməsi ilə bağlı ciddi uyğunsuzluqlar mövcuddur, belə ki, ayrı-seçkiliyə qarşı xüsusilə həssas olan uşaqlar bu müstəqillikdən daha az istifadə etmək imkanına malikdirlər. Buna görə də, dəstəkləyici strategiyaların olması və uşaqlar, valideynlər və səhiyyə işçilərinin razılıq, icazə və məxfilik üzrə müvafiq hüquqlara əsaslanan təlimatlarının olması zəruridir.

22. Uşaqların həyat dövründə inkişaf imkanları və müxtəlif sağlamlıq prioritetlərinə cavab reaksiyasının verilməsi və başa düşülməsi məqsədilə, toplanılıb təhlil edilən məlumat və informasiyalar beynəlxalq standartlara uyğun olaraq yaş, cinsiyyət, əlillik, sosial-iqtisadi vəziyyət və sosial-mədəni amillər və coğrafi yer üzrə ayrılmalıdır. Bu, uşaqların vaxt keçdikcə dəyişən imkanları və ehtiyaclarını nəzərə alan və bütün uşaqlar üçün müvafiq tibbi xidmətlərin göstərilməsinə yardım edən müvafiq strategiya və müdaxilələrin planlaşdırılması, işlənilməsi, hazırlanması, həyata keçirilməsi və monitorinqini mümkün edir.

⁹ Bax: Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitənin "Qadınlar və sağlamlıq haqqında" 24 sayılı, 1999-cu il tarixli Ümumi Tövsiyəsi, *Baş Assambleyanın rəsmi hesabatı, əlli dördüncü iclas, Əlavə № 38 (A/54/38/düzəliş 1)*, I fəsil, bölmə A.

¹⁰ Bax: "Uşağın dinlənilmək hüququ haqqında" 12 sayılı, 1999-cu il tarixli Ümumi Şərh, *Baş Assambleyanın rəsmi hesabatı, altmış beşinci iclas, Əlavə № 41 (A/65/41)*, Əlavə IV.

III. Maddə 24-ün normativ məzmunu

A. Maddə 24, 1-ci bənd

“Üzv Dövlətlər uşaqların əldə edilə bilən ən yüksək sağlamlıq standartına malik olmaq hüququnu tanıyır”

23. "Ən yüksək səviyyədə əldə edilə bilən sağlamlıq standartı" anlayışında həm uşağın bioloji, sosial, mədəni və iqtisadi imkanları, həm də dövlətin mövcud resursları, eləcə də digər mənbələr, o cümlədən qeyri-hökumət təşkilatları, beynəlxalq ictimaiyyət və özəl sektordan əldə edilən resurslar nəzərə alınır.

24. Uşaqların sağlamlıq hüququ bir sıra hüquq və azadlıqları özündə ehtiva edir. İnkişaf gücü və yetkinliyinə uyğun olaraq artan əhəmiyyətə malik olan azadlıqlar məsuliyyətli seçim etməklə bağlı cinsi və reproduktiv azadlıq da daxil olmaqla, sağlamlığı və bədəninə nəzarət etmək hüququnu özündə birləşdirir. Bu hüquqlar hər bir uşağa əldə edilə bilən ən yüksək sağlamlıq standartlarına malik olmaqla bağlı bərabər imkanlar verən bir sıra xidmət vasitələri, mallar, xidmətlər və şəraitləri əhatə edir.

“Üzv Dövlətlər həmçinin xəstəliyin müalicəsi və sağlamlığın bərpası vasitələrindən istifadə etmək hüququnu tanıyır”

25. Uşaqlar keyfiyyətli tibbi xidmət, o cümlədən profilaktika, yardım, müalicə, bərpa və palliativ xidmətlər əldə etmək hüququna malikdirlər. İlk səviyyədə, bu xidmətlər lazımi miqdarda və keyfiyyətdə və funksional olmaqla yanaşı, uşaq kontingentinin bütün bölmələrinin fiziki və maddi imkanları daxilində və hər kəs üçün məqbul səviyyədə olmalıdır. Səhiyyə sistemi yalnız sağlamlıq dəstəyi verməklə kifayətlənməməli, eyni zamanda hüquq pozuntuları və ədalətsizliklə əlaqədar işlər üzrə məlumatları müvafiq orqanlara bildirməlidir. Sağlamlıq sisteminin bütün səviyyələrində cəmiyyətləri və ailələri birləşdirən funksional tövsiyə əldə etmə sistemləri ilə mümkün dərəcədə, ikinci və üçüncü səviyyəli qulluq da göstərilməlidir.

26. Sübut olunmuş kollektiv səylərlə yanaşı, kompleks ilkin sanitar-tibbi yardım proqramları, o cümlədən profilaktik qulluq, xüsusi xəstəliklərin müalicəsi və nutritiv müdaxilə də həyata keçirilməlidir. Kollektiv müdaxilələr məlumatlar, xidmətlər və malların təmin edilməsi, eləcə də təhlükəsiz ictimai yerlər, yol təhlükəsizliyi və zədə, qəza və zorakılığın qarşısının alınmasına investisiya yatırılması yolu ilə xəstəlik və zədələnmənin qarşısının alınmasından ibarət olmalıdır.

27. Dövlətlər bütün uşaqlar üçün səhiyyə xidmətlərinin dəstəklənməsi üçün lazımi səviyyədə müvafiq təlim keçmiş işçi qüvvəsini təmin etməlidirlər. Müvafiq tənzimləmə, nəzarət, ödəniş və xidmət şərtləri (cümlədən sanitar tibb işçiləri üçün) də tələb olunur. Bacarıqların artırılması ilə bağlı fəaliyyətlər xidmət təminatçılarının uşaqlara həssas bir şəkildə işləməsini və uşaqların qanunla müəyyən olunan səlahiyyətlərinə aid olan xidmətlərdən istifadəsindən imtina etməməsini təmin etməlidir. Keyfiyyətin təminatı standartlarının təmin olunması üçün hesabatlılıq mexanizmləri tətbiq edilməlidir.

"Üzv Dövlətlər heç bir uşağın bu cür sağlamlıq xidmətlərindən istifadə hüququndan məhrum edilməməsini təmin etməyə çalışmalıdırlar"

28. 24-cü maddənin 1-ci bəndində üzv Dövlətlərin üzərinə xidmət səviyyəsinin aşağı olduğu yerlər və sakinlərə xüsusi diqqət yetirməklə, səhiyyə və digər müvafiq xidmətlərin bütün uşaqlar üçün mövcudluğu

və əlçatan olmasını təmin etmək öhdəliyi qoyulur. Bu, kompleks ilkin sanitar-tibbi yardım sistemi, lazımı hüquqi çərçivə və uşaqların sağlamlığının təməl göstəricilərinə davamlı diqqət yetirilməsini tələb edir.

29. Uşaqların tibbi xidmətləri əldə etməsi qarşısında duran maneələr, o cümlədən maliyyə, institusional və mədəni maneələr müəyyən edilməli və aradan qaldırılmalıdır. Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının universal pulsuz qeydiyyatı ilkin şərt hesab olunur və sosial müdafiə ilə bağlı müdaxilələr, o cümlədən sosial təminat, məs. uşaqlar üçün qrant və ya subsidiyalar, nağd pul köçürmələri və valideynlərin ödənişli məzuniyyətləri tətbiq edilməli və əlavə investisiyalar kimi görülməlidir.

30. Tibbi yardım üçün aktiv müraciət onun olduğu mühit, o cümlədən xidmətlərin mövcudluğu, sağlamlıqla bağlı bilik səviyyəsi, həyat bacarıqları və dəyərləri ilə formalaşır. Dövlətlər valideynlər və uşaqlar tərəfindən tibbi yardım üçün aktiv müraciəti təşviq etmək üçün əlverişli mühiti təmin etməyə çalışmalıdırlar.

31. Uşaqlar onların inkişaf imkanlarına uyğun olaraq valideyn və ya qəyyumun razılığı olmadan gizli məsləhət və tövsiyələr əldə etmək iqtidarında olmalıdırlar, o halda ki, bunun uşaqla çalışan peşəkarlar tərəfindən uşağın ən ümdə maraqlarına uyğun olduğu qiymətləndirilsin. Dövlətlər valideynlər və ya qəyyumlar olmadan uşaqlar üçün yaşından və yetkinliyindən asılı olaraq uşağın adından razılıq verə və ya razılıq verməyə kömək edə biləcək müvafiq tərbiyəçilərin təyin edilməsi üzrə qanuni prosedurları müəyyənləşdirməlidirlər. Dövlətlər valideyn, tərbiyəçi və ya qəyyumun icazəsi olmadan uşaqların müəyyən müalicə və müdaxilələrə, məs. İİV testi və cinsi və reproduktiv sağlamlıq xidmətləri, o cümlədən cinsi sağlamlıq, kontrasepsiya (hamiləliyin qarşısının alınması) və təhlükəsiz abortla bağlı təlim və təlimatlandırmaya razılıq verməsini nəzərdən keçirməli və nəzərə almalıdırlar.

B. Maddə 24, 2-ci bənd

32. 24-cü maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq, dövlətlər uşaqların sağlamlıq hüququ ilə bağlı digər məsələlərin müəyyənləşdirilməsi və həll edilməsi prosesini yaratmalıdırlar. Bunun üçün, digər məsələlərlə yanaşı, prioritet səhiyyə problemləri və onların aradan qaldırılması baxımından mövcud vəziyyətin dərin təhlili, eləcə də lazım gəldikdə uşaqlarla məsləhətləşmə aparılmaqla, müəyyənədiçi amillərə və sağlamlıq problemlərinə cavab verən, dəlillərə əsaslanan müdaxilələr və strategiyaların müəyyən edilməsi və həyata keçirilməsi tələb olunur.

Maddə 24, 2 (a) bəndi. “Körpə və uşaq ölümlərinin sayının azaldılması”

33. Dövlətlər uşaq ölümünün sayını azaltmağa borcludurlar. Komitə 5 yaşdan aşağı uşaqların ölüm nisbətinin artan hissəsini təşkil edən neonatal ölümlərə xüsusi diqqət yetirilməsini tələb edir. Bundan əlavə, üzv Dövlətlər ümumiyyətlə zəif prioritetləşdirilən yeniyetmələrin xəstələnməsi və ölümünü aradan qaldırmalıdırlar.

34. Müdaxilələr aşağıdakılara diqqət göstərilməsindən ibarət olmalıdır: ölü doğum, erkən doğuşla bağlı ağırlaşmalar, doğum asfiksiyası, aşağı bədən çəkisi ilə doğuş, İİV və cinsi yolla yoluxan digər infeksiyalar və neonatal infeksiyaların anadan uşağa yoluxması, ağciyər iltihabı, ishal, qızılca, az və qeyri-düzgün qidalanma, malyariya, qəzalar, zorakılıq, intihar və gənc anaların xəstələnməsi və ölümü. Reprodukativ sağlamlıq, ananın, yeni doğulmuş körpənin və uşaqların sağlamlığı üçün tibbi xidmətlərin daimiliyi, o cümlədən doğuş qüsurlarının yoxlanılması, təhlükəsiz doğuş xidmətləri və yeni doğulan uşaqlara tibbi yardım göstərilməsi baxımından bütün uşaqlara bu cür müdaxilələrin edilməsi üçün səhiyyə sistemlərinin gücləndirilməsi tövsiyə olunur. Profilaktika və hesabatlılıq məqsədləri üçün ana ölümü və perinatal ölümlə bağlı müntəzəm yoxlamalar aparılmalıdır.

35. Dövlətlər ağciyər iltihabı, mədə pozulması və malyariya kimi xəstəliklər üçün kollektiv müalicə kimi effektiv olduğu sübut edilən sadə, təhlükəsiz və ucuz tibbi müdaxilələrin genişləndirilməsi və ana südü ilə qidalandırma təcrübələrinin tam müdafiəsi və təbliğinə xüsusi diqqət yetirməlidirlər.

Maddə 24, 2 (b) bəndi. “İlkin tibbi-sanitar yardım sisteminin işlənilib hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirməklə, bütün uşaqlar üçün zəruri tibbi yardım və səhiyyə xidmətinin göstərilməsinin təmin edilməsi”

36. Dövlətlər uşaqlar və onların ailələrinin xüsusən icma şəraitində yaşadığı yerlərə mümkün qədər yaxın göstərilən ilkin tibbi yardım xidmətlərindən uşaqların ümumi istifadəsinə önəm verməlidir. Xidmətlərin dəqiq forması və məzmunu ölkədən ölkəyə fərqlənsə də, bütün hallarda effektiv səhiyyə sistemləri tələb olunacaq. Bu, aşağıdakılardan ibarətdir: möhkəm maliyyələşdirmə mexanizmi; yaxşı təlim keçmiş və lazımı səviyyədə əmək haqqı ödənilən işçi qüvvəsi; qərarlar və strategiyaların əsaslanacağı etibarlı məlumatlar; keyfiyyətli dərmanlar və texnologiyaların təmin edilməsi üçün yaxşı saxlanılan obyektlər və logistika sistemləri; və güclü rəhbərlik və idarəetmə. Məktəblərdə səhiyyə xidmətinin təmin edilməsi sağlamlığın təşviqi, və xəstəliyin yoxlanılıb üzə çıxarılması üçün önəmli imkan yaradır və məktəb uşaqları üçün səhiyyə xidmətlərinin əlçatanlığını artırır.

37. Təvsiyə olunan xidmət paketləri, məsələn, reproduktiv sağlamlıq, ananın, yeni doğulmuş körpənin və uşaqların sağlamlığı üzrə zəruri müdaxilələr, mallar və direktivlərdən¹¹ istifadə edilməlidir. Dövlətlər Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının Əsas Dərman Vasitələrinin Modelləşdirilmiş Siyahıları, o cümlədən uşaqlar üçün nəzərdə tutulan siyahı üzrə (mümkün olduğu təqdirdə pediatrik resepturalarda) bütün əsas dərman vasitələrinin mövcudluğu, əlçatanlığı və əlverişliliyini təmin etmək öhdəliyi daşıyırlar.

38. Komitə yeniyetmələr arasında psixi sağlamlığın pozulması, o cümlədən inkişaf və davranış pozuntuları; depressiya; qida qəbulunun pozulması; narahatlıq; sui-istifadə, laqeydlilik, zorakılıq və ya istismar nəticəsində alınan psixoloji travma; spirt, tütün və narkotik istifadəsi; internet və digər texnologiyalardan həddindən artıq istifadə və onlardan asılılıq kimi obsessiv davranış; və özünə zərər vermə və intihar hallarının artmasından narahatlığını ifadə edir. Uşaqların psixi və psixososial sağlamlığı və emosional inkişafına xələl yetirən davranışla bağlı və sosial problemlərə diqqətin artırılmasının zəruriliyi getdikcə daha çox başa düşülür. Komitə həddindən artıq medikalizasiya və institusionalizasiyaya qarşı xəbərdarlıq edir və dövlətləri uşaqlar və yeniyetmələr arasında psixi xəstəliklərin aradan qaldırılması və uşaqların psixososial, emosional və psixi problemlərinin erkən aşkarlanması və müalicəsini asanlaşdıran ilkin tibbi-sanitar yardım yanaşmalarına sərmayə yatırılmasına ictimai sağlamlıq və psixososial dəstəyə əsaslanan yanaşma tətbiq etməyə çağırır.

39. Dövlətlər lazımsız dərmanlardan qaçmaqla, psixi sağlamlıq və psixoloji pozuntuları olan uşaqlar üçün lazımı müalicə və reabilitasiyanı təmin etmək öhdəliyi daşıyırlar. Ümumdünya Səhiyyə Assambleyasının 2012-ci ildə psixi sağlamlığın pozulmasının qlobal yükü və ölkə səviyyəsində səhiyyə və sosial sektorlardan hərtərəfli əlaqələndirilmiş cavabın alınmasına ehtiyaca dair keçirilən iclasında¹² qəbul edilmiş qətnamədə qeyd olunur ki, xüsusən uşaqlarda psixi sağlamlığın təşviqi və psixi xəstəliklərin qarşısının alınması üçün müdaxilələrin effektivliyi və xərclər baxımından səmərəliliyinin sübutu artmaqdadır. Komitə ailələr və icmaların cəlb olunması ilə bir sıra strategiyalar və proqramlar, o cümlədən sağlamlıq, təlim və müdafiə (cinayət ədliyyəsi) vasitəsilə ön plana çəkməklə bu müdaxilələrin miqyasını genişləndirməyi dövlətlərə şiddətlə təvsiyə edir. Ailəsi və ictimai mühitə görə risk altında olan

¹¹ Ana, Yeni Doğulmuş Körpə və Uşaq Sağlamlığı üzrə Tərəfdaşlıq, “*Reproduktiv sağlamlıq, ananın, yeni doğulmuş körpənin və uşaqların sağlamlığı ilə bağlı əsas müdaxilələrə qlobal baxış*” (Cenevrə, 2011).

¹² Ümumdünya Səhiyyə Assambleyasının altmış beşinci iclasında qəbul edilmiş WHA65.4 sayılı, 25 may 2012-ci il tarixli Qətnamə.

uşaqlar onların mübarizə aparmaq və həyat bacarıqlarının artırılması və qoruyucu və dəstəkləyici mühitlərin təşviq edilməsi üçün xüsusi diqqət tələb edir.

40. Humanitar fəlakətlər, o cümlədən təbii və ya texnogen fəlakətlərə görə irimiqyaslı yerdəyişmələrlə nəticələnən fəvqaladə halların təsirinə məruz qalan uşaqların sağlamlığına dair xüsusi problemlərin tanınmasına ehtiyac vardır. Uşaqların öz ailələrinə (yenidən) qovuşdurulması və təkcə ərzaq və təmiz su kimi fiziki dəstəklə deyil, həm də qorxu və travmanın qarşısını almaq və ya aradan qaldırmaq üçün xüsusi valideyn qayğısı və ya digər psixososial qayğını təşviq etməklə qorunması məqsədilə onların sağlamlıq xidmətlərindən fasiləsiz istifadə etmələrinin təmin olunması üçün bütün mümkün tədbirlər görülməlidir.

Maddə 24, 2 (c) bəndi. “Ətraf mühitin çirklənməsinin təhlükələri və risklərini nəzərə alaraq, mövcud hazır texnologiyanı tətbiq etməklə və faydalı qidalar və təmiz içməli suyu lazımi səviyyədə təmin etməklə xəstəliklər və qeyri-düzgün qidalanma ilə, o cümlədən ilkin tibbi-sanitar yardım xidməti çərçivəsində mübarizə aparılması”

(a) Mövcud hazır texnologiyanın tətbiqi

41. Uşaqların sağlamlığı üzrə sübut olunmuş yeni texnologiyalar, o cümlədən dərmanlar, avadanlıqlar və müdaxilələr mövcud olduqda, dövlətlər onları strategiyalar və xidmətlərə tətbiq etməlidirlər. Səyyar mexanizmlər və kollektiv səylər bəzi riskləri əhəmiyyətli dərəcədə azalda bilər və bunlar hamı üçün əlçatan olmaqla aşağıdakılardan ibarətdir: ümumi uşaq xəstəliklərinə qarşı immunizasiya; xüsusilə erkən uşaq dövründə böyümə və inkişafın monitorinqi; qızlar üçün insan papilloması virusuna qarşı peyvəndləmə; hamilə qadınlar üçün tetanoz toksoid inyeksiyaları; qan dövrəni həcmnin bərpası və ishahın müalicəsi üçün sink əlavəsi; əsas antibiotiklər və virus əleyhinə preparatlar; A və D vitaminləri, yodlaşdırılmış duz və dəmir əlavələri kimi mikronutrient əlavələri; və prezervativlər. Səhiyyə işçiləri valideynlərə bu sadə texnologiyaların necə əldə olunması və idarə edilməsi barədə məsləhət verməlidirlər.

42. Sağlamlığa təsir edən biznes müəssisələri və qeyri-kommersiya təşkilatlarını da əhatə edən özəl sektor texnologiya, dərman vasitələri, avadanlıqlar, müdaxilələr və uşaqların sağlamlığında əhəmiyyətli irəliləyişlərin əldə olunmasına töhfə verə biləcək proseslərin işlənilib hazırlanması və təkmilləşdirilməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Dövlətlər, ehtiyacı olan bütün uşaqların faydalardan bəhrələnməsini təmin etməlidirlər. Dövlətlər həmçinin səhiyyə texnologiyasından istifadə imkanları və onların əlverişliliyini artırma biləcək dövlət-özəl sektorun tərəfdaşlığı və davamlılıq təşəbbüslərini təşviq edə bilərlər.

(b) Faydalı qidaların lazımi səviyyədə təmin edilməsi

43. Dövlətlərin qidalanma baxımından lazımi səviyyədə olan, mədəni cəhətdən uyğun və təhlükəsiz qidaların əldə olunmasını təmin etmək¹³ və qeyri-düzgün qidalanma ilə mübarizə aparmaq öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə dair tədbirlər konkret vəziyyətə uyğun olaraq qəbul edilməlidir. Hamilə qadınlar üçün qidalanma ilə bağlı effektiv birbaşa müdaxilələr aşağıdakılardan ibarətdir: anemiya və folik turşusu və yod çatışmazlığının aradan qaldırılması və kalsium əlavəsinin təmin edilməsi. Preeklampsiya və eklampsianın qarşısının alınması və idarə edilməsi reproduktiv yaşda olan bütün qadınların sağlamlığına fayda verilməsi və dölün və körpənin inkişafını təmin etmək məqsədilə həmin qadınlar üçün təmin edilməlidir.

¹³ Bax: “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakt, Maddə 11 və BMT-nin İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitəsinin “Lazımi səviyyədə qidalandırma hüququ haqqında” 12 sayılı, 1999-cu il tarixli Ümumi Şərhi, *BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurasının rəsmi hesabatı, 2011, Əlavə 2 (E/2000/22), Əlavə V.*

44. 6 aya qədər olan uşaqların müstəsna olaraq ana südü ilə qidalandırılması qorunmalı və təşviq edilməli və ana südü ilə qidalandırma mümkün olduğu təqdirdə, əlverişli əlavə qidalarla yanaşı, iki yaşa qədər davam etməlidir. Dövlətlərin bu sahə üzrə öhdəlikləri Ümumdünya Səhiyyə Assambleyası tərəfindən yekdilliklə qəbul edilən "qorumaq, təşviq etmək və dəstəkləmək" prinsipi çərçivəsində müəyyənləşdirilmişdir.¹⁴ Dövlətlərdən uşaqların sağlamlıq hüququ ilə bağlı beynəlxalq səviyyədə razılaşıdırılmış standartları, o cümlədən Ana Südü Əvəzedicilərinin Marketinqi üzrə Beynəlxalq Məcəllə və Ümumdünya Səhiyyə Assambleyasının müvafiq qətnamələrini, habelə Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının Tütənə Nəzarət üzrə Çərçivə Konvensiyasını daxili qanunvericiliyə tətbiq etmək, icra etmək və onlara əməl olunmasını təmin etmək tələb olunur. Hamiləlik, ana südü ilə qidalandırma və uşağa məqsəduyğun və əlverişli qulluq xidmətləri ilə əlaqədar olaraq analara yaşayış və iş yeri üzrə dəstək göstərilməsinin təşviqi, eləcə də "Analığın mühafizəsi haqqında" Konvensiyaya (1952) düzəliş edilməsi ilə bağlı olaraq Beynəlxalq Əmək Təşkilatının 183 sayılı, 2000-ci il tarixli Konvensiyasına əməl edilməsi üçün xüsusi tədbirlər görülməlidir.

45. Erkən uşaqlıq dövründə lazımi səviyyədə qidalanma və böyümənin monitorinqi xüsusilə vacibdir. Zəruri hallarda şiddətli kəskin qidasızlığın kompleks idarə edilməsi müəssisə və yaşayış yeri üzrə müdaxilələr, həmçinin orta kəskin qidasızlığın müalicəsi, o cümlədən terapevtik qidalanma müdaxilələri ilə genişləndirilməlidir.

46. Məktəbdə qidalandırma bütün şagirdlərin hər gün yeməyi tam əldə etmək imkanının olmasını təmin etmək baxımından arzuolunandır ki, bu da uşaqların diqqətini öyrənməyə və məktəbə qəbul olunmağa doğru artırmasına gətirib çıxara bilər. Komitə bunun qidalanma və tibbi hazırlıqla birləşdirilməsi, o cümlədən uşaqların qidalanma və sağlam yemək vərdişlərini yaxşılaşdırmaq üçün məktəb-bağçaların yaradılması və müəllimlərin hazırlanması ilə kombinə edilməsini tövsiyə edir.

47. Dövlətlər həmçinin uşaqlarda piylənmənin qarşısını almalıdırlar, belə ki, bu, hipertoniya, ürək-damar xəstəliyinin erkən əlamətləri, insulina qarşı müqavimət, psixoloji təsirlər, böyüklərin yüksək piylənmə ehtimalı və vaxtından əvvəl ölümə əlaqəlidir. Uşaqların yağ, şəkər və ya duzla zəngin olan, qatı enerjili və mikronutrientin az olduğu "fast-food" - tez hazırlanan yeməklərdən, eləcə də "yüksək səviyyədə kofein və ya digər potensial zərərli maddələrdən" istifadəsi məhdudlaşdırılmalıdır. Bu maddələrin marketinqi - xüsusilə də belə marketinq uşaqlara yönəldilərkən - tənzimlənməli və onların məktəblərdə və digər yerlərdə mövcud olmasına nəzarət edilməlidir.

(c) Təmiz içməli suyun təmin olunması

48. Təhlükəsiz və təmiz içməli su və sanitariya - həyat və digər insan hüquqlarından istifadə etmək baxımından vacibdir.¹⁵ Su və sanitariya sistemi üzrə məsul dövlət idarələri və yerli icra hakimiyyəti orqanları uşaqların sağlamlıq hüququnun həyata keçirilməsinə yardım etmək öhdəliyini tanımalı və infrastrukturun genişləndirilməsi və su xidmətlərinin təmin olunmasının planlaşdırılması və həyata keçirilməsi və pulsuz minimum ayırma və xidmət ayırmaları üçün məbləğlər barədə qərar qəbul edilməsi zamanı qidasızlıq, ishal və su ilə bağlı digər xəstəliklər üzrə uşaq göstəricilərini fəal şəkildə nəzərdən keçirməlidirlər. Dövlətlər su və sanitariya sistemini özəlləşdirdikdə belə, öz öhdəliklərini yerinə yetirməkdən azad olunurlar.

¹⁴ Bax: ÜST və BMT-nin Uşaq Fondu (UNICEF), "Körpələrin və erkən yaşlı uşaqların qidalanması haqqında" *Global Stratejiya*, (Cenevrə, 2003).

¹⁵ Baş Assambleyanın "Su və sanitariya sistemindən istifadə hüququ haqqında" 64/292 sayılı qətnaməsi

(d) Ətraf mühitin çirklənməsi

49. Dövlətlər ətraf mühitin çirklənməsinin bütün hallarda uşaq sağlamlığına törədilən təhlükə və risklərini aradan qaldırmaq üçün tədbirlər görməlidirlər. Təhlükəli olmayan mətbəx avadanlıqları, tüstüdən azad mühit, müvafiq havalandırma, tullantıların səmərəli idarə edilməsi və yaşayış yerlərindən və yaxın ətrafdan zibilin xaric edilməsi, kif və digər toksik maddələrin olmaması və ailə gigiyenasından ibarət olan normal yaşayış şərtləri sağlam tərbiyə və inkişafın əsas tələbləridir. Dövlətlər uşaqların sağlamlığı, ərzaq təhlükəsizliyi və təhlükəsiz içməli suya və sanitariyaya çıxış əldə etməsinə təhlükə törədə biləcək iş fəaliyyətlərinin ətraf mühitə təsirini tənzimləməli və monitorinq etməlidirlər.

50. Komitə ətraf mühitin əhəmiyyəti, ətraf mühitin çirklənməsindən əlavə, uşaqların sağlamlığını diqqətə çatdırır. Ətraf mühitə edilən müdaxilələr, digər tədbirlərlə yanaşı, iqlim dəyişikliyinə həllini də əhatə etməlidir, çünki bu, uşaqların sağlamlığı üçün ən böyük təhlükələrdən biridir və sağlamlıqla bağlı uyğunsuzluqları daha da artırır. Buna görə də, dövlətlər uşaqların sağlamlıq problemlərini iqlim dəyişikliyinə adaptasiya və iqlim dəyişikliyinə təsirlərinin yumşaldılması strategiyasının mərkəzinə qoymalıdırlar.

Maddə 24, 2 (d) bəndi. “Analara prenatal və postnatal (doğuşdan əvvəl və sonra) tibbi qulluğun göstərilməsi”

51. Komitə qeyd edir ki, qarşısı alın bilən ana ölümü və xəstəliyi qadın və qızların insan hüquqlarının ciddi pozuntusu hesab olunur və onların özləri və uşaqlarının sağlamlıq hüququna ciddi təhlükələr törədir. Hamiləlik və uşaq doğumu təbii proseslərdir və erkən müəyyən edildikdə onların profilaktik və terapevtik cavablara həssas olan məlum sağlamlıq riskləri ortaya çıxır. Risk halları hamiləlik dövründə, doğum zamanı və doğumdan əvvəlki və sonrakı dövrlərdə baş verə və həm ananın, həm də uşağın sağlamlığı və salamatlığına qısa və uzunmüddətli təsir göstərə bilər.

52. Komitə dövlətləri uşaqlığın müxtəlif dövrləri boyunca uşaqlara həssas tibbi yanaşmalar qəbul etməyə çağırır. Bu yanaşmalar aşağıdakılardan ibarətdir: (a) ana və yenidoğulmuşun birgə qalması və ana südü ilə qidalandırmanı qoruyan, təşviq edən və dəstəkləyən “Uşaqlara Xeyirxah Münasibət Bəslənilən Xəstəxana” Təşəbbüsü; (b) səhiyyə işçilərinin uşaqlar və onların ailələrinin qorxu, narahatlıq və əziyyətini minimuma endirən yolla keyfiyyətli xidmət göstərmələrinə yönəlmə, uşaqlara fərdi yanaşmanın tətbiq olunduğu səhiyyə siyasəti; və (c) səhiyyə işçiləri və müəssisələrindən yeniyetmələrə qarşı xoş və həssas olmağı, məxfiliyə əməl etməyi və yeniyetmələr üçün məqbul olan xidmətlər göstəməyi tələb edən, yeniyetmələrə fərdi yanaşmanın tətbiq olunduğu səhiyyə xidmətləri.

53. Qadınlara hamiləlik dövründə, hamiləlikdən əvvəl və ya sonra göstərilən tibbi yardım xidməti onların uşaqlarının sağlamlığı və inkişafı üçün dərin təsirə malikdir. Hərtərəfli cinsi və reproduktiv tibbi müdaxilələr paketindən ümumi istifadəni təmin etmək öhdəliyinin yerinə yetirilməsi hamiləlikdən əvvəl, hamiləlik, doğuş və doğuşdan sonrakı dövr boyunca tibbi qulluq kontinuumu konsepsiyasına əsaslanmalıdır. Bu dövrlər boyunca vaxtında və keyfiyyətli şəkildə göstərilən tibbi qulluq xəstəliyin nəsilərəarası ötürülməsinin qarşısını almaq üçün əhəmiyyətli imkanlar yaradır və uşağın ömür boyu sağlamlığına yüksək təsir göstərir.

54. Bu kontinuum üzrə tətbiq edilməli olan müdaxilələr aşağıdakıları əhatə edir, lakin bunlarla məhdudlaşmır: zəruri tibbi profilaktika və sağlamlaşdırma və müalicə, o cümlədən yenidoğulmuşun tetanusu, hamiləlik dövründə malyariya və anadangəlmə sifilisin qarşısının alınması; müalicəvi qidalanma; cinsi və reproduktiv tibbi maarifləndirmə, məlumat və xidmətlərə çıxış; səhiyyə davranışı ilə bağlı maarifləndirmə (məsələn, siqaret və psixoaktiv maddələrin istifadəsi ilə bağlı); doğuşa hazırlıq; ağırlaşmaların erkən başa düşülməsi və idarə edilməsi; təhlükəsiz abort xidmətləri və abort sonrası tibbi qulluq; doğuş zamanı zəruri tibbi qulluq; və İİV-in anadan uşağa yoluxmasının qarşısının alınması və İİV-ə yoluxmuş qadınlar və körpələrə qulluq və onların müalicəsi. Doğuşdan sonra anaya və yenidoğulmuşu qulluq zamanı ananın uşağından lüzumsuz şəkildə ayrılmasının təmin edilməlidir.

55. Komitə sosial müdafiə ilə bağlı müdaxilələrin qulluq, ödənişli valideyn məzuniyyəti və digər sosial müavinətlərin hərtərəfli əhatə olunması və onlara maliyyə çıxışından, habelə ana südü əvəzedicilərinin yersiz marketinqi və təbliğatını məhdudlaşdıran qanunvericilikdən ibarət olmasını tövsiyə edir.

56. Dünya üzrə yeniyetmələr arasında hamiləliyin sayının çox olması və bununla bağlı xəstəlik və ölüm risklərini nəzərə alaraq, dövlətlər səhiyyə sistemləri və xidmətlərinin, o cümlədən ailə planlaşdırılması və təhlükəsiz abort xidmətlərinin xüsusi cinsi və reproduktiv sağlamlıq ehtiyaclarını ödəmək iqtidarında olmasını təmin etməlidirlər. Dövlətlər qızların reproduktiv sağlamlığına dair müstəqil və ölçülüb-biçilmiş qərarlar qəbul edə bilməsini təmin etməyə çalışmalıdırlar. Yeniyetmə hamiləliyinə əsaslanan ayrı-seçkilik, məsələn, məktəbdən qovulma qadağan edilməli və davamlı təhsil imkanları təmin edilməlidir.

57. Oğlanlar və kişilərin sağlam hamiləlik və doğuşun planlaşdırılması və təmin edilməsində həlledici rol oynadığını nəzərə alaraq, dövlətlər oğlanlar və kişilər üçün təhsil, məlumatlandırma və dialoq imkanlarını onların cinsi, reproduktiv və uşaq sağlamlığı xidmətlərinə dair siyasət və planlarına daxil etməlidirlər.

Maddə 24, 2 (e) bəndi. “Cəmiyyətin bütün seqmentləri, xüsusilə valideynlər və uşaqların məlumatlandırılması, təhsil əldə etmək imkanına malik olması və uşaqların sağlamlığı və qidalanması, ana südü ilə qidalanmanın üstünlükləri, gigiyena və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması və qəzaların qarşısının alınması ilə bağlı əsas biliklərin istifadə edilməsində dəstəklənməsinin təmin edilməsi”

58. Bu müddəə üzrə öhdəliklərdən biri də sağlamlıq məsələləri ilə bağlı məlumatların təmin edilməsi və bu məlumatların istifadəsində dəstək göstərilməsindən ibarətdir. Sağlamlıq məsələləri ilə bağlı məlumatlar fiziki cəhətdən əlçatan, başa düşülən və uşaqların yaşına və təhsil səviyyəsinə uyğun olmalıdır.

59. Uşaqlar onların həyat tərzi və səhiyyə xidmətlərini əldə etmək imkanı ilə bağlı ölçülüb-biçilmiş seçimlər etmək üçün sağlamlıqla bağlı bütün məsələlər üzrə məlumatlandırma və maarifləndirməyə ehtiyac duyurlar. Məlumatlandırma və həyat bacarıqları ilə bağlı maarifləndirmə bir sıra sağlamlıq məsələlərini əhatə etməlidir. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir: sağlam qidalanma və fiziki fəaliyyət, idman və istirahətin təşviqi; qəza və zədələnmənin qarşısının alınması; sanitariya, əl yuma və digər şəxsi gigiyena qaydaları; spirtli içki, tütün və psixoaktiv maddələrdən istifadə təhlükəsi. Məlumatlandırma və maarifləndirmə uşaqların sağlamlıq hüququ, hökumətlərin öhdəlikləri və sağlamlıqla bağlı məlumatları və xidmətləri necə və harada əldə etmək imkanı barədə müvafiq məlumatları əhatə etməli və tədris proqramının əsas hissəsi kimi, həmçinin səhiyyə xidmətləri vasitəsilə və məktəbdə olmayan uşaqlar üçün digər yerlərdə təmin edilməlidir. Sağlamlıq haqqında məlumatların əks olunduğu materiallar uşaqlarla birgə işlənib hazırlanmalı və bir sıra ictimai yerlərdə yayılmalıdır.

60. Cinsi və reproduktiv sağlamlıqla bağlı maarifləndirmə - anatomik, fizioloji və emosional məsələlər də daxil olmaqla, vücutla bağlı özünüdərk və bilikləri əhatə etməli və bütün uşaqlar, qızlar və oğlanlar üçün əlçatan olmalıdır. O, cinsi sağlamlıq və salamatlıqla bağlı, məsələn, bədəndə baş verən dəyişikliklər və yetkinləşmə prosesləri barədə məlumatları əhatə etməli və uşaqların reproduktiv sağlamlıq və gender əsaslı zorakılığın qarşısının alınması ilə bağlı məlumat əldə edə biləcəyi və məsuliyyətli cinsi davranışı mənimsəyəcəyi üsulla aparılmalıdır.

61. Uşaq sağlamlığı haqqında məlumatlar ayrı-ayrılıqda və ya qrup şəklində bütün valideynlərə, geniş ailə və digər tərbiyəçilərə müxtəlif üsullarla, o cümlədən tibbi klinikalar, valideynlik dərsləri, ictimai məlumat vərəqələri, peşəkar orqanlar, ictimai təşkilatlar və kütləvi informasiya vasitələri ilə təqdim edilməlidir.

Maddə 24, 2 (f) bəndi. “Xəstəliyin profilaktikası, valideynlər üçün təlimat və ailə planlaşdırılması üzrə maarifləndirmə və xidmətlərin işlənilib hazırlanması”**(a) Xəstəliyin profilaktikası**

62. Profilaktika və sağlamlığın gücləndirilməsi tədbirlərində ictimaiyyət və bütövlükdə ölkə daxilində olan uşaqların qarşısında duran əsas sağlamlıq problemlərinin həlli nəzərə alınmalıdır. Bu problemlər - xəstəliklər və qəzalar, zorakılıq, psixoaaktiv maddələrdən asılılıq və psixososial və psixi sağlamlıq problemləri kimi digər problemləri əhatə edir. Xəstəliyin profilaktikasında infeksiyon və qeyri-infeksiyon xəstəliklər aradan qaldırılmalı və biotibbi, davranış və struktur müdaxilələrin kombinasiyası əhatə olunmalıdır. Qeyri-infeksiyon xəstəliklərin qarşısının alınması hamilə qadınlar, onların həyat yoldaşı/partnyoru və kiçik uşaqları üçün sağlam və qeyri-zorakı həyat tərzinin təşviqi və dəstəklənməsi yolu ilə erkən başlanmalıdır.

63. Uşaqların zədələnmə yükünün azaldılması boğulma, yanma və digər qəzaların sayının azaldılması strategiyaları və tədbirlərinin həyata keçirilməsini tələb edir. Belə strategiyalar və tədbirlər aşağıdakılardan ibarət olmalıdır: qanunvericilik və onun icrası; məhsul və ətraf mühitin dəyişdirilməsi; həkimin kömək üçün xəstənin evinə gəlməsi və təhlükəsizlik tədbirlərinin təşviqi; təhsil, bacarıqların inkişafı və davranış dəyişikliyi; icma əsaslı layihələr; və yaralı şəxsə xəstəxanaya çatdırılana qədər ilkin və təcili tibbi yardım və reabilitasiya. Yol-nəqliyyat qəzalarının azaldılması istiqamətində görülən işlər təhlükəsizlik kəmərləri və digər təhlükəsizlik qurğularından istifadənin qanunvericiliyə salınması, uşaqların təhlükəsiz nəqliyyat vasitələrindən istifadə imkanlarının təmin edilməsi və yol planlaşdırılması və nəqliyyatın hərəkətinə nəzarətin nəzərə alınmasını əhatə etməlidir. Müvafiq müəssisələr və kütləvi informasiya vasitələrinin dəstəyi bu baxımdan vacib hesab olunur.

64. Zorakılığı uşaqlar, xüsusən də yeniyetmələrin ölümü və xəstəliyinin mühüm səbəbi kimi tanıyaraq, Komitə uşaqları zorakılıqdan qoruyan mühit yaratmağın vacibliyini vurğulayır və onların evdə, məktəblərdə və ictimai yerlərdə münasibət və davranış dəyişikliklərində iştirakını; uşaqların sağlam tərbiyə edilməsində valideynlərə və tərbiyəçilərə dəstək göstərilməsi; və kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən zorakılığın təsvirini tənzimləməklə, bütün formalarda olan zorakılığa dözümlü və göz yummanı əbədləşdirən münasibətlərə qarşı çıxmağı təşviq edir.

65. Dövlətlər uşaqları həlledicilər, spirtli içki, tütün və qadağan olunmuş maddələrdən qorunmalı, müvafiq sübutların toplanmasını artırmalı və bu maddələrin uşaqlar arasında istifadəsini azaltmaq üçün müvafiq tədbirlər görməlidirlər. Uşaqların sağlamlığına zərərli olan maddələrin reklamı və satışı və uşaqların topladığı yerlərdə, eləcə də kütləvi informasiya vasitələri və uşaqlar tərəfindən əldə edilən nəşrlərdə yayılmasının tənzimlənməsi tövsiyə olunur.

66. Komitə narkotiklərə nəzarət üzrə beynəlxalq konvensiyaları¹⁶ və “Tütünə Qarşı Mübarizə haqqında” Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) Çərçivə Konvensiyasını ratifikasiya etməmiş dövlətlərə bunu etməyi tövsiyə edir. Komitə psixoaaktiv maddələrin istifadəsinə hüquqlara əsaslanan yanaşmanın qəbul edilməsinin vacibliyini vurğulayır və psixoaaktiv maddələrin istifadəsinin sağlamlığa mənfi təsirlərini minimuma endirmək üçün lazım gəldikdə zərərin azaldılması strategiyalarının tətbiq edilməsini tövsiyə edir.

(b) Valideynlər üçün təlimat

67. Valideynlər kiçik uşaqlar üçün erkən diaqnostika və ilkin tibbi yardımın ən vacib mənbəyi və yeniyetmələrin yüksək riskli davranışları, məs. psixoaaktiv maddələrdən istifadə və təhlükəli cinsi əlaqəyə qarşı ən mühüm qoruyucu amil hesab olunur. Valideynlər həmçinin uşaqların sağlam inkişafına kömək, uşaqların

¹⁶ “Narkotik vasitələr haqqında” Vahid Konvensiya, 1961; “Psixotrop maddələr haqqında” Konvensiya, 1971; “Narkotik vasitələr və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə haqqında” Konvensiya, 1988.

qəzalar nəticəsində zədələnməsi, xəsarət alması və zorakılıqdan qorunması və riskli davranışlarının mənfə təsirlərinin azaldılmasında mərkəzi rol oynayır. Uşaqların böyüdüüyü cəmiyyəti başa düşməsi və ona uyğunlaşması üçün çox vacib olan sosiallaşma proseslərində onların valideynləri, geniş ailəsi və digər tərbiyəçilərinin güclü təsiri vardır. Dövlətlər uşaqların yaxşı tərbiyə olunması, o cümlədən valideynlərin uşaqları tərbiyə etmək bacarıqlarının artırılması, dəstək qrupları və ailə məsləhətlərinə, xüsusilə də uşaqların sağlamlığı və digər sosial çətinliklərlə üzləşən ailələrə dəstək göstərmək üçün sübuta əsaslanan müdaxilələr etməlidirlər.

68. Bədən cəzasının uşaq sağlamlığına təsiri, o cümlədən ölümcül və qeyri-ölümcül xəsarət və onun psixoloji və emosional nəticələrini nəzərə alaraq, Komitə hər yerdə, o cümlədən evdə bədən cəzası və digər qəddar və alçaldıcı cəza formalarını aradan qaldırmaq üçün bütün lazımi qanunvericilik, inzibati, sosial və maarifləndirmə tədbirləri görmək öhdəliyini dövlətlərə xatırladır.¹⁷

(c) Ailə planlaşdırılması

69. Ailə planlaşdırılması xidmətləri kompleks cinsi və reproduktiv sağlamlıq xidmətləri daxilində yerləşdirilməli və cinsi tərbiyə, o cümlədən məsləhətləşməni əhatə etməlidir. Onlar 24-cü maddənin 2 (d) bəndində göstərilən xidmətlərin kontinuumunun tərkib hissəsi hesab edilə bilər və bütün cütlər və fərdi şəxslərin cinsi və reproduktiv qərarları, o cümlədən uşaqların sayı, aralığı və vaxtı ilə bağlı qərarları sərbəst və məsuliyyətli şəkildə verməsinə imkan verəcək və bunun üçün onlara müvafiq məlumat və vasitələri təmin edəcək şəkildə hazırlanmalıdır. Evli və ya subay yeniyetmə qız və oğlanların mallar və xidmətlərdən məxfi və hərtərəfli istifadəsinin təmin edilməsinə diqqət yetirilməlidir. Dövlətlər xidmət təminatçılarının inanclara əsaslanan etirazları səbəbindən yeniyetmələrin cinsi və reproduktiv sağlamlıq məlumatlarından və ya xidmətlərindən məhrum edilməməsinə təmin etməlidirlər.

70. Prezervativ, hormonal üsullar və postkoital təcili kontrasepsiya kimi qısamüddətli kontraseptiv üsullar cinsi baxımdan aktiv yeniyetmələr üçün asanlıqla əldə edilə bilər olmalıdır. Həmçinin uzunmüddətli və daimi kontraseptiv üsullar da təmin edilməlidir. Komitə, abortun qanuni olub-olmamasından asılı olmayaraq, dövlətlərə təhlükəsiz abort və abortdan sonra tibbi yardım xidmətlərindən istifadə imkanını təmin etməyi tövsiyə edir.

IV. Vəzifə və öhdəliklər

A. Üzv Dövlətlərin uşaq hüquqlarına hörmət etmək, bu hüquqları müdafiə etmək və yerinə yetirmək öhdəliyi

71. Dövlətlərin insan hüquqları, o cümlədən uşaqların sağlamlıq hüququ ilə bağlı üç öhdəliyi var: hüquq və azadlıqlara hörmətlə yanaşmaq; hüquq və azadlıqları üçüncü şəxslər və ya sosial və ya ekoloji təhlükələrdən qorumaq; və kömək göstərmək və ya birbaşa təminat vasitəsilə hüquqları yerinə yetirmək. Konvensiyanın 4-cü maddəsinə əsasən, üzv Dövlətlər uşaqların sağlamlıq hüququnda ehtiva olunan hüquqları mövcud ehtiyatlarından ən yüksək səviyyədə istifadə etməklə və lazım olduqda beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində həyata keçirməlidirlər.

72. İnkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq, bütün dövlətlərdən bu öhdəlikləri prioritet məsələ olaraq və heç bir ayrı-seçkilikə yol vermədən həyata keçirmək üçün təcili tədbirlər görmək tələb olunur. Mövcud resurslar açıq-aşkar şəkildə qeyri-qənaətbəxş olduqda, dövlətlər yenə də uşaqların sağlamlıq hüququnun

¹⁷ “Uşağın bədən cəzası və digər qəddar və alçaldıcı cəza formalarından qorunmaq hüququ haqqında” 8 sayılı, 2006-cı il tarixli Ümumi Şərh, *Baş Assambleyanın rəsmi hesabatı, altmış üçüncü iclas, Əlavə 41 (A/63/41)*, Əlavə II.

tam həyata keçirilməsi məqsədilə mümkün qədər tez və effektiv şəkildə hərəkət etmək üçün məqsədyönlü tədbirlər görməlidirlər. Resurslardan asılı olmayaraq, dövlətlər uşaqların sağlamlıq hüququnun təmin olunmasına mane ola biləcək hər hansı regressiv addımlar atmamaq öhdəliyi daşıyırlar.

73. Uşaqların sağlamlıq hüququ üzrə əsas öhdəliklər aşağıdakılardan ibarətdir:

(a) milli və submilli hüquqi və siyasi mühitin nəzərdən keçirilməsi və lazım gəldikdə qanunlar və siyasətlərə düzəliş edilməsi;

(b) keyfiyyətli ilkin sanitar-tibbi yardım xidmətləri, o cümlədən profilaktika, sağlamlığın gücləndirilməsi tədbirləri, qulluq və müalicə xidmətləri və əsas dərman preparatlarının ümumi əhatələnməsinin təmin edilməsi;

(c) Uşaq sağlamlığının baza prinsiplərinə adekvat cavab verilməsi; və

(d) Uşaqların sağlamlıq hüququnun həyata keçirilməsinə insan hüquqlarına əsaslanan yanaşmadan ibarət olan siyasətlər və büdcədə nəzərdə tutulan fəaliyyət planlarının işlənilib hazırlanması, həyata keçirilməsi, monitorinqi və qiymətləndirilməsi.

74. Dövlətlər 24-cü maddə üzrə bütün öhdəliklərini progressiv şəkildə yerinə yetirməyə çalışdıqlarını nümayiş etdirməli və buna siyasi və ya iqtisadi böhran və ya fəvqəladə hallar baxımından önəm verməlidirlər. Bunun üçün uşaqların sağlamlığı və bununla əlaqədar strategiyalar, proqramlar və xidmətləri planlaşdırmaq, tərtib etmək, maliyyələşdirmək və davamlı şəkildə həyata keçirmək tələb olunur.

B. Qeyri-dövlət tərəflərinin vəzifələri

75. Dövlət qeyri-dövlət iştirakçılarna xidmət göstərmək səlahiyyəti verib-verməməsindən asılı olmayaraq, uşaqların sağlamlıq hüququnu həyata keçirməyə görə məsuliyyət daşıyır. Dövlətlə yanaşı olaraq, uşaq sağlamlığı və onun baza prinsipləri ilə bağlı məlumat verən və xidmət göstərən böyük sayda qeyri-dövlət tərəflərinin bu istiqamətdə konkret vəzifələri və təsiri vardır.

76. Dövlətlərin öhdəliklərinə qeyri-dövlət iştirakçılarının vəzifələri ilə bağlı məlumatlılıq səviyyəsini artırmaq və zəruri hallarda hüquqi qiymətləndirmə aparmaqla, bütün qeyri-dövlət iştirakçılarının uşaq qarşısında olan vəzifələrini qəbul etməsi, hörmət etməsi və yerinə yetirməsinin təmin etmək də aiddir.

77. Komitə sağlamlığın gücləndirilməsi və səhiyyə xidmətlərində iştirak edən bütün qeyri-dövlət tərəflərini, xüsusilə də özəl sektoru, o cümlədən əczaçılıq və tibbi texnologiya müəssisələri, habelə kütləvi informasiya vasitələri və səhiyyə xidməti təminatçılarını Konvensiyanın müddəalarına əməl etməyə və onların adından xidmət göstərən tərəfdaşlar tərəfindən də bu müddəalara əməl olunmasını təmin etməyə çağırır. Belə tərəfdaşlara beynəlxalq təşkilatlar, banklar, regional maliyyə institutları, qlobal tərəfdaşlıqlar, özəl sektor (xüsusi fondlar), donorlar və xüsusən humanitar fəlakətlər və ya siyasi cəhətdən qeyri-sabit vəziyyətlərdə uşaq sağlamlığına xidmət və ya maliyyə yardımı göstərən digər qurumlar daxildir.

1. Valideynlər və digər tərbiyəçilərin vəzifələri

78. Valideynlər və digər tərbiyəçilərin vəzifələri Konvensiyanın bir neçə müddəasında açıq şəkildə göstərilir. Valideynlər zəruri hallarda dövlətin dəstəyi ilə hər zaman uşağın ən ümdə maraqlarına uyğun hərəkət etməli və bununla bağlı öz vəzifələrini yerinə yetirməlidirlər. Uşağın inkişaf imkanlarını nəzərə alaraq, valideynlər və tərbiyəçilər uşağın sağlam böyüməsi və inkişafı üçün ona tərbiyə verməli, qorunmalı və dəstəkləməlidirlər. 24-cü maddənin 2 (f) bəndində açıq şəkildə

göstərilməyə də, Komitə valideynlərə aid olan vəzifələrin digər tərbiyəçilərə də şamil olunduğunu başa düşür.

2. Qeyri-dövlət xidmət təminatçıları və digər qeyri-dövlət tərəfləri

(a) Qeyri-dövlət xidmət təminatçıları

79. Ümumi Şərhin VI fəslinin E bölməsində göstəriləni kimi, qeyri-dövlət iştirakçıları da daxil olmaqla, bütün səhiyyə xidməti təminatçıları Konvensiyanın bütün müvafiq müddəalarını, eləcə də mövcudluq, əlçatanlıq, məqbulluq və keyfiyyət meyarlarını öz proqramları və xidmətlərinin hazırlanması, həyata keçirilməsi və qiymətləndirilməsinə daxil etməli və tətbiiq etməlidir.

(b) Özəl sektor

80. Bütün biznes müəssisələri Konvensiyada nəzərdə tutulmuş bütün hüquqları əhatə edən insan hüquqları ilə bağlı lazımı səylər göstərməlidirlər. Dövlətlər müəssisələrdən uşaqların hüquqlarına riayət olunmasını tələb etməlidirlər. Bu, biznes müəssisələrinin uşaqların sağlamlıq hüququna, o cümlədən onların işgüzar münasibətləri və hər hansı qlobal əməliyyatları çərçivəsində mənfi təsirlərini müəyyən etməsi, onların qarşısını alması və azaltmasını təmin edəcəkdir. Böyük biznes müəssisələrinə onların uşaqların hüquqlarına mənfi təsirlərini aradan qaldırmaq üçün göstərdikləri səyləri ictimaiyyətə açıqlamalamaq tövsiyə edilməli və zərurət yarandıqda bu, onlardan tələb edilməlidir.

81. Özəl şirkətlər onların digər vəzifələri arasında və bütün kontekstlərdə aşağıdakıları etməlidirlər: uşaq əməyinin minimum yaşına əməl olunmasını təmin etməklə, uşaqları təhlükəli işlərə cəlb etməkdən çəkinmək; Ana Sütü Əvəzedicilərinin Marketinqi üzrə Beynəlxalq Məcəllə və Ümumdünya Səhiyyə Assambleyasının müvafiq qətnamələrinə əməl etmək; qatı enerjili və mikronutrientin az olduğu yeməklər, eləcə də tərkibində yüksək səviyyədə kofein olan və ya uşaqlar üçün digər potensial zərərli maddələrin reklamını məhdudlaşdırmaq; və tütün, spirtli içki və digər toksik maddələrin reklamı, marketinqi və satışından və ya uşaq şəkillərindən istifadədən imtina etmək.

82. Komitə əczaçılıq sektorunun uşaqların sağlamlığına dərin təsirini təsdiq edir və əczaçılıq şirkətlərini Dərman Preparatlarından İstifadə İmkani ilə bağlı Əczaçılıq Şirkətləri üçün Rəhbər Prinsiplərə¹⁸ xüsusi diqqət yetirməklə, uşaqlar üçün dərman vasitələrindən istifadə imkanlarının artırılmasına yönəldilmiş tədbirlər görməyə çağırır. Eyni zamanda, dövlətlər əczaçılıq şirkətlərinin uşaqlar üçün dərman vasitələri və preparatlarının həddindən artıq resepti və istifadəsinə nəzarət etməsi və bunu təşviq etməkdən çəkinməsinə təmin etməlidirlər. Əqli mülkiyyət hüquqları zəruri dərmanlar və ya malların yoxsul insanlar üçün əlçatmaz olmasına səbəb olan yollarla tətbiiq edilməməlidir.

83. Özəl tibbi sığorta şirkətləri hamilə qadınlar, uşaqlar və ya analara qarşı qadağan edilmiş əsaslarla ayrı-seçkilik etməməyi və həmrəylik prinsipi əsasında və ödəmə qabiliyyətinin olmamasının xidmətlərə çıxış səviyyəsini məhdudlaşdırmamasını təmin etməklə, dövlət tibbi sığorta sxemləri ilə tərəfdaşlıq yolu ilə bərabərliyin təşviqini təmin etməlidirlər.

(c) Kütləvi informasiya vasitələri və sosial media

84. Konvensiyanın 17-ci maddəsində kütləvi informasiya vasitələrinin vəzifələri təsvir edilmişdir. Sağlamlıq baxımından bunlar aşağıdakıları əhatə etməklə daha da genişləndirilə bilər: uşaqlar arasında səhiyyə və sağlam həyat tərzinin təşviqi; sağlamlığın təşviqi üçün pulsuz reklam yerinin təmin edilməsi;

¹⁸ Həmçinin bax: BMT-nin İnsan Hüquqları Şurasının "Hər kəsin ən yüksək səviyyədə əldə edilə bilən fiziki və psixi sağlamlıq standartından istifadə etmək hüququ haqqında" 15/22 sayılı qətnaməsi.

uşaqlar və yeniyetmələrin şəxsi həyatının toxunulmazlığı və məxfiliyinin təmin edilməsi; məlumatları əldə etmək imkanının təşviqi; uşaqlara və onların ümumi sağlamlıq vəziyyətinə zərərli olan ünsiyyət proqramları və materialların istehsal edilməməsi; və tibbi damğanın əbədiləşdirilməməsi.

(d) Tədqiqatçılar

85. Komitə uşaqların cəlb olunması ilə Konvensiyanın prinsipləri və müddəalarına və İnsanların iştirakı ilə Biotibbi Tədqiqatların Aparılmasına dair Beynəlxalq Etik Qaydalara¹⁹ əməl edilməsi üzrə tədqiqatlar aparan subyektlər, o cümlədən alimlər, özəl şirkətlər və digərlərinin vəzifəsini nəzərə çarpdırır. Komitə uşağın ən ümdə maraqlarının həmişə ümumi cəmiyyətin və ya elmi inkişafın maraqlarından üstün olduğunu tədqiqatçılara xatırladır.

V. Beynəlxalq əməkdaşlıq

86. Konvensiyaya üzv Dövlətlər uşaqların sağlamlıq hüquqlarını təkcə öz yurisdiksiyası çərçivəsində həyata keçirmək öhdəliyi deyil, həmçinin beynəlxalq əməkdaşlıq yolu ilə global şəkildə həyata keçirilməsinə töhfə vermək öhdəliyi də daşıyırlar. 24-cü maddənin 4-cü bəndində dövlətlər və dövlətlərarası təşkilatlardan əhalinin ən yoxsul təbəqələri arasında və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə uşaqların sağlamlıq prioritetlərinə xüsusi diqqət yetirilməsi tələb olunur.

87. Konvensiya donor və qəbul edən ölkələrin birbaşa və ya dolaylı yolla uşaq sağlamlığına aid bütün beynəlxalq fəaliyyətləri və proqramlarını istiqamətləndirməlidir. Bu, tərəfdaş dövlətlərdən qəbul edən ölkələrdə uşaqlar, hamilə qadınlar və analara təsir göstərən əsas sağlamlıq problemlərini müəyyənləşdirmək və 24-cü maddədə müəyyən edilmiş prioritet və prinsiplərə uyğun olaraq onları aradan qaldırmağı tələb edir. Beynəlxalq əməkdaşlıq dövlətin rəhbərlik etdiyi səhiyyə sistemləri və milli tibbi sığorta planlarını dəstəkləməlidir.

88. Dövlətlər fəvqəladə hallarda fəlakətlərin aradan qaldırılması və humanitar yardım göstərilməsində (BMT-nin mexanizmləri vasitəsilə də) əməkdaşlıq etməklə bağlı fərdi və birgə məsuliyyət daşıyırlar. Bu hallarda dövlətlər uşaqların sağlamlıq hüququnu aşağıdakı yollarla həyata keçirmək üçün səylərini prioritetləşdirməlidirlər: müvafiq beynəlxalq tibbi yardım; təhlükəsiz və içməli su, ərzaq və tibbi ləvazimatlar kimi resursların bölüşdürülməsi və idarə edilməsi; və ən həssas və ya təcrid olunmuş uşaqlara maliyyə yardımı.

89. Komitə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ümumi milli gəlirin 0,7 faizinin beynəlxalq inkişafa yardımı ayrılması hədəfinə cavab verməyi dövlətlərə xatırladır, çünki maliyyə resursları ehtiyatların məhdud olduğu ölkələrdə uşaqların sağlamlıq hüquqlarının həyata keçirilməsində mühüm təsirə malikdir. Təsirin ən yüksək səviyyədə olmasını təmin etmək məqsədilə dövlətlər və dövlətlərarası təşkilatlara Yardımın Səmərəliliyi üzrə Paris Prinsipləri və Akkra Fəaliyyət Proqramının prinsiplərini tətbiq etmək tövsiyə olunur.

VI. Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsi strukturu və hesabatlılıq

90. Hesabatlılıq uşaqların sağlamlıq hüququnun təmin olunmasının əsasını təşkil edir. Komitə üzv Dövlətlərə müvafiq dövlət orqanları və xidmət təminatçılarının uşaqların 18 yaşına çatana qədər sağlamlıq və tibbi yardımın ən yüksək mümkün standartlarını qoruyub saxlamaqla bağlı məsuliyyət daşdığını təmin etmək öhdəliyini yada salır.

¹⁹ Beynəlxalq Elmi-Tibbi Təşkilatlar Şurası/ÜST, Cenevrə, 1993.

91. Dövlətlər uşaq sağlamlığı ilə bağlı məsələlərə siyasi və maliyyə dəstəyini səfərbər etməklə və səlahiyyətli orqanların öz öhdəliklərini yerinə yetirmək, uşaqların isə sağlamlıq hüququnu tələb etmək qabiliyyətini artırmaqla, bütün səlahiyyətli orqanların uşaqların sağlamlıq hüququ və bütün iştirakçıların fəaliyyət göstərməli olduğu və monitorinq edilə biləcəyi normativ-hüquqi baza ilə bağlı vəzifə və öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə imkan verən mühit yaratmalıdırlar.

92. Hökumət, parlament, icmalar, vətəndaş cəmiyyəti və uşaqların fəal iştirakı ilə milli hesabatlılıq mexanizmləri effektiv və şəffaf olmalı və bütün tərəflərin öz hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşmasını hədəfə almalıdır. Onlar digər amillər arasında uşaqların sağlamlığına təsir edən struktur amillərə, o cümlədən qanunlar, strategiyalar və büdcələrə diqqət yetirməlidirlər. Maliyyə resursları və onların uşaq sağlamlığına təsirinin birgə izlənməsi dövlətin hesabatlılıq mexanizmləri üçün vacib hesab olunur.

A. Uşaqların sağlamlıq hüququ haqqında biliklərin yayılması (Maddə 42)

93. Komitə dövlətlərə uşaqlar, onların tərbiyəçiləri, direktiv orqanlar, siyasətçilər və uşaqlarla işləyən mütəxəssislərin uşaqların sağlamlıq hüququ və bu hüququn həyata keçirilməsinə onların verə biləcəyi töhfələr haqqında maarifləndirilməsi üçün hərtərəfli strategiya qəbul edib həyata keçirməyi tövsiyə edir.

B. Qanunvericilik tədbirləri

94. Konvensiyada üzv Dövlətlərdən uşaqların sağlamlıq hüququnun ayrı-seçkiliyə yol vermədən həyata keçirilməsi üçün bütün müvafiq qanunvericilik, inzibati və digər tədbirləri qəbul etmək tələb olunur. Milli qanunlarda uşaqların sağlamlıq hüququnun həyata keçirilməsi üçün zəruri olan xidmətlər, proqramlar, insan resursları və infrastrukturun təmin edilməsi ilə bağlı dövlətin üzərinə qanuni öhdəlik qoyulmalı və hamilə qadınlar və uşaqlara onların ödəmə qabiliyyətindən asılı olmayaraq əsas, uşaqlara həssas və keyfiyyətli səhiyyə xidmətləri və bununla əlaqəli olan digər xidmətləridən istifadə etməklə bağlı qanuni hüquq verilməlidir. Uşaqların sağlamlıq hüququnun həyata keçirilməsi üzrə hər hansı potensial ayrı-seçkiliyin təsiri və ya maneəni qiymətləndirmək üçün qanunlar nəzərdən keçirilməli və tələb olunduqda ləğv olunmalıdır. Zəruri hallarda, beynəlxalq qurumlar və donörlər belə hüquqi islahatlar üçün inkişaf yardımı və texniki dəstək göstərməlidirlər.

95. Qanunvericilikdə uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsi üzrə bir sıra əlavə funksiyalara riayət edilməlidir. Bunlar aşağıdakı yollarla həyata keçirilməlidir: hüquqların əhatə dairəsini müəyyənləşdirmək və uşaqları hüquq sahibləri kimi tanımaq; bütün səlahiyyətli orqanların vəzifə və öhdəliklərini müəyyənləşdirmək; uşaqlar, hamilə qadınlar və anaların hansı xidmətləri tələb etmək hüququna malik olduğunu aydınlaşdırmaq; və xidmətlər və dərmanların keyfiyyətli və zərərsiz olduğunu təmin etmək üçün onları tənzimləmək. Dövlətlər uşaqların sağlamlıq hüququ üzərində işləyən hüquq müdafiəçilərinin işinin qorunması və təşviq edilməsi üçün lazımı səviyyədə qanunvericilik və digər təhlükəsizlik tədbirlərinin mövcud olmasını təmin etməlidirlər.

C. İdarəetmə və əlaqələndirmə

96. Dövlətlərə uşaqların sağlamlığına aid olan beynəlxalq və regional insan hüquqları alətlərini ratifikasiya və tətbiq etmək və uşaq sağlamlığının bütün aspektləri barədə hesabat vermək tövsiyə olunur.

97. Uşaq sağlamlığı üzrə nəzəriyyə və təcrübədə davamlılıq milli prioritet kimi dəstəklənən və möhkəmləndirilən uzunmüddətli milli planın olmasını tələb edir. Komitə tərəfindən dövlətlərə tövsiyə olunur ki, nazirliklərlə hökumətin müxtəlif səviyyəli qurumları arasında əməkdaşlığa, eləcə də vətəndaş cəmiyyətinin maraqlı tərəfləri, o cümlədən uşaqlarla qarşılıqlı əlaqəyə imkan yaratmaq üçün uşaqların sağlamlığı ilə bağlı Konvensiyanın prinsipləri əsasında qurulmuş hərtərəfli və əlaqəli milli koordinasiya

mexanizmi yaradılsın və ondan istifadə edilsin. Uşaq sağlamlığı ilə bağlı strategiya və xidmətlərin üzərində müxtəlif səviyyələrdə işləyən dövlət orqanları, qanunvericilik orqanları və nazirliklərin sayının çox olmasını nəzərə alaraq, Komitə bu orqanların hər birinin vəzifə və öhdəliklərinin hüquqi və normativ çərçivədə müəyyən olunmasını tövsiyə edir.

98. Uşaqların təcrid olunmuş və əlverişsiz şəraitdə olan qrupları, habelə istənilən zorakılıq və ayrışdırılma riskinə məruz qalan uşaqların müəyyənləşdirilməsi və prioritetləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bütün fəaliyyətlər üzrə xərclərin tam məbləği göstərilməli, bu fəaliyyətlər maliyyələşdirilməli və dövlət büdcəsində görünməlidir.

99. Uşaq sağlamlığı və onun əsasını təşkil edən amillər arasındakı əlaqələr vurğulanaraq, "bütün siyasətlərdə uşaq sağlamlığı" strategiyasından istifadə edilməlidir. Uşaq sağlamlığına təsir göstərən xidmətlərin həyata keçirilməsində şəffaflığın, əlaqələndirmənin, tərəfdaşlığın və hesabatlılığın qarşısını alan maneələrin aradan qaldırılması üçün hər cür say göstərilməlidir.

100. Yaşayış məntəqələri və sektorların xüsusi tələbatlarını ödəmək üçün mərkəzləşdirmənin tələb olunmasına baxmayaraq, bu, mərkəzi və ya milli hökumətin bütün uşaqlarla bağlı öz yurisdiksiyasında olan öhdəlikləri yerinə yetirməsi üzrə birbaşa məsuliyyətini azaltmır. Müxtəlif xidmət səviyyələri və coğrafi ərazilərə ayrılımlar barədə qərarlar ilkin sanitar-tibbi yardım xidmətinə yanaşmanın əsas elementlərini əks etdirməlidir.

101. Dövlətlər uşaqların sağlamlıq hüququnun həyata keçirilməsində cəmiyyətin bütün seqmentlərini, o cümlədən uşaqları cəlb etməlidirlər. Komitə bunun aşağıdakılardan ibarət olmasını tövsiyə edir: vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, o cümlədən adi insanlar və icma qruplarının davamlı böyüməsi, inkişafı və dayanıqlılığına şərait yaradılması; uşaq sağlamlığı ilə bağlı strategiya və xidmətlərin işlənilib hazırlanması, həyata keçirilməsi və qiymətləndirilməsinə onların cəlb olunmasına fəal şəkildə yardım göstərilməsi; və maliyyə dəstəyinin əldə edilməsində müvafiq maliyyə yardımının göstərilməsi.

1. Milli hesabatlılıqda parlamentlərin rolu

102. Uşaqların sağlamlığı ilə bağlı məsələlərdə parlamentlər şəffaflığı və hərtərəfliliyi təmin etməklə və davamlı ictimai müzakirələri və hesabatlılıq mədəniyyətini təşviq etməklə qanun vermək məsuliyyəti daşıyırlar. Onlar hesabat verilməsi və müzakirə aparılması, eləcə də ictimaiyyətin müstəqil yoxlama mexanizmlərində iştirakının təşviqi üçün ictimai platforma yaratmalıdırlar. Onlar həmçinin müstəqil yoxlamalar nəticəsində ortaya çıxan tövsiyələrin icrası üçün icraçı qurumun üzərinə vəzifə qoymalı və yoxlamaların nəticələrindən sonra gələcək milli planlar, qanunlar, strategiyalar, büdcələr və hesabatlılıq tədbirləri ilə bağlı məlumatlandırılmanı təmin etməlidirlər.

2. Milli hesabatlılıqda milli insan haqları institutlarının rolu

103. Milli insan haqları institutları hesabatlılığın nəzərdən keçirilməsi və təşviq olunması, uşaqların sağlamlıq hüququnun pozulması hallarının aradan qaldırılmasında onlara yardım göstərilməsi və bu hüququn həyata keçirilməsi üçün sistemli dəyişikliklərin təbliğ olunmasında mühüm rol oynayırlar. Komitə 2 sayılı Ümumi Şərhə istinad edərək dövlətlərə xatırladır ki, uşaq komissarları və ya ombudsmanlarının səlahiyyətlərinə uşaqların sağlamlıq hüququ da daxil edilməli və bu səlahiyyətə sahib olan qurumlar müvafiq resurslarla yaxşı təmin olunmalı və Hökumətdən asılı olmamalıdırlar.²⁰

²⁰ Bax: "Müstəqil milli insan haqları institutlarının uşaq hüquqlarının təşviqi və qorunmasında rolu haqqında" 2 sayılı, 2002-ci il tarixli Ümumi Şərh, *Baş Assambleyanın rəsmi hesabatı, əlli doqquzuncu iclas, Əlavə 41 (A/59/41), Əlavə VIII.*

D. Uşaqların sağlamlığına investisiya

104. Dövlətlər büdcə vəsaitlərinin ayrılması və xərclərlə bağlı qərarlarında ayrı-seçkiliyə yol verilmədən uşaqlar üçün səhiyyə xidmətlərinin mövcudluğu, əlçatanlığı, məqbulluğu və keyfiyyətini təmin etməyə çalışmalıdırlar.

105. Dövlətlər uşaqların, xüsusilə də həssas durumda olan uşaqların sağlamlıq hüququ üzrə makroiqtisadi siyasi qərarların təsirini davamlı olaraq qiymətləndirməli, uşaq hüquqlarının pozulmasına gətirib çıxara biləcək hər hansı qərarların qarşısını almalı və belə qərarlar qəbul edərkən "uşaqların ən ümdə maraqları" prinsipini tətbiq etməlidirlər. Dövlətlər həmçinin uşaqların sağlamlıq hüququnun beynəlxalq əməkdaşlıqda lazımı dərəcədə nəzərə alınmasını təmin etmək məqsədilə beynəlxalq maliyyə qurumları və digər donorlarla danışıqların bütün aspektləri üzrə 24-cü maddədə nəzərdə tutulan öhdəlikləri nəzərə almalıdırlar.

106. Komitə üzv Dövlətlərə aşağıdakıları tövsiyə edir:

(a) Uşaqların sağlamlığına ayrılacaq dövlət xərclərinin müəyyən bir hissəsi üçün qanun vermək və bu xərclərin sistemli şəkildə müstəqil qiymətləndirilməsinə imkan verən müvafiq mexanizm yaratmaq;

(b) Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının tövsiyə etdiyi adambaşına düşən minimum səhiyyə xərclərini qarşılamaq və büdcə ayırmalarında uşaqların sağlamlığına önəm vermək;

(c) Uşaqlara ayrılan və sərf edilən vəsaitlərin ətraflı tərtib edilməsi yolu ilə dövlət büdcəsində görünən uşaqlara sərmayə yatırmaq; və

(d) Hüquqlara əsaslanan büdcə monitorinqi və təhlil, eləcə də xüsusən səhiyyə sektoruna investisiyaların uşağın ən ümdə maraqlarına xidmət edə biləcəyi ilə bağlı uşaqlara təsirin qiymətləndirilməsini aparmaq.

107. Komitə resursların istifadəsində qiymətləndirmə vasitələrinin vacibliyini vurğulayır və uşaqların sağlamlıq hüququnun həyata keçirilməsində irəliləyişin monitorinqi və qiymətləndirilməsində üzv Dövlətlərə kömək etmək üçün ölçülə bilən göstəricilərin işlənilməsinin zəruriliyini təsdiq edir.

E. Fəaliyyət dövrəsi

108. Üzv Dövlətlərin 24-cü maddə üzrə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi əvvəlcə planlaşdırma, icra, monitorinq və qiymətləndirmə dövrü prosesində iştirak edib, daha sonra planlaşdırma, dəyişikliklərin həyata keçirilməsi və yenilənmiş monitorinq və qiymətləndirmə səylərini həyata keçirməyi tələb edir. Dövlətlər fəaliyyət dövrəsi boyunca zəruri düzəlişlərin edilməsinin asanlaşdırılması üçün uşaqların konstruktiv iştirakını təmin etməli və əks əlaqə mexanizmlərini işə salmalıdırlar.

109. Uşaqların sağlamlıq hüquqlarının həyata keçirilməsini qarşıya məqsəd qoyan strategiyalar, proqramlar və xidmətlərin işlənilməsi, icrası və monitorinqinin mərkəzində müvafiq və etibarlı məlumatların mövcudluğu durur. Bu, aşağıdakıları əhatə etməlidir: həssas qruplara lazımi diqqət yetirməklə, uşağın həyat yolu boyunca onun haqqında olan müfəssəl məlumatlar; ölüm və xəstələnmənin yeni və nəzarətsiz buraxılmış səbəbləri də daxil olmaqla, prioritet səhiyyə problemləri haqqında məlumatlar; və uşaq sağlamlığının əsas amilləri haqqında məlumatlar. Strateji məlumatlar müntəzəm səhiyyə informasiya sistemlərini, xüsusi sorğular və tədqiqatlar vasitəsilə toplanmış məlumatların olmasını tələb edir və bu, həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət məlumatlarını

əhatə etməlidir. Bu məlumatlar milli və submilli strategiya və proqramlar üzrə məlumatlandırma üçün toplanmalı, təhlil edilməli, yayılmalı və istifadə edilməlidir.

1. Planlaşdırma

110. Komitə qeyd edir ki, 24-cü maddə üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə dair fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi, monitorinqi və qiymətləndirilməsi üçün dövlətlər xidmətlərin göstərilməsi ilə bağlı mövcud problemlər, məsələlər və infrastrukturun vəziyyət təhlilini aparmalıdır. Bu təhlil zamanı institusional potensial və insan, maliyyə və texniki resursların mövcudluğu qiymətləndirilməlidir. Təhlilin nəticələri əsasında həm dövlət, həm də qeyri-dövlət tərəfləri və uşaqlardan ibarət olan bütün maraqlı tərəfləri əhatə edən strategiya hazırlanmalıdır.

111. Vəziyyət təhlili onların nailiyyətlərinin milli və submilli prioritetləri və strategiyaları haqqında aydın bir fikir ortaya qoyacaqdır. Strategiyalar, proqramlar və xidmətlərin monitorinqi və qiymətləndirilməsi və uşaqların sağlamlığı üçün hesabatlılığın təşviq edilməsi strukturu ilə yanaşı, meyarlar, hədəflər, büdcədə nəzərdə tutulan fəaliyyət planları və əməliyyat strategiyaları müəyyən olunmalıdır. Bu, mövcud strukturlar və sistemlərin Konvensiyaya uyğun olması üçün necə qurulacağı və gücləndiriləcəyini göstərəcəkdir.

2. Effektivlik və icra meyarları

112. Dövlətlər bütün uşaqlar üçün səhiyyə xidmətləri və proqramlarının mövcudluq, əlçatanlıq, məqbulluq və keyfiyyət meyarlarına uyğun olmasını təmin etməlidirlər.

(a) Mövcudluq

113. Dövlətlər uşaqlar üçün səhiyyə müəssisələri, mallar, xidmətlər və proqramların lazımı səviyyədə olmasını təmin etməlidirlər. Dövlətlər onların ərazisində bütün uşaqlara, hamilə qadınlara və analara tibbi xidmət göstərilməsi üçün lazımı qədər xəstəxanalar, klinikalar, səhiyyə işçiləri, səyyar briqada və qurğular, sanitariya tibb işçiləri, avadanlıqlar və əsas dərman vasitələrinin olmasını da təmin etməlidirlər. Yuxarıda göstərilənlərin lazımı qədər olması xidmət səviyyəsinin aşağı olduğu və çətinliklə gedilə bilən yerlərdə yaşayan sakinlərə xüsusi diqqət yetirməklə, ehtiyaca uyğun olaraq ölcülməlidir.

(b) Əlçatanlıq

114. Əlçatanlıq elementinin aşağıdakı 4 göstəricisi vardır:

(a) *Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi*: Sağlamlıq və bununla bağlı olan xidmətlər, eləcə də avadanlıqlar və materiallar heç bir ayrı-seçkilik olmadan bütün uşaqlar, hamilə qadınlar və analar üçün qanunda və təcrübədə əlçatan olmalıdır;

(b) *Fiziki əlçatanlıq*: Səhiyyə müəssisələri bütün uşaqlar, hamilə qadınlar və analar üçün əlçatan məsafədə olmalıdır. Fiziki əlçatanlıq əlilliyi olan uşaqlar və qadınların ehtiyaclarına əlavə diqqət tələb edə bilər. Komitə dövlətlərə xüsusilə həssas uşaq qruplarına əl çatma yolları kimi, səhiyyə müəssisələri və xidmətlərinin xidmət səviyyəsinin aşağı olduğu yerlərdə yaradılmasını prioritet istiqamət seçməyi və səyyar təbliğat metodologiyaları, innovativ texnologiyalar və yaxşı təlim keçmiş və dəstəklənən sanitariya tibb işçilərinə sərmayə yatırmağı tövsiyə edir;

(c) *İqtisadi əlçatanlıq/səmərəlilik*: Xidmətlər, materiallar və ya dərmanlar üçün ödəmə qabiliyyətinin olmaması əlçatanlığın təmin olunmaması ilə nəticələnənməməlidir. Komitə dövlətləri istifadə haqlarını ləğv etməyə və qadınlara və uşaqlara qarşı ödəmə qabiliyyətinin olmamasına görə ayrı-seçkilik etməyən səhiyyə sisteminin maliyyələşdirilməsi sistemlərini tətbiq etməyə çağırır.

Vergi və sığorta kimi risk mexanizmləri ədalətli, vəsaitlərə əsaslanan ödənişlər əsasında həyata keçirilməlidir;

(d) *İnformasiya əlçatanlığı*: Sağlamlaşdırma, sağlamlıq vəziyyəti və müalicə üsulları barədə məlumatlar uşaqlara və onların tərbiyəçilərinə onlar üçün əlçatan və onların aydın şəkildə başa düşdüüyü dildə və formatda verilməlidir.

(c) Məqbulluq

115. Uşaqların sağlamlıq hüququ kontekstində Komitə məqbulluğu səhiyyə müəssisələri, mallar və xidmətlərin, zəruri hallarda müəyyən qruplara xüsusi diqqət yetirməklə, tibbi etika, eləcə də uşaqların ehtiyacları, gözləntiləri, mədəniyyətləri, fikirləri və dillərinin tam şəkildə nəzərə alınması və onlara hörmət edilməsi yolu ilə işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi öhdəliyi kimi müəyyən edir.

(d) Keyfiyyət

116. Səhiyyə müəssisələri, mallar və xidmətlər elmi və tibbi cəhətdən uyğun və keyfiyyətli olmalıdır. Keyfiyyətin təmin edilməsi aşağıdakıları tələb edir: (a) müalicələr, müdaxilələr və dərmanların ən yaxşı mövcud sübutlara əsaslanması; (b) tibb işçilərinin ixtisaslı olması və ana və uşaq sağlamlığı, Konvensiyanın prinsipləri və müddəaları üzrə təlimdən keçməsi; (c) xəstəxana avadanlıqlarının elmi cəhətdən təsdiq edilmiş və uşaqlar üçün uyğun olması; (d) dərmanların elmi cəhətdən təsdiqlənməsi, müddətinin bitməməsi, uşaqlar üçün olması (zəruri olduqda) və mənfi reaksiyalar üçün monitorinq edilməsi; və (e) səhiyyə müəssisələrində tibbi xidmət keyfiyyətinin müntəzəm qiymətləndirilməsi.

3. Monitorinq və qiymətləndirmə

117. Yuxarıda göstərilən effektivlik meyarları üzrə tələbləri yerinə yetirmək üçün monitorinq və qiymətləndirmə ilə bağlı yaxşı təşkil olunmuş və müvafiq şəkildə hissələrə ayrılan göstəricilər müəyyən olunmalıdır. Bu məlumatlar uşaqların sağlamlıq hüququnun təmin edilməsinə dəstək vermək üçün strategiyalar, proqramlar və xidmətlərin yenidən təşkili və təkmilləşdirilməsi üçün istifadə olunmalıdır. Səhiyyə informasiya sistemləri insanların məxfilik hüququnu qorumaqla, məlumatların etibarlı, şəffaf və məntiqli olmasını təmin etməlidir. Dövlətlər səhiyyə informasiya sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə bu sistemi, o cümlədən vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatı və epidemioloji nəzarət sistemini müntəzəm qaydada nəzərdən keçirməlidir.

118. Milli hesabatlılıq mexanizmlərində bu sistemlərin monitorinqi aparılmalı, təhlil edilməli və onların nəticələri üzrə tədbir görülməlidir. Monitorinq dedikdə uşaqların sağlamlıq vəziyyətinə dair məlumatların verilməsi, uşaqlar üçün səhiyyə xidmətlərinin keyfiyyəti və bu xidmətlərə nə qədər və kimə, nəyə və harada vəsait xərclənməsinin müntəzəm olaraq nəzərdən keçirilməsi başa düşülür. Bu həm müntəzəm, həm də vaxtaşırı monitorinq, eləcə də hərtərəfli qiymətləndirmədən ibarət olmalıdır. Təhlil aparılması dedikdə uşaqların sağlamlığının yaxşılaşması və hökumətlər və digər tərəflərin öz öhdəliklərini yerinə yetirməsini müəyyən etmək üçün məlumatların təhlili və uşaqlar, ailələr, digər tərbiyəçilər və vətəndaş cəmiyyəti ilə məsləhətləşmə aparılmasını özündə ehtiva edir. Tədbir görülməsi dedikdə işə yarayan şeylərin təkrarlanması və genişləndirilməsi, işə yaramayan şeylərin isə təkmilləşdirilməsi üçün bu proseslərdən ortaya çıxan sübutlardan istifadə nəzərdə tutulur.

F. Uşaqların sağlamlıq hüququnun pozulmasına qarşı hüquqi müdafiə vasitələri

119. Komitə dövlətlərə uşaqlar üçün yaşayış yeri üzrə funksional və əlçatan şikayət mexanizmlərini tətbiq etməyi və onların sağlamlıq hüququ pozulduqda və ya risk altında olduqda təzminat istəmək

və almaq imkanı yaratmağı şiddətlə tövsiyə edir. Dövlətlər həmçinin hüquqa malik olma ilə bağlı geniş hüquqları, o cümlədən kollektiv iddia qaldırmaq hüququnu təmin etməlidirlər.

120. Dövlətlər uşaqlar və onların tərbiyəçilərinin məhkəmələrə çıxış imkanlarını təmin etməli və asanlaşdırmalı və uşaqların sağlamlıq hüquqlarının pozulması hallarına qarşı hüquqi müdafiə vasitələrinin əldə olunması qarşısında duran hər hansı maneələrin aradan qaldırılması üçün müvafiq addımlar atmalıdırlar. Milli insan hüquqları təşkilatları, uşaq ombudsmanları, sağlamlıqla əlaqədar peşə birlikləri və istehlakçı birlikləri bu xüsusda əhəmiyyətli rol oynaya bilərlər.

VII. Ümumi Şərhin yayılması

121. Komitə dövlətlərə Ümumi Şərhi parlamentdə və hökumət daxilində, o cümlədən nazirliklər, idarələr və uşaq sağlamlığı məsələləri ilə məşğul olan bələdiyyə və yerli orqanlar arasında geniş yaymağı tövsiyə edir.
